

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRK TARİHİNİN BİZANS KAYNAKLARI VE
BYZANTINOTURCICA IŞIĞINDA AVRUPA
HUNLARI**

Fatma Aysel DINGİL ILGIN

2502120105

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Muallâ UYDU YÜCEL

İSTANBUL- 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FATMA AYSEL DINGİL ILGIN Numarası : 2502120105
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / GENEL TÜRK TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. MUALLA UYDU YÜCEL
Tez Savunma Tarihi : 13.07.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : " Türk Tarihinin Bizans Kaynakları ve Byzantinoturcica Işığında Avrupa Hunları "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUALLA UYDU YÜCEL		Kabul
2- PROF. DR. AHMET TAŞAĞIL		
3- PROF. DR. İLYAS TOPSAKAL		Kabul
4- DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ZEREN		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ M. EBRU ZEREN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER KUL		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ KAMELYA TEKNE		Kabul

ÖZ

**TÜRK TARİHİNİN BİZANS KAYNAKLARI VE
BYZANTINOTURCICA IŞIĞINDA AVRUPA HUNLARI**

FATMA AYSEL DINGİL ILGIN

“Türk Tarihinin Bizans Kaynakları ve Byzantinoturcica Işığında Avrupa Hunları” adını taşıyan tezimiz; Türk tarihinde önemli bir yer teşkil eden Bizans kaynakları ile bu kaynaklar hakkında yazılmış en önemli eser olma özelliğini taşıyan Byzantinoturcica’da Türklerle ilgili verilen bilgiler ile Avrupa Hunlarının tarihimizdeki yeri ve Türk tarihinde nasıl değerlendirilmeleri gerektiğini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Türk tarihinin ana kaynaklarının önemli bir bölümünü teşkil eden Bizans kaynakları Türklerin Avrupa’ya geldikleri zamanlardan itibaren Türkler hakkında bilgi veren kaynaklardır. Bu kaynaklar kilise tarihleri, yıllıklar, biyografiler ile müverrihlerin kendi eserlerinden oluşmaktadır.

Gyula Moravcsik tarafından yazılan Byzantinoturcica adlı eser Bizans kaynaklarının derli toplu bir şekilde ortaya konulduğu ilk eser olmasının yanısıra; Doğu Avrupa Türk Tarihi çalışmalarının ilk başvuru kitabı olması açısından Türkçe’ye kazandırılması elzem olan eserler arasında ilk sırada gelmektedir.

Avrupa coğrafyasında ilk kurulan Türk devleti olma özelliğini taşıyan Avrupa Hunları bu özelliklerinden dolayı Bizans kaynaklarında geniş biçimde yer almışlar ve daha sonraki Türk boyları hakkında verilen bilgileri de etkilemişlerdir. Bu yüzden de Bizans kaynaklarında ve Byzantinoturcica’da haklarında verilen bilgilerin geçerliliklerinin sorgulanması ve yorumlanmaya tabi tutularak desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde yapılması Avrupa Türk tarihinin tamamının da anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Bizans Kaynakları, Byzantinoturcica, Avrupa Hunları, Türkler

ABSTRACT

**EUROPEAN HUNS IN THE LIGHT OF BYZANTINE SOURCES
OF TURKISH HISTORY AND BYZANTINOTURCICA**

FATMA AYSEL DINGIL ILGIN

Our thesis entitled “European Huns In The Light Of Byzantine Sources Of Turkish History and Byzantinoturcica” aims to present how European Huns should be evaluated with all their features within Turkish History. They took place among the records regarding Turks in Byzantine sources, which have considerable role for Turkish history and in Byzantinoturcica, which is the most important work written about these sources.

Byzantine sources, being part of Turkish history’s foremost main sources, provide important information starting from the time where Turks set foot on Europe. They consist of church histories, annals, biographies and works of historians.

Byzantinoturcica written by Gyula Moravcsik, is one of the most prominent works that needs to be translated in Turkish because it’s the first work gathering Byzantine sources together and the first reference book for Eastern European Turkish History.

European Huns, who established the first Turkish state in Europe, were extensively referred in Byzantine sources and influenced the information given for succeeding Turkish tribes, too. Thus, their records in Byzantine sources and Byzantinoturcica should be interpreted for further evaluation of their validity. This study would also help European Turkish History to be better understood.

Key Words: Roman Empire, Byzantine Sources, Byzantinoturcica, European Huns, Turks.

ÖNSÖZ

Türk tarihinin Avrupa coğrafyasında güçlü bir yansıması olan Avrupa Hunları hakkında bir çalışma ortaya koymak konu ve kaynakların halen daha dinamik bir yapıya sahip olmasından dolayı büyük sorumluluk gerektirmektedir. Tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren efsaneleşen, devrin hâkim güçlerini dehşete düşüren, Avrupa'nın kurulmuş bütün düzenini altüst eden Hunlar, günümüzde bile hâlâ çekiciliğini koruyan, merak uyandıran ender milletlerden biridir. Türk milletinin doğduğu topraklardan ayrılarak çok ötelere giderek Avrupa topraklarına gelen ve bu toprakların kapısını aralayan Avrupa Hunları, Avrasya bozkırlarına adım attıkları zamandan itibaren Batılı kaynaklarda yer almaya başlamışlar, gerek yaşam tarzları, gerek savaşma teknikleri, gerekse de vücut yapıları ile Batılılara son derece farklı gelmişlerdir ve bu farklılık döneme göre olumlu veya olumsuz biçimde kaynaklarda anlatılmıştır. Bu durum özellikle Türk tarihi açısından bakıldığında büyük bir Hakanlık tesis ederek yüksek kültür seviyesi ile nam salmış bir milletin nasıl olup ta “*barbarlık*” adı altında bu denli kötü tanımlamalara marûz kaldığını çözümlenmeye mahkûm hale getirmiştir.

Başka milletlerin algılarından bir Türk tarihi yazmak oldukça zor olduğu için bizde Türk tarihinin bütünü içinde yer alan Avrupa Hunlarının Türk kültürünü Avrupa'ya getiren ilk Türk boyu oldukları düşüncesinden hareketle tezimizde; kültürümüzün bütünlüğünü korumak, hakkımızda özellikle Batılı müverrihler tarafından yaratılmış “amaçsızca hareket eden” algısının zaten doldurulamamış olan altyapısını boşa çıkarmak ve Avrupa Hun Devleti'nin başıboş, köklerinden kopmuş bir devlet değil; tam aksine Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi anlayışının tarihimizdeki ilk nüvelerinden birini oluşturan cihangir bir devlet olduğunu kanıtlamak amacı ile hareket etmeye gayret ettik.

Türk Tarihinin Bizans Kaynakları olarak adlandırılan ve Avrupa Hunları döneminin ana kaynakları olan eserlerin verdikleri bilgiler ile Türk tarihi hakkında gelmiş geçmiş en önemli çalışmalardan biri olan Gyula Moravcsik'in Bizantinoturcica adlı eseri çerçevesinde Avrupa Hunları'nın kültürel özellikleri ile bu özelliklerinin arkeolojik buluntular aracılığı ile tarihimize nasıl yansıdığını göstermeye çalışacağız.

Özellikle Türk tarihi hakkında bilgi veren Bizans kaynaklarının Latince ve Grekçe orijinallerinin tamamen veya kısmen yok olmuş olması çalışmamızda karşılaştığımız güçlüklerin başında gelmektedir. Latince yazmaları bulunan kaynakların pek çoğunun ülkemizde bulunmaması da diğer bir zorluktur. Alman arşivleri bu konuda orijinaline en yakın çevirilerin yapıldığı dünya üzerindeki en geniş çaplı arşivlerden biridir. Çalışmamızda verdiğimiz bilgilere büyük ölçüde TÜBİTAK tarafından verilen 2214/A Yurtdışı Araştırma Burs Programı (Doktora Öğrencileri İçin) ile gittiğimiz Almanya'daki arşivlerden istifade ederek ulaştık.

Türkistan'dan sonra Avrupa'yı da bir Türk yurdu haline getiren Avrupa Hunları ve hakkında bilgi veren Bizans kaynakları ile Gyula Moravcsik gibi Türk kültürüne büyük hizmetleri geçmiş bir Türkolog'un kaleminden çıkmış benzerine az rastlanır Byzantinoturcica gibi bir eseri değerlendirmeye çalışmak Türk tarihinde yeni ufuklar açacağına olan inancımızdan kaynaklanmıştır.

Her şeyden önce hayatımın her anında gösterdiği sevgi, anlayış ve şefkatiyle bana anne sıcaklığını hissettiren, kamîl kişiliğinin yanında ülkemizin yetiştirdiği gerçek bir ilim insanı olan her yaptığını ağızından çıkan her kelimeyi kendime şiar edindiğim, ömür boyu hayat yolunda birlikte yürüyebilmeyi temenni ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Muallâ Uydu Yücel'e minnetlerimi belirtmek isterim.

Alman arşivlerinde bulunan eserlere ulaşmak ve bu eserlerden yararlanabilmek adına 2015 yılında TÜBİTAK'ın 2214/A Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında gittiğimiz Berlin'deki araştırmalarımızın tezimize büyük katkısı oldu. Bu nedenle bana bu desteği sağlayan TÜBİTAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarken; tez sürecinde her daim yanımda olan, hiçbir zaman yardımlarını ve desteğini benden esirgemeyen sevgili hocam Dr. Öğretim Üyesi M. Ebru Zeren'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine her daim yanımda olan Gülay Akkaş'a da teşekkür ederim.

“Bir insanın yetişmesi, terbiyesi ailede başlar” sözünü yerine getirmek için senelerce bıkmadan arkamda duran, yıllardır verdikleri emeklere layık olmak için çalıştığım canım aileme; annem Eda Dıngıl, babam Dursun Dıngıl ve kardeşim Betül Şemsa Dıngıl'a minnettarım. Yine onun desteği olmadan ortaya çıkarmamın çok zor olduğu bu tez sürecinde her zaman yanımda olan sevgili eşim Fatih Ilgın'a da teşekkür borçluyum. Ayrıca fikirleri ve yardımlarıyla hayatım boyunca önümü açan

sayın Dr. Yusuf Ziya Tengiz'e ve Cemal Altaylı Beyefendi'ye teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2018
Fatma Aysel DINGİL ILGIN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	xiii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xiv
HARİTALAR LİSTESİ.....	xx
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA HUNLARI HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI

1.1. DOĞRUDAN HUNLAR HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI.....	14
1.1.1. Ammianus Marcellinus.....	14
1.1.2. Olympiodoros.....	22
1.1.3. Salamanes Hermeias Sozomenos.....	26
1.1.4. Eunapios.....	27
1.1.5. Claudius Claudianus.....	30
1.1.6. Marcellinus Comes.....	30
1.1.7. Philostorgios.....	31
1.1.8. Sokrates.....	32
1.1.9. Priskos.....	33
1.1.10. Zosimos.....	36
1.1.11. Vita Hypatii.....	39
1.1.12. Orosius.....	39
1.1.13. Jordanes.....	40
1.1.14. Euagrius.....	61
1.1.15. Ioannes Laurentios Lydos.....	62
1.1.16. Ioannes Malalas.....	63

1.1.17. Agathias	64
1.1.18. Prokopios	65
1.1.19. Chronikon Paschale	66
1.1.20. Theophanes	67
1.1.21. Nikephoros	68
1.1.22. Symeon	69
1.2. HUN ADINI VEREREK HUNLAR HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI.....	69
1.2.1. Asterios	69
1.2.2. Sidonius Apollinaris.....	70
1.2.3. Theodoretos.....	70
1.2.4. Georgios Pisides.....	70
1.2.5. Suidas Lexicon.....	71
1.2.6. Vita Theodoristratelite.....	71
1.2.7. Ioannes Antiokheus.....	71
1.2.8. Georgios Kedrenos.....	72
1.2.9. Ioannes Zonaras	72
1.2.10. Vita Guriae.....	73
1.2. 11. Nikephoros Kallistos Ksanthopulos.....	73
1.2.12. Vita Ephraimis Confessoris	74
1.2.13. Notitiae Episcopatum.....	74
1.2.14. Maurikos	74
1.3. HUN ADI ALTINDA DİĞER TÜRK BOYLARI HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI	74
1.3.1. Andreas Kaisareus	75
1.3.2. Kosmas Indikopleustes	75
1.3.3. Georgios Monachos	76
1.3.4. Ioseph Genesis	76
1.3.5. Carmen Anonymı.....	76
1.3.6. Leon Diakonos	76
1.3.7. Michael Psellos	77

1.3.8. Anna Komnena	77
1.3.9.Eustathios	77
1.3.10. Theodoros Prodromos	78
1.3.11. Brontologium	78
1.3.12. Niketas Khoniates	78
1.3.13. Theodoros Skutariotes	79

İKİNCİ BÖLÜM

BYZANTINOTURCİCA VE AVRUPA HUNLARI

2.1. BYZANTİNÖTURCİCA VE ÖNEMİ	80
2.2. BYZANTİNÖTURCİCA'DA AVRUPA HUNLARI	83
2.2.1. Byzantinoturcica Die Byzantinischen Quellen Der Geschichte Der Türkvölker C.I.....	83
2.2.2.Byzantinoturcica Sprachreste Der Türkvölker in Den Byzantinischen Quellen C.II.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA HUNLARINDA KÜLTÜR

3.1. DİN ANLAYIŞI	141
3.2. YÖNETİM TARZI	143
3.3. ASKERİ HAYAT	145
3.4. HUKUK SİSTEMİ / ADALET ANLAYIŞI	149
3.5. GÜNDELİK HAYAT VE BAZI UYGULAMALAR.....	151
3.6. EKONOMİK HAYAT	156
3.7. HUN DİLİ.....	157
3.8. KUTSAL HAYVANLAR: KARTAL, DIŞI GEYİK, TUĞRUL KUŞU ..	180
3.9. KAYNAKLARIN DİLİNDEN HUNLARIN TASVİRİ.....	182

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARKEOLOJİK BULUNTULAR IŞIĞINDA AVRUPA HUNLARI

4.1. HUN ALTIN BULUNTULARI	193
4.1.1. Conceşti- Romanya	193
4.1.2. Pecs Üszögpuzsta- Macaristan	193
4.1.3. Nagy Szeksos- Macaristan	196
4.1.4. Pannonhalma- Macaristan	198
4.1.5. Szikancs Hazinesi	198
4.1.6. Neizats- Kırım	199
4.1.7. Bakodpuzsta- Macaristan	200
4.1.8. Pancsova- Bulgaristan	200
4.1.9. Tápé-Malajdok- Karpat Havzası	200
4.1.10. Csorna- Macaristan- Hun Taçları	200
4.1.11. Varna- Tiligul- Güney Rusya Şakak Süslemeleri	202
4.1.12. Aleika-3- Sambia Yarımadası- Kaliningrad Bölgesi	202
4.1.13. Šipovo	203
4.1.14. Csákvár Bölgesi	203
4.1.15. Ártánd Bölgesi	203
4.1.16. Diğer Buluntu Yerleri	204
4.2. HUN KAZANLARI	204
4.2.1. Törtel Bölgesi	205
4.2.2. Intercisa Bölgesi –Dunaúváros Kazısı	205
4.2.3. Kapos Vadisi- Jedrzychowice (Silezya)- Höckricht	205
4.2.4. Várpolata Bölgesi	206
4.2.5. Makartet Kompleksi- Ukrayna	206
4.2.6. Iža Bölgesi	207
4.2.7. Malai Bölgesi	208
4.2.8. Perevolotchna Bölgesi	208

4.2.9. Balatonelle-Rádpustza Bölgesi	208
4.2.10. Moravia Bölgesi	209
4.2.11. Buzhor Bölgesi	209
4.2.12. Ócsa Bölgesi- Macar Ovası	209
4.2.13. Katalonya Bölgesi	210
4.2.14. Diğer Buluntular	210
4.3. SİLAHLAR VE AT KOŞUM TAKIMLARI	211
4.3.1. Csongrád Bölgesi- Macaristan	211
4.3.2. Kerç Bölgesi	212
4.3.3. Semmering- Avusturya	212
4.3.4. Jakuszowice- Polonya	212
4.3.5. Mundolsheim	215
4.3.6. Balkanlar	215
4.4. KAFATASI DEĞİŞTİRME (DÖNÜŞTÜRME) GELENEĞİ	216

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARIN ŞAHİTLİĞİNDE ATTILA

5.1. Attila'nın Hayatı ve Şahsiyeti.....	220
5.2. Attila'nın Ölümü ve Cenaze Töreni	223
5.3. Türk ve Batı Edebiyatında Attila.....	227
5.3.1. Türk Edebiyatında Attila	227
5.3.2. Batı Edebiyatında Attila	230
SONUÇ	259
KAYNAKÇA	261
EKLER	293
ÖZGEÇMİŞ	355

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.1:** Kosmas İndikopleustes'in bir tasviri Bibliotheca Augustana, Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>. (Çevrimiçi) 24.09.2017 76
- Resim 3.1:** Kementlerin açıkça görüldüğü Hunların savaş tasviri Fatma Aysel Ilgın kişisel arşivi 149
- Resim 5.1:** Cenazeyi anlatan bir tablo, Winckler 2005 227
- Resim 5.2:** Hans Memling'in 1498 yılında yaptığı St. Ursula'nın Kutsal Sandığı Resmi, Ròzsa 1993 234
- Resim 5.3:** Chronica Hungarorum'da yer alan Attila tasviri 239
- Resim 5.4:** Rafael'in Attila ve Papa Leo I. Fresko karşılaşması tablosu, 1512, Vatikan, Externbrink 2007 241
- Resim 5. 5:** Ferenc Nádasdy tarafından yapılan Attila gravürü, 1664, Klaniczay 2011 242
- Resim 5. 6:** XVII. yüzyıldan bir Attila tasviri, Vollmer 1998 243
- Resim 5. 7:** İtalyanların Gözünden Attila tasviri (G. Strozzi, Venedik 1621), Bertini 1994 244
- Resim 5. 8:** XVIII. yüzyılda yapılmış bir Attila gravürü, Bridgeman Art Library Private Collection 245
- Resim 5. 9:** Verdi'nin "Attila" isimli Operasındaki Attila Çizimi, Schmauder 2009248
- Resim 5. 10:** Attila ve Hunlar, Ulpiano Checa y Sanz'ın bir gravürü (1892), Externbrink 2007 249
- Resim 5. 11:** Mór Than'a ait olan Attila'nın ziyafeti tablosu (1867), Klaniczay 2011251
- Resim 5. 12:** Hunların Avrupa'ya göçlerini anlatan XXI. Yüzyıl örneği, Fatma Aysel Ilgın kişisel arşivi 257
- Resim 5. 13:** Hunların savaş meydanındaki halini çocuklara gösteren XXI. Yüzyıla ait bir resim, Fatma Aysel Ilgın kişisel arşivi 257

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 3.1:	Hun dönemi kemer tokası buluntuları üzerindeki Sekel karakterli yazılar Varga 1999.....	159
Fotoğraf 3.2:	Avrupa Hun Bayrağı.....	181
Fotoğraf 3.3:	Küçük İskitya'da Tropaeum Traiani'da taş üzerine nakşedilmiş esir barbarların rölyef tarzındaki tasvirleri (Romanya, Dobruca), Üstün 2013	185
Fotoğraf 4. 1:	Conceşti Buluntuları, Kazanski 2007	294
Fotoğraf 4.2:	1934'teki kazıda Joszef Bálint (büyük olan) babası İmre Bálint ile birlikte, Mora Ferenc Müzesi arşivi, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranyk_incs_a_vilagon_aranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.....	295
Fotoğraf 4.3:	Nagy-Széksós'ta bulunan çeperi kesilmiş bulunan kase, Koch 2001	296
Fotoğraf 4.4:	Nagy-Széksós'ta bulunan kâsenin yeniden yapılandırılması, Kürti 2008	297
Fotoğraf 4.5:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Tomka 1994	298
Fotoğraf 4.6:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	299
Fotoğraf 4.7:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Lázsló 1974.....	300
Fotoğraf 4.8:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	301
Fotoğraf 4.9:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	302
Fotoğraf 4.10:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	303
Fotoğraf 4. 11:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	304

Fotoğraf 4. 12:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	305
Fotoğraf 4. 13:	Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987	306
Fotoğraf 4. 14:	Nagyszéksós mezar yeri örneği, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi arşivi, Kürti 1987	307
Fotoğraf 4. 15:	Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzesi arşivi https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015 (Çevrimiçi) 06. 06. 2018	308
Fotoğraf 4. 16:	Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzesi arşivi, https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015 (Çevrimiçi) 06. 06. 2018	309
Fotoğraf 4. 17:	Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzesi arşivi, https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015 (Çevrimiçi) 06. 06. 2018.	310
Fotoğraf 4. 18:	Nagyszéksós'ta bulunan altın at koşum takımı parçaları, Kürti 2008311	
Fotoğraf 4. 19:	Nagyszéksós'ta bulunan altın at koşum takımlarının kullanımı, Kürti 2008	311
Fotoğraf 4.20:	Hunlara ait olarak İngiltere Müzesi'nde sergilenen ağustos böceği figürlü yaka iğnesi, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranykincs_a_vilagon_aranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.....	312
Fotoğraf 4.21:	Ağustos böceği figürlü yaka iğneleri Foto: Fatma Aysel Dıngıl Ilgın 12. 05.2015 Macaristan Ulusal Müzesi.....	313
Fotoğraf 4. 22:	Pannonhalma bölgesinde bulunan Hunlara ait altın levhalar V. yy., Tomka 1994	313
Fotoğraf 4. 23:	Hun kılıcı, Pannonhalma, V. yy., Tomka 1994	314
Fotoğraf 4. 24:	Neizats 586. Mezar buluntuları, Khraounov- Kazanski 2016	315

Fotoğraf 4. 25: Csorna Bölgesi'nden çıkarılan taç Foto: Fatma Aysel Dıngıl Ilgın 12. 05. 2018 Macaristan Ulusal Müzesi	316
Fotoğraf 4. 26: Hunlara ait Varna'da bulunan bir şakak süslemesi, Damm 1996...	317
Fotoğraf 4. 27: Şakak süslemelerinin taçlarla birlikte kullanımını gösteren bir fotoğraf, Damm 1996.....	317
Fotoğraf 4. 28: Šipovo'dan çıkarılan taç, Werner 1956	318
Fotoğraf 4. 29: Šipovo'dan çıkarılan taç, Werner 1956	319
Fotoğraf 4. 30: Šipovo'da bulunan eyer parçası, Werner 1956.....	319
Fotoğraf 4. 31: Karaağaç bölgesinde bulunan altın taç, Werner 1956	319
Fotoğraf 4. 32: Verchne-Jabločno'da bulunan taç, Werner 1956.....	319
Fotoğraf 4. 33: Törtel'de bulunan Hun kazanı, Masek 2015.....	320
Fotoğraf 4. 34: Kapos Vadisi'nden çıkarılan Hun kazanı, Masek 2015.....	320
Fotoğraf 4. 35: Höckricht'te bulunan taç parçaları, kazanlar ve kemer tokları, Werner 1956	321
Fotoğraf 4. 36: Várpolata Bölgesi Hun kazanı, Masek 2015	321
Fotoğraf 4. 37: İža bölgesinde bulunan kazan parçaları, Rajtár - Zábójník 2010 ...	322
Fotoğraf 4. 38: Malai bölgesinde bulunan kazan parçaları, Masek 2017.	322
Fotoğraf 4. 39: Perevolotchna'da bulunan Hun kazan parçaları, Masek 2017.....	323
Fotoğraf 4. 40: Moravia'da bulunan mantar kulplu kazan parçası, Masek 2017	323
Fotoğraf 4. 41: Balatonelle-Rádpustza Bölgesi kazan buluntusu, Masek 2015	324
Fotoğraf 4. 42: Buzhor bölgesi buluntuları, Masek 2017.....	324
Fotoğraf 4. 43: Ócsa'da bulunan Hun kazan parçası ve motifleri, Masek 2015	325
Fotoğraf 4. 44: Ócsa'da bulunan Hun kazan parçası ve motiflerinin yeniden yapılandırılması, Masek 2015.....	326
Fotoğraf 4. 45: Catalaunum Muharebesi'nin yapıldığı yerde bulunan kazan kulpu, Takáts 1955.....	326
Fotoğraf 4. 46: Nasyr-Kort kazan parçaları, Masek 2017	327
Fotoğraf 4. 47: Suncheleyevo kazanı, Masek 2017.	327
Fotoğraf 4. 48: Samara'da bulunan kazan parçaları, Masek 2017	328

Fotoğraf 4. 49:	Hun kazanlarının sınıflandırılması, Masek 2015.....	328
Fotoğraf 4. 50:	Kerç bölgesinde bulunan kılıç, Werner 1956	329
Fotoğraf 4. 51:	Kerç Bölgesi'nden çıkarılan küpeler http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=173374001&objectid=92180 (Çevrimiçi) 06.06.2018	330
Fotoğraf 4. 52:	Kerç Bölgesi'nden çıkarılan çift kartal başı figürlü taç, Schmauder 2009	331
Fotoğraf 4. 53:	Jakuszowice buluntuları, Kontny 2009.....	332
Fotoğraf 4. 54:	<u>Hun dönemi altın süslemeli buluntular</u> , Jakuszowice (Polonya), https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	333
Fotoğraf 4. 55:	<u>Hun dönemi altın süslemeli buluntular</u> , Jakuszowice- Polonya, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	333
Fotoğraf 4. 56:	<u>Hun dönemi altın süslemeli buluntular</u> , Jakuszowice- Polonya https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	334
Fotoğraf 4. 57:	Jakuszowice'de bulunan yayların altın kısımları, Dobrovits- Fülep-Harmatta 1951	335
Fotoğraf 4. 58:	Signidium IV kurganı, Kazanski 2018	336
Fotoğraf 4. 59:	<u>Hun dönemine ait demir kılıç</u> , https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	337
Fotoğraf 4. 60:	Gümüş çemberli gemler, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	337
Fotoğraf 4. 61:	Kılıç başları, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	338

Fotoğraf 4. 62:	Hun dönemine ait bir kap, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/ pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	339
Fotoğraf 4. 63:	Ahşap demir bıçak kılıfı, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/ pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	339
Fotoğraf 4. 64:	Altın levhalar, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/ pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	340
Fotoğraf 4. 65:	At koşum takımı, https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/ pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018	341
Fotoğraf 4. 66:	At koşum takımı Hunların atları kuşandırma şekli, Skvortsov 2009	341
Fotoğraf 4. 67:	356 numaralı mezar buluntuları, iki metalli gemler, Skvortsov 2009	342
Fotoğraf 4. 68:	Değiştirilmiş kafataslarından örnekler, Hakenbeck 2009	343
Fotoğraf 4. 69:	Gürcistan ve Macaristan bölgesi değiştirilmiş kafatasları örnekleri, Hakenbeck 2009	344
Fotoğraf 4. 70:	Gürcistan tipi bandaj ve aldığı şekil, Mayall- Pikbrow- Bitadze 2017	345
Fotoğraf 4. 71:	Bir başka Gürcistan bandaj şekli ve aldığı biçim, Mayall- Pikbrow- Bitadze 2017	346
Fotoğraf 4. 72:	Macaristan tipi bandaj biçimi ve kafatasının aldığı şekil, Mayall- Pikbrow- Bitadze 2017	347
Fotoğraf 5.1:	Nibelungen Destanı'ndan Attila'ya ait şiirin olduğu sayfa, Andrea 2001	237
Fotoğraf 5.2:	Werner Zacharias'ın eserinden bir sahne, Zacharias, 1808	247
Fotoğraf 5.3:	Attila'nın resminin basılı olduğu bir para ve diğer yüzündeki sihirli geyik, Bridgeman Art Library Private Collection Ken Welsch	251
Fotoğraf 5.4:	Frederick Strothmann'ın 1918 yılındaki ünlü afişi, Stickler 2007 .	252

Fotoğraf 5.5: 1954 yılında Pietro Francisci'nin, yönettiği "Tanrı'nın Kırbağı: Attila" adlı İtalyan tarih filmi. Başrolde Anthony Quinn 253

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1:	Hun sınırlarının en geniş hali, Dağtekin 2007	11
Harita 3.1:	Doğu Avrupa ticaret yollarını ve şehirlerini gösteren harita, McEvedy 2004	157
Harita 4. 1:	Hun buluntu yerlerini gösteren harita, Fettich 1953	348
Harita 4.2:	Tuna Bölgesi Hun buluntu yerlerini gösteren harita, Fettich 1953.....	349
Harita 4.3:	Orta Avrupa Hun kazan buluntu yerleri, Masek 2015	349
Harita 4.4:	Orta Avrupa'daki Hun kazan buluntuları. Rajtár- Zábojník 2010.....	350
Harita 4. 5:	Bugünkü Avrupa'da Hun kazanlarının bulunduğu yerler, Koch 2008..	351
Harita 4.6:	Hun dönemine ait buluntular, Panonya bölgesi, kazanlar, paralar ve kurban törenleri ile ilgili buluntular, Masek 2017.....	351
Harita 4.7:	Kemik çubuklu Hun yay haritası, Kazanski 2018.	352
Harita 4.8:	Hun kafatası buluntuları, Hakenbeck 2009.....	353
Harita 4.9.	Kafatası buluntu yerleri haritası Keszthely- Fenékpusztta ve Mösz, Hakenbeck- Evans- Chapman- Fóthi 2017.....	354

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e	: Aynı yer
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çevirmen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Fas.	: Fasikül
Hrsg	: Herausgegeben (Hazırlayan)
No.	: Numara
pp.	: Page
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Tom.	: Tomus
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlaya

GİRİŞ

Bizans kaynakları Türk tarihi hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar arasında en önde gelmektedir. Özellikle Çin, Arap ve İran kaynaklarının verdikleri bilgileri tamamlama özelliğine sahip olmalarından dolayı da önem arz etmektedirler. Ancak tıpkı diğer milletlerde olduğu gibi Türklerle genellikle savaş meydanlarında karşılaştıkları ve hakiki kültürlerine dair malumatlara yabancılık çektiklerinden verdikleri bilgiler tartışılmaya açık ve objektiflik açısından temkinli olmayı gerektirmektedir.

Bizans kaynaklarının Türkler hakkında verdikleri bilgiler ilk olarak 1774 yılında iki cilt olarak daha sonra ise 1778 yılında beş cilt olarak Ioanne Gotthilf Strittero tarafından “*Memoriae Popvlorum, Olim ad Danubium, Pontum Evximum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium, et inde Magis ad Septemtriones Incolentium e Scriptoriis Historiae Byzantinae*” adlı eser ile bilim dünyasına sunulmuştur. Sonrasında 1912 yılında Karl Dieterich tarafından “*ByzantinischeQuellenzurLänder- undVölkerkunde*” adlı eserde Bizans kaynaklarının V. ve XV. yüzyıllar arasındaki tarihine ait bilgiler verilmektedir. Sonrasında ise bu iki eserin de ötesine geçen ve ilk nüshası 1942 yılında yayımlanan GyulaMoravcsik’in “*Byzantinoturcica*” adlı eseri Türk tarihinin Bizans kaynaklarına ışık tutmuştur. Tezimizde kullandığımız nüsha 1958 yılında önceki basıma eklemeler yapılarak ve yeniden gözden geçirilerek yayımlanan nüshadır. Eser, 1982 yılında Moravcsik’in ölümünden sonra tıpkıbasım olarak yeniden yayımlanmıştır.

Türk tarihinin Bizans kaynaklarının ve *Byzantinoturcica*’nın verdikleri bilgilerin ışığında Avrupa Hunlarının zihinlerde nasıl şekillendikleri ve aslında bu şekillenmenin nasıl olması gerektiği konusunu açıklığa kavuşturmaya çalıştığımız tezimizde; yöntem olarak tarih yazıcılığının genel kuralları çerçevesinde öncelikle bir yandan ana kaynakların verdikleri bilgileri sunarak değerlendirirdik, diğer yandan da bu kaynaklarda en geniş yere sahip olan Avrupa Hun dönemini geçmişte ve günümüzde nasıl biçimlendirildiğini anlatmaya çalıştık.

Bizans kaynakları hakkında karşılaştığımız en önemli zorluklardan biri çoğunluğunun bazı siyasî kaygılar ile yazılmış olmalarıdır. Bu kaygılardan dolayı büyük değişimlerin önünü açan olaylar yeteri kadar anlatılmamış veya Romalıların

kendilerinden farklı özelliklere sahip olan milletleri kendilerini yüceltmek amacıyla tam anlamıyla tanımadan onlar hakkında yargıya varmış olmalarıdır. Türklerden ve daha özelinde Hunlardan zarar gördüklerini düşündüklerinden olayları kendi gözlerinden değil tam da kendilerinden beklendiği gibi devletin siyasî politikaları çerçevesinde yazmışlardır. Ancak yine de dönem açısından elimizde bulunan yegâne kaynaklar oldukları için bizim açımızdan büyük kıymete haizdirler. Bilindiği üzere herhangi bir milletin kendi dilinde bir eseri yoksa onu başka kaynaklardan tamamlamak her zaman sıkıntılı durumlar doğurmuştur.

Bizans tarih yazımına baktığımızda Türklerin kaynaklarda yer almaları Avrupa Hunları ile başlamaktadır. Bu kaynaklardaki bilgiler çağının gereği olarak belirli bir felsefî geleneğin ürünüdürler. Bu noktada Bizans kaynaklarındaki Türkler için verilen bilgileri okuduğumuzda bu geleneğin yansımaları dikkat çekmektedir. Tarih felsefesi olarak adlandırdığımız görüşler çerçevesinde yazılan tarihin Türkler ve daha özelde Avrupa Hunları açısından nasıl gelişme gösterdiğini takip etmek gerekmektedir. Öncelikle Batılı tarih yazımının temel noktalarından biri olan apriori (doğuştan, yaratılıştan gelen) bilgilerin tarihe konu edilemeyeceği tezi, Bizans kaynaklarında üstü kapalı bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır¹. Bu suretle Türkler bazen mekanik bir döngü içerisinde (hiçbir şey üretmeyen, tarihlilikten yoksun, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi kendileri için yazılmış kaderi uygulamaktan başka bir şey yapmayan, yani sürekli aynı şekilde tekrarlanan bir döngünün içinde sıkışıp kalmış) gösterilmişlerdir. Ancak buraya bir şerh düşmek gerekmektedir. Zira mekanik döngü, genellikle hayvanlara ve belirli döngüde gerçekleşen olaylara atfedilmektedir². Bazı durumlarda da kapalı toplumlar için kullanılmıştır. Meselâ bir yerde meskûn kalmış, o bölgeden nesiller boyu dışarı çıkmamış topluluklar için mekanik bir döngü içerisinde olduğu söylenilebilir. Böylesine bir döngü içerisinde gösterilme çabalarına rağmen Türkler dünya üzerinde bununla itham edilebilecek belki de son millettir. Tarihleri neredeyse dünya medeniyetlerinin başlangıcına dek götürülebilen Türklerin en başından beri Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi anlayışını benimseyerek cihangirliği kendilerine şiar edindikleri bilinmektedir. Avrupa Hunları ile cihan

¹ Bu görüş, özellikle XIX. yüzyılda Schelling, Mendelssohn, Schopenhauer gibi düşünürler tarafından işlenmiştir.

² Doğan Özlem- Güçlü Ateşoğlu (Haz.), **Tarih Felsefesi Seçme Metinler**, 3. Bsk., İstanbul, Doğubatı Yay., 2014, s. 137-138.

hâkimi olma ülkelerine doğru ilk büyük adımı atmışlar, sonrasında da yüzyıllar boyunca süregelen bir tesir yaratmışlardır. Bu nedenle Türklerin ve özellikle de Avrupa Hunlarının tarihî süreçlerinden belki de hiçbir millette olamayacak kadar tarih konusu üretmek mümkündür.

Dört bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde Bizans kaynaklarında Avrupa Hunları ile ilgili bilgileri oldukça geniş bir biçimde değerlendirmeye tabi tuttuk. Ana kaynaklar, birinci elden kaynaklar ve önemli araştırma eserlerini bir araya getirerek buradaki bilgileri aktardık ve bir sınıflandırmaya tabi tutarak bilgi karmaşasını önlemeye çalıştık. Bizans kaynaklarının Türk tarihi açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de yorumlamaya çalıştığımız bu bölümde olabildiğince geniş bir bakış açısı ortaya koyduğumuzu düşünüyoruz. Bu bölümde Bizanslı yazarların hayat hikâyelerini de kısaca anlatarak nasıl bir ortamda yetiştirildiklerinin anlaşılmasının ve bu kaynakların okunurken iç tenkit meselesinin önemini vurgulamaya çalıştık.

II. bölümde ise Byzantinoturcica'da Avrupa Hunları hakkında bilgi veren bütün bölümleri tercüme ederek, Hunların siyasî ve kültürel tarihleri hakkında bilgiler verdik. Ayrıca eserin II. cildinde ihtiva edilen dil bakiyelerine de tercümemizde yer verdik.

III. bölümümüzde ise Bizans kaynakları ve Byzantinoturcica'da verilen bilgileri desteklemesi açısından Avrupa Hunları'nın sosyal hayatları ve devlet teşkilatlarını inceledik. Hunların dil yapıları ve bakiyeleri, dinî yapıları, günlük yaşantıları, askerî teşkilâtlanmaları, ekonomik hayatları, Türk ve Batı edebiyatından ve sanatında nasıl algılandıkları hakkında bilgiler verdik.

Tezimin IV. bölümünde ise Bizans kaynakları ve Byzantinoturcica ışığında Avrupa Hunları konusunun altını iyice doldurmak adına bu kaynaklarda geçen Hun tasvirlerinin ve algısının, Hunların siyasî olarak teşkilatlanmaları hakkında verilen bilgileri arkeolojik buluntular ile güçlendirmeye çalıştık. Zira III. Bölümde kaynaklarda Hunlar hakkındaki bilgileri desteklemek için anlattığımız kültürel yönleri, somut olarak arkeolojik eserlerde ortaya çıkmakta ve Avrupa Hunları bütün yönleri ile bu eserlerden okunabilmektedir.

Tezimizin son bölümü olan V. bölümde Avrupa Hunlarının aynı zamanda Attila demek olduğunun bilinci ile Attila'nın kişiliği nezdinde Türk ve Batılı kaynakların belleklerinde nasıl bir yer edindiğini belirlemeye çalıştık.

Avrupa Hunları Kavimler Göçü sonucunda yurt edindikleri Doğu Avrupa'ya geldiklerinde menşelerinin neresi olduğu ve hangi soydan türedikleri merak konusu olmuş ve Tarihçiler tarafından çeşitli isimlerle adlandırılmışlardır. Moğol, Türk- Moğol, Türk-Moğol-Mançu karışımı, Fin-Ugor, Slav veyahut ta German oldukları iddia edilmiştir³. Ancak son zamanlardaki çalışmalar sonucunda Asya Hunları'nın halefleri oldukları coğrafi, linguistik, kültürel ve arkeolojik kanıtlarla kanıtlanmaya başlanmıştır⁴.

Friedrich Hirth, pek çok kayıt arasından Asya Hunları ile Avrupa Hunları arasındaki münasebetleri aydınlatacak bir kaydı Wei- Shu'dan şu şekilde aktarmıştır:

“Suk-tak Ts'ung-ling'in batısında ter alır. Burası eski An-ts' ai'dir ve Won-naşa adını da taşır. Burası K'ang-ku (Soğdaiana)'ninguney-batısındaki büyük bir göl yanındadır ve Tai'den (Schan-si ilinin güneyinde, T'opaWei sülalesinin başkenti olan yer) 16.000 li uzaklıktadır. Krallarını öldürdükleri Hsiung-nu'ların buraya gelmelerinden Kral Hut-ngai-ssi zamanına kadar üç nesil geçmiştir. Buranın tüccarları eskiden Liang ülkesine ticaret yapmak için gelirlerdi fakat Ku-tsang'ın ele geçirilmesi sırasında hepsi esir edilmişlerdir. İmparator Kautsunghakimiyetinin başlangıcında (Won-cung, 452-466), Suk-tak hükümdarı, esir sorununun çözümünü rica etmek için bir elçi heyeti göndermiştir. Bu ricası kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra da vergi ile ilgili hiçbir elçilik heyeti gelmemiştir⁵”.

Hirth, burada An'-ts' ai kelimesi ile Alanların işaret edildiğini söylemiş, Alanlar ile Hsiung-nuların değil, Avrupa Hunlarının karşı karşıya geldiklerini belirtmiştir⁶. Ayrıca Balamir ve Attila arasındaki Hun hükümdarlarını tespit etmenin aralarındaki akrabalığı anlamak bakımından da önemli olduğunu kaydetmiştir. 375 yılında Alan ülkesinin idaresinin Balamir'e geçtiğini ve bundan önce 355 yılından itibaren de da burayı Hsiung- nuların egemenlik altına aldıklarından söz etmiştir.

³İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, 27. Bsk., İstanbul, Boğaziçi Yay., 2007, s. 70.

⁴Kafesoğlu, **a.y.**

⁵Friedrich Hirth, “Wolga- Hunnen und Hiung-nu”, **Bayerische Akademie der Wissenschaft**, Band II, München 1900, s. 249- 250.

⁶Hirth, **a.g.e.**, s. 253.

Akabinde Hsiung-nuların Alan ülkesini idare etmelerinin ardından idarenin Attila'nın oğulları ile devam ettiğini anlatmaktadır. Hatta burada bahsedilen üç nesli de buna bağlamakta ve üçüncü neslin Attila'nın oğlu İrnek olduğunu söylemektedir. Böylece aslında “ Hsiung-nu” ların “ Avrupa Hunları” nın ataları olduklarını göstermiştir⁷.

Ancak bütün milletlerde olduğu gibi Hunların da menşelerini araştırırken efsaneler önemli bir yer tutmaktadır. Zira Avrupa Hunlarının Sihirli Geyik Efsanesi, menşeleri hakkında bilgi veren önemli bir efsanedir. Hunların Azak Denizi'ni geçmelerine bir geyiğin yardım etmesi üzerine kurulmuş olan efsaneye göre bu olaydan sonra Hunların Doğu Avrupa'daki yayılmaları ve saldırıları başlamıştır⁸. Hatta geyiğin Hunların menşe efsanelerinde bu denli yer alması onların sanatlarında hayvan üslûbunun en temeline yerleşmesini sağlamıştır. Bu geyik figürleri devamlılık göstermiş ve sonraki Türk kültür ve sanatında da kendine yer edinmiştir.

220'li yıllarda Siyen-piler ile yaptıkları savaşları kaybetmeleri sonucu dağılan Asya Hunları'ndan ayrılan bazı Hun kütleleri IV. Yüzyılın ortalarına kadar Aral Gölü'nün doğu tarafı ile Özü Irmağı arasında yaşadıkları sonra bu tarihten itibaren batıya doğru göç etmeye başlamışlardır. Göç etmelerinin ekonomik sorunlardan kaynaklandığı düşünülen Hunlar Germanlerin yaşadıkları bölgelere doğru hareketlenemeye başlamışlar ve Balamir idaresinde öncelikle 374 yılında Doğu Gotları'nı, 375 yılında da Batı Gotlarını mağlup ederek Karadenizin kuzeyinden Macaristan'a kadar olan bölgeye yerleşmişlerdir. Bu hadise tarihte, birçok kavmi harekete geçirdiği için “Kavimler Göçü” olarak adlandırılmıştır. 378 yılında Hunlar Balamir idaresinde Trakya'ya⁹, 380 yılında da Dalmaçya kıyıları ile bugünkü Macaristan topraklarına yerleşmişlerdir¹⁰.

395 yılında doğu kanattaki Hunlar Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya geçmişler, Basık ve Kursık adlı iki Hun beyi Erzurum, Malatya, Urfa ve Antakya

⁷Hirth, a.g.e., s. 254- 255.

⁸ Ali Ahmetbeyoğlu, “Avrupa Hunları'nın ‘Sihirli Geyik’ Efsanesi”, **Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, TTK, 1995, s. 65- 68.

⁹Balkan Yarımadası tarih boyunca Hunlar, Ostrogotlar, Slavlar ve Bulgarlar gibi pek çok topluluğun akınlarına maruz kalmıştır. Merkezde Sofya şehrini çevreleyen Vitos Dağı ve Tuna Irmağı bulunur. Bununla beraber kısaca açıklayacak olursak Sredna Gora, Karacadağ, Trakya, Varna (Odessa), Tunca, Şiştova, Silistre, Edirne, Arda, Çorlu, Lüleburgaz, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, İlyria (Arnavutluk), Makedonya, Sırbistan, Üsküp, Singidium (Belgrad), Niş, Karadağ gibi yerleri ihtiva eder.

¹⁰ Kafesoğlu, a.g.e., s. 71.

üzerinden Kudüs'e ulaşmışlardır. Anadolu topraklarının kapılarının Türklere açılması sanıldığı gibi 1071 yılında değil, Hunlarla beraber 395 yılında gerçekleşmiştir¹¹.

Hunlar, Avrupa'ya yerleşmelerini hiç kimsenin öngöremeyeceği bir başarı ile gerçekleştirmişlerdir. Göçebe diye nitelendirilen Hunlar, Avrasya bozkırlarında diğer akraba boylar ile organize olarak Roma için büyük ve saldırgan bir güç haline gelmişlerdir¹².

Psikopos Ambrosius 390 yılında yazdığı bir İncil yorumunda Hunların, Alanların ve Gotların Roma İmparatorluğu içinde sebep oldukları yıkımları hatırlatarak keskin bir tespit yapmıştır: “Dünyanın sonuna kavuşacağız, dünyada hastalıkları başlangıç olacak ve biz bunu göreceğiz” demiştir. (10, 10)¹³.

IV. Yüzyılın sonunda doğuya ve batıya inanılmaz akınlar yapan Hunlar karşısındaki şaşkınlığını gizleyemeyen Roma İmparatorluğu, bu tarihten itibaren Hunlar hakkında efsaneler üretmeye başlamışlardır. Bu sırada batıdaki Hunların başına Balamir'in oğlu Uldız (Yıldız) geçmiş ve Roma İmparatorluğu üzerine ilerlemiş imparatorluğun her iki tarafı ile de barış yapmıştır. Onun zamanında devletin sınırları Tuna Irmağı'ndan Macaristan'a kadar genişlemiştir. Uldız'ın uyguladığı dış politika kendisinden sonraki Hun dış politikasının da temelini oluşturmuştur. Doğu Roma (İstanbul) üzerinde hâkimiyet kurabilmek için Trakya'yı ele geçirmiştir. Akabinde Hun karargâhını Macaristan bölgesinde taşımak istemiş güvenli topraklar oluşturabilmek için de Karpatlar'a (bugünkü Ukrayna) ordu göndermiştir. Burada meskûn Vizigotlar (Batı Gotları)'ı yerlerinden edince de bu olay tarihe “II. Kavimler Göçü” olarak geçmiştir¹⁴.

“Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her yeri idarem altına alacağım” sözünü kendisine şiar edinmiş olan Uldız 409 yılında İstanbul'a bir akın düzenlemiş ve bunun üzerine İmparator I. Theodosius 413 yılında Hun akınlarına karşı İstanbul'un en sağlam surlarını yaptırmıştır. Böylece tıpkı ataları Asya

¹¹ Gözde Sazak, **Türk Sembolleri**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yay., 2014, s. 32, 119 dpt.

¹² J. B. Bury, **History of the Later Roman Empire**, Vol: I, New- York, Dover Publications Inc., pp. 103.

¹³Klaus Rosen, **Die Völkerwanderung**, 4. Bsk, Berlin, Verlag C. H. Beck, 2009, s. 14.

¹⁴Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 72.

Hunlarına karşı Çin Seddi'ni inşa ettiren Çin gibi Roma'da sınırlarını korumak üzere Avrupa Hunları'na karşı surlarını sağlamlaştırmıştır.

Uldız zamanından sonra Türk devletlerindeki ikili yönetim gereği başa geçen Karaton ve Rua zamanında ise Hunlar güçlerini iyice hissettirmişler ve Doğu Roma'yı 350 librelik¹⁵yıllık vergiye bağlamışlardır. Avrupa Hunları'nın Roma İmparatorluğu ve Avrupa'nın zihninde korku algısı ile yer almalarının temelleri bu dönemde atılmıştır.

Rua döneminde Doğu Roma'ya karşı Batı Roma'ya yardım edilmiş, Uldız'ın dış politikası sürdürülmüştür. Aetius ile ilk münasebetler de Rua devrinde başlamış, Hun yardımcı birlikleri onun döneminde gönderilmişlerdir. Aetius Hunlarla dostâne ilişkiler içinde olmuş, onlar sayesinde 425-427 yıllarında Galya'da Batı Gotlarını bertaraf edebilmiştir.

Rua'nın ölümü üzerine Bizans dualarla büyük bir tehlikeden kurtulduğunu düşünürken Hun sınırına geldiklerinde çok daha güçlü bir hükümdar ile karşılaşmışlardır: Attila. Amcası Rua'nın yanında yetişen Attila ondan devletin tüm siyasetini öğrenme fırsatını yakalamıştır. Başa geçtiğinde hükümdarlığını büyük kardeşi Bleda ile paylaşmış ancak eğlenceye daha düşkün olan Bleda, Attila kadar memlekete hakim olamamıştır. Ordu ve dış ilişkilerin düzenlenmesinden sorumlu olan Attila 434 yılında gelen Bizans elçilerini Konstantinia surlarında karşılamış ve bu olay tarihe Konstantinia Barışı olarak geçmiştir. Attila anlaşma şartlarını konuşmalarına bile izin vermeden Bizans elçilerine kabul ettirmiştir. Bu anlaşmaya göre, Bizans bundan sonra Hunlara bağlı kavimler ile müzakere yapmayacak, Hunlardan kaçanlara sığınma hakkı tanımayacak, ticarî faaliyetlerine belli sınır kasabalarında devam edecek ve ödediği vergiyi iki katına çıkaracaktı. Bu anlaşma ile Attila'nın ünü iyice artmış, 441 yılında güneydoğu Avrupa'yı Yugoslavya'ya kadar ele geçirmiştir¹⁶. Konstantinia anlaşması ile Bizans'a kuzey yolunun kapanması ile Attila topraklarında yaşayan Slav, Fin-Ogur, Germen ve Türk boylarını tek çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. 436 yılından sonra Burgondlar, Bayavurlar, Yuthanglar, Franklar, Türlingler ve Langobardlar da Hun idaresine alınmışlardır¹⁷.

¹⁵ Yaklaşık 450 grama denk gelen ağırlık ölçü birimidir. Bkz. Edward Arthur Thompson, **Hunlar**, Çev. Sibel Dinçel, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s. 100.

¹⁶ Paul K. Davis, "Châlons", **100 Decisive Battles**, Oxford, pp. 87.

¹⁷ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 78.

Bu esnada imparatorluğun Batı kanadını yöneten Oktar'ın Germenler ile savaşması sonucu yenilen Germenler (Almanlar) tarafından meşhur "Nibelungen Destanı" vücuda getirilmiştir¹⁸.

Attila ve Bleda'nın kazandıkları ilk diplomatik zafer Margus Barışı'dır. Rua'nın ölümünden sonra Doğu Roma Hunlarla görüşmek üzere bir elçilik heyeti göndermişler ve bu heyet Margus'a¹⁹ verince Hunların at üzerinde yaptıkları bir pazarlık gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler sonucunda;

- 1- Hun kaçaklarının Roma'ya kabul edilmemesi,
- 2- Romalı tutsakların her birinin kurtarma karşılığı olarak 8 altının verilmesi ve esirlerin ancak bu şekilde geri dönebilmeleri,
- 3- Romalıların Hunların hâkimiyeti altında olan hiçbir kabileyle ittifak yapmamaları,
- 4- Tuna bölgesinin serbest ticaret sahası olması,
- 5- Rua döneminde 350 librelük verginin iki katına yani 700 libreye çıkarılması kararları alınmıştır.

440 yılına kadar devam eden barış şartları 440 yılında İmparator II. Tehodosius'un²⁰ Margus Barışı'nın şartlarını yerine getirmekte tereddüte düşmesi üzerine ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Romalıların Vandallar ile uğraştıkları bir dönemi fırsat bilen Hunlar Tuna havalisine saldırmışlar ve buradaki kaleleri tahrip etmişlerdir. Margus Barışı'nın şartlarına uyulmadığı konusunda suçlanan Hunlar, aynı suçlamayı Roma'ya da yöneltmişler ve kaçakların derhal teslim edilerek soygun yapan Margus psikoposunun kendilerine verilmesini istemişlerdir. Ancak isteklerinin geçiştirilmeye çalışılması savaş nedeni olmuştur. Hunlar Margus şehrini ve Sırbistan'ın sair yerlerini de yağmalamışlardır. 441 yılında Bleda'nın Pannonia Secunda'yı²¹ de ele geçirmesi Balkan coğrafyasını Hun akınlarına açık hale getirmiştir. Doğu Roma'nın Konstantinia anlaşmasını bozmasını fırsat bilen Attila I.

¹⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s. 76.

¹⁹ Bugün Sırbistan'da bulunan Dubravica.

²⁰408 yılında Doğu Roma İmparatoru olmasından 428 yılına kadar kız kardeşi Pulcheria'nın vesayeti altında imparatorluk görevini yürütmüştür. Sanatkarlığı ile tanınmış bir imparatorudur. Şöhretini biraz da İstanbul surlarını yaptıran kişi olmasından kazanmıştır. Ayrıca Konstantin'den itibaren süregelen imparatorluk kanunlarını "Codex Theodosianus" adı ile birleştirmesi de ününe ün katmıştır. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK, 1981, s.51.

²¹ Günümüzde Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna-Hersek'in bir bölümü.

Balkan Seferi'ni bunun üzerine gerçekleştirmiştir. Bu durum kumandan Aetius tarafından iyi analiz edilmiş, Hunlarla da arası iyi olan Aetius yeni bir barış için görüşme talep etmiştir. Bu talep üzerine bir süre daha barış dönemi yaşanmış, ancak kaçakların iadesi ve Margus Barışı'nın şartlarının yerine getirilmesi konusundaki Attila'nın baskısı bu barış döneminin de sonunu getirmiştir. Zira şartlar yerine getirilmemiş, üstelik bu durum sözlü bir şekilde imparator tarafından da ifade edilmiştir.

445 yılında Bleda'nın²² ölümü üzerine Attila tek başına hükümdar olmuştur²³. Bu esnada 447 yılında İstanbul, tarihin en büyük depremlerinden birini yaşamış, şehrin surları büyük zarara uğrayarak halk perişan olmuştur. Attila, tam da bu dönemde 'Tanrı'nın kılıcı'ını almış ve II. Balkan Seferi neticesinde Doğu Roma topraklarına saldırmıştır. Öncelikle Tuna havalisinin güvenliğini sağlayacak bölgeleri ele geçirmiştir. Bunun ardından Attila ve kuvvetlerinin İstanbul'a yöneleceğini anlayan İmparator II. Theodosius, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan birliklerini toplayarak Hunlara karşı koymaya çalışmıştır. İki ordunun Chersonese²⁴'de karşı karşıya gelmeleri sonucu Hunların atalarından, Türkistan bozkırlarından gelen savaş taktikleri meyvesini vermiş, daha önce bu tür bir savaş sistemi görmemiş olan Roma orduları büyük bir bozguna uğramışlardır. Attila aslında İstanbul gibi sağlam surlarla çevrili bir şehri alamayacağını bilmesine rağmen şehrin önlerine kadar gelerek tehditkâr bir şekilde büyük bir korku yaratınca, İmparator barış istemek zorunda kalmış ve Doğu Roma'ya karşı son diplomatik zafer olan Anatolius Barışı Athyra'da²⁵ gerçekleşmiştir.

Bu anlaşma sonucunda;

- 1- Kaçaklar, Hunlara geri verilecek
- 2- Bugüne kadar ödenmemiş borçların karşılığı olarak 6000 libre altın ödenecek.

²²Bleda'nın ölümü ile alakalı olarak öne sürülen görüşlerden biri de Bleda'nın devlet işleri ile çok ilgisinin olmadığı ve bunlarla uğraşmayı Atilla'ya bırakıp kendisini eğlenceye verdiği ve sonunda da bir av kazası sonucu öldüğüdür. İlim aleminde genelde Bleda'yı Atilla'nın öldürdüğü kanaati yaygındır. İki hikâyede gerçek olabilir. Ünlü kişilerin kazayla ve doğal sebeplerle ölümeleri gerçek olabildiği halde bütün çağlar boyunca inanılmamıştır. Patrick Howarth, **Hunların Hakanı Attila**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 39.

²³Rosen, **a.g.e.**, s. 71.

²⁴Günümüzdeki Korsun şehridir.

²⁵Bugünkü Büyükçekmece.

- 3- Yıllık vergi için 3 katına 2100 libreye çıkarılacak
- 4- Fidyeye vermeden ülkesine kaçıp gelen her Romalı kaçak için 12 altın ödenecek, eğer bu miktar ödenmezse kaçaklar geri dönecek.
- 5- Romalılar kendilerine kaçan hiçbir kaçağı kabul etmeyecek şekilde kararlar alınmıştır.
- 6- İki devlet arasında ticaret merkezi olarak bir pazar yeri belirlenmiştir.

Bu anlaşma sonucu da gösteriyor ki diplomatik bir kaygının yanı sıra gitgide genişlemekte olan Hun Devleti ekonomiye dayalı bir düşünce ile ganimete ve vergilere önem vermiştir. Bu durumun önemli bir göstergesi de bu anlaşma şartları içinde yer alan iki devlet arasındaki ticaret merkezi olarak bir pazar yerinin belirlenmiş olmasıdır.

Bu anlaşma ile Doğu Roma'yı tamamen itaat altına almış olan Attila, Uldız'dan beri aynı şekilde yürütülen Hun dış politikasını değiştirerek yönünü Batı Roma'ya çevirmiştir. 448 yılından sonra kendisine ağabeyi III. Valentinianus'un²⁶ kendisini istemediği bir kişi ile evlendirmek istemesi üzerine Attila'ya nişan yüzüğünü gönderip evlenme teklif eden Honoria ile evlenmesi karşılığında Attila çeyiz olarak yönetime ortak olmak istemiştir. Ancak bu isteğinin reddedilmesi Attila'nın Batı Roma üzerine yapacağı seferi de zorunlu kılmıştır. Bu sırada Doğu Roma'da da önemli gelişmeler oluyordu. Theodosios'tan sonra yerine geçen Marcianus Hunlara karşı daha cesur bir siyaset uygulamaya başlamış, Attila ödemeleri gereken vergiyi isteyince de ona "dostlarım için hediyelerim düşmanlarım için ise ordularım var." demiştir. Oldukça zor bir durumda olan bir devlet için fazlasıyla cesurca olan bu sözler karşısında Attila aklını kullanmış iki tarafı da tehdit ederek rotasını yine de Batı Roma'ya çevirmiştir. 451 yılında Attila Ren Irmağı'nı geçerek ordusunun sol kanadını Metz'e, sağ kanadını da Paris ve oradan da Orelans'a doğu göndermiştir. 452 yılında Po ovasına gelmiş ve Roma'nın o zamanki başkenti olan Ravenna'ya varmıştır. Fakat Batı Roma'nın bu büyük tehdit karşısında teslim olduğunu Papa aracılığı ile bildirmesi üzerine Attila İtalya'dan geri çekilmiştir. Attila, bir devletin tabiyeti için askerî bir galibiyetin şart olmadığını çok iyi bildiği için bu sefer sonunda zaten dinî ve siyasî olarak üstünlük kazanmış bir şekilde

²⁶ III. Valentinianus 425-455.

vermiştir²⁷. Bu savaş ile bölge coğrafyası tamamen değiştiğinden Hunlar bölgeden uzaklaşmak durumunda kalmışlardır. Savaş sonunda Hunların o zamana kadar yaptıkları politikalar sonucu Germanlerin yıkılmaları yavaşlamıştır.

Sonuç olarak, Attila'nın ölümünden sonra üç oğlu İlek, Dengizik ve İrnek yönetime geçmişler ancak devlet bir daha asla eski parlak günlerine dönememiştir. İlek, yalnızca bir sene sonra 454 yılında Germanlerle yapılan bir savaş sonucu ölmüştür. Dengizik ve İrnek devletin merkezini Karadenizin kuzeyine çekmişler, Dengizik 468 yılında Gotların kendisine ihanet etmesi sonucu öldürülmüştür. İrnek idaresindeki Hunlar ise Bulgarların esas nüvesini teşkil etmişler ve Türk-Bulgar Devleti'nin kurulmasına ön ayak olmuşlardır. Ayrıca Macar hanedanı Arpad'ın da İrnek'in soyundan geldiğine inanılmaktadır²⁸. Bir başka düşünce de Hunların dağılmalarından sonra Macaristan onların halefleri Avarların ülkesi olduğu ve aslında Hunların dağılma süreçlerinin Attila'dan itibaren oğulları gücünü koruyamadığı için gerçekleştiği yönündedir²⁹.

²⁷ Rosen, **a.g.e.**, s. 80.

²⁸ Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hunları**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2013, s. 161-175.

²⁹ J. Harmatta, "The Dissolution of the Hun Empire", **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: II, Budapest, 1952, s. 282.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA HUNLARI HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI

Türklerin milattan önceki devirlere dayanan millî tarihleri; anayurttan çeşitli nedenlerle ayrılmak zorunda kalarak yurt edindikleri Karadenizin kuzeyinden, Karpat Havzası'na ve Doğu Avrupa bozkırlarına uzanan topraklarda cereyanını hiçbir zaman kaybetmemiş ve bu coğrafyayı da aynı çerçevede şekillendirmeye başlamıştır. Hunlar ile IV. asırda başlayan bu kutlu yürüyüş, Sabarlar, Utigurlar, Kutrigurlar, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Oğuzlar ve Kuman-Kıpçaklar ile devam etmiştir. Bu denli fazla Türk boyunun bu coğrafyada yerleşmiş olmaları hem Türk kültürünün temellerinin sağlamlığını gözler önüne sermiş hem de üstün savaşçılık yetenekleri ile bölgede kalıcı olmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Türklerin bölgede kalıcı olmalarının anlaşılması üzerine de bölgenin hâkim gücü olan Bizans, kendisinin aksine yerleşik hayata tam olarak geçmemiş Türk boylarını daha yakından tanımak istemiştir. Gönderdikleri elçiler ile Türkleri askerî, ekonomik ve kültürel anlamda anlamaya ve çözümlenmeye çalışmışlardır. Bu minvalde imparatorluğun her bir köşesinden müellifler bu gizemli kavmi anlamlandırabilmek için eserler vücuda getirmişlerdir. Bu eserler kimi zaman bir elçilik raporu, kimi zaman bir savaş el kitabı, kimi zaman bir coğrafya eseri, kimi zaman da kilise tarihleri olmuştur.

Bizans kaynakları Türk tarihinin ana kaynaklarının Çin yıllıklarından sonra ikinci büyük nüvesini oluşturmaktadırlar. Bilhassa özel isimleri kaydetmeleri bakımından büyük önem arz etmektedirler. Arap ve Fars kaynaklarının verdikleri bilgileri tamamlayan bu kaynaklar; Türk dünyasının Batı tarafı ile ilgili bilgilerle sınırlı gibi görünseler de aslında Bütün Türk dünyası için azamî kıymete sahiptirler. Bununla birlikte Bizans kaynaklarının özellikle Geç Roma İmparatorluğu döneminde sorunları vardır. Bu dönemde yazılan eserler ekseriyetle azizlerin hayatlarının anlatıldığı biyografi veya otobiyografiler ile kilise tarihleri gibi eserlerdir. Bunlar tamamen Hristiyanlığa dayalı bir tarih yazmayı amaçladıkları için pagan müellifler tarafından yazılmış bilgileri dikkate almamakla beraber ne yazık ki taraflı bir yazım

teknîği de kullanmışlardır¹. Bunun yanında kendi yazdıkları dışında kalanlar ile pek ilgilenmediklerinden pagan yazarların yazdıklarına da yayılma fırsatı tanımamışlardır².

Bizans kaynakları ile ilgili en önemli sorunlarımızdan bir diğeri de elimizde olan bilgiler ile bütünü tamamlayamıyor oluşumuzdur. Meselâ, Prokopios'un 500'lü yıllarda doğmuş olduğu bilgisi veya Paschale Kroniği'nin müellifinin bilinmiyor oluşu bilgilerimizde boşluklara neden olmaktadır. Bu nedenle bu örneklerdeki gibi pek çok boşluğun doldurulabilmesi Bizans tarihinin bütününe anlamada bize önemli bir adım attıracaktır. Ayrıca Bizans kaynaklarının kendinden öncekilerin yazdıklarını tekraralama geleneğini de göz önünde bulundurmamak gereklidir.

Bizans kaynaklarını tanıtırken kaynak isimlerini orijinal Yunanca (Grekçe) olarak yazmayı tercih etmemizin sebebinin Batılı kaynaklarda Latince transkripsiyonlarından faydalanarak verilen kaynak isimlerinin çok farklı şekillerde verilmesinden dolayı böyle bir yol izlediğimizi burada belirtmek isteriz.

1.1. DOĞRUDAN HUNLAR HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI

1.1.1. Ammianus Marcellinus

IV. yüzyılın en büyük tarihçisi Ammianus Marcellinus'tur. Antakya'da Yunanca konuşulan bir çevrede takribî 335 yılında dünyaya geldiği düşünülmektedir³. Ancak bazı kaynaklarda Ammianus Marcellinus'un 350 yılında Ursicinus'un kendisini terfi ettirmesi ile Protoktor olduğu zaman on dokuz (19) yaşında olduğu söylenmekte, ilaveten 357 yılında otuz (30) yaşından fazla olamayacağı ifade edilmektedir. Bu bilgiler ışığında da 328- 331 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir⁴. E. A. Thompson'a göre doğum tarihi 325-

¹ Stephen Michell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284- 641**, Çev: Turhan Kaçar, Ankara, TTK, 2016, s. 20.

² Michell, **a.g.e.**, s. 20.

³ Michell, **a.g.e.**, s. 32.

⁴ Pablo Alvarez, "The Impact of Rhetoric and Education on the Res Gestae of Ammianus Marcellinus", Doctor of Philosophy, University of Alberta, Department of History and Classics, Alberta 2006, s. 48.

330 yılları arasında olmalıdır⁵. Antakya’da, muhtemelen refah sahibi pagan bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Ammianus iyi bir eğitim görmüştür. O dönemde Antakya Roma İmparatorluğu’nun başlıca şehirlerinden biridir, pek çok imkâna sahiptir ve Ammianus bu olanaklardan yararlanmayı bilmiştir⁶. IV. yüzyılın ikinci yarısında II. Konstantinos, Julian, Jovian, Valentinianus ve Valens’in imparatorlukları zamanında görev yapmıştır ancak bu dönemlerde Roma İmparatorluğu pek çok zafer kazanmış olmasına rağmen çöküş dönemindedir⁷. 349 yılında imparator veya yüksek komutanlara eşlik eden *protectores domestici* seçkin memuriyetine seçilmiş ve imparatorluğun doğu sınırının süvari komutanı Ursicinus’un emrinde çalışmaya başlamıştır⁸. Ursicinus ile hem doğu, hem batı seferlerinde bulunan Ammianus Marcellinus, pagan imparator Julian’ın ölümünden sonra yerine geçen Hristiyan Jovian döneminde, otuzlu yaşlarında görevini bırakmış, muhtemelen 363 yılından sonra Antakya’da kendini tarih yazmaya adanmıştır⁹. İmparator Valens’in baskıcı yönetimi döneminde Roma’ya gitmiş ve onun savaşta ölümüyle yaklaşık 6 sene sonra doğuya dönüp Yunanistan, Trakya ve Mısır’ı ziyaret ederek Roma’ya geri dönerek yerleşmiştir¹⁰. Koyu bir pagan olan¹¹ Ammianus Marcellinus, imparatorun yoğun Hristiyanlık öğretilerinden oluşan yönetiminden sonra Hristiyanlık karşıtı söylemler geliştirmiştir.

378 yılında Valens’in Gotlara Adrianople (Edirne) sınırları içerisinde yenilmesi ve aynı zamanda bu mücadelede hayatını kaybetmesi ile Ammianus hakkında doğrudan edindiğimiz bilgiler de sona ermektedir¹².

389-391 yılları arasında tarihinin; 296 yılında Nerva’nın tahta çıkışından 364 yılında Jovian’ın ölümüne kadar olan yılları ele alan ilk 25 kitabını tamamlamıştır. 390-397 yıllarında ise tarihinin toplam 31 kitabını tamamlayacak

⁵ E. A. Thompson, **The Historical Work of Ammianus Marcellinus**, Bouma’s Boekhuis Publishers, Groningen 1969, s. 1.

⁶ **Ammianus Marcellinus**, Trans: John C. Rolfe, Vol. I, Harvard University Press, London 1935, pp. İx.

⁷ **Ammianus Marcellinus**, pp. X.

⁸ Warren Treadgold, **The Early Byzantine Historians**, Palgrave Macmillan, New-York 2007, s. 53.

⁹ Treadgold, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁰ Treadgold, **a.g.e.**, s. 57.

¹¹ J. Den Boeft- J. W. Drijvers,- D. Den Hengst- H. C. Teitler, “Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XXVI, **The Journal of Roman Studies**, Vol: 99, 2009, s. 295. (294-296).

¹² **Ammianus Marcellinus**, pp. X.

olan Valens'in Edirne Savaşı'nda öldüğü 378 yılına kadar olan olayları anlattığı 6 bölümünü daha yazmıştır¹³.

Marcellinus'un tarihinin 31 kitabından günümüze sadece 14-31. kitapları gelebilmiştir. Kaybolan kitapların tüm eserin ilk cildini oluşturduğu düşünülmektedir. Marcellinus'un eserinin Nerva'nın imparator olduğu 296 yılından başlaması, onun Tiberius'dan Domitius'a kadar olan Roma tarihini 30 kitapta aktaran Tacitus'un tarihini devam ettirmek istediğini göstermektedir. Ancak Marcellinus eserini önceki tarihçilerden farklı olarak simetrik olarak bölmeye çalışmamış ve eserinin her biri önsöz ile başlayan üç bölümünü sırasıyla 14, 11 ve 6 kitap şeklinde bölmeyi tercih etmiştir¹⁴. Marcellinus'un kitaplarında verdiği bilgilerden kısaca bahsetmek, başarılı bir eseri tanıtmak ve içinde verdiği bilgileri Hunlar hakkında yazdıkları ile bağıntılı hale getirmek bizler açısından önemli olacaktır.

Genellikle kitaplarını imparatorların ölümüyle sonlandıran Marcellinus'un günümüze ulaşan kitaplarının konuları kısaca şöyledir:

14. Kitapta Magnentius'un 353'de ölümünden Gallus'un 354'teki ölümüne kadar olan dönemi incelemiştir¹⁵.

15. Kitapta (354-355) Gallus'un ölümünü öğrenen Konstantinos'un onun taraftarlarını öldürmesi, Batıda Ren kıyısında Alamanni saldırılarının püskürtülmesi; Julian'ın Milan'da Caesar'ın olması ile doğudaki saldırılardan bahsetmiştir¹⁶.

16. Kitapta (356-357) Julian'ın Galya'daki zaferleri ve Alamanniler ile olan savaşını anlatmıştır.

17. Kitapta (358) Julian'ın Galya zaferleri, Konstantinos'un Sarmatlar ve Quadiler'e karşı zaferinden bahsetmiştir.

18. Kitapta (359) Julian'ın Alamanniler'in saldırısını bastırarak barışı sağlaması, Ursicinus'un Marcellinus ile doğudan Trakya'ya geçişi ve tekrar geri Amida'ya gelişi ve burada Mezopotamya'nın Pers işgaline başlamasını¹⁷ konu edinmiştir.

¹³ Treadgold, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁴ Treadgold, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁵ Treadgold, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁶ Robert M. Frakes, "Amianus Marcellinus and Zonaras on a Late Roman Assassination Plot", **Zeitschrift für Alte Geschichte**, Band XLVI, Franz Steiner Verlag, 1997, s. 122. (121- 128).

¹⁷ Treadgold, **a.g.e.**, s. 64.

19. Kitapta Amida'nın Persler tarafından kuşatılması ile Konstantinos'un Sarmatlar tarafından neredeyse öldürülmesini anlatmıştır.

20. Kitapta (360) Konstantinos'un Julian'ı Perslere karşı savaşa çağırmasına, ancak Julian'a Paris'teki askerler tarafından Augustus unvanının verilmesine ve Konstantinos'un bunu kabul etmemesine değinmiştir.

21. Kitapta (361) Julian ve Konstantinos arasındaki savaş ile Julian ilerlerken Konstantinos'un ölüm haberinin gelişini anlatmıştır.

22. Kitapta (362) Julian'ın Konstantinopolis'e gelişi ve imparator oluşu ile pagan tapınaklarının yeniden açılışını¹⁸ incelemiştir.

23. Kitapta Julian'ın Perslere düzenlediği üç seferden ilkinde değinmiş, kötü kehanetlerin alınması ile Prokopius önderliğinde Ermenistan'a kuvvet gönderilmesinden bahsetmiştir.

24. Kitapta Fırat boyunca ilerleyen Julian'ın başarılı İran seferini ve bir çok İran şehrini ele geçirmesini, başkent Ctesiphon'da Mars'a adaklarda bulunmasını, donanmasını yakan imparatorun Dicle'nin doğu kıyısından Roma sınırına dönmesini açıklamıştır.

25. Kitapta Perslerle başarılı giden savaşlar sırasında Julian'ın yaralanarak yerine kimseyi bırakmadan ölmesini, tahta ordu tarafından belirlenen Jovian'ın geçmesini, Pers Kralı Sapor ile barış yapılmasını ve 364 yılında Jovian'ın kazara boğularak ölmesini anlatmıştır¹⁹.

26. Kitapta I. Valentinianus'un imparatorluğu ve orduyu ikiye bölerek kendine batıyı alması ile doğuyu da kardeşi Valens'e bırakmasından ve Prokopios'un başarısız isyanı ve öldürülüşünden bahsetmiştir.

27. Kitapta Valentinianus'ın Galya'da Alamanni saldırısını önlemesinden, Procopios'u destekleyen Gotları cezalandırmak için Valens'in çıktığı 4 yıllık seferden, 367'de Valentinianus'un oğlu Gratian'ı imparatorluğa ortak etmesinden ve 370'e kadar Perslerin Ermenistan ve İberya'yı almaya çalışmalarından söz etmiştir.

28. Kitapta Valentinianus'un 369'da Ren sınırını güçlendirmesi ve Marcellinus'un Roma'ya geri dönüşünü konu edinmiştir.

¹⁸ Treadgold, a.g.e., s. 65.

¹⁹ Treadgold, a.g.e., s. 66.

29. Kitapta kehaneti sebebiyle Theodore'u imparator yapma girişimleri ve bunun sonucunda 372'de Valens'in terör estiren yönetimi ile gelecekte imparator olacak Theodosios'un Sarmatlara karşı zaferini anlatmıştır.

30. Kitapta Valens'in emriyle Ermenistan Kralının öldürülmesinden, 373'de Perslerle Ermenistan üzerinde yapılamayan anlaşma girişimlerinden, Valentinianus'un Alamanniler ile savaşlarından, 375'de Valentinianus'ın Illyricum'da Quadi üzerine yürüyüşünün ardından ölümü ve Gratian'ın yanına II. Valentinianus'un imparator olarak tahta çıkışından bahsetmiştir²⁰.

31. ve bizim için en önemli bölüm olan kitapta Marcellinus Hunlar ve Alanların vahşi olarak nitelediği gelenekleri, Hunlar, Alanlar ve İskitlerin yaşadıkları yerler, Hunların Alanların güç kullanarak veya bir antlaşma vasıtası ile Tın Nehri ötesine çekilmelerine sebep olmaları²¹, Gotların Roma sınırına sürülmeleri, Roma ve Gotlar arasındaki gerilimin Trakya'da açık savaşa dönüşmesi, 378'de Gratian'ın Alamanni zaferinden sonra Valens'e yardıma gelişi ile Valens'in Edirne Savaşı'ndaki ölümü hakkında bilgiler vermiştir²².

Ammianus Marcellinus'un Hunların kültürleri hakkında verdiği bilgiler kimi kaynaklarca klişe bulunmuştur. Zira Hunların yarı pişmiş bir eti eyerlerinin altına yerleştirdikleri bilgisi Hunların zaten bilinen özellikleridir²³.

Putperest olmasına rağmen son derece anlayışlı ve hoşgörülü bir kişi olan Ammanus Marcellinus'un *Res Gestae* adlı eseri bazı araştırmacılar tarafından sahtekârlık ürünü olarak gösterilmeye çalışılsa da bu iddia ilim dünyasında çok fazla kabul görmemiştir²⁴. Konstantinos ve Iulianus döneminde orduda taptığı subaylık görevi onun tarih anlayışının temelini oluşturmuş ve eserinde Roma sarayı idarecilerine karşı takındığı negatif tutumun sebebi olmuştur. Eserlerini Roma ordusunda asker iken öğrendiği Latince dilinde yazmıştır. Ancak Yunan olduğunu eserinde açıkça dile getirmiştir²⁵. O dönemde Yunan olmak pagan olmakla eşdeğer

²⁰ Treadgold, a.g.e., s. 67.

²¹ Ammianus Marcellinus, **Römische Geschichte**, Band IV, Berlin, Akademie Verlag, 1978, pp. 242.

²² Warren Treadgold, **The Early Byzantine Historians**, Palgrave Macmillan, New-York 2007, pp. 68.

²³ Ammianus Marcellinus, **The Later Roman Empire (A.D. 354- 378)**, Trans: Walter Hamilton, Penguin Books, 1986, pp. 25- 26.

²⁴ Gerog Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev: Fikret Işıltan, 7. Bsk., TTK 2011, s. 22.

²⁵ Eserinin Grekçe ve Latince versiyonları için Bkz.: Bibliotheca Augustana, Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>. (Çevrimiçi) 01.10.2017.

olduğundan eserinde Hristiyanlığa karşı takındığı soğuk tutum da bununla açıklanabilir.

Ammianus Marcellinus ve eserinden bahseden hiç bir Batı Roma kaynağı olmamakla birlikte ondan sonra tam 250 yıl boyunca Latin dili ile tarih yazılmamış ve kimse onun eseri gibisini ortaya koyamamıştır. Romanın hem doğusu hem de batısında Latince gerek ordu, gerekse de yönetimin resmî diliydi. Dolayısıyla Ammianus dil ve kültür olarak Grek olmakla birlikte kendisini diğer Bizanslılar gibi aynı zamanda Romalı olarak görmüştür²⁶. Ammianus Hunlarla ilgili verdiği bilgilerde Ptolemaios'un eserinde Hunların geçtiklerini ve böylece bunun kendisinden önceki yazarların da Hunlardan haberdar olmaları gerektiği anlamına geldiğini söylemektedir²⁷. Ayrıca Hunlar o dönemde huzursuzluk yarattıkları için en gözde konulardan biri haline gelmişlerdir.

Eserinin, özellikle Roma için 363-364 yıllarını ayrıntılı olarak anlatmasının yanında Hunların Avrupa'ya gelişleri hakkında verdiği bilgiler bakımından da ehemmiyeti büyüktür²⁸. E. Gibbon'un şu satırları Ammianus Marcellinus'un tarihçiliği hakkında bilgi edinmemize imkân sağlar: "Zihni hırslara ve önyargılara müsamaha göstermeksizin kendi döneminin tarihini yazan doğru ve yanlışsız bir rehberdir"²⁹. Ammianus Marcellinus'un olayları kronolojik olarak vermesi yer ve zaman tespiti açısından mühimdir ancak sadece Marcellinus için değil bu yüzyıllara ait bütün Bizans kaynakları için geçerli, dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki; tarihçiler, dönemin siyasî arka planının gerektirdiği gibi hareket edebilirler. Dolayısıyla bu kaynakları okurken siyasî zorunluluklardan kaynaklanan çarpırmalara karşı temkinli davranılmalıdır. Marcellinus'un Roma tarihi için önemli bir diğer noktası da tasvir ettiği olayların birçoğuna bizzat katılmış olmasıdır. Bu nedenle IV.- VI. yüzyıllar arasını anlatan en iyi tarihçilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Marcellinus, Hunların tabiatlarını anlattığı bölümde Hunlar hakkında kendinden önceki kaynaklarda gelişigüzel bilgileri olduğunu,

²⁶ Treadgold, **a.g.e.**, s. 51.

²⁷ Will Richter, "Die Darstellung der Hunnen bei Ammianus Marcellinus", **Historia**, S. 23, s. 344. (343- 377).

²⁸ Michell, **a.g.e.**, s.76.

²⁹ E. Gibbon, **History of the Decline and Fall of the Roman Empire**, Yay: J. B. Bury, London 1929, s. 128.

Hunların donmuş okyanusun yanında yer alan Azak Denizi'nin ötesinde ikamet ettiklerini ve kaynaklarda anormal derecede vahşi olarak geçtiklerini söylemektedir. Ayrıca Hun çocuklarının doğdukları esnada yanaklarında derin yaralar açıldığını, böylelikle bu çocuklar büyüdüklerinde bu yaraların onlara sakalsız bir haremağasının sevgiden uzak görüntüsünü kazandırdığını anlatmaktadır.

“Hunlar kare bir vücuda, güçlü uzuvlara, kalın bir boyuna sahiptiler; köprülerin kenarlarına zalimce kazınmış şekiller gibi olağanüstü çirkin ve kambur iki ayaklı hayvanlara benzemekte idiler. Hunların şekilleri her ne kadar hoş olmasa da neticede insandılar ancak hayat şartlarının çok zorlu olmasından dolayı ateşin yemekler için kullanılmasından veya mevsimlik yiyeceklerden haberdar değillerdi; vahşi bitkilerin kökleri ve bacakları ile eyerleri arasında durduğu için yarı çiğ çeşitli hayvan etleri ile yaşamakta idiler. Barınabilecekleri bir binaları yoktu ve dahası onlar her türlü konfordan tıpkı bizlerin mezarlık çevresindeki muhitlerden uzak durduğumuz gibi uzak duruyorlardı; sazdan kamışlar kullanılarak inşa edilmiş kulübeleri hariç. Onlar geniş dağlar ve ormanlarda soğuğa, açlığa ve susuzluğa alışkın bir halde aylak aylak dolaşıyorlardı. Onları herhangi bir çatı altında yaşamaya ancak yabancı topraklardaki kaçınılmaz gereklilik ikna edebilirdi zira (normal şartlar altında) herhangi bir çatı altında yaşamayı kendileri için güvenli bulmazlardı. Onlar yıpranmış ketenden veya tarla farelerinin derilerinden yapılmış giysiler giyerlerdi, ve giysilerinin evde veya dışarıda giyilmesine dair herhangi bir farklılıkları yoktu. Onlar izbe bir giysiyi bir kez boyunlarına geçirdiklerinde o giysiyi üzerlerinde parçalanıncaya değin değiştirmezler veya çıkarmazlardı. Kafalarını kürkten yapılmış oval (dairesel, yuvarlak) şapkalar ile, kılı bacaklarını ise keçi derisiyle korurlardı. Onların şekilsiz ve dayanıksız ayakkabıları yürümelerini zorlaştırıyordu. Bu sebeple Hunlar, piyade olarak savaşıma uygun değillerdi ancak bu çetin ama çirkin yaratıklar bütünleştikleri atları üzerinde âdeta gündelik işlerini yapan bir kadın gibi oturuyorlardı³⁰. Alım veya satım, yeme veya içme hepsi gündüz veya gece at sırtında yapılıyordu ve derin bir uykunun tadını çıkarmak için yaylarını hayvanlarının dar boyunları üzerinde düzleşmiş bir şekilde tutuyorlardı. Önemli bir konuda mülahaza

³⁰ Marcellinus, **The Later Roman**, pp. 411.

*etmeleri gerektiğinde ise aynı şekilde at sırtında tartışmalarını yürütüyorlardı*³¹.

Hunlar, silahlar da dahil olmak üzere insanların kullandıkları hiçbir aleti yapabilecek kabiliyet ve zanaate sahip değillerdi³². Hunların sosyal yapıları ise herhangi bir hakimiyetin altında değillerdi fakat kendi önemli adamlarından oluşan bir yönetimleri vardı ve onların liderliğinde bütün engelleri zorluyorlardı³³.

Buradan IV. Yüzyılın ikinci yarısında Hunların ne denli eşitlikçi bir sosyal yapıda oldukları anlaşılabilir. Öyle ki kralları ve aristokrasileri olmadan yaşayabiliyor ancak savaş zamanlarında geçici liderlerini seçebiliyorlardı³⁴.

“Hunlar bazen düşmanları ile yalnız dövüşüyorlardı ancak savaşa katıldıkları zaman yığınlar halinde ilerleyerek çeşitli savaş naraları atıyorlardı. Onları en zorlu savaşçılar yapan özellik, klasik uçlar yerine oklarında keskin kemik kıymıkları olan uçlar kullanmaları idi, bu onlara uzun mesafeler kat etmeleri için bir maharet sağlıyordu. Yakın mesafelerde ise Hunlar hayatlarını hesaba katmadan savaşıyorlardı ancak rakipleri kılıç çekerse onların yürümelerini ve at binmelerini imkansız hale getiren büzgülü kıyafetlerindeki urgan içindeki bacaklarından yakalıyorlardı. Hunlardan hiç kimse toprağı sürmekle uğraşmaz ve bu işlere dokunmazdı. Sabit olarak ikamet ettikleri bir yer, bir evleri veya kanunları, yerleşik bir yaşam tarzları yoktu, ancak içlerinde yaşadıkları çadırları (otağ) ile mülteciler gibi dolaşıyorlardı. Kadınlar bu çadırların içinde pis kıyafetleri dokuyorlar, kocaları ile bu çadırlar içinde evleniyorlar, çocuklarını burada doğuruyorlar ve onları ergenlik çağına gelene kadar burada büyütüyorlardı. Hunlarla asla ateşkes yapılamazdı zira onlar güvenilmezlerdi. Doğru ve yanlış ayrımı hakkında bilgileri yoktu, konuşmaları yalan dolu ve karmaşıktı ve batıl inançlar ve din konusunda sınırları yoktu. Altına müthiş derecede bir hırsları ve o kadar kaypak davranışları vardı ki, arkadaşları ile günlük hayatlarında sinirli bir yapıda oldukları için herhangi bir kıskırtma olmamasına rağmen kolaylıkla tartışıyor

³¹Marcellinus, **The Later Roman**, pp. 412, Marcellinus, **Römische Geschichte**, pp. 243- 245.

³² Alvarez, **a.g.e.**, s. 276.

³³ Alvarez, **a.y.**

³⁴Thompson, **a.g.e.**, s. 48.

ve yine herhangi birinin barıştırma (kavgayı ayırma) müdahalesi olmadan kendi kendilerine barışıyorlardı³⁵”.

Ammianus Marcellinus’un eseri dil açısından edebî geleneklere uygun olmadığı yönünde eleştiri almıştır fakat o, hiçbir edebî tarzın kendisini sınırlandırmasına izin vermediği gibi, edebî bir etki bırakma mecburiyetini kendisinde bulmamıştır. Aksine onun doğuştan gelen mükemmel bir retorik (hitabet) kabiliyeti vardır ancak yazdığı kronik bu kabiliyetlerini göstermesinin bir aracı olmamalıdır³⁶. Marcellinus’un eserinin tarihî niteliği dil ile ilgili bakış açısı kadar yetkin değildir ancak yine de son derece önemlidir. Kronolojiyi her kitabının içindekiler bölümünde itina ile ele almış ve coğrafyayı İran’dan (Persia) geri çekilmeleri ile öncelikli alan olarak Prokopios’un verdiği bilgiler ile ilintili olarak işlemiştir³⁷. Yazdıkları genellikle prosografik³⁸ konularda akla uygun gelmektedir. Verdiği bilgilere güvenilirliği noktasında şüpheli bir tavırla yaklaşmış olsa da özellikle de kronolojik olarak eseri, mantıklı bir yapıya sahiptir. Ayrıca eserin konu edindiği olayların yaşandığı dönemi bir tarihçi için şüphesiz karşı konulamaz bir talihin ürünüdür³⁹. Konu edinilen dönemin özellikleri tarih yazarı kişiyi etkilemektedir.

Marcellinus’un eseri, J.C. Rolfe tarafından 3 cilt halinde 1935- 1939 yıllarında İngilizce’ye, W. Seyfarth tarafından 1968- 1970 yıllarında Almanca’ya, 1965, 1989 ve 2002 yıllarında İtalyanca’ya, 1895 ve 2002 yıllarında İspanyolca’ya 1996 yılında Rusça’ya ve 1993 yılında Macarca’ya, 1988 yılında Slovakça’ya ve 2002 yılında da Çekçe’ye tercüme edilmiştir.

1.1.2. Olympiodoros

Mısır’da firavunların başkenti olan, antik Mısır dilinin ve Yunanlı sınıfın hakim olduğu Teb’de (Mısır’ın kuzeyinde bulunan Luksor) takriben 370 yılında dünyaya gelmiştir. Hoşgörülü bir pagan olan Olympiodoros, 390’lı yılların sonuna

³⁵ Marcellinus, **The Later Roman**, pp. 412.

³⁶ Brian Croke, **The Chronicle of Ammianus Marcellinus**, Sydney 1965, pp. XXV.

³⁷ Wolfgang Seyfarth, **Der Codex Fuldensis und der Codex E Des Ammianus Marcellinus**, Akademie Verlag, Berlin 1962, s. 40.

³⁸ Tarihe mâl olmuş kişilerin hayatlarının anlatıldığı eserlerdir. Biyografi yapısındadırlar fakat bazen bir şahıs yerine birkaç kişinin hayatı belgelere dayandırılarak anlatılmaktadır.

³⁹ Wolfgang Seyfarth, “Ammianus Marcellinus und das Fatum”, **Klio**, S: 43, 1965, s. 305.

doğru Atina’da felsefe eğitimi almıştır. Kendisinin yeteneğinin şiir üzerine olduğunu dışunmış ve şiirleri için dinleyiciler bulabilmek ve edebı bir evre edinebilmek için V. yuzyılın başlarında İstanbul’a gitmiştir. Başkent’e geldiğinde Latince oğrenerek Doğu Roma hukuemeti ile yakınlık kurmuş ve diplomat olarak gurev yapmıştır. Doğu Roma hukuemeti yabancı tebaa için pagan bir temsilci bulundurmanın Hristiyan bir temsilci bulundurmadan daha mantıklı olacağını - Pagan Tanrıların üzerine yeminlerle yapılan anlaşmaları daha iyi kotaracağını- dışundukleri Olympiodoros’a bu gurevi vermiřlerdir⁴⁰.

412 yılında Olympiodoros Hunlara elçi olarak gitmiştir. Karadeniz’den Tuna’ya yaptığı zor bir deniz yolculuğundan sonra Olympiodoros’un da aralarında bulunduğu elçilik heyeti Hun Hakanlığı’na (Karaton) ulaşmıştır. İmparator’un barış isteğini ileterek Attila’ya gonderilen hediyeleri teslim ederek geri donmıřlerdir⁴¹. 419’da İmparator onu Blemmyeslerle anlaşma yapmak için yeniden Mısır’a gondermiş ve bu gurevi de başarıyla tamamlamıřtır⁴².

421 yılında Olympiodoros’un okul arkadaşı Leontius’un kızı Athenais İmparator II. Theodosios ile evlenmiş ve Eudocia adını almıştır. Paganlıktan Hristiyanlığa geçen Eudocia Olympiodoros’un kariyerine yardım etmiş olmalıdır. 424 yılında batı yoneticisi olacak III. Valentinianus ile birlikte İtalya’ya deniz yolu ile gitmiştir. Gurevi muhtemelen Doğu hukuemet temsilcisi olarak Batı ile ilgili olayları uştlerine iletmek idi. Bu seyahatte Olympiodoros Roma’nın eserlerine, refahına hayran kalmış ve General Boniface’dan oldukça etkilenmiştir. Ozellikle paganlar olmak uzure bir çok kişi ile konuşup Batı hakkında bilgiler edinmiřtir⁴³.

Olympiodoros’un tarihi, Eunapios ve Zosimos’un bir çeşit devamı gibi gurelebilir. Eserinin onsözünde memleketi Teb’den, ozanlık yeteneğinden ve pagan inancından bahsetmiştir. 408-450 yılları arasında hukuem suşmüş olan II. Theodosios

⁴⁰ Fahrettin elenk, “Contributions of the Byzantine Works of Malchus and Olympiodorus to Turkish History”, **New Researches New İdeas on Social Sciences**, Ed. Eyüp Sarıtaş, Canada 2017, pp. 118

⁴¹ Warren Treadgold, **The Early Byzantine Historians**, Palgrave Macmillan, New- York 2007, s. 90.

⁴² Fahrettin elenk, “Contributions of the Byzantine Works of Malchus and Olympiodorus to Turkish History”, **New Researches New İdeas on Social Sciences**, Ed. Eyüp Sarıtaş, Canada 2017, pp. 124.

⁴³Treadgold, **a.g.e.**, s. 91.

dönemini aydınlatacak bilgileri- her ne kadar tarihî bilgi niteliği taşımasa da- vermiştir⁴⁴.

Eserini muhtemelen Boniface'ın halk düşmanı ilan edildiği 427 yılından önce bitirmiştir. Yaklaşık atmışlı yaşlarını sürdüğü bu tarihten sonraki yaşamı ve ölümü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Başlığı bilinmeyen eseri 18 yılı 22 kitapta toplayan, hem önemli, hem de ayrıntılı olaylara yer veren tarihî bir kaynaktır. Photius *Bibliotheca*'sında Eunapios'un tarihinin sonrası için Olympiodoros'un Zosimos'un tek olmasa da, en önemli kaynağı olduğunu belirtir. Kaba bir tahminle Zosimos Olympidoros'un tarihinin çeyreğini aktarmışken, Photius onu kırkda biri olacak şekilde almıştır. Kilise tarihçilerinden ikisi de Olympiodoros'u kullanmışken Excerpta ve Suda'nın derleyicileri onun eserinden hiç alıntı yapmamışlardır. Dolayısıyla Olympiodoros'un tarihinden günümüze kalanlar ancak özgün eserinin onda biri kadardır.

407 yılı ile başlayan eseri, 404 yılında biten Eunapios'un tarihinin aksine, daha ziyade Batı ile ilgili olaylardan bahsetmektedir. Ancak günümüze ulaşmamış olsa da Doğu ile ilgili kısımların da dahil edilmiş olduğu şüphesizdir. Bu nedenle Zosimos'un da kabul ettiği gibi eseri, Eunapios'un eserinin devamı olarak değerlendirilmelidir.

Eserinin önsözünde yurdundan, şair olan mesleğinden ve pagan olduğundan bahseden Olympiodoros, II. Theodosios'a ithaf ettiği tarihini "tarih için bir ham madde" olarak tanımlamıştır.

Giriş bölümünde Stilicho'nun 395'te Batı İmparatoru Honorius'un komutanı olarak atanması ve onun 406'da Gotlara karşı kazandığı zaferden bahsetmektedir. Eserin asıl kısmında Stilicho'nun 407'de Galya'da bir isyanı bastırmak üzere görevlendirilmesinin onu Illyricum'u daha sonra Batı topraklarına ilhak edecek olan Vizigot Kralı Alaric'e katılmasından alıkoyması anlatılmaktadır. II. Kitap Bakan Olympius'un entrikaları neticesinde Honorius'un Stilicho'yu 408'de katletmesi ile sonlanmıştır. Olympiodoros bu olayın Batı İmparatorluğuna felaket getirdiğini belirterek, neden Olympius ve Honorius'un Alaric'in İtalya'yı istila etmesi ve Roma'yı kuşatması karşısında başarısız olduklarını dile getirmektedir. 409 yılında

⁴⁴ Treadgold, a.g.e., s. 93.

entrikalarından dolayı Olympius'u kovan Honorius'un Alaric ile yaptığı anlaşmalar, 407-409 arası Galya ve İngiltere'deki isyanların ardından konu yine 409'da Alaric'in Roma'yı ikinci kez işgal etmesine ve Attalus'un şehirde imparator olarak ilan edilmesine ve ardından 410'da Honorius ile yapılan barışa gelmiştir⁴⁵.

Bu noktada Photius'un özetlediği kısma geçilir, ancak Alaric'in Roma'yı üçüncü kez kuşatmasından sadece Philostorgius ve Sozomenos biraz bahsetmişlerdir⁴⁶.

410'da Alaric'in ölümünün ardından Olympiodoros tarihinin ilk 10 kitabını 412'de Hunlara elçi olarak gittiği bölümü anlatarak sonlandırmaktadır. 11. Kitapta Honorius'un Alaric'in halefi Athaulf ile anlaşması, bu anlaşmanın bozulması, Athaulf'un Vizigotların kaçırdığı Honorius'un üvey kızkardeşi Galla Placidia ile evlenmesi ve Athaulf'un 415'de öldürülmesinden sonra Roma şehrinin yeniden iskân ettirilmesinden bahsetmiştir. Ardından Atina'ya giden Olympiodoros'un arkadaşı Leontius'un oğlu Valerius'un anlattığı bir hikâyeye geçmektedir. Buna göre Trakya'da barbar saldırılarından koruyan bir heykel aptal bir yönetici tarafından kaldırılınca Gotlar, Hunlar ve Sarmatlar'ın saldırıları başlamıştır. Ardından 416'da Vizigotların Placidia'yı Honorius'a teslim etmeleri, Mısır'daki Büyük Vaha'nın tanımı, 417'de onun Konstantinos ile evlenmesi ve Vizigot Kralı Vallia'nın 418'de ölümünden bahsetmiş ve Nubia'daki Blemmyesler hakkındaki görevini anlatmaya başlamıştır⁴⁷.

423'de Honorius'un ölümüyle Batı kısmını gaspeden John'un üzerine, Doğu Roma'da tahta geçen II. Theodosios'un yaptığı sefer, Olympiodoros'un İtalya seyahatine ait olduğu düşünülen Odysseus'un ziyaret ettiği Roma şehri ve İtalya sahillerinin anlatımının ardından eser 425 yılında tahta III. Valentinianus'un ve naibi olarak Placidia'nın geçmesiyle sonlanmıştır⁴⁸.

Olympiodoros'un "Tarih için ham madde" olarak tarif ettiği eserinin eğer bir konusu olsaydı "Batı ve Doğu Roma için de geçerli olan imparatorun barbarlarla olan ilişkisi" olabilirdi. Bir teması olsaydı "Batı İmparatorluğu'nun krizi ve toparlanması" olabilirdi. Doğu ile ilgili olaylar için sürekli bir anlatımı olmaması,

⁴⁵Çelenk, a.g.e., pp. 119- 120.

⁴⁶ Treadgold, a.g.e., s. 94.

⁴⁷ Treadgold, a.g.e., pp. 94.

⁴⁸ Çelenk, a.g.e., pp. 121.

Olympiodoros'un kendisinin sadece Doğu ve Batı seyahatlerinde topladığı daha karanlık bilgileri verdiği, bu bilgileri Doğu ile ilgili harmanlayarak Eunapios'un tarihini devam ettirecek başka bir yazarı beklediğini düşündürmektedir⁴⁹.

Olympiodoros öncelikle İmparator Theodosios, karısı Eudocia, kızkardeşi Pulcheria ve diğer devlet görevlileri hakkında da bilgi verdiği için bu eseri onun Batıdaki görevi hakkında yarı gizli bir rapor olarak da görülebilir.

Eser, C. Müller tarafından Fragmenta Historicorum Graecorum adıyla 1851 yılında Grekçe olarak neşredilmiş, 1983 yılında da R. C. Blockley tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir⁵⁰

1.1.3. Salamanes Hermeias Sozomenos

Filistin'in Gaza şehrinde dünyaya gelen Salamanes Hermeias Sozomenos, bir kilise tarihçisi olmasına rağmen İstanbul'da din eğitiminin yanında hukuk eğitimi de aldığı için laik bir yazar olarak tanınmaktadır⁵¹.

İmparator II. Theodosius'a sunduğu "*Kilise Tarihi*" adlı eseri 324-415 yılları arasındaki olayları aydınlatmada son derece önemlidir⁵² ve bu yıllar arası tam metin şeklinde günümüze ulaşan nadir eserlerdendir. Sokrates'in anlattıklarından etkilenmiştir⁵³.

Sozomenos eserinde, Hunların Tuna'yı geçmelerinin uyandırdığı endişe, ortaya çıkış hikâyeleri⁵⁴, kiliselerin başında bulunan Theotimus ile münasebetleri⁵⁵, Hunların Gotlar ile münasebetleri, Honoria hadisesi⁵⁶ ve Hunların Uldız idaresinde Balkan şehirlerine yaptıkları akınlar⁵⁷ hakkında oldukça teferruatlı bilgiler vermektedir.

⁴⁹Treadgold, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁰ Çelenk, **a.g.e.**, pp. 116. Eser Fahrettin Çelenk tarafından 2015 yılında tercüme edilmiştir. Bkz.: Fahrettin Çelenk, **Bizanslı Tarihçiler Olympiodorus ve Malchus Tarihleri (Metnin Tercümesi ve Değerlendirme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

⁵¹ Michell, **a.g.e.**, s. 49.

⁵²Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 23.

⁵³ Michell, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁴ Hermias Sozomenos, **Ecclesiastica Historia**, VI, 37.

⁵⁵ Hermias Sozomenos, **Ecclesiastica Historia**, VII, 26.

⁵⁶ Hermias Sozomenos, **Ecclesiastica Historia**, VIII, 25.

⁵⁷ Hermias Sozomenos, **Ecclesiastica Historia**, IX, 5.

Eseri, Fransızca'ya 1884 yılında tercüme edilmiştir.

1.1.4. Eunapios

V. yüzyıl yazarlarından. Ancak bu dönem ile ilgili elimizde IV. yüzyılın Ammianus Marcellinus'u gibi genel bir tasvir yapacak eser bulunmadığından ve eserlerin tamamı günümüze ulaşmadığından bu yüzyılı yorumlamak hayli zor hale gelmiştir. Eunapios, bu eksik tarih yazarlarından en önemlisidir. Aslen Sardes'lidir ve 349 yılı civarında doğmuştur. En önemli eseri, 270-404 yılları arasını kapsayan Evrensel Tarih adlı eseridir. Bu eser, anlaşılması zor bir dille yazılmış olmasına rağmen, Olympiodoros, Zosimos gibi tarihçiler için kaynak teşkil etmiştir⁵⁸.

Grekl klasik tarihçilerinin Yeni Okulu, Eunapios tarafından kurulmuştur. Eğitim için önce kuzeninin eşi pagan filozof Chyrsanthius'tan eğitim almış ardından Atina'ya giderek orada Hristiyan retorikçi Prohaereius ile çalışmış ve Sardes'e dönmüştür. Julian'ın özel doktoru olan pagan tıp yazarı Oribasius'un arkadaşı olmuş ve Oribasius, Eunapios'u tarih yazmaya ikna eden bir kaç arkadaşından biri olduğu gibi Julian'a ait şahsi hatırlarına dair notları hazırlayarak da eserine yardım etmiştir.

Eunapios'un "*Dexippus'un Kaldığı Yerden Devam Eden Tarih*" adlı eseri, Atinalı Dexippus'un "Kısa Tarih" adlı eserinin bittiği tarih olan 270 yılından başlar ve 14 kitaptan oluşur. Eunapios'un tarihi, iki edisyon olarak çıkmıştır. Özgün versiyonunda muhtemelen 399 yılında bitirdiği "Filozof ve Sofistlerin Hayatları" adlı eserinde bahseder. Buradaki açıklamalara göre bu ilk versiyonun yazım tarihi 391-397 yılları arasında olmalıdır⁵⁹. Eserinin ikinci bölümü İmparatoriçe Eudoxia'nın öldüğü 404 yılında bitmektedir.

Bir tarihçiden ziyade iyi bir retorik uzmanı olan Eunapios zeki olması ile tanınmış, çok seyahat etmemiş ve taşra şehrinde yaşamıştır⁶⁰.

Eserini Ammianus Marcellinus ile aynı tarzda ele alıp yazmakla birlikte daha farklı bir üslupla ve üçte bir daha kısa yazmıştır. Eserini imparatorların hüküm dönemlerine göre bölümlere ayırma yoluna gitmiştir. Ammianus Marcellinus gibi

⁵⁸ Michell, a.g.e., s. 36.

⁵⁹ Treadgold, a.g.e., s. 82.

⁶⁰ Treadgold, a.g.e., s. 83.

kendi yaşamından önce gelişen olayları, 270 yılından 355 yılında Julian'ın Caesar olmasına kadar geçen 85 yılı tek bir kitapta anlatmıştır⁶¹.

2. Kitapta imparator Julian'ın icraatlerinden bahsetmektedir.

3. Kitap 357'de gerçekleşen Strasburg Savaşı'ndan sonra başlamakta ve muhtemelen 361'de Konstantinos'un ölümüyle sona ermektedir.

4. Kitap muhtemelen İran seferlerine kadar olan Julian yönetimini anlatmaktadır.

5. Kitap Julian'ın İran seferlerini, Marcellinus'a göre daha detaylı olarak ele alır.

6. Kitap muhtemelen Jovian'ı izleyen Valentinianus ve Valens'ten bahseder ki bu uzun dönemdir.

7. Kitapta bu uzun dönem anlatılmaya devam ediyor olmalıdır⁶².

8. Kitap muhtemelen 375'te Valentinianus'un ölümü ve tahta oğulları Gratian ve Batıda II. Valentinianus'ın geçmesi ile başlar. 378'de Valens'in Gotlarla yaptığı Adrianople Savaşı'nı anlatır.

9. Kitap 379'da Theodosios'un 379'da tahta çıkışı ile başlamaktadır. Eunapios bu imparatoru açgözlü, tembel, saray memurları ve barbarlar tarafından kolayca kandırılabilen, lükse düşkün biri olarak tanıtmaktadır.

10. Kitap muhtemelen Maximinos'un 383'de tahta çıkışı hakkında bilgi vermektedir.

11. Kitapta Eunapios, Theodosios'un pagan karşıtı olarak aldığı tedbirlerin 395 yılından sonra korkunç barbar saldırılarına yol açtığını savunmaktadır.

12. Kitapta ve eserin ilk baskısı muhtemelen Theodosios'un ölümüyle sonlanmaktadır⁶³.

Eunapios ikinci baskının yeni olan kısmına 395 yılı ve 13. Kitap ile başlamaktadır. Burada Theodosios'un miskin olarak tanımladığı oğulları Arcadius ve Honorius'un bütün bakanlarının, özellikle Batı'da Honorius'un danışmanı Stilicho ve Doğuda Arcadius'un danışmanı Rufinus'un hırsız olduğundan bahseder. Örneğin Rufinus Alarich'in Gotlarını Yunanistan'ı yağmalamaya davet etmiştir. Rufinus'un

⁶¹ Treadgold, a.g.e., s. 84.

⁶² Treadgold, a.g.e., s. 85.

⁶³ Treadgold, a.g.e., s. 86.

devirerek yerine geçen Haremağası Eutropius, yazara göre öncekinden daha beterdir. Bu dönemde Barbar General Gainas barbarları Anadolu'yu yağmalama konusunda kışkırtmış ve Eutropius'u öldürerek onun gücünü ele geçirmiştir.

14. Kitap 400 yılı ile, yazarın Pagan barbar General Fravitta'yı kahraman olarak ele alması ile başlar. O Roma ordusunu çabucak yeniden güçlendirmiş, Gainas'ı Hunlar tarafından öldürülmek üzere def etmiştir. Kitap 404 yılında Arcadius'un imparatoriçesi Eudoxia'nın düşük yaparken ölümüyle sonlanmaktadır⁶⁴.

Eunapios, eserinde Hunların nereden gelip nereye gittikleri, kökenlerinin ne olduğu, Roma'ya geliş amaçlarının ne olduğu konuları ile pek fazla ilgilenmediğinden eseri, güvenilirliği konusunda eleştiri almıştır⁶⁵. Eserinde Hunlarla ilgili olarak kendinden önce verilen bilgileri tekrar etmiştir. Bu, Roma tarihçiliğinde sık görülen bir durumdur. Zira Romalı tarihçilerin birçoğu Hunlarla ilgili bilgiler verirken Hunların kökenleri hakkında pek fazla bilgi vermemişlerdir. Eunapios, Hunların İskitleri yendiklerinden ve halkı esir ederek çocukları ile birlikte katlettiklerinden bahsetmektedir⁶⁶.

Eserinin birkaç fragmanı Gotların Doğu Roma İmparatorluğu'nun güçsüz kaldıkları bir dönemde sahneye çıkışları ile ilgili olduğundan buna bağlı olarak 375'te Hunların Gotlar'a karşı kazandıkları zaferden ve Hunların Roma İmparatorluğu bölgesinden kaçışları hakkında bilgiler de vermektedir⁶⁷.

Eunapios, Hunlarla ilgili olarak eserinde şöyle bir hikâyeye de yer vermiştir:

“Hunlar ve Gotlar uzun bir süre birbirlerinin varlıklarından habersiz olarak yan yana yaşayan iki kavimdir. Onları ayıran Kerç Boğazı olup iki millette ufukta kendilerinden başka bir karanın varlığından habersiz durumdadır. Ancak bir gün Hunlara ait bir inek, bir at sineği tarafından ısırıldı ve bataklığın karşı kıyısına doğru kaçtı. Onu takip eden sığır çobanı varlığından habersiz olduğu bu kara parçasını buldu ve arkadaşlarına haber verdi”. Bu hikâyenin bir diğer şekli ise şöyle anlatılmaktadır: “Hun avcılar, bir geyiği yakalamak üzere takip etmekteyken boğazı geçerek karşı kıyıya çıktılar ve orada

⁶⁴ Treadgold, **a.g.e.**, pp. 88.

⁶⁵ Treadgold, **a.g.e.**, pp. 89.

⁶⁶ Michell, **a.g.e.**, s. 124.

⁶⁷ Gyula Moravcsik, **Byzantinoturcica**, C. I, 2. Bsk., Berlin, Akademie Verlag, 1958, s. 261.

ılıman iklime sahip bereketli toprakları bularak arkadaşlarını bu durumdan haberdar ettiler⁶⁸”.

Bu hikâye Eunapios'tan sonraki tarihçiler tarafından aynen tekrar edilmiş, mitolojik karakter taşımasına rağmen tarihçiler bunu bir gelenek hâline getirerek devam ettirmekte herhangi bir sakınca görmemişlerdir.

Fragmanları, C. Müller tarafından *Fragmenta Historicorum Graecorum* adı ile Paris'te 1851 yılında neşredilmiştir.

1.1.5. Claudius Claudianus

Muhtemelen 375 yılında doğmuştur ve İskenderiye'li olduğu tahmin edilmektedir.

Tarihçi değildir ancak şiirleri Ammianus Marcellinus ve Jordanes'in verdiği bilgileri pekiştirdiği için Hun tarihi açısından önemlidir. Zira Marcellinus, Priskos ve Jordanes'in verdikleri bilgileri tasdiklemektedir⁶⁹. 394 yılında Roma'ya gelerek yazdığı şiirleri dönemin siyasî olaylarına ışık tutmaktadırlar⁷⁰.

Eser, İngilizce ve Almanca olarak neşredilmiştir.

1.1.6. Marcellinus Comes

Aslen Üsküp'lüdür ve Hunların çağdaşı olarak 379- 534 yıllarını ihtiva eden bir eser kaleme almıştır. Eseri verdiği bilgiler bakımından bizim için son derece önemli olan vekayiname özelliğini taşımaktadır⁷¹.

Eserde 447 yılında İstanbul surlarının bir depremle yıkılmasının ardından Hun tehdidine karşı derhal yeniden yapılması ile Attila dönemi olaylarına dair

⁶⁸ Ayşe Kazdal, **Bizans Kaynaklarından Zosimos Ve Malalas'ın Eserlerinde Türkler (Tercüme, Tahlil)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 9.

⁶⁹ Abdullah Üstün, **Geç Roma Tarihi Yazımında Hunlar- Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 4, 120.

⁷⁰ Bülent İplikçioğlu, **Eski Batı Tarihi I**, 2. Bsk., TTK, 2015, s. 410.

⁷¹Michell, **a.g.e.**, s. 52.

bilgiler mevcuttur⁷². Eseri sonradan bilinmeyen bir kişi tarafından 448 yılına kadar getirilmiştir⁷³.

Eserinin neşri, Th. Mommsen tarafından 1892- 1898 yıllarında yapılmıştır ve Brian Croke tarafından da İngilizce'ye çevrilmiştir.

1.1.7. Philostorgios

368 yılında Kapadokya'da doğmuş olan Philostorgios, 20 yaşlarında İstanbul'a gelmiştir⁷⁴. Hayatının büyük bir bölümünü burada geçiren Philostorgios, pek çok seyahat yapmıştır. Bunların en meşhurlarından biri Filistin'e yaptığı hac ziyaretidir. Bu esnada Hristiyanlık dinine karşı herhangi bir ilgisi olmamasına rağmen Laie'de⁷⁵ kalmıştır. Burada ailesinin de mensup olduğu Eunomia⁷⁶ ile ilgili önemli bilgiler edinmiştir. Bu görüş Philostorgios'ta - o dönemde Hristiyanlık tanımının en yaygın ve etkin hali Aryanizm olduğundan - kendini Aryanizm yandaşlığı olarak gösterecek ve İsa'nın tanrısallığını reddetme şeklinde eserlerinde ortaya çıkacaktır⁷⁷. Aryanizm ile ilgili düşünceleri onu bir yandan putperestliğe diğer yandan da Ortodoksluğa karşı çıkmaya itmiş, kıyamet ve Hz. İsa'nın yeryüzünde bin yıl hüküm süreceğine olan inancı iliklerine kadar işlemiştir⁷⁸.

Kilise tarihçiliğinin önemli temsilcilerinden biridir⁷⁹. İlk olarak Eusebios'un kilise tarihinin devamı olan bir eser kaleme almış, 425 yılına kadar olan hadiseleri 12 bölüm olarak anlatmıştır. Eseri, fragmanlar halinde uzun bir şekilde günümüze kadar gelmiştir.

⁷² Michell, **a.g.e.**, s. 155.

⁷³ İplikçioğlu, **a.g.e.**, s. 429.

⁷⁴ Otto Bardenhewer, **Geshichte der Altkirchlichen Literatur**, Vierter Band, Herder & CO. G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung, Freiburg 1924, s. 132.

⁷⁵ Kilisede din adamı olmayanların kaldığı yere verilen addır.

⁷⁶ Zeus ile Themis'in kızlarından birine atfedilen inançtır. Doğa ve zamanın tanrıçası olarak kabul edilir. Doğanın ve zamanın aynı disiplin ile işlediğini savunur. Günümüzde bu anlayış uzay çalışmalarında kullanılmaktadır. Diğer iki tanrıça da adaletin temsilcisi Dike ve barışın temsilcisi Eirene'dir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Philip Allott, **Eunomia**, Oxford 2001.

⁷⁷ Bruno Bleckmann- Markus Stein, **Philostorgios Kirchengeshichte**, Ferdinand Schöning, 2015, s. 10.

⁷⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 473.

⁷⁹ A. A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Arif Müfid Mansel, C. I, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 12.

Philostorgios eserinde Profan tarihini⁸⁰ büyük ölçüde dikkate almıştır. Photius, Philostorgius'un eserinde diğer kilise tarihçilerinin neredeyse hepsinin görüşlerine karşı çıktığından bahsetmiştir⁸¹.

425 yılında Aetius'un yanında bir Hun birliği ile Doğu Roma karşısına çıkması hadisesini anlatması, eserinde Hunlar ile ilgili kısımların bulunduğu bir örnektir. Ayrıca eserinde Hunların yurt edindikleri yer ile 395 yılında Trakya'ya yaptıkları akınlar hakkında da bilgiler bulunmaktadır⁸².

Eseri ve kişiliği hakkında en kapsamlı çalışma J. Bidez tarafından yapılmış olan Philostorgius'un eseri, Kirschengeschichte mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historographen adıyla 1913 yılında Leipzig'de basılmıştır.

Photios başta olmak üzere Suda Lexikon, Niketas Choniates ve Vita Constantini Philostorgius'un fragmanlarını günümüze taşımışlardır.

Philostorgios hakkında yazılmış eserler ile kendisine ait fragmanları Migne tarafından Latince'ye, 1855 yılında Walford tarafından İngilizce'ye, Dieterich tarafından Almanca'ya, E. Cougny tarafından Fransızca'ya, 1854 yılında Latyšev tarafından Rusça'ya, Josif Gheorghian tarafından 1899'da Romence'ye ve sonrasında da Bulgarca'ya tercüme edilmiştir.

1.1.8. Sokrates

380 yılından 440 yılına kadar yaşamıştır. İstanbul'da doğmuştur ve hukukçu olduğu bilinmektedir. 306 yılından 439 yılına kadar getirdiği Eusebios'un kine benzer bir Kilise Tarihi yazmıştır. Ancak bu eserde alışılmadık bir şekilde gündelik hayattaki olaylara daha fazla yer vermiştir. Kronolojik şekilde olayları anlatmıştır⁸³.

Kilise tarihçiliği ekolüne mensup bir tarihçidir⁸⁴. Eserinin özelliği elimize tamamı ulaşan az sayıdaki eserlerden birisi olmasıdır. Eseri 306- 439 yılları için dolayısıyla da Avrupa Hunları için son derece önemli bir kaynaktır⁸⁵.

⁸⁰ Kutsal olmayan, dinî olmayan. www.tdk.gov.tr. (Çevrimiçi) 24.09.2017

⁸¹Bardenhewer, **a.g.e.**, s. 133.

⁸²Moravcsik, Moravcsik, **a.g.e.**, s. 473.

⁸³ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 508.

⁸⁴ Kilise tarihçiliğini tarihçilikten ayıran özellikler kilise tarihlerinin doğa olayları, dünyanın oluşumu, methiyeler gibi kısımlara da yer vermemeleridir. Bu yüzden de daha geniş çerçevede olayları yorumladıklarından okuyucu için gerçek bilgileri ayıklamak zorlaşmaktadır.

Hun-Got mücadelesi⁸⁶, Hunlardan kaçan kavimlerin Roma'ya sığınmaları, Hunların 395 yılında yaptıkları akınlara dair bilgiler vermektedir⁸⁷.

1.1.9. Priskos

Bir diğer önemli lâik tarihçi Marmara Denizi'nin Trakya sahilindeki Panium'da 410 yılı civarında doğan Priskos'tur. Priskos 420 yılında Trakya'nın Panium⁸⁸ bölgesinde doğmuş, 479 yılında ölmüştür. Eserinin günümüze gelen kısmından veya başka bir kaynağa dayanarak Pagan veya Hristiyan olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir⁸⁹. Dinini sakladığı görülmekle birlikte çağdaşı olan Malchus ve Candidus'un laik tarih yazdıkları halde Hristiyan olduklarını belirtmeleri, Priskos'un pagan olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Priskos muhtemelen Konstantinopolis'te iyi bir hitabet, felsefe ve hukuk eğitimi almıştır. Kaynaklarda retor, sofist⁹⁰ ve tarihçi kimlikleri ile karşımıza çıkan Priskos'un Attila'ya elçi olarak gönderilinceye kadar öğretmenlik yaptığı bilinmektedir. Priskos zeki, dikkatli ve pratik biri olmasının yanı sıra akıllı, ölçülü ve açsözlü bir yazar olarak ortaya çıkmaktadır. Sekiz ciltlik eseri, 343 yılında 474 yılına kadarki olayları ihtiva etmektedir. Eserinin başlangıcının Attila ile Bleda'nın amcaları Rua'nın ölümünden sonra devleti birlikte yönetmeye başlamaları olması; eserini bizim için çok daha önemli bir hale getirmektedir. Zira ilk defa bir Roma tarihi Türk tarihinden bir kesit ile başlatılmaktadır. Fragmanlar halinde yazdığı eserinin genelinde Hunların ve Attila'nın hakimiyeti vardır.

Yine fragmanlar halinde yayınladığı eserinin ilk Fragmanında Jordanes'in Got Tarihi adlı eserinden bilgileri de alarak Hunlardan şu şekilde bahsetmektedir:

“Bu vahşi topluluk (Hunlar) Azak Denizi kıyılarında yaşıyorlar ve yalnızca avcılık yapabiliyorlardı. Çalışmanın başka bir biçimi ile

⁸⁵Ostrogorsky, a.g.e., s. 23.

⁸⁶Socrates, **Historia Ecclesiastica**, IV, 34.

⁸⁷Moravcsik, a.g.e., s. 510.

⁸⁸Abdullah Üstün, Panium'lu Priskos, Bir Müverrihin Entelektüel ve Mesleki Poertresinden Kesitler, **Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 53, 2013, s. 298. (295- 314).

⁸⁹Treadgold, a.g.e., s. 96.

⁹⁰Belli bir doğruya ulaşmak için değil, yalnızca üstün gelebilmek için oluşturulmuş tartışma biçimini benimseyen kimseler. Aldatma veyahut ta akıl yürütme konusunda uzmandırlar. Geniş bilgi için Bkz.: Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul 2003, s. 360.

ilgilenmiyorlar, ancak sayıca çoğalmaya başladıkları zaman komşularını hainlikleri ve yağmacılıkları ile yormaya başladılar. Hunların avcıları aynen gelenekleri olduğu gibi Azak Denizi kıyılarında bir oyun ararlarken dişi bir geyik fark ettiler, dişi geyik onlara aniden göründü, bataklığa girdi ve kâh hareket ederek, kâh onları bekleyerek ilerledi. Avcılar onu takip ettiler ve geyik onları bir yola getirdi, buradan yürüyerek geçilemez bir deniz olduğunu düşündükleri Azak Denizi'nin karşı kıyısına geçtiler. Kısa bir zaman sonra İskit ülkesine geldiler, burası bilmedikleri bir ülke idi ve dişi geyik aniden burada ortadan kayboldu⁹¹”.

“Rua Hunların hakanı iken Amilzuri, İtimari, Tonosurlar ve Boisciler Hunlara bağlı birer topluluk iken savaşmak için Roma tarafına geçmişlerdi. Rua bu topluluklara karşı savaşmaya karar verdi ve Esła'yı Roma'ya bu kaçan toplulukları kendisine vermesini söylemesi için gönderdi. Romalılar da bunun karşılığında Hunlara elçi göndermek istediler ve İskitya konsülü ve ordu komutanı olan Plinthias ile Trakya konsülü ve ordu komutanı olan Dionysus gitmek için gönüllü oldular. Esła geriye dönerken yanına Sengilach verildi ve Rua'ya kendilerinden başka hiçbir Romalı ile temas kurmamasını söylemesi istendi. Rua ölünce yerine Attila ve Bleda geçti ve Plinthias hemen elçi olarak gönderildi. Plinthias zekası ile ün yapmış bir kişi idi ve yanına Epigenes'i de alarak yola çıktı. Bugünkü Konstantinia surları karşısında ve Tuna bölgesinde bulunan Margus şehrinde iki heyet karşı karşıya geldi ve Hun hakanını at üzerinde gördüler. Görüşmeler sonucunda Hunlardan kaçanların Roma'ya kabul edilmemesi, savaş sırasında esir alınmış Romalıların 8 solidi karşılığında serbest bırakılabileceği, ticaret için eşit şartların oluşturulması, Romalıların ödedikleri 300 libre altın olan verginin 700 libre altına çıkarılması kararları alınmıştır⁹²”.

“Attila, genç Theodosios zamanında vergilerin ödenmediği gerekçesi ile imparatora mektup yazarak durumu bildirdi. Ancak aldığı cevap karşısında sinirlendi, bazı Roma şehirlerini tahrip etti ve imparator ona elçiler gönderdi ve Anatolius müzakereleri ile şu anlaşmaya varıldı: Roma Hunlardan gelen kaçakları kabul etmeyecek ve ödenmemiş vergileri için 6000 libre altın ile her yıl 2100 libre altın ödenmesine karar verildi⁹³”.

⁹¹ Priskos, Fr. 1.

⁹² Priskos, Fr. 2.

⁹³ Priskos, Fr. 9.

“Barış şartları kabu edilince Attila Doğu Roma’ya elçiler göndermeye devam etti, Attila’nın elçileri Doğu Roma nazarında çok iyi karşılanıyor, gönderdiği hediyelere kat kat hediye ile karşılık veriliyordu⁹⁴”.

449 yılında Priskos’un da bizzat içinde bulunduğu Attila’ya giden elçilik heyetinin anlatıldığı fragman eserinin en uzun bölümünü oluşturur. Eserin bu bölümü Priskos’un büyük tarihçiler arasında adının anılmasının nedenidir. Bu sefaretin çarpıcı noktalarını vermek gerekirse:

“Attila’nın yine kaçakların verilmesi hususunda imparatora ihtar amaçlı yolladığı mektubu bu kez Edekon adlı bir elçi götürdü. İmparatorun tercümanı Vigila ve koruyucusu Chrysaphius ile birlikte diğer sarayları da gezen Edekon, gördüğü zenginlik karşısında etkilenince bir dizi görüşmeden sonra Chrysaphius tarafından Attila’yı öldürme konusunda ikna edildi ve Romalıların vermiş olduğu karar neticesinde Maksiminus ve Vigilas ile birlikte Attila’nın ülkesine doğru yola çıktılar. Dinlendikleri bir köyde arpadan yapılmış babarların adına kamon dedikleri bir içecek içtiler. Köyde konakladıkları sırada köyün sahibi Bleda’nın eşlerinden biri idi ve bizi çok güzel bir şekilde ağırladı⁹⁵”.

Fragmanların devamında Attila’nın sarayının mükemmelliği betimlenerek, Hun ülkesinde özgürlük içinde yaşayan ve hatta saray sakinlerinden biri olabilmiş bir Grek kökenli kişinin hikâyesi anlatılmaktadır⁹⁶. Hunlarla kurulan dostâne ilişkilerin akabinde Maksiminus başkanlığındaki bir elçilik heyeti Hun ordugâhına gönderilmiştir. Bu elçilik heyetinde Hun tarihi için en önemli Bizans kaynağı olma özelliğini taşıyan eserin yazarı Priskos’ta bulunmakta idi. Priskos’un kaleme aldığı elçilik raporu, bilinenin aksine Hunların geleneklerinin ve yaşayış tarzlarının da ayrıntılı bir tasvirini yapmıştır⁹⁷.

Priskos ve Maksiminus yolda fırtına sebebiyle Attila’nın kardeşinin dul eşinin idare ettiği bir küçük köye sığındılar; sunduğu yemekleri yiyip teklif ettiği

⁹⁴ Priskos, Fr. 10.

⁹⁵ Priskos, Fr. 11.

⁹⁶ Geniş bilgi için Bkz.: Ali Ahmetbeyoğlu, **Attila’nın Sarayında Bir Romalı**, Yeditepe Yay., İstanbul 2014, s. 42. Bu vergilendirme hakkında Turhan Kaçar, bu denli fazla miktarda altın istenmesinin ilk defa ikili ilişkilerde araya paranın girdiği dönem olan Rua döneminden itibaren ödemelerin hiçbir şekilde düzenli yapılmamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bkz.: Turhan Kaçar, “Priscus’u Nasıl Okumalıyız?”, **Toplumsal Tarih**, S. 286, 2017, s. 53. (50-57).

⁹⁷ Vasiliev, a.g.e., s. 121.

güzel kızları kibarca geri çevirdiler. Biraz daha yol aldıktan sonra Attila'yı başka bir köyde daha beklediler ve orada Batı İmparatoru III. Valentinus'un elçilik heyetiyle karşılaştılar. İki heyet birlikte onu beklemek üzere Attila'nın sarayına gittiler⁹⁸.

Attila'nın Mars'ın kılıcını elde etmesi ve bu kılıcın kendinde olmasından kaynaklanan özgüveni de Jordanes'ten nakledilmiştir⁹⁹.

Takip eden fragmanlarda da Attila'nın seferleri, İtalya'ya yaptığı akınlar ayrıntılı olarak işlenmiştir¹⁰⁰.

Attila'nın ölümünden sonra da oğullarının ve haleflerinin mücadeleleri Fragmanların devamında anlatılmıştır¹⁰¹. Ayrıca Eftalitler, Bulgarlar gibi Hun soylu diğer boylar hakkında da bilgiler karşılaştırmalı olarak verilmiştir¹⁰².

Priskos'un eseri gerek tarihî, gerekse de edebî olarak takdire şayandır. Thukidides ve Herodot'u taklit eden Priskos'un tarihi halen faydalı ve zevkle okunan bir eser niteliğini taşımaktadır¹⁰³.

Priskos'un Fragmanları, K. Szabo tarafından 1878 yılında Macarca'ya, G. Freytag tarafından 1888 yılında Almanca'ya, R.C. Blockley tarafından 1983 yılında Grekçe neşri ile birlikte İngilizce'ye, 1995 yılında da Ali Ahmeybeyoğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

1.1.10. Zosimos

Zosimos muhtemelen 430'larda Ascalon'da¹⁰⁴ pagan ve akademik bağlantıları olan bir ailede doğmuştur. Sonra Konstantnopolis'te hazine memurluğu görevine başlamış ve V. yüzyıl sonunda emekli olup onur unvanı olan "Kont" unvanını alana kadar aynı görevde çalışmıştır. Sadece birkaç günlüğüne sürdürdüğü

⁹⁸Treadgold, **a.g.e.**, s. 98.

⁹⁹Priskos, Fr. 12.

¹⁰⁰Geniş bilgi için Bkz: Ahmetbeyoğlu, **a.g.e.**, s. 56-63.

¹⁰¹Geniş bilgi için Bkz: Ahmetbeyoğlu, **a.g.e.**, s. 70- 82.

¹⁰²Brian Croke, "The Context and Date of Priscus Fragment 6" **Classical Philology**, Vol.78, pp. 297-308.

¹⁰³E. A. Thompson, "Priscus of Panium Fragment 1 b", **The Classical Quarterly**, Vol. IX, Issue. 3-4, 1945, pp. 93. (92-94).

¹⁰⁴Gaza yakınlarında Filistin kıyılarında küçük bir şehir.

piskoposluk görevi nedeniyle entrikalara bulaşmış, kavgaları ile bilinir olmuştur¹⁰⁵. Roma'nın 476 yılında Odoacer'in eline geçmesi ile son Batı imparatorunun 480 yılında ölümünü gören Zosimos, emekliliğinde yazdığı ilk eserinde atalar dinini terkeden Roma'nın nasıl yıkıldığını göstermek istediği bir hikâye kaleme almıştır; 501 yılında ise hayatını kaybetmiştir. Eserinin kronolojisi Octavian'ın Augustus (M.Ö. 27- M.S. 14) ile başlamakta ve 410 yılında Honorius ve Alaric'in anlaşmaları ile sonlanmaktadır. Photius Zosimos'un tarih yazmadığını ve Eunapios'un tarihini kopyaladığını belirtmiştir. Ancak eserinin kapsadığı dönem itibariyle Zosimos'un şu tarihçilerin eserlerinden beslenmiş ve onlara küçük ilaveler ve yorumlar katmış olduğu görülmektedir: Dexippus, Eunapios, Olympiodoros ve Malchus.

Eserinden daha çok kişiliği ile tanınmış bir müelliftir. Eseri, ölümünden sonra yayınlanmıştır. Eserini, I. Anastasios'un hükümdarlığı zamanında yazmıştır. 498 yılından sonra keleme aldığı bilgisi, eseri ile ilgili kesin bilgiler arasındadır. Eunapios'un eseri temel kaynağıdır. Yeni Tarih adlı eseri Aziz Augustus'tan 409 yılına kadar olan dönemini anlatır. Öncelikle Diokletian'dan ayrıntılı bir şekilde bahseder. Amacı, Roma'nın güçlü bir dönemde iken neden gerilediğini açıklamaktır¹⁰⁶. İmparatorluğun yıkılışına bizzat şahit olduğu için bu çöküşün tanrıların bir cezası ile eski putperest inançların kırıntıları olduğunu düşünmekten kendini alamamıştır¹⁰⁷.

Ammianus Marcellinus'dan sonra Latince bir tarih yazılmadığı halde 395 yılında Theodosios'un ölümünden 527'de Justinian'ın tahta geçişine kadar en az 19 tarihçi Grek dilinde tarih yazmışlardır. Bunlardan yedisi klasik uslûpta laik tarih yazmışlardır ki üçü pagan, üçü Hristiyan ve diğerinin inancı kesin değildir. IV. ve V. yüzyılları kapsayan bu tarihlerin arasında bugüne kadar gelen tek eser Zosimos'un bitiremediği Historia Nova: Yeni Tarih'tir. Kaybolan bu tarihler geç dönemde yazılan büyük boyutlu üç Bizans eserinde karşımıza çıkarmaktadır¹⁰⁸.

Zosimos eserinin çeşitli bölümlerinde Hunlarla ilgili bilgiler vermiştir.

¹⁰⁵ Geoffrey D, Dunn, "Placuit apostolicae (Ep. 1) of Zosimus of Rome and the Ecclesiastical Reorganization of Gaul", **Journal of early Christian Studies**, Vol. XXIII, N. 4, 2015, s. 579. (559-581).

¹⁰⁶ Michell, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰⁷ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 577.

¹⁰⁸ Treadgold, **a.g.e.**, s. 79.

İlk olarak eserinin 20. Bölümünde Hunlarla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. İmparator Valens (364- 378)'in hükümdarlığı sırasında daha önce hiç tanımadıkları bir kavmin Tuna Irmağı civarında göründüklerinden bahsetmiştir. Ancak onları İskit olarak adlandırması Herodot'un yazdıklarından etkilenmiş olabileceğine işaret etmektedir. Zira Zosimos, Tuna Nehri havalisinde İskitlere saldıran bu topluluğun Hunlar olduğunu belirtmesine rağmen bu tespitinde ısrarcı olmamıştır¹⁰⁹.

Eserinin 22. Bölümünde de Hunlarla ilgili olarak İmparator Valens döneminde Trakya bölgesinde yıkıcı faaliyetlerde bulunan İskitleri durdurmak üzere emri altındaki Saracenlerin (Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların Müslümanlara verdikleri isim, genel olarak Hıristiyan olmayan anlamına gelir) İskitler üzerine gönderilmesinden ve İskitlerin güçlü Saracen ordusu karşısında zayıf düşerek Hunlara sığınmalarından bahsetmektedir¹¹⁰.

25. Bölümde ise Hunlar tarafından yurtlarından kovulan kavimlerin Trakya'ya saldırdıklarından ve İmparator Theodosios'un bu durum karşısındaki tutumundan bahsetmektedir¹¹¹.

V. kitabının 50. Bölümünde ise Roma İmparatoru'nun Alarik'e karşı Hunlardan askerî olarak yardım istediğini dile getirmektedir¹¹².

Zosimos'un eserinde Hunların köken bilgilerinin yanısıra birden göründükleri Doğu Avrupa coğrafyasında Gotların üzerine yürümeleri, nasıl savaştıkları, Got kabilelerini kışkırtarak Roma üzerine saldırmalarını sağlamaları ve Uldız ile Gainas'ın mücadelesi gibi bilgiler de yer almaktadır¹¹³.

Zosimos'un VI. Kitabının kısa olması, onun kitabın bölümlerini yazmadan önce planladığını, ancak ömrünün yetmediğini göstermektedir. Tarihçi muhtemelen eserini 491'de Zeno'nun ölümüyle Anastasius'un tahta çıkışı ile sonlandırmayı istemiştir. Buna bir diğer alternatif de Odoacer'in 476'da Romulus'u tahttan indirmesi veya 480'de son Batı imparatoru Nepos'un ölümüdür. Eğer *Yeni Tarih* 3. ve 5. kitapların akışına benzer şekilde devam etseydi muhtemelen eser 10 kitap; eğer son döneme ağırlık vermek isteseydi de 12 kitaptan oluşabilirdi.

¹⁰⁹Kazdal, **a.g.e.**, s. 35.

¹¹⁰ Kazdal, **a.g.e.**, s. 37.

¹¹¹ Zosimos, **Historia Nova: the Decline of Rome**, Trans. James J. Buchanan- Harold T. Davis, Trinity University Press, St. Antonio 1967, Book IV, 25,1-2.

¹¹² Kazdal, **a.g.e.**, s. 54.

¹¹³ Üstün, **Geç Roma Tarihi Yazımında**, s. 65.

Zosimos'un eseri literatürde en üst sıralarda yer almasa da ana kaynaklarının hepsinin özgün şekillerini yitirmiş olmaları ve bu nedenle bu kaynaklar dışında ne kadar özgün bilgi eklendiğini değerlendiremediğimiz için değeri konusunda önyargılı davranmamamız gerekir¹¹⁴.

Eserin orijinal Latince versiyonu Vatikan'da bulunmaktadır ancak eser, 1567 yılında Latince'ye aktarılmış ve 1887 yılında Mendelssohn tarafından tafsilatlı bir biçimde basılmıştır. 1814'te İngilizce olarak yayımlanmış, 1967'de J. J. Buchanan ve T.H. Davis tarafından yeniden İngilizce tercümesi yapılmıştır. 1982 yılında Ronald Rindley tarafından yapılan İngilizce tercüme ise günümüzde en güvenilir olanı kabul edilmektedir¹¹⁵. Eserdeki Türklerle ilgili bilgiler A. Kazdal tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

1.1.11. Vita Hypatii

Eserin isminden de anlaşılacağı üzere Papaz Kallinikos'un 447-450 yılları arasında efendisi başrahip Hypatios'un hayatını anlatmak üzere yazmış olduğu bir eserdir.

Eserinde Hunların saldırılarından, hatta 386 yılında Hun saldırılarına karşı Trakya'da surlar inşa edildiğinden bahsetmektedir¹¹⁶.

1.1.12. Orosius

İspanya'lı Hristiyan bir rahip olan Orosius¹¹⁷, 420'li yıllarda Aziz Augustinus'a adadığı "Paganlara Karşı" adında bir Dünya tarihi kaleme almıştır¹¹⁸. Eseri, Ortaçağ'a kadar en çok kullanılan genel Hristiyan Tarihi eseri olmuştur.

Hunlar hakkında Priskos'un aktardığı Hunlar arasındaki Romalı hikâyesini onun da aktarmış olması bizim açımızdan son derece önemlidir¹¹⁹.

¹¹⁴Treadgold, **a.g.e.**, s. 107.

¹¹⁵ Kazdal, **a.g.e.**, s. 2.

¹¹⁶ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 565.

¹¹⁷ Bülent İplikçioğlu, **Eski Batı tarihi I**, 2. Bsk., TTK, 2015, s. 430.

¹¹⁸ Stephen Michell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284- 641**, Çev: Turhan Kaçar, TTK, Ankara 2016, s. 50.

Eserin, I. W. Raymod tarafından 1936'da İngilizce çevirisi yapılmış, 1985-1986 yılında Almanca tercümesi, 1991 yılında ise Fransızca çevirisi neşredilmiştir.

1.1.13. Jordanes

Doğum tarihi ve doğum yeri tam olarak bilinmeyen Jordanes VI. Yüzyılda yaşamış bir tarihçidir ve 552 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Aslen bir Got olan Jordanes Roma'ya yerleşmiş ve burada yetişmiştir¹²⁰. Babasının adının Alanoviiamuthem olduğu söylenmekte ve dedesinin Candacis'in kâtabi olduğu bilinmektedir¹²¹. Baba tarafından büyükbabası olan Péria, kendi iradesiyle veya zorla adamlarıyla birlikte Atilla'nın sancağı altında toplanmış Candacis adında bir Alan şefinin noteri veya sekreteri idi. Candacis, Atilla'nın ölümünden sonra diğer birçok halk gibi Hunların boyunduruğundan çıkarak Azak Denizi'nin aşağı bölgelerine çekildi. Péria da onunla birlikte gitti ve şefi yaşadığı sürece onun yanında katiplik görevini yürüttü. Jordanes'in Got kökenli olduğu kesindir. Büyükbabası gibi katiplik yaptığı bilinmektedir. Eğitim alır ve bu yaşta bulunan birçok kişinin yaptığı gibi Katolik dinine dönmekte gecikmez. Önce rahip, ardından da Ravenna papazı veya Gotların papazı olur¹²².

Tarih yazıcılığına VI. yüzyılın ortalarında başlayan Jordanes, iki önemli ana kaynak eser vücuda getirmiştir. Bunlardan biri asıl adı *De Origine Actibusque Historia Getarum* olan *Getica* adlı eseri, diğeri de *Got Tarihi* adını taşıyan Cassiodorus'un Got Tarihi'ni özetlediği eseridir¹²³. Bu eser, Cassiodorus'un eserini günümüze taşıması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Jordanes'in Papa'nın emri ile yazdığı ve 551 yılına kadarki olayları anlattığı bir diğer dünya tarihi olan eseri *De Summa Temporum Vel Origine Actibusque Gentis Romanorum (Roma Tarihi)* kendinden önceki Hieronymus, Annaeus Florus, Festus Sokrates, Orosius gibi tarihçilerin eserlerinin bir nakli olduğu için Hunlar hakkında daha kısıtlı bilgiler

¹¹⁹ Stephen Michell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284- 641**, Çev: Turhan Kaçar, TTK, Ankara 2016, s. 292.

¹²⁰ Ali Ahmetbeyoğlu, **Atilla'nın Sarayında Bir Romalı**, s. 103.

¹²¹ Theodorvs Mommsen, **Iordanis Romana et Getica**, Berolini 1882, pp VI.

¹²² <http://remacle.org>. (Çevrimiçi) 04.11.2017.

¹²³ Lieve Van Hoof- Peter Van Nuffelen, "The Historiography of Crisis: Jordanes, Cassiodorus and Justinian in mid-sixth-century Constantinople", **The Society for the Promotion of Roman Studies**, No: 107, 2017, pp. 275- 300.

vermekte dolayısı ile de önem sıralaması olarak Got Tarihi adlı eserinin arkasında yer almaktadır¹²⁴. Yine Jordanes'in kullandığı bir diğer kaynak ise Ablabius'un "Geschichte der Goten" adlı eseridir¹²⁵.

Bu eserler *Romana et Getica* adı ile bir araya getirilmiş ve ilim aleminin hizmetine sunulmuştur¹²⁶.

Jordanes'in eserinin orijinal el yazmasının yeterince güvenilir olmadığı konusunda şüpheler mevcuttur. Zira kalan el yazmaları VIII. veya en fazla IX. yüzyıldan bu yana ilk defa 1880'lerde yayımlanmış ve tamamına ulaşılamamıştır. Ayrıca birbirinden farklı el yazmalarının olması bizi hangisinin daha doğru bilgi verdiği noktasında karar vermeye zorlamış ve bu da Jordanes'in gerçekten hangisini yazmış olduğunun belirsiz kalmasına sebep olmuştur. Elde kalan veriler 1802 yılında Th. Mommsen tarafından Monumenta Germania koleksiyonunun uzun zamandır arzu ettiği eleştirel bir çalışması olarak yayımlanmıştır¹²⁷.

Roma Tarihi adlı eserinde Hunların Gotlara İmparator Valens ile yaptıkları savaşta yardım ettikleri, Marcellinus Comes'e gönderme yaptığı, Hunların Roma içindeki isyanı bastırdıkları, Attila'nın Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kardeşi Honoria ile evlenmek istediği, Attila'dan sonra Hunların durumları gibi kısa bilgilere yer vermiştir¹²⁸.

Got Tarihi adlı eserinde Gotların Hun isimlerini almayı adet edindiklerini ilim alemine sunmuştur. Hunların menşei efsanesini anlatmıştır. Gotların tarihi ile bağlantılı olarak Hunların Azak Denizi'ni geçişleri, Attila'nın soy kütüğü, Bleda'nın öldürülüşü, Mars'ın kılıcının bulunup Attila'ya getirilişi, Attila'nın savaşları, Batı seferi, İtalya üzerine yürüyüşü, ölümü ve defin merasimi, Attila'nın oğullarının mücadeleleri gibi önemli bilgiler verir. Son olarak ta Attila soyundan olan Mundo'nun akıbetini kaydeder. Bunlarla birlikte Karadeniz'in kuzeyinde oturan

¹²⁴ Ali Ahmetbeyoğlu, **Attila'nın Sarayında Bir Romalı**, s. 104.

¹²⁵ Wilhelm Martens, **Jordanes Gotengeschichte Auszügen aus seiner Römischen Geschichte**, Franz Dunder Verlag, Leipzig 1884, s. V.

¹²⁶ Theodorvs Mommsen, **a.g.e.**, s. V.

¹²⁷ Wilhelm Martens, **Jordanes Gotengeschichte Auszügen aus seiner Römischen Geschichte**, Franz Dunder Verlag, Leipzig 1884, s. VII.

¹²⁸ Theodorvs Mommsen, **a.g.e.**, s. 43

Hun-Türk topluluklarından söz ederek Hunların dili ve kökeni hakkında önemli bilgiler verir¹²⁹.

Yine Hunların bölgede güçlü bir halk olduklarından ve Akatzir, Altziagir, Bulgar, Savir gibi halkların da isimlerinden bahseder¹³⁰. Bu isimlerin Türkçe olmaları ve Avrupa Hun tarihi için ana kaynak olan Priskos'tan nakledilmiş olmaları Hun dili üzerinde tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur¹³¹. Bu tartışmalar hakkında bir sonraki bölümde tafsilatli bilgi verilecektir.

Hunların Catalanium Savaşı'ndaki yenilgilerini, Attila ve Papa Leo'nun karşılaşmalarını ve Attila'nın ölümünü anlattığı bölümleri Priskos'tan almıştır. Eserindeki olağanüstü öğelerin de anlatıldığı bilgiler Priskos'un 472 yılına kadarki olayları anlatan ve kayıp olan eseri "Geschichte von Byzanz und von Attila" adlı eserinin ta kendisidir¹³².

Jordanes'in eserinde Hunlarla ilgili verdiği bilgileri Türkçeye aktarırken daha önceden yapılan çevirileri okuduk. Okuduğumuzda bazı farklılıklar olduğunu fark ettik. Bu düşünce ile ilim âlemine yeni bir bakış açısı kazandıracak umuduyla eserin Almanca basımının çevirisini yaptık. Bu çeviri ile önceki çevirilerde tespit ettiğimiz farklılıkları ortaya koymaya çalıştık.

Got Tarihi adlı eserde Hunlar ve Hunların menşei ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir:

"Haklarındaki bütün bilgilerin kaba ve vahşi olduklarına dair olan Hunlar Gotlar üzerine saldırdılar. Hunların kökenleri hakkında eski kaynakların verdikleri bilgiler şu şekildedir: Gotların Kralı olan Gedaricus'un oğlu Filimer, beşinci hakim güç olarak Scandza Adası'ndan ayrılmalarından sonra ki bu daha önceki bölümlerde tarafımızdan belirtilmiştir, kendi kavmi ile birlikte İskit ülkesine girmiştir. Filimer, kendi kavmi içerisinde kendi ana

¹²⁹ Abdullah Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 19.

¹³⁰ Theodorvs Mommsen, **a.g.e.**, s. 63.

¹³¹ Abdullah Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum**, s. 20.

¹³² Wilhelm Martens, **Jordanes Gotengeschichte Auszüge aus seiner Römischen Geschichte**, Franz Dunder Verlag, Leipzig 1884, s. V.

dilinde Haliurunn¹³³ adı verilen büyücü kadınlar bulunduğunu öğrenmiştir. Ancak onlarda şüphelenerek onları kendi ordusundan uzak bir yere sürmüş, ıssız yerlerde yaşamaya zorlamıştır. Çöllerde dolaştıkları sırada kötü ruhları gördüler ve onlara sarıldılar ve çiftleştiler, bunun sonucunda da vahşi bir tür oluştu. Başlangıçta bataklıklar arasında kalmış, değersiz, çirkin ve küçük, insanımsı bir tür olarak yaşadılar ve dilleri insan konuşmasını sadece andırıyordu. Kökenleri böyle olan Hunlar da Got ülkesine geldiler. Bu vahşi kavim, tarihçi Priskos'a göre Azak Denizi'nin diğer kıyasına geçtiklerinde avcılıktan başka herhangi bir şeyden anlamıyorlardı ve komşu kavimleri de hırsızlık ve hile ile rahatsız ediyorlardı. Sonraki süreçte geliştiler. Bu kavmin erkekleri her zamanki gibi Azak Denizi kıyılarında avcılık yaparlarken aniden karşlarına bir geyik çıktı ve bataklık içinde bazen durup bazen de ilerleyerek onlara yol gösterici oldu. Avcılar bu geyiği takip ettiler ve gerçek bir denizmiş gibi geçilemez olduğunu düşündükleri Azak Denizi bataklığını yürüyerek geçtiler. Kısa bir süre sonra İskit ülkesine geldiklerinde geyik ortadan kayboldu. Bana göre Hunların ataları olan kötü ruhlar İskitlere karşı kıskançlık besledikleri için bunu yapmışlardır. Hunlar daha önce Azak Denizi ötesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değillerken İskit ülkesine hayranlık duydular ilahî bir tesadüf ile kendilerine gösterilen geçmişte hiçbir şekilde bilinmeyen bu yoldan keskin zekâları sayesinde ilerlediler. Sonrasında kendi ülkelerine dönerek İskitya'yı övgülerle anlattılar ve başarılarından geçenleri naklettiler, halklarını kendilerine bir geyiğin gösterdiği bu yolu geçmeye ikna ettiler. İskit ülkesine yeniden geldiklerinde ele geçirdikleri her şeyi zafer için kurban ettiler ve bakiyeleri hâkimiyetleri altına aldılar. Halkların kasırgası gibi bataklık boyunca çok dehşetli şekilde geçtiler ve İskit ülkesi kıyılarında yaşayan Alpidzurlar, Alcildzurlar, Itimarlar, Tuncarslar ve Boisclere¹³⁴ saldırdılar¹³⁵.

Jordanes, Hunların fizikî özellikleri hakkında da bilgiler vermektedir.

“Eğer savaş sırasında karşı tarafa üstün gelemeyecek iseler korkunç görünüşleri ile dehşet yaratırlardı ve bu sayede düşmanlarını kaçırabilirdi,

¹³³ Got dilinde Haljörüna olarak geçmektedir ve büyü ve sihir yapan kadın anlamına gelmektedir. Gerhard Köbler, **Gothisches Wörterbuch**, 4. Bsk., 2014.

¹³⁴ Bu boy adları Priskos'un verdiği isimlerle aynıdır. Bkz.: Wilhelm Martens, **Jordanes Gotengeschichte Auszügen aus seiner Römischen Geschichte**, Leipzig, Franz Dunder Verlag, 1884, s. 41.

¹³⁵Martens, a.g.e., s. 39- 41.

yani onlar korkutucu derecede esmer yüzleri, şu şekilde söylemek gerekirse, sanki iğrenç bir topak gibi idi ve gözleri birer noktayı andırıyordu. Hal ve tavırlarının sertliği dış görünüşlerinde açığa çıkmıştı, hatta daha doğdukları günden itibaren gaddarlıklarını çocuklarına gösteriyorlardı. Daha süt bile emmeden erkeklerin yanaklarını kılıçla kestikleri için çocuklara acıya katlanmayı öğretmişlerdi. Bundan dolayı Hunlar sakalsız yaşlanırlar, erkeklik çağına gelen gençler de sakalsızdırlar çünkü yüzlerindeki kesikler sakalların doğal olarak çıkmasına ve tam güzelleşme yaşlarında sakalın verdiği güzellikten mahrum kalmalarına sebep oluyordu. Onlar gösterişli değillerdi ama son derece çevik ve binicilikleri ile meşhurdular. Onlar geniş omuzlu, ok ve yay kullanmada usta, boyunları kuvvetli ve her zaman gururlu (kibirli) idiler. İnsan şeklinde olmalarına rağmen hayvanî bir yabanîlik içinde yaşıyorlardı¹³⁶”.

Jordanes bu bilgilerden sonra Hun-Alan mücadelesi hakkında da şu bilgileri nakletmektedir.

“Bu denli çok kavimleri yok eden bu topluluk karşısında Gotlar büyük bir korkuya kapıldılar ve bu düşmandan nasıl kurtulabileceklerini krallarına danıştılar. Yukarıda da anlattığımız gibi birçok kavme karşı zaferler kazanmış olan Got Kralı Ermanarik, Hunların ülkesine gelişleri ile düşüncelere dalmıştı, aynı zamanda sadakatsiz halk Rosomanların da gelişi onun yapmayı düşündüğü faaliyetlerine karşı bir ihanet idi. Bu kavme mensup Sunilda adında bir kadın kocasının kendisine ihanet ederek kaçmasından dolayı çok öfkeli idi vahşi bir ata binerek atını orduların tam zıt yönünde sürmeye başladı. Kardeşleri Sarius ve Ammius kızkardeşlerinin ölümünün öcünü almak için Ermanarik’e bir kılıç sapladılar¹³⁷. Ermanaric bu kılıç yarısından sonra sefil bir hayat sürmeye başladı¹³⁸”.

“Hun Hakanı Balamir Got Kralı’nın bu hastalıklı halini kullandı ve son derece hazır olan ordusuyla Vizigotlar (Batı Gotları) ile aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılmış olan Ostrogotların (Doğu Gotları) yaşadıkları bölgeye girdi. Bu esnada Hunların bölgesinde bulunmaları fikrine tahammül

¹³⁶Martens, a.g.e., s. 41.

¹³⁷ Bu hikâyenin yalnızca Jordanes’e ait olduğu ve eski bir Got destanının nüvesi olduğu düşünülmektedir. Bkz.: Abdullah Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum**, s. 82.

¹³⁸ Martens, a.g.e., s. 42.

edemeyince ve yaralarının da acısıyla Ermanarik yüz on yıllık yaşamının ardından öldü. Onun ölümü, Hunlara daha önce bahsettiğimiz ve Ostrogotlar olarak adlandırdığımız Doğu Gotları karşısında üstünlük kazandı¹³⁹”.

“Batı bölgelerinde yaşadıkları için Vizigotlar olarak adlandırılan halk, korku içinde soydaşlarının yanına kaçtı ve Hunlar karşısında nasıl hareket etmeleri gerektiğine mantıklı bir cevap bulamadılar. İyice düşünüp taşındıktan sonra ortak bir karara vardılar ve Trakya'nın bir kısmında veyahut Moesia'da¹⁴⁰ yaşayabilecekleri bir yer gösterildiği takdirde İmparator Valentinianus'un ağabeyi Valens'in egemenliği altında yaşayabileceklerine dair kararlarını bildirmeleri için elçiler yolladılar¹⁴¹”.

Ostrogot (Doğu Gotları) ve Vizigot (Batı Gotları)'nın uzun uzun anlatıldığı bölümlerde Hunlara dair bilgilere fazla yer verilmemiştir.

“Valia'nın tahta çıkışının 12. yılında ki bu esnada Hunlar takriben 50 yıldır Roma İmparatorluğu'na ait Macaristan bölgesinde yer edinmişlerdi ve Gotları buradan atmışlardı, sonrasında Got Kralı Vandallar ile kendi ülkesinde İspanya'da karşılaştı, Vandallar büyük bir cesaretle Atawulf¹⁴² tarafından sürüldükleri Galiçya içlerinden ortaya çıktılar ve her yeri yakıp yıktılar¹⁴³”.

“Valia öldükten sonra yerini Theodorid'in kurtarıcı ve şanslı egemenliği aldı. Theodorid, büyük bedeni ve akıllı olması ile nam salmış mütevazı bir kişi idi. Theodisus ve fesuts'un konsüllükleri sırasında (439) Romalılar Hunlardan aldıkları yardımcı kuvvetlerle Galya içlerinde Theodorid'e saldırdılar. Gotların müttefikleri olan Romalı Gaina ile Konstantinopolis bir grup kargaşa yaratınca korkmuşlardı. O esnada Romalıların ordusunu Moesia halkının en cesur ferdi olan ve Dorostorum'da¹⁴⁴ Sudentius'un oğlu olarak dünyaya gelen Aetius komuta ediyordu. Aetius, savaşın sıkıntılarına karşı ezici bir üstünlükle kibirli Suavları ve barbar

¹³⁹ Martens, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁴⁰ Sıbistan, Bulgaristan ve Tuna Nehri'nin **Romanya** tarafını içine alan Roma eyaleti.

¹⁴¹ Martens, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁴² 410- 415 yılları arasındaki Vizigot (Batı Gotları) kralıdır. Bkz.: Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı**, s. 92.

¹⁴³ Martens, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁴⁴ Günümüzde Silistre, Bulgaristan.

Franfları bozguna uğrattı ve Roma hakimiyetine girmeye zorladı. Litorius'un kumandasındaki Hun yardımcı birlikleri Gotlara karşı kullanıldılar ve iki ordu da uzun süre beklediler zira iki taraf ta cesurdu ancak zaafı da vardı. Sonunda eski anlaşmalarına geri döndüler. Bu anlaşma ile her iki taraf ta adil bir barışı garantilediler ve geri çekildiler¹⁴⁵”.

Bundan sonraki kayıtlarında Jordanes ağırlıklı olarak Attila'dan bahsetmiştir.

“Bu barış sırasında Attila Hunların hakanı idi ve İskit ülkesinin tamamının da tek başına hakimi idi, ayrıca bütün halklar arasında ünü yayılmıştı. Genç imparator Theodosios tarafından Attila'ya gönderilen elçilik heyetinde yer alan tarihçi Priskos şu metne yer vermiştir: Biz Tisia¹⁴⁶, Tibisia¹⁴⁷ ve Dricca¹⁴⁸ isimli muazzam nehirleri geçtik¹⁴⁹, Gotların en cesur kahramanı Vidigoia'nın Sarmatların oyunları ile yenildiği yere geldik. Burası Attila'nın kaldığı köyden çok uzakta değildi. Bu köyün büyüklüğünün neredeyse bir şehir kadar olduğunu söyleyebilirim bu köyde pırıl pırıl düz tahtalardan yapılmış ahşap duvarlar bulunuyordu, bu duvarların çok fazla dikkatlice bakmadıkça birbirlerine eklenmiş oldukları bile anlaşılıyordu. Burada çevresi çok geniş olan bir yemek odası görülebilirdi ve muazzam şekilde sıralanmış sütunlar göze çarpmakta idi. Sarayın içinde bulunduğu avlu ve avlunun içinde bulunduğu arazi, çok büyük bir çevreye yayılmıştı. Burası bütün barbar dünyasının hükümdarı olan Attila'nın ikametgahı idi zira o, ele geçirdiği bir şehirde yaşamak yerine böyle bir yerde yaşamayı tercih etmişti¹⁵⁰”.

“Attila Muncuk'un oğlu idi ve onun kardeşleri de Oktar ve Rua idi. Attila'dan önce Hunlar onların yönetimleri altında idi. Ancak hakimiyet alanları hakkında çok fazla bilgi yoktu. Oktar ve Rua'nın ölümünden sonra

¹⁴⁵ Martens, **a.g.e.**, s. 56- 57.

¹⁴⁶ Günümüzde Orta Avrupa'da bulunan Tizsa Nehri.

¹⁴⁷ Romanya ve Sırbistan arasında Tuna Nehri'nin bir kolu. Bkz.: Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı**, s. 99.

¹⁴⁸ Tizsa Nehri'nin bir kolu.

¹⁴⁹ Priskos'un Fragmanları ile Mommsen'in yazdıklarından anladığımız kadarıyla Attila ile ilgili tarih bilgilerinin çok fazla ortak noktaları vardır. Bkz.: Martens, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁵⁰ Martens, **a.g.e.**, s. 57.

Attila kardeşi ile birlikte Hunların başına geçti. Attila hükümdar olduktan sonra iktidarını güçlendirmek istedi ve kardeşini öldürdü¹⁵¹”.

“Ancak sonunda anladı ki bu şekilde utanç verici davranışlarda bulunmaya devam ederse adalet yerini bulur ve gaddarlığı kötü sonuçlar verirdi. Yani Attila Hunların büyük bir kısmını tabiiyeti altına almış olan kardeşi Bleda’yı kötü niyetli bir şekilde öldürmüştü (445) ve bütün Hun halkını kendi saltanatı altında birleştirdi. Kendi tebaası olan diğer halklarında büyük bir kısmını kendi egemenliği altında birleştirdi. Ama onun büyük bir özlemle istediği şey, dünyanın en önde gelen halkları olan Roma ve Vizigotları (Bati Gotları) kendisine tabi kalmaktı”¹⁵².

“Ordusu beş yüz bin kişilik güçlü bir ordu olmalıydı. Attila dünyayı sarsmaya gücü yetebilmiş, bütün ülkelere korku salmayı başarmış bir kişi idi, açıklanamaz bir biçimde her şeyi korku ile yerine getirmeye çalışıyordu ve dehşet verici kimliği ile ün salmıştı. Attila yürürken etrafına kibir saçan, gözleri ile her tarafı kontrol eden ve bütün gururu, kibri vücut hareketlerinde bile görülebilen biri idi. Savaşlara düşküncü, ama buna rağmen suskun bir kişiliği vardı, gücünün sebebi de aklı ve sağduyusunu çok iyi şekilde kullanmasından geliyordu. Kendisinden aman dileyen kimselere karşı zalim değildi ve boyunduruğu altına aldıklarına karşı da son derece merhametli idi. Attila, kısa boylu, geniş omuzlu, küçük gözlü, seyrek, aklar karışmış sakalları olan, yassı burunlu, koyu tenli ve kendi kökeninin işareti olan özellikleri taşıyan biri idi¹⁵³”.

“Onun tabiatının büyük zaferler kazanmaya uygun olmasına rağmen Mars’ın kılıcını bulması ile kendine güveni daha da artmıştı. Bu kılıç İskit hükümdarları tarafından her zaman kutsal görülmüştür. Tarihçi Priskos’un bize bildirdiğine göre, kılıcın bulunuşu şu ihtimale dayanıyor olmalıdır: Bir çoban sürüsünden bir inek yavrusunun (dananın) aksadığını görür ama yaralanmasına sebep olan şeyi bulamaz. Korkarak kan kalıntılarını takip eder ve sonunda kılıca çarpar. Ve dananın otlarken dikkatsizliği sonucu bu kılıca bastığını anlar. Kazarak kılıcı yerinden çıkarır ve derhal Attila’ya götürür.

¹⁵¹ Martens, a.g.e., s. 58.

¹⁵² Martens, a.g.e., s. 58.

¹⁵³ Martens, a.g.e., s. 58.

Attila bu hediye karşısında çok sevinir ve hırslanır. Bu kılıç ile dünyanın hâkimi olabileceğine ve savaşlarda bu kılıcın ona üstünlük sağlayacağına inanır¹⁵⁴.

“Vandal Kralı Geiserik, Attila'nın dünyanın hâkimi olmak istediğini anlayınca ona birçok hediye göndererek onu Vizigotlar (Batı Gotları) ile savaşmaya ikna etmeye çalıştı. Zira Geiserik, Vizigotların Kralı Theodorid'in kızının intikamını alacağından korkuyordu. Çünkü Theodorid'in kızı daha önceden Geiserik'in oğlu Hunerik ile evliydi ve bu evlilikte ilk zamanlarda mutlu idi. Ancak sonraları Hunerik kendi çocuklarına bile zalimce davranmaya başladı, bunun üzerine eşi onu zehirlemeye çalıştığı kuşkusuna kapılınca, eşinin burnunu keserek ve kulaklarını yaralayarak onu doğal halinden yoksun bıraktı, Galya'ya babasının yanına geri gönderdi. Bundan sonra zavallı kız acınacak bir hale büründü. Bu gaddarlık, yabancıları bile duygulandırırken babasını şiddetli bir intikam alma yönünde kışkırttı¹⁵⁵”.

“Attila, uzun zaman önce Geiserik'in rüşvetleri ile kışkırtılmış olduğu savaşı yeniden başlatmak istedi. Romalılar ve Gotlar arasına nifak tohumları ekmek için de İmparator Valentinianus'a elçiler gönderdi. Attila bunu yaparak savaşta yenemediklerini karşılıklı kin duyguları ile yok etmeye çalışıyordu. Bu nedenle Valentinianus'a imparatorlukla olan dostâne ilişkilerin bozulmayacağını ancak Vizigot Kralı Theodorid'e karşı bir mücadelesi olduğunu söyledi. Mektubun geri kalanını da yalanlarını daha inandırıcı yapmak adına bilindik övgülerle doldurdu. Aynı şekilde Got kralı Theodorid'e de bir mektup göndererek onu Romalılar ile olan ittifakını bitirmeye davet etti. Bunu yaparken de daha önce Roma'nın kışkırtması ile ona karşı yaptığı seferleri de hatırlattı. Attila ne kadar kaba olsa da aynı zamanda kurnaz derecesinde akıllı bir insandı, savaşmadan önce hile ile işe başlamıştı. Daha sonra İmparator Valentinianus Vizigotlara ve kralları Theodorid'e bir elçilik heyeti ile şunu ilettiler: Akıllılar, halkların en cesuru yeryüzündeki zalime karşı birleşmeliyiz. O, insanlığın köleleşmesini istiyor. Savaşmak için bir nedene ihtiyacı yok, o nasıl isterse onu doğru kabul eden biri. Sınır tanımaz bir hırsa sahip, kibriden ve küstahlığından memnuniyet duyuyor. Kanunlara ve

¹⁵⁴ Martens, a.g.e., s. 58- 59.

¹⁵⁵ Martens, a.g.e., s. 59.

kurallara saygı duymuyor açık bir şekilde tabiatın düşmanı gibi davranıyor. Bu nedenle hepimizin ortak düşmanıdır ve nefreti hak etmektedir¹⁵⁶”.

“Lütfen hatırlayınız, -hâlâ hafızalarda- Hunlar sizinle savaşmadılar onun yerine bizleri asıl endişelendiren de bu hile ve düzenbazlık ile alt ettiler. Biz sessiz kalsak ta siz bu alçaklıklarının cezasız kalmasına katlanabilir misiniz? Sizler silahları çok iyi kullanan bir toplumsunuz, kendi öfkenizi takip edin ve bizimle birleşin. Bize yardım edin zira bu imparatorluğun bir kısmında da siz yaşıyorsunuz. Bizler sizlerle birleşmeyi gerekli görüyoruz çünkü düşmanlarımız ortak¹⁵⁷”.

“Valentinianus’un gönderdiği elçiler buna benzer sözlerle Theodorid’i ikna etmeye çalıştılar. Theodorid’in ise cevabı şu şekilde idi: “Siz bu şekilde Attila’yı bizim de düşmanımız yaptınız. Bizi nereye çağırırsa çağırın biz onu takip edeceğiz. O, birçok kavme karşı kazandığı zaferlerle kibirlense de Gotlar bu kibirli kişi ile nasıl savaşacaklarını anlamışlardır. İyi bir nedeni olmayan bir savaş dışında ben hiçbir savaşı tehlike olarak adlandırmam. Siz bizi desteklerseniz tehlike bizi korkutamaz¹⁵⁸”.

“Öncüler, bu cevabı yüksek sesle alkışladılar ve kalabalık ta bunu memnuniyetle izledi. Herkes Hunlarla düşman olmak için son derece istekli idi. Theodorid, büyük bir kalabalık (halkı) topladı. Oğullarından dördünü, Friderik, Evrik, Retemir ve Himmerith’i yurda geri gönderdi. Sadece iki büyük oğlu olan Thorismund ve Theodorik’i savaşta kendisine yoldaş olmaları için yanına aldı. Roma ordularının başında Patricius Aetius bulunuyordu ve orduya Franklar, Sarmatlar, Armoricanlar, Liticianlar¹⁵⁹, Burgundlar, Saxonlar, Riparler¹⁶⁰ ve Olibrionlardan oluşan yardımcı kuvvetleri Hunlara karşı gelebilmek için toplamıştı¹⁶¹.

“Burada öncelikle savaşın nasıl olduğunu izah etmeye ihtiyaç vardır. Savaşın seyrinin nasıl olduğu ünlü bir savaş olmasının yanında ayrıntılı bir

¹⁵⁶ Martens, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁵⁷ Martens, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁵⁸ Martens, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁵⁹ Roma hizmetindeki yarı-özgür Germenlere verilen isim.

¹⁶⁰ Frankların bir kolu.

¹⁶¹ Martens, **a.g.e.**, s. 61.

biçimde anlatılmaya çalışılmalıdır. Alan Kralı Sangiban gelecekte olabilecek şeylerden endişe duyduğu için Attila'ya söz vermişti. Galya'daki Aureliana¹⁶² şehrini Attila'ya vermeyi de kabul etmişti. Theodorid ve Aetius Attila'nın şehrin önüne geldiğini öğrenir öğrenmez sınırları sağlamlaştırdılar. Güvenilmez olduğunu düşündükleri Sangiban'ı gözetim altında tuttular ve onu tebaası ile birlikte yardımcı kuvvetlerinin tam ortasına yerleştirdiler. Bu olay, Attila'yı telaşlandırdı, artık gücüne daha fazla güvenemedi ve savaşa başlamaya çekindi. Kaçmayı düşündü ancak bu onun için ölümden beterdi bu nedenle kahinlere danışmaya karar verdi¹⁶³.

“Kâhinlerin yaptığı bu geleceği görme olayı geleneksel olarak hayvan bağırsaklar ve parçalanmış kemiklerdeki hatları izleyerek yapılıyordu ve sonucunda Hunlara felaketi haber verdiler. Ancak küçük bir teselli olarak düşman tarafının komutanının öleceğini ve bunun da zaferi bulandırdığını söylediler. Attila artık kendi planlarını engelleyen Aetius'un ölümünü kendi sonunu da getirebileceğini düşünse de istiyordu. Attila bu kehanete savaş yönetmede üstün deneyime sahip olmasına rağmen inandı ve feci bir sonun yakın olmasında gecenin karanlığını kullanmak için büyük bir endişe ile dördüncü günün dokuzuncu saatinde savaşımaya başladı¹⁶⁴”.

“İki taraf Katalonya düzlüklerinde karşı karşıya geldiler. Savaş meydanı bir ova idi gütgide yükseltisi artıyordu. İki ordu da yükseltinin arttığı bu sırt noktasını ele geçirmeye çalışıyordu çünkü burası savaşta her iki orduya da mevki olarak hiç de azımsanamayacak kadar önemli bir avantaj sağlıyordu. Hunlar bu sırt noktasının sağ tarafını, Romalılar ise yardımcı kuvvetleri ile birlikte sol tarafını ele geçirdiler. Sonra da hâlâ ele geçirilememiş olan zirve noktasını alabilmek için savaşa devam ettiler. Sağ kanatta Theodorid Vizigot ordusunun başında, sol tarafta ise Aetius Roma ordusunun başında, ortada ise Alanların lideri Sangiban yer aldı. Daha önceden söylediğimiz gibi Sangiban'a güvenmedikleri için onu ortalarına alarak böyle bir askerî tedbir uyguladılar. Böylece güvenilirliği azalmış birinin etrafını sadık birlikler ile sarmış

¹⁶² Orleans şehri.

¹⁶³ Martens, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁶⁴ Martens, **a.g.e.**, s. 63.

oluyorlardı. Eğer birinin kaçma yolu kapatılırsa savaşmak onun için daha kolay olur¹⁶⁵”.

“Buna karşılık Hunların savaş düzeni ise şu şekilde idi: Attila en cesur adamlarını merkeze yerleştirmişti. Bunu yapmasındaki asıl amaç, özellikle bu grubu göz önünde bulundurmak istemesiydi. Çünkü bu ana birliklerin ortasında yer alarak savaş sırasında her türlü tehlikeden korunmuş olacaktı. Kanatları ise egemenliği altındaki farklı farklı gruplardan oluşturmuştu¹⁶⁶”.

“Bu sırada özellikle komutanları Valamir, Theodemir ve Videmir komutasındaki Ostrogot ordusu öne çıkmakta idi. Çünkü bunlar en az Attila kadar soylu bir aileye (Amal Ailesi) mensuptular ve bu ailenin getirdiği ün önemli idi. Meşhur Gepid Kralı Ardarik’in sayısız birlikleri de orada idi, Attila’ya büyük bir sadakatle bağlı idi bu nedenle de Attila’nın yanında yer almak istemişti. Attila keskin zekasına göre Ostrogot kumandanları Valamir ve Ardarik’e bütün diğer liderlerden daha fazla değer veriyordu¹⁶⁷”.

“Valamir, ağız sıkı, etkili konuşan ve savaş hileleri konusunda deneyimli biri idi, Ardarik ise daha önce de söylediğimiz gibi sadık ve bilge bir kişi idi. Bu nedenle Attila onlara akrabaları Vizigotlara karşı savaşacakları konusunda güveniyordu. Diğer kitleler, eğer söylemek gerekirse diğer krallar ve liderler, Attila’nın vereceği bir işareti Sabarsızlıkla beklemekte idiler. Attila gözüyle bir tek işaret verse hepsi şüphesiz hiç tereddüt etmeden korku ve endişe içinde öne çıkarak Attila’nın emrini yerine getiriyorlardı¹⁶⁸”.

“Attila tek başına bütün kralların da üstünde yer alıyordu. Savaş daha önce de söylediğimiz gibi zirveyi ele geçirmek amacıyla başladı. Attila birliklerini uç noktasını almak için gönderdi, Theodorid ve Aetius da geldiler ve yorucu da olsa yüksek bir yere ulaşmayı başardılar bu konumun avantajını kullanarak yaklaşmakta olan Hunları uzaklaştırdılar¹⁶⁹”.

¹⁶⁵ Martens, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁶ Martens, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁷ Martens, a.g.e., s. 64.

¹⁶⁸ Martens, a.g.e., s. 64.

¹⁶⁹ Martens, a.g.e., s. 64.

“Attila bu başarısızlığın ordusunda telaş yarattığını görünce, sözlerinin cesaret vereceğini düşünerek üslûbunca şu nutku attı: “Sizler, dünyadaki birçok kavmi boyunduruk altına aldınız, pek çok kavme karşı zaferler kazandınız. Şimdi ben bu durumda sizleri yeniden heveslendirmek için bir konuşma yapmayı saçmalık olarak addediyorum. Sizin buna ihtiyacınız yok. Yeni bir lider veya deneyimsiz bir ordu ancak buna ihtiyaç duyabilir¹⁷⁰”.

“Keza size alışılmış cümleleri yeniden söylememe sizin ihtiyacınız yok ki! Zaten siz savaşmaktan başka bir şey bilmezsiniz ki! Cesur bir adam için kendi eliyle öcünü alabilmesinden daha güzel ne olabilir! İntikama olan suzuluğunu yatıştırmak bir doğa kanunudur¹⁷¹”.

“Onun için haydi düşmana heves ile hücum edelim! Çünkü savaşı başlatmak için ilk adımı atan her zaman daha cesurdur. Bu uyumsuz bir şekilde biraraya gelmiş kitleleri çok fazla büyütmeyin. Kendini korumak için birleşmeleri bile korkularının göstergesidir. Bakın, daha biz hücum etmeden korkuya kapıldılar, tepeleri kazanmaya çalışıyorlar, zirveleri ele geçiriyorlar ve çok geç de olsa duydukları pişmanlık yüzünden açık alanlarda dahi saklanmaya çalışıyorlar. Bilirsiniz, Romalılar silahları etkisiz kullanırlar. Zaten toz, bir düzen içinde olmaya çalıştıkları, savaş hatlarını belirledikleri ve kalkanları ile birleşerek kapanmaya gayret gösterdikleri sırada onları ilk sıkıştıran şey oldu¹⁷²”.

“Alıştığınız şekilde savaşmaya devam edin. Onların savaşta yaptıklarını dikkate almayarak Alanlar ve Vizigotlar üzerine hücum edin. Böylece savaşın tam ortasında hızlı bir zafer kazanabiliriz. Çünkü kaslar bir kere yok edildi mi, uzuvlar güçsüzleşir ve iskelet çıkarıldığında vücut artık ayakta duramaz. Yüreğinizin gücünü gösterin, alışkın olduğunuz gibi saldırmaya hazırlanın. Hunlar!, sadece aklınızı ve silahlarınızı kullanın. Yaralanırsanız, o düşmanlara ölümle karşılık verin, ancak sağlıklı iseniz de onları kanlarına doyun¹⁷³”.

¹⁷⁰ Martens, a.g.e., s. 64.

¹⁷¹ Martens, a.g.e., s. 64-65.

¹⁷² Martens, a.g.e., s. 65.

¹⁷³ Martens, a.g.e., s. 65.

“Galip gelenlere hiçbir ok gelemes, ama ölüm kesinse, kader mutlaka tecelli edecek ve savaş sırasında olmasa da gelip onu bulacaktır. Hunlar savaş hazzını yaşamaya bu kadar hazır olmasalardı bu kadar kavim üzerinde zafer üstüne zafer kazanma şansını kazanabilirler miydi? Yüzyıllardır âdeta bir sır olan Azak Denizi'nin yolunu atalarımıza kim açtı? Sizler henüz silahlanmamışken, silahlı insanların sizlere teslim olmalarını kim sağladı? Hatta birleşmiş bir kavimler topluluğu Hunların nazarında kalmaya daha fazla tahammül edemedi. Başaracağımız konusunda yanıldığımı düşünmüyorum. Birçok zafere adımızı yazdıracağımız yer burasıdır. Şimdi, düşmana ilk oku ben atıyorum. Eğer Attila savaşırken dayanılmaz bir sessizlik hakim oluyorsa, karşıdaki düşman ölmüş demektir. Bu coşkuyu alan ordu, hemen savaşımaya atıldı¹⁷⁴”.

Savaş başladı ve şimdiye kadar görülmemiş şiddette bir savaş oldu¹⁷⁵.

“Çünkü bizden daha yaşlı insanların söylediklerine göre: alçak bir seviyede akmakta olan bir ırmak ölenlerin yaralarından akan kan ile bir hayli yükselmişti. Ama öyle alışlageldiği gibi sağanak yağmur sonrasında olan gibi ani, taşarmış gibi bir yükselme değildi bu, aksine kanların akması ile bir sele dönüşmüş bir hali vardı. Susuzluklarını gidermek için bu kanla karışmış suyu içtiler. Hatta öyle ki, bu acınası kaderde kendi yaralarından dökülen kanı içtiler”¹⁷⁶.

“Kral Theodorid, ordusunu cesaretlendirmek için atı ile hızla geçtiği sırada düştü ve askerlerinin ayakları altında genç yaşında öldü. Bu konu hakkındaki diğer bir görüş ise Theodorid'in Attila'nın işaretini bekleyen Ostrogotlardan Andagis tarafından atılan bir ok ile öldüğü yönündedir. Savaşa başlamadan önce Attila'nın danıştığı kahinler bu ölümü ona söylemişlerdi ancak Attila bunu Aetius ile ilişkilendirmişti. Sonrasında Vizigotlar Alanlar'dan ayrıldılar ve Hunlara saldırdılar hatta dikkatli olmasaydı ve kendisi ile adamlarını ordugâh içindeki ağıllara arabaları ile birlikte kapatmamış olsaydı

¹⁷⁴ Martens, a.g.e., s. 65-66.

¹⁷⁵ Üstün, *Türk Tarihinin Bir Kaynağı*, s. 107.

¹⁷⁶ Martens, a.g.e., s. 66.

neredeysse Attila'yı bile öldüreceklerdi. Hunlar bundan sonra yalnızca hayatlarını devam ettirebilmek için zayıf bir savunma gösterdiler¹⁷⁷”.

“Aetius ta gece saatlerinde yolunu şaşırdı ve düşmanlarının arasında başıboş bir şekilde gezindi. Sonunda kendi tarafında olanları buldu ve geceyi de dinlenmek üzere orada geçirdi. Ertesi sabah gün doğumunda Romalılar savaş alanına baktıklarında Hunların cesetlerinin yığın olduğunu ve daha fazla kayıp vermeye cesaret edemeyeceklerini düşündüler ve savaşı kazandıklarına inandılar. Ancak çok iyi bildikleri bir başka şey de şu idi. Attila büyük bir bozguna uğramadığı sürece savaş alanını terk etmezdi. Ayrıca henüz pes ettiğini gösteren herhangi bir şey yapmamıştı, aksine silah gürültüleri arasında Attila boru üfletti ve saldırı ile tehdit etti. Av mızrağı ile yaralanmış bir aslan gibiydi, düşmüştü, saldırmaya cesaret edemiyordu ama yine de mağarasının girişinde bitmek tükenmek bilmeyen kükremesiyle düşmanlarını korkutmaya çalışıyordu. Bu savaşçı hükümdarın bu halleri bitkin durumda olsa da onları korkutmaya yetiyordu¹⁷⁸”.

“Sonrasında Gotlar ve Romalılar biraraya gelerek Attila'yı nasıl alt edeceklerini düşündüler. Onu bir kuşatma ile bitirmeye karar verdiler, çünkü Attila'nın tahıl stoğu kalmamıştı, sağanak halinde gelen oklardan korunmak için yaylar ile bir çit kurmuştu. Ancak Attila bu zorlu şartlarda bile ruhunu güçlü kılabilmişti. At eyerlerinden kazıklar yaptırmıştı ve eğer düşman saldıracak olursa bu kazıkları yakarak bir alev oluşturacak ve kendisini içine atacaktı, böylece kimseye kendisini incitme sevincini yaşatmayacaktı veya pek çok kavmin hakimi olan Attila savaşta düşmanlarının elinde ölmemiş olacaktı¹⁷⁹”.

“Bu kuşatma esnasında Vizigotlar krallarını, kralın oğulları da babalarını arıyorlardı, kralın yok olmasına şaşırılmışlardı, çünkü başarı kazanılmıştı. Uzun bir arayıştan sonra cesetlerin en yoğun olduğu bir yığının ortasında naaşı ile karşılaştılar, cesur adamlara yaraşır biçimde şarkılar

¹⁷⁷ Martens, a.g.e., s. 66.

¹⁷⁸ Martens, a.g.e., s. 67.

¹⁷⁹ Martens, a.g.e., s. 67-68.

eşliğinde onu aldatan düşmanlarında uzaklaştırdılar. Hunların da şahit olduğu gibi bu ölüm, çok şanlı bir ölümdü¹⁸⁰”.

“Theodorid’in oğlu Thorismund babasının intikamını sağ kalan Hunlardan almak istiyordu. Bunun için Aetius ile görüştü çünkü o, hem kendisinden daha yaşlı hem de daha tecrübeli idi, bu nedenle mevcut durumu daha iyi değerlendirebilirdi¹⁸¹”.

“Ancak Aetius Hunlar tamamen ortadan kaldırırsa Roma İmparatorluğu’nun istilaya uğrayabileceğini düşünüyodu ve ona bir öğüt verdi. Memleketine geri dönmesini, babasının egemenliği altındakileri boyunduruğuna almasını, çünkü kardeşlerinin de babasının sahip olduklarına sahip olmak isteyebileceklerini, Vizigotlar üzerinde hakimiyet kurabileceklerini ve bunun da daha kötü olacağını söyledi. Thorismund onu dinledi ve Hunları geride bırakarak Galya’ya geri döndü¹⁸²”.

“Attila Gotların geri çekildiklerini öğrendiğinde beklenmedik durumlarda alışlageldiği gibi bunun bir savaş oyunu olduğunu düşündü ve ordugâhında beklemeyi tercih etti. Ancak uzun sessizlik sonunda düşmanın gerçekten gittiğini anladı ve aklında zafere dair bir umut belirdi ve bunun daha önceki talihlerinden kaynaklandığını düşünerek haz duydu¹⁸³”.

“Attila Vizigotların geri çekilmiş olmalarının imkânlarını kullandı ve her zaman arzuladığı gibi düşmanlarının ayrılmasına şahit oldu. Daha sonra kendisinin güvende olduğunu fark edince Roma ordusunu yenmek üzere harekete geçti. İlk önce İtalya’da bulunan Aquelia Şehri’ni kuşattı¹⁸⁴”.

“Bu kuşatma çok uzun sürdü, Roma ordusunun en cesur askerleri içerde oldukları için kuşatma sonuç vermiyordu, bunun üzerine Attila’nın ordusunun şevki kırıldı ve geri çekilmek istedi. Attila şehrin surlarının etrafından dolaşmayı düşündü, beyaz leyleklerin evlerin çatılarına yaptıkları

¹⁸⁰ Martens, a.g.e., s. 68.

¹⁸¹ Martens, a.g.e., s. 68.

¹⁸² Martens, a.g.e., s. 68- 69.

¹⁸³ Martens, a.g.e., s. 69.

¹⁸⁴ Martens, a.g.e., s. 69-70.

yuvalarından, kuluçkadaki yavrularını hiç adetleri olmadığı halde şehrin dışına taşıdıklarını gördü. Attila o kadar keskin zekâlı bir gözlemleyici idi ki hemen bunun bir alâmet olabileceğinden kuşkulandı ve askerlerine seslendi: *Bakın geleceği önceden tahmin eden bu kuşlar gibi yıkılışı kesin olan şehri terk ediyorlar, dehşetli bir tehlikenin yakın olduğu bu surlardan kaçmaya çalışıyorlar. Bu kuşkulu veya anlamsız bir gösterge değil, önsezileri ile duydukları korku yüzünden alışkanlıklarını değiştirdiler. Kısacası, Attila'nın askerleri, bu sözlerden sonra Aquelia'yı ele geçirmek savaş hürsünün verdiği ateşle yanmaya başladılar. Makineler inşa edildi, bütün ustalıklarını sergileyerek savunmasız şehre girdiler. Şehri yağmaladılar, yaktılar, soydular, o kadar yıkıcı idiler ki arkalarından kendilerinin orada olduklarına dair neredeyse hiçbir iz burakmadılar¹⁸⁵*”.

“*Hunlar daha sonra Romalıların kanlarını hâlâ istedikleri ve daha cesur oldukları için diğer bir şehir olan Venetia'ya girdiler. Liguria'nın başkenti ve bir imparatorluk kenti olan Mailand'a¹⁸⁶ girdiler aynı şekilde burayı da yakıp yaktılar ve Ticinum'a geri çekildiler, komşu yerleri de berbat ettiler ve İtalya'nın neredeyse tamamını öfkeleriyle yaktılar. Attila'nın niyeti Roma'ya ilerlemeyi ancak askerleri onu alıkoydular. Tarihçi Priskos'un naklettiğine göre, dikkatinizi şehir üzerinde değil, Vizigotların eski kralı Alarik'in üzerinde toplayın, kendi krallarının hayatı hakkında endişe duymuşlardı, çünkü Alarik Roma'yı yağmaladıktan sonra fazla yaşamamıştı¹⁸⁷*”.

“*Bu yüzden Attila gidip gitmemek arasında seçim yapmakta iken, Roma'dan kendisine barış için bir elçilik heyeti gönderildi. Papa Leo bizzat Attila ile görüşebilmek için Venedik'in yürüyerek ulaşımının en kolay olduğu Mincius'a¹⁸⁸ geldi. Attila her zamanki öfkesini bir kenara bırakarak barış görüşmeleri için Tuna üzerinden geldiği gibi geri döndü. Onlara, İmparator Valentinianus'un kızkardeşi ve İmparatoriçe Placidia'nın kızı olan Honoria'yı ve imparatorluk hazinesinden kendisine yakışır bir çeyiz ile birlikte*

¹⁸⁵ Martens, a.g.e., s. 70.

¹⁸⁶ Günümüzde Milano.

¹⁸⁷ Martens, a.g.e., s. 70.

¹⁸⁸ Günümüzde Mincio.

göndermedikleri takdirde İtalya'nın uğrayacağı felaketleri tehditkâr bir şekilde söyledi¹⁸⁹”.

“Söylendiğine göre Honoria ağabeyinin emri altında yaşadığı, bekâretini (namusunu) korumak için kapatıldığı süslü sarayından ağabeyinin gücüne karşılık Attila'yı davet etmek için ona gizlice bir harem ağası gönderdi. Bu, özgürlüğünü elde etmek için şehvetle yaptığı büyük bir hainlikti¹⁹⁰”.

“Attila ise ülkesine geri döndü ve Doğu İmparatoru Marcian'a elçiler gönderdi ve onu ülkesini tahrip etmekle tehdit etti, gerekçe olarak ta Theodosios¹⁹¹ ile daha önceden anlaşılmış olan vergiyi Theodosius'un ödemediğini bu nedenle daha önceki düşmanlarına olduğundan bile daha zalim davranabileceğini ilettiler. Attila bu gidiş gelişler sırasında çok kurnaz ve akıllı biri olduğu için bir tarafı tehdit ederken yönünü diğer tarafa, hâlâ öfke ile dolu olduğu Vizigotlar'a yöneltmişti¹⁹²”.

“Ancak burada Romalılarda yaptığı gibi aynı şekilde başarılı olamadı. Başka bir yoldan geri döndü ve Ligeris Nehri'nin diğer tarafında bulunan Alanların bir grubunu hakimiyet altına almak için harekete geçti, böylece savaşın seyrini başka bir yöne çekebilir ve düşmanlarına yeniden korku salabilirdi. Attila yaşadığı yerler olan Dacia (Romanya) ve Pannonia (Macaristan) topraklarından yola çıkarak daha önce hakimiyeti altına aldığı kavimlerle birlikte Alanlar üzerine harekete geçti¹⁹³”.

“Ama Vizigot Kralı Theorismund da Attila gibi kurnaz biri idi, bu yüzden Attila'nın hilebazlığının hemen farkına vardı ve her zamanki gibi çok hızlı bir şekilde Alanların yanına geldi ve Attila'ya karşı savaşmak için hazırlandı. Daha önce Katalonya Ovası'nda olduğu gibi gelişme gösteren bu savaşta, Theorismund zafer umuduyla Attila'yı ülkesinden çıkarmak, onu zafersiz ülkesine yollamak için savaşmaya başladı. Meşhur Attila ve birçok

¹⁸⁹ Martens, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁹⁰ Martens, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁹¹ II. Theodosius (408-450).

¹⁹² Martens, **a.g.e.**, s. 71- 72.

¹⁹³ Martens, **a.g.e.**, s. 72.

zafer kazanmış olan ordusu, bozguna uğradı ve ikinci kez uğradığı bu yenilginin izlerini silmek istese de şanssız bir şekilde geri dönmek zorunda kaldı”¹⁹⁴.

Eserde bundan sonra Vizigotların faaliyetleri ve sonrasında da Gotların kökeni ile ilgili teferruatlı bilgi verilmektedir:

“Vizigotlar, Valamir, Theodemir ve Videmir, Attila'nın emri altına girmişlerdi”¹⁹⁵.

“Hunların ortadan kaldırılabilmeleri ile pek çok kavmin ve özellikle de Romalıların en çok istedikleri şey olan Attila'nın ölüm hadisesi de hayatı kadar hayret verici idi”¹⁹⁶.

“Priskos'un naklettiğine göre, Attila ölümünden hemen önce müthiş güzellikte olan İldiko adında bir kızı sayısız eşlerinin arkasından, adeti olduğu üzere kendisine eş yapıyordu. Düğünü sırasında yaşadığı büyük sevince kendisini fazla kaptırınca şarap ve uykunun verdiği ağırlıkla sırt üstü uzandı ve burnundan oluk oluk kan akmaya başladı, âdeta bir kan gölü haline geldi. Kan, doğal çıkış yollarından boşalamayınca boğazına doldu ve onun sonu oldu. Savaşlarıyla büyük ün kazanmış bu kudretli hükümdarın sarhoşluğu onun feci bir şekilde sonunu getirmişti. Ertesi günün sabahında gün iyice ilerlediğinde hükümdarlık görevlileri endişeye kapıldılar. Sonrasında çılglık atmaya başladılar, kapıyı kırarak açtılar ve Attila'yı yaralanmamış ama kanlar içinde buldular. Evlendiği kız da peçesinin altında ağlıyordu”¹⁹⁷.

“Hun halkının âdeti olduğu üzere saçlarını kestiler ve yüzlerine yaralar açarak iğrenç bir hale soktular. Çünkü bu büyük kahraman için yas, sadece kadınsı feryatlarla tutulamazdı, erkekleri kanları da buna dâhil olmalıydı. Attila'nın ölümü, Marcian'ın rüyası ile garip bir şekilde

¹⁹⁴ Bu yenilgi ile ilgili başka bir kaynakta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Denis Sinor'a göre, Attila'nın İtalya seferi 452 yılının yazında veya sonbaharında sona ermiş ve Attila 453 yılının ilk çeyreğinde ölmüştür. Dolayısıyla onun bu zaman içerisinde bu denli uzak bir noktaya akın etmeyi göze alması zor görünmektedir. Bkz.: Denis Sinor, “The Hun Period”, Çev. Mete Tunçay, **Erken İç Asya Tarihi**, Ed. Denis Sinorİlteişim Yay., İstanbul 2000, s. 271. (245- 283). Bachrach ise, bu olayı anlamaya çalışmak gerekirse, bu seferi Galya bölgesine yaptıkları akın sırasında Attila'nın orudusundan orada kalmış olanların gerçekleştirmiş olma ihtimalinden bahsetmektedir. Bkz.: Bernard S. Bachrach, **a History of the Alans in the West**, University of Minnesota Press, Minneapolis 1973, s. 68.

¹⁹⁵Üstün, **Türk Tarihinin Bir Kaynağı**, s. 122.

¹⁹⁶ Martens, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁹⁷ Martens, **a.g.e.**, s. 81.

bağlantılıdır. Doğu ülkesinin prensi olan Marcian Tanrı'nın yanında olduğu bir rüya gördü ve bu rüyada düşmanı tarafından bozguna uğratılmak üzere iken, Tanrı ona aynı gece Attila'nın yayının kırıldığını gösterdi. Bu silahla çok iyi işler yapmışlardı. Bu olay Priskos tarafından güvenilir bir belge ile pekiştirilmiştir. Attila büyük imparatorluklar tarafından korkunç olarak gösteriliyordu ve onun ölümü gökyüzünün ilahi güçleri tarafından bir hediye olarak değerlendiriliyordu¹⁹⁸.

“Attila'nın cenazesine de halkı tarafından büyük saygı gösterilmişti, biz de birçok noktadan birkaçını söylemek istiyoruz. Attila'nın naaşını ordugâhın ortasında ipek bir çadırın niçine yatırdılar. Akabinde bir oyun sergilemeye başladılar. Hun halkının en iyi süvarileri naaşı etrafında cirit oynar gibi atlarıyla dönüyorlar ve ağıtlarını söylüyorlardı. Ağıt şu şekilde idi¹⁹⁹”:

“Hunların hakanı Attila, Muncuk'un oğlu, en cesur savaşçı halkın hükümdarı, İskitya ve Germenya'yı tek başına yönetmeye nail olmuş tek güç sahibi, her iki Roma İmparatorluğu'nu da korkutmayı başarmış, ganimetleri ele geçirmek için şehirleri alan lider, onları yıllık vergiye bağladın. Kaderin ile bütün bunların üstesinden geldin. Düşmanlarının açtığı yaralarla ve onların ihanetleri ile değil, en güzel şekilde oluşmuş bir şans ile halkının mutluluğu ve ihtişamını görerek öldün, bu yüzden ölüm anında acı duymadın²⁰⁰”.

“Hakanlarını bu ağıtlarla andılar ve mezarının üzerinde – strava adını verdikleri yiyeceği²⁰¹- yiyip içerek ayinler yaptılar. Daha sonra Attila'nın cenazesini gecenin sessizliğinde toprağa verdiler. Onu ilk olarak altından, ikinci olarak gümüşten son olarak ta demirden bir tabuta koydular, bunlar hükümdarlık alâmetleri idi. Demir tabut, kavimleri hâkimiyeti altına aldığıın,

¹⁹⁸ Martens, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁹⁹ Martens, **a.g.e.**, s. 81- 82.

²⁰⁰ Martens, **a.g.e.**, s. 82.

²⁰¹ Strava kelimesinin anlamı konusunda Nemeth'e göre üç mülâhaza vardır. İlki, Almanca serpmek anlamındaki “streuen”in Gotçası olduğu yönündedir. İkinci olarak Slavca'da “cenaze töreninde yenilen yemek” anlamına gelen “sutrava” kelimesinden gelmiş olabilir. Üçüncü görüş ise, Karay Türkçesi'nde cenazeyi yerleştirmek manasına gelen “astra” filinden türediği yönündedir. Ancak Nemeth, bu üç izahın da yetersiz olduğu görüşündedir. Bkz.: Gyula Németh, “Hunların Dili”, **Attila ve Hunları**, Ed. Gyula Németh, Ankara 1962, s. 217- 219. (215–224).

altın ve gümüş tabutlar ise her iki Roma İmparatorluğu'ndan kazandığı payeleri simgeliyordu. Tabutunun yanına ganimet olarak ele geçirdiği silahlar, kıymetli at koşum takımları, ışıklı, çeşit çeşit değerli taşlar, ihtişamının göstergesi süsler de mezara koyuldu. Bu büyük ve servet değerindeki mezarın insanların meraklılığından saklaması gerekiyordu. Attila'yı defnetmek için görevlendirilen kişiler, defin işlemi bittiği gibi şaşkıncu bir şekilde öldüler²⁰²”.

“Attila'nın ölümünden sonra halefleri arasında kimin hükümdar olacağına dair bir mücadele meydana geldi ve onların bu hırslı davranışları yüzünden hakanlık çok büyük zarar gördü. Hükümdarlıklarda başa geçecek kişiler arasında bu tür anlaşmazlıklar sık görülen bir durumdur. Attila'nın oğulları sınırsız bir hırs ile düzgün bir dağılım yapılabilmesi için bu anlaşmazlığı yaşıyorlardı²⁰³”.

“Gepid Kralı Ardarik bu durumu öğrenince hemen harekete geçti ve Hun hakimiyeti altında bulunan kavimleri onların ellerinden aldı. Bunun üzerine iki ordu arasında Macaristan'ın Nedao Nehri²⁰⁴ yakınlarında bir savaş gerçekleşti²⁰⁵”.

“Savaş, Gepidlerin zaferi ile sonuçlandı ve Attila'nın büyük oğlu İlek yaşamını babasının gördüğünde şeref duyacağı bir şekilde yitirdi²⁰⁶”.

“İlek ölünce kardeşleri daha önce Gotların oturdukları yer olduğunu tasvir ederek söylediğimiz Karadenizin kuzey kıyılarına gittiler. Dünyayı dize getirmesi beklenen Hunlar kendileri yenik düşmüşlerdi²⁰⁷”.

Bundan sonra Gepidlerin Hunların topraklarını ele geçirdiklerinden ve Hunların da Gotların eski bölgelerine göç ettiklerinden bahsetmektedir.

Sarmatların, Cemandriler ve Hunların bir kısmının Castra Martis²⁰⁸ bölgesine yerleştiklerinden ve Attila'nın küçük oğlu İrnek'in Küçük İskitya bölgesini

²⁰² Martens, **a.g.e.**, s. 82.

²⁰³ Martens, **a.g.e.**, s. 82-83.

²⁰⁴ Tuna Nehri'nin kolu Sava Nehri'nin bir kolu.

²⁰⁵ Martens, **a.g.e.**, s. 83.

²⁰⁶ Martens, **a.g.e.**, s. 83- 84.

²⁰⁷ Martens, **a.g.e.**, s. 84.

²⁰⁸ Romanya kıyılarında bulunan bir şehir.

kendisine yurt edindiğinden, yeğenleri olan Emnetzur ve Ulzindur'un da Romanya'ya ilerlemelerini kaydetmiştir²⁰⁹.

Attila'nın oğullarının Gotlara saldırdıklarını anlattığı bölümde de Hunların Gotları kendilerinden kaçan bir kavim olarak gördüklerinden, bu kavme saldırdıklarını söylemektedir. Hunların yenilgiye uğrayarak kaçtıklarından, İskitya'da Danaber Nehri kıyısında bulunan ve Hunların kendi dillerinde "Var" dedikleri bölgeyi ele geçirme çabalarından bahsetmektedir²¹⁰.

Jordanes'in Hunlar hakkındaki kayıtları şu şekilde devam etmektedir:

"Gotların Roma ile anlaşmaya varması sonucunda Gotlar kendilerine daha fazla toprak almak istediler ve Macaristan'da yaşayan Sadagar'lara saldırdılar. Attila'nın oğlu Dengizik bu haberi alır almaz hakimiyeti altındaki az sayıdaki Ultzinzurlar, Angiscirler, Bittuguribler ve Bardoribleri toplayarak Gotlara saldırdı ve ağır bir yenilgiye uğradı²¹¹".

Jordanes'te Hunlar hakkında geçen son bilgi ise, Attila'nın soyundan gelen Mundo adında bir kişi hakkındaki kayıttır. Bu kayda göre, Mundo, Gepidlerden kaçarak Tuna ötesine gelmiş ve hırsızları, katilleri ve haydutları etrafında toplayarak Herta adındaki bir yeri zapt etmiş, komşu bölgeleri yağmalamaya başlamış, sonra da Kral Theodoricus'un egemenliği altına girmiştir²¹².

1.1.14. Euagrios

536 yılında Suriye'de doğmuştur. Eserini yazarken 588 yılında Patrik Gregorios ile birlikte Antakya'dan İstanbul'a gelmiş ve üstün yazma yeteneği İmparator Mavrikios tarafından keşfedilmiştir. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

431-593 yıllarını içine alan altı ciltlik bir Kilise Tarihi kaleme almıştır. Kronolojik bir şekilde anlattığı olayları gerek kaybolan gerekse de günümüze kadar ulaşmış eserleri kullanarak tasvir etmiştir²¹³. II. ve III. kitaplarında Priskos'tan etkilenerek yazmış olan Eustathios Epiphaneus'un eserini kullanmıştır. IV. kitapta

²⁰⁹ Martens, **a.g.e.**, s. 85.

²¹⁰ Martens, **a.g.e.**, s. 85- 86.

²¹¹ Martens, **a.g.e.**, s. 87.

²¹² Martens, **a.g.e.**, s. 96- 97.

²¹³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 24.

Agathias'tan bahsetmiştir. Prokopios da kullandığı kaynaklar arasındadır. V. kitapta her ne kadar ismini zikretmese de Menandros'tan etkilendiği açıktır. VI. kitapta ise kendi düşüncelerine yer vermiştir.

Eugaros'un eserinde Hun-Türk halklarının tarihlerine dair çok kıymetli bilgiler vardır. O, eserinde Priskos'un tasvirlerinin sebeplerini, Savaşları, Anatolius Barışı'nı²¹⁴ ve Attila'nın ölümünü, İskit krallarını anlatmaktadır. İmparator Zenons'un hükümdarlığının ilk yıllarında Hunların Trakya'ya yaptıkları akınları, Vitalianos Ayaklanmasında oynadıkları rolü, 515 yılında Hunların- burada Hun olarak Sabarlardan bahsetmektedir- faaliyetlerini kaydetmektedir²¹⁵.

Eser, maalesef günümüze kadar ulaşamamıştır²¹⁶.

1.1.15. Ioannes Laurentios Lydos

490 yılında dünyaya gelmiştir ve İmparator Anastasios ile Justinianos dönemlerinde İstanbul'da yüksek devlet memurluğu görevlerinde bulunmuştur. 552 yılında sivil hayata geri dönmüş ve yazmaya başlamıştır. Ölüm tarihi bilinmemektedir. 559 yılı civarında bitirdiği üç ciltlik *De Magistratibus Reipublicae Romanae (Roma Devleti'nin İdaresi Hakkında)*²¹⁷ adlı eseri, kendinden önceki tarihçilerin de verdikleri bilgiler ışığında Roma devletlerinin teşkilatları ve tarihleri ile âlâkaldır²¹⁸. Roma memuriyetinin kökenlerini en eskilere dayandırma düşüncesi ile yazılmış olan bu eser aynı zamanda Roma bürokrasisinin işleyişi hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir²¹⁹.

Hunların 363 yılında Kafkasya bozkırlarına yaptıkları akınlardan ve Attila'nın hazinesine dair malumatlardan bahsetmektedir. 559 yılında Belasarius'un bir grup Hun birliğine karşı kazandığı zaferi tasdiklemek amacıyla bir zafer kutlandığından söz etmektedir²²⁰. 515 yılında Vitalianus zamanında yapılan barbar akınlarına dair Hunlar adı altında verdiği bilgiler ile Sabarların akınlarını

²¹⁴ Robin Darling Young, "The Role of Letters in the Works of Evagrius", **Evagrius and his Legacy**, Ed. Joel Kalvesmaki- Robin Darling Young, University of Notre Dame Press, 2016, s. 168.

²¹⁵ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 258.

²¹⁶ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 257- 258.

²¹⁷ Michell, **a.g.e.**, s. 568.

²¹⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 328.

²¹⁹ Michell, **a.g.e.**, s. 51.

²²⁰ Michael Maas, **John Lydus and the Roman Past**, London 1992, s. 38.

kaydetmiştir²²¹. Hunların Trakya'ya akın yaptıklarını da eserinde kısa bir paragrafta vermiştir²²².

Eserin Latince basımları;

1- Ioannis Laurentii Lydi opera omnia, Ed. J. P. Migne, Paris 1854.

2- Ioannis Laurentii Lydi liber de ostentis, Ed. C. Wachsmuth, Leipzig 1863.

3- Ioannis Laurentii Lydi de Mensibus, Ed. C. B. Hase- G. F. Creuzer- W. Röther, Leipzig 1827.

4- Ioannis Laurentii Lydi de Mensibus, Ed. R. Wunsch, Leipzig 1898.

5- Ioannis Laurentii Lydi de Magistratibus reipublicae Romanae, Ed. J. D. Fuss- C. B. Hase, Paris 1812.

6- Ioannis Laurentii Lydi de Magistratibus reipublicae Romanae, Ed. R. Wunsch, Leipzig 1903²²³.

Eser, ayrıca Ioannes Lydus, *On Powers or the Magistracies of the Roman State* adı ile A. Bandy'nin editörlüğünde 1983 yılında İngilizce olarak yayımlanmış ve Michael Maas tarafından *John Lydus and the Roman Past* adı ile 1992 yılında neşredilmiştir.

1.1.16. Ioannes Malalas

Ioannes Malalas'ın 409 yılında doğduğu ve 570 yılında da öldüğü düşünülmektedir. Antiokheia şehrinde doğduğu ve buarada yaşadığı bilinen Malalas, bürokratik görevinde bulunmuştur. Ancak dönemin üst düzey bürokratlarının Latin dilini iyi bilmek zorunda olmaları ve Malalas'ın Latince'yi kullanamaması onun suradan bir memur olduğunu göstermektedir. Eserinde Yunan dilini kullanmamış, konuşma dili gibi bir yazma metodu belirlemiş, bu da onun hitabet ile meşgul biri olduğunu düşündürmüştür²²⁴.

²²¹ Maas, **a.g.e.**, s. 92.

²²² Maas, **a.g.e.**, s. 64.

²²³ Bibliotheca Augustana, Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>. (Çevrimiçi) 08.10.2017.

²²⁴ Kazdal, **a.g.e.**, s. 344.

Malalas'ın eseri tutarsız bilgilerden teşekkül ettiği için güvenilirliği tartışmalıdır²²⁵.

Ama yine de eserinde Hunlar ile ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir:

XIV. kitabının Onuncu bölümünde Malalas, Attila'nın Gepid soyundan geldiğini Theodosios ve Valentinianus'un hükümdarlık devrelerinde Roma'ya karşı seferler düzenlediğini söylemektedir. Hatta bu sefer sırasında Theodosius'a gönderdiği bir elçi ile Roma'ya onların efendisi olduğunu iddia etmiş ve sarayın derhal kendisi için hazırlatılmasını istediğini emretmiştir. Bunun üzerine Roma'da senatörlerin başında bulunan Aetius, Theodric ile birlikte Attila'ya bu cesur tavrına karşılık ceza vermek amacı ile saldırmış ve on binlerce Hun askerini öldürmüştür²²⁶.

Malalas eserinde aynı zamanda Attila'nın ölümü ile ilgili de bilgiler vermiştir.

Malalas'ın kaynaklarından elde etmemiz gereken en önemli bilgi Attila'yı Gepid soyundan gelmiş olarak nitelendirmiş olmasıdır.

Malalas'ın eseri 1691 yılında E. Chilmead tarafından latince'ye çevrilmiş, E. Jeffreys, R. Jeffreys ve Roger Scott tarafından 1986 yılında İngilizce'ye tercüme edilmiş ve eserin Türklerle ilgili kısımları da 2015 yılında Ayşe Kazdal tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

1.1.17. Agathias

VI. yüzyılın en önemli tarihçilerindendir. Myrina²²⁷ kentinde 530'lu yıllarda doğduğu ve 582'de de öldüğü tahmin edilmektedir. İstanbul'da avukatlık yaptığı bilinmektedir. 552- 559 yılları arasında ihtiva eden bir eser kaleme almıştır. Eseri Prokopios'un eserinin kaldığı yerden başlamaktadır. Ancak Prokopios'a göre, anlatımı daha geniş bir tasavvura sahiptir²²⁸ ve daha retorik bir tarz benimsemiştir. Tarih yazıcılığı ile şiiri birarada yürütmüş, ancak ikisinin de birbirinden çok farklı

²²⁵ Pia Carolla, "Priscus of Panion, John Malalas and the Chronicon Paschale (CP): a Complex Relationship", *Byzanz und das Abendland IV. Studia Byzantino-Occidentalia*, Hrsg: Erika Juhász, Budapest, Eötvös József Collegium 2016, pp. 51-70.

²²⁶Kazdal, *a.g.e.*, s. 57.

²²⁷ Günümüzde İzmir sınırları içerisinde bir antik kent.

²²⁸ Michell, *a.g.e.*, s. 46.

şeyler olduğunu bilerek özellikle yapmıştır²²⁹. Bu nedenle tarih yazımı açısından şüphe ile yaklaşılacak bir konuma gelmiştir. Çok zeki ve yaratıcı olmasından dolayı Herodot'a yaraşır bir tarihçilik örneği sergilemiştir²³⁰.

Eserinde barbar savaşlarını anlattığı bölümde Türklerden bahsetmiştir²³¹. Özellikle V. bölümde Hunların Gotlarla yaptıkları savaşlar ve Hunların savaş taktikleri hakkında bilgiler vermektedir²³².

Eser, İngilizce versiyonunun yanında Vulcanius adı ile Latince'ye, XVII. yüzyılda Fransızca'ya, sonrasında Leningrad'da M. V. Levçenko tarafından Rusça'ya tercüme edilmiştir²³³. Ayrıca L. Dindorf tarafından 1828'de de Bonn'da Latince neşri yapılmıştır. Oldukça derli toplu bir çevirisi de Rudolfus Keydell tarafından Almanca olarak Berolini'de 1967 yılında yayımlanmıştır.

1.1.18. Prokopios

Filistin'li tarihçidir. 527-551 yılları arasındaki olayları anlatan sekiz ciltlik bir tarih eseri kaleme almıştır. Justinianus dönemi için önemli bir kaynak teşkil eder. Kavimler Göçü açısından antikçağ yazarlarının son temsilcisi olan Prokopios büyük önem arz etmektedir²³⁴. Prokopios'un tarih yazımında Thukidides'in fikirlerini benimsemiş oluşu kanaati yaygındır²³⁵.

Eserleri, Grekçe, Almanca ve Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bizim açımızdan önemli olan eseri *Historiae* adlı eseridir. Eserinde, Hunlar adı altında aslında Hunlar, Sabarlar, Bulgarlar, gibi diğer Türk boyları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Avrupa Hunları ile ilgili ise Attila'nın seferlerinden ve

²²⁹ Anthony Kaldellis, "Agathias on History and Poetry", **Greek, Roman and Byzantine Studies**, Vol. 38, 1997, pp. 297.

²³⁰ Anthony Kaldellis, **a.g.e.**, pp. 295.

²³¹ Agathiae Scholastici, **De Imperio et Rebus Gestis, Justinian Imperataris Libri Qunique**, Venetiis, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729, pp. 227-264.

²³² Agathias, **The Histories**, Trans. Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin- New-York 1975, pp. 135-162.

²³³ Agathias, **a.g.e.**, pp. XI.

²³⁴ İplikçioğlu, **a.g.e.**, s. 436.

²³⁵ Pia Carolla, "Spunti Tucididei Nelle Epistole Di Procopio", **Estratto da Atene e Roma**, Fasc. 4, 1997, pp. 157- 176.

faaliyetlerinden de bahsedilmektedir ve bu eser O. Duru tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir²³⁶.

1.1.19. Chronikon Paschale

VII. yüzyıldaki Bizans Hristiyan kronikleri arasında müellifi bilinmeyen ve “*Chronicon Paschale*”, “*Chronicon Alexandrinum*” veya “*Chronicon Constantinopolitanum*”²³⁷ isimleri ile tanınan eser Türk tarihi için önemli kaynaklardan biridir. Bu eser Hz. Âdem'den başlayarak 629 yılına kadar yaşanan hadiseler hakkında bilgi verirken bilinmeyen müellifinin de Herakleios döneminde yaşamış bir rahip olduğu düşünülmektedir. Eserin aslını kronolojik listeler oluşturmaktadır. Bizans'ın dünyanın yaratılışından itibaren yaygın olarak kullanılan kronolojisi küçük farklılıklarla ilk defa Paschale Kroniği tarafından meydana getirilmiştir. Anonim eser, bazı tarihî notlar ile kronolojisini şekillendirmiştir. Farklı kaynaklar ile desteklenen eserde, eski çağlar için Sextus Iulius Agaricanus ve İncil; sonraki dönemler için Eusebios'un Kanones'ini ve bilinmeyen bir eseri, Roma Cumhuriyeti devri için İskenderiye ve Antakya'daki paskalya kayıtlarını, azizlerin belgelerini ve Epiphanius ile Eusebius'un eserleri kullanılmıştır. 532 yılına kadarki Bizans tarihi için Malalas'ın eserinden faydalanılmıştır. Eserin sonunda, yazar bizzat gördüğü veya yaşadığı olayları ayrıntılı bir biçimde çağdaş bilgilere dayandırarak anlatmıştır. Eser her ne kadar bir derleme niteliğinde olsa da Bizans'ın VII. Yüzyılı için tek başvuru kaynağıdır²³⁸. VII. yüzyıl Bizans tarihi için böylesine önemli olan bu eser önceki dönemler ile âlâkalı olarak yalnızca dinî bilgilere yer vermesi konusunda eleştirilere maruz kalmıştır.

Eserde ilk olarak 240'ta İmparator Justinian'ın saltanatı tartışılmakta ve ilginç bir biçimde 241'de aniden kronik sona ermektedir. Justinian'ın saltanatının üçüncü yılı anlatılırken oluşan bu boşluk imparatorun beşinci saltanat yılında son bulmaktadır. Bu boş kalan kısımlar Megas Chronographos diye adlandırılan esere katkıda bulunmuşlardır. X. yüzyıldan kalma bu el yazması eser, Paschale Korniki'nin

²³⁶ Prokopios, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, Çev. Orhan Duru, 2. Bsk., İş Bankası Yay., İstanbul 2010.

²³⁷ E. Dindorf (1832) orijinal Vatikan neşri için Bkz.: Bibliotheca Augustana, Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>. (Çevrimiçi) 08.10.2017.

²³⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 241.

bazı pasajlarındaki çelişkilerin eserin tamamlanamamış olmasından kaynaklandığını söylemektedir²³⁹.

Pascal Kroniği Hun-Türk boyları için ana kaynak vasfı taşıyan bir eserdir. Özellikle Avar tarihi için bulunmaz bir kaynak olan eser, Hunlar ve Attila hakkında da bilgiler vermektedir²⁴⁰. Hunlar hakkında Marcellinus Comes'in Kroniği'ne gönderme yaparak verdiği bilgiler V. ve VI. yüzyıllara aittir. Bu bilgiler başlık olarak 583 yılında Attila ve Bleda'nın İlyricum'u almaları ve 598 yılında Dengizik'in ölümü şeklinde sıralanabilir. Malalas'ın eserinden derlediği kadarıyla da 587-588 tarihlerinde Attila'nın ölümü veya 615-616 yılında Hunların 520 yılında Bizans-Pers Savaşı'ndaki rolleri gibi bilgilere de yer vermektedir²⁴¹.

Eser, Latince ve Sırpça'nın yanı sıra E. Dindorf tarafından 1832 yılında Almanca neşredilmiş, 1989 yılında da Michael ve Mary Whitby tarafından İngilizce olarak yayımlanmıştır.

1.1.20. Theophanes

Koyu bir Ortodoks kimliğine sahip olan Theophanes'in dinî yargıları Bizans tarihçilerinde sıklıkla görüldüğü üzere eserlerine de yansımıştır. Aryanizm yanlısı olanları eserlerinde eleştirmiş, hatta kendi görüşüne uymayan bilgileri IX. yüzyıla ait olan *Chronographia* adlı eserinde²⁴² kaynak olarak kullandığı eserleri aktarırken çıkarmış veya değiştirmiştir²⁴³. Eserinde sade bir Grekçe kullanmaya özen gösterdiği için eseri anlaşılabilir Bizans kaynakları arasında yer almıştır.

Theophanes Kroniği'nde Avrupa Hunlarına da oldukça geniş yer vermiştir. Eserinde Attila'nın kardeşi Bleda ile birlikte Trakya'yı işgal ettiğini, sonrasında kardeşini bertaraf ederek İskitlerin tek hükümdarı olduğunu yazmıştır. 447 yılında İmparator Theodosios'un Attila'ya geri çekilmesi karşılığında vergi

²³⁹ Erika Juhász, "An Intriguing Passage in Chronicon Paschale", **23rd International Congress of Byzantine Studies**, 22- 27 August 2016, Zoltan Farkás- László Horváth, s. 15. (s. 15- 19).

²⁴⁰ **Chronicon Paschale 284-628 AD**, Trans: Michael Whitby- Mary Whitby, Liverpool University Press, Liverpool 1989.

²⁴¹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 242.

²⁴² Michell, **a.g.e.**, s. 52.

²⁴³ Hatice Aydın, **Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler: 284-813 (Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 7.

vermeyi kabul ettiğini kaydetmiştir. 451 yılında İmparator Valentinianus döneminde Attila'nın imparatorun kızkardeşi Honnoria'nın yardım çağrısı üzerine imparatora karşı ayaklanarak Roma orduları kumandanı Aetius ile meşhur Catalanium Savaşı karşılaşmasından da bahsetmiş ve Attila'nın Aquelia şehrini ateşe verdiğini, 453 yılında da Roma'nın vergileri düzenli ödememesini bahane ederek savaş hazırlığına giriştiğini ancak güzel bir kıza aşık olup onunla evlendikten sonra ağzından ve burnundan kan boşalmak sureti ile öldüğünü kaydetmiştir. Son olarak ta Attila'dan sonra devletini oğullarının devraldığını fakat birbirleri ile çekişme içinde olduklarından bu dönemde Hun akınları açısından sükûnetin hakim olduğunu söylemiştir²⁴⁴.

Theophanes'in Kroniği,

1- S. Çigurov, Vizantiyskiye _İstoriçeskiye Soçineniya: "Hronologiya"

Feofana, "Breviariy" Nikifora, Tekstı Prevodı, Komentarii, Moskva, 1980.

2- Feofan _Spovednik, Letopis Vizantiytısa Feofana, Polnaya Versiya, Sank-

Peterburg, 1884. Olmak üzere iki defa Rusça'ya tercüme edilmiştir. İngilizce tercümesi ise yalnızca 602- 813 yıllarının tercümesinden ibarettir²⁴⁵.

3- Kroniğin Türklerle ilgili kısımlarını da 2013 yılında Hatice Aydın Türkçe'ye kazandırmıştır.

1.1.21. Nikephoros

İstanbulu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Nikephoros, tıpkı babası gibi sarayda sekreter olarak görev yapmıştır. Hayatı boyunca saray ve kilisenin itaatkarlığından ayrılmamış, onlara karşı harekete geçen ikonoklastiklere²⁴⁶ savaş dahi ilan etmiştir²⁴⁷.

²⁴⁴Aydın, a.g.e., s. 74- 83.

²⁴⁵ Aydın, a.g.e., s. 18- 19.

²⁴⁶ Dini imgeleri yok etmeye çalışan kimseler için kullanılan terimdir.

²⁴⁷ Moravcsik, a.g.e., s. 456.

602- 769 yılları arasını konu alarak yazdığı “*Breviarium*” adlı eserinde Hunlar ve Bulgarların ana vatanları hakkında bilgiler vermektedir²⁴⁸.

Eseri, Rusça (1950), Almanca ve Macarca dillerine tercüme edilmiştir²⁴⁹.

1.1.22. Symeon

948 yılında yazılmış bir *Dünya Kroniği* niteliğindedir. Symeon Magistros ve Logothetes isimleri ile anılmaktadır²⁵⁰. Bazı araştırmacılar tarafından Symeon Metaphrastes olarak da isimlendirilmiştir. Konstantinos Porphyrogennetos zamanında yazılmış olan bu eser içindeki notları ile birlikte bir el yazması olarak 1013 yılında meydana getirilmiştir. Tüm düzenlemelerinden sonra bu anonim eser “*Epitome*” olarak tanınmaya başlanmıştır²⁵¹.

Symeon Magistros’un *Epitome*’si Hun-Bulgar-Türk tarihi hakkında bilgiler vermekte ve Pers-Hun savaşlarının bir bölümünü Prokopios’a dayandırarak ondaki bilgileri doğrudan aktarmaktadır.

1.2. HUN ADINI VEREREK HUNLAR HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI

1.2.1. Asterios

380-390 yılları arasında önemli eyaletlerden biri olan Amasya’nın psikoposluğunu yapmıştır. Barbar kavimleri ile görüşmeler yaptığını söylemektedir ve bunlardan İskitler olarak bahsetmektedir. Ancak bunların tarih itibariyle Hunlar oldukları aşikârdır²⁵².

²⁴⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 457.

²⁴⁹ Moravcsik, **a.y.**

²⁵⁰ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 515.

²⁵¹ Moravcsik, **a.g.e.s.** 516.

²⁵² Moravcsik, **a.g.e.**, s. 227.

1.2.2. Sidonius Apollinaris

Sidonius Apollinaris 430-486 yılları arasında Roma aristokrasisinin tipik bir örneği olarak yaşamıştır. Ailesi, yıllardır Roma dini yönetiminde olduğu için edebî eğitimini çok küçük yaşlarda tamamlamıştır. Sidonius, aynı zamanda saray mensubu ve bir övgü yazarıdır²⁵³. Siyasî, edebî ve dinî konularda mektuplar kaleme almıştır. Eserlerinin çok yönlü olması onu dönemin kültür tarihçiliği bakımından son derece önemli kılmaktadır²⁵⁴.

Gotlar hakkında verdiği teferruatlı bilgiler aynı zamanda Avrupa Hun tarihini de aydınlatmaktadır. Mektupları 1963- 1965'te İngilizce, 1990'da da Fransızca olarak yayımlanmıştır.

1.2.3. Theodoretos

Eseri tam metin halinde günümüze ulaşan V. yüzyıl tarihçilerinden biridir. Suriye'de doğmuş, Yunan asıllı bir tarihçidir. 325- 428 yılları için son derece önemli bir kaynaktır²⁵⁵. 444-450 yılları arasında kaleme aldığı *Historia Ecclesiastica* adlı eseri bizim açımızdan önemlidir. 5 kitaptan oluşan bu eserin özellikle V. Kitabının 30. bölümü yani 350- 428 yılları arasında Gotları anlattığı bölüm Hunlar hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir²⁵⁶. Müellif burada Hunlardan İskit olarak bahsetmektedir²⁵⁷.

1.2.4. Georgios Pisides

İmparator Herakleios'un diyakozu olarak Ayasofya'da görev yapmıştır. Pisidya'lı olduğu için adı bu şekilde anılmıştır. Tarihî şiirleri ve destanları hep imparator Herakleios'u ölümsüzleştirmek adına yazılmıştır²⁵⁸.

Genel anlamda Türklerin kuşatmalarını anlattığı bir yerde Hunlardan da bahsetmektedir²⁵⁹.

²⁵³ Jelle Visser, "Sidonius Apollinaris, ep. 11.2: The Man And his Villa", **Journal for Late Antique Religion and Culture**, N. 8, 2014, s. 26. (26-45).

²⁵⁴ İplikçioğlu, **a.g.e.**, s. 439.

²⁵⁵ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 24.

²⁵⁶ Theodoretus, **Ecclesiastical History a History of Church**, London 1843, pp. xii.

²⁵⁷ Theodoretus, **a.g.e.**, pp. 329.

²⁵⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 288.

1.2.5. Suidas Lexicon

X. yüzyılın ikinci yarısında bir veya birkaç müellif tarafından meydana getirilmiş bir sözlüktür. Suda'nın tabir olarak anlamı ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. En kabul edilebilir öneri, bu adın yalnızca metaforik bir başlık olduğu ve anlam olarak geniş, zor bir eser olduğundan ancak incelemek için son derece iyi bir şekilde planlanmış, düzenlenmiş ve kullanışlı bir şekilde kaleme alınmış olduğudur. Uzun zamandır kayıp olan pek çok eserin yeniden değerlendirmeye alındığı bir eser olması açısından da son derece önemlidir²⁶⁰.

Suidas sözlüğü Türkler ile ilgili yaptığı araştırmalarda bazı eserlerin kayıp olan bölümlerinden de bilgiler sunması açısından dikkate değer bir eserdir. Hunlardan bahsettiği bölümlerde ise Priskos, Menandros, Prokopios ve tanınmamış diğer kaynaklardaki bilgileri referans göstermektedir²⁶¹.

1.2.6. Vita Theodoristratelite

X. yüzyıla ait bir eserdir ve Hun akınlarına karşı Roma'nın savunmaları hakkında bilgiler vermektedir²⁶².

1.2.7. Ioannes Antiokheus

Gerçekte kim olduğuna dair pek fazla bilgi bulunmayan Ioannes Antiokheus, sadece Antakya'dan gelen biri olduğu için bu isimle anılmaktadır. VI. yüzyıl tarihçisidir. Yine Antakya'lı bir rahip olan Johannes (631- 649) onu VIII. yüzyılda yaşamış biri olarak tasvir etmiştir. Ioannes Antiokheus'un gelecek kuşaklara bıraktığı *Dünya Tarihi*, Hz. Adem'den başlayarak 610 yılına kadar devam eden olayları anlatmaktadır. VII. Yüzyılda kaleme alınmış olan bu kronikten günümüze ancak fragmanları ulaşabilmiştir. Ioannes Malalas'ın eseri kullandığı eski kaynaklardan biridir²⁶³. Malalas ta Antakya'da doğduğu ve onun tarzına (ekolüne) sahip bir tarihçi olduğu için iki müellif birbiri ile karıştırılmıştır. Öyle ki Ioannes

²⁵⁹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 289.

²⁶⁰ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 512- 513.

²⁶¹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 513.

²⁶² Moravcsik, **a.g.e.**, s. 576

²⁶³ İplikçioğlu, **a.g.e.**, s. 421.

Antiokheus'un el yazması fragmanları Malalas adı altında çevrilerek metnine yerleştirilmiştir²⁶⁴.

Hunlardan bahsederken Attila ve II. Theodosios'un münasebetlerine, 447 yılındaki Bizans elçilik heyeti ve Attila'nın geçmişte Batı'ya karşı tutumuna yer vermiştir. Ayrıca bir bölümde 514-515 yıllarında Bizans generali Vitalianos'un ayaklanmasından ve burada Hunların rolünden bahsetmekle birlikte Hun adı ile kastettikleri de Sabarlardır.

1.2.8. Georgios Kedrenos

Alışılmışın dışında bir yaşam tarzı olduğundan bir keşiş olabileceği düşünülmüştür²⁶⁵. XI. yüzyılda yaşamıştır ve 1057 yılına kadar getirdiği dünya tarihi niteliğindeki eserinin belli bölümlerinde Hunlarla ilgili bilgiler bulunmaktadır²⁶⁶. Gerorgios Monachos, Zonaras ve Skylitzes gibi kaynakları kullanarak bilgiler vermiştir.

Eseri, Almanca ve Fransızca'ya tercüme edilmiştir²⁶⁷.

1.2.9. Ioannes Zonaras

XII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve Roma sarayında yüksek memurluk yapmış bir tarihçidir²⁶⁸. Ölüm yılı bilinmemektedir.

Bir adada kaleme aldığı bilinen eseri dünyanın yaratılışından 1118'e kadarki olayları ihtiva eder. Eseri diğer kroniklere göre konu bakımından daha ayrıntılı olması ile dikkat çekmektedir. Kendisinden önceki tarihçilerin eserlerini çok daha geniş bir şekilde yazmıştır.

İlk 12 cilt dünyanın oluşumundan Konstatin'e kadar olan olayları anlatır. Müellif bu eseri yazarken İncil'in yanı sıra Flavius, Eusebios, Theodopretos gibi tarihçilerin eserlerinden de yararlanmıştır.

²⁶⁴ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 313.

²⁶⁵ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 273.

²⁶⁶ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 274.

²⁶⁷ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 274.

²⁶⁸ Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, Çev: Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010, s. 5.

12. ciltten 18. cilde kadar ise hadiseleri bilinen tarihçilerden Malalas, Prokopios, Theophanes, Nikephoros, Georgios Monachos, Kedrenos, Skylitzes gibi tarihçilerden alıntılar yaparak aktarmıştır.

Eski kaynaklardan aldığı bilgileri tasvir ederken bazı yerlerde 322- 450 ve 457- 565 yılları arasındaki Roma tarihine dair malumatları bizim için son derece önemlidir. Ayrıca kritik yeteneğinin üst düzeyde olması da onun eserini daha da eşsiz bir hale getirmektedir²⁶⁹.

Zonaras'ın eseri Tarihlerin Özeti adı ile 2010 yılında Bilge Umar tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

1.2.10. Vita Guriae

İmparator Diokletianus'un hakimiyeti altında yaşayan Odessa'lı Martyrer'in hayatını anlatan eser, Hunlar hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir²⁷⁰. Hunların Gotlar, Romalılar ve Persler ile mücadeleleri hakkında bilgiler vermektedir.

1.2.11. Nikephoros Kallistos Ksanthopulos

Yaklaşık olarak 1256-1317 yılları arasında yaşamıştır. Başarılı bir kilise tarihçisidir. 610 yılına kadarki olayları ihtiva eden *Kilise Tarihi* eserini 1317 yılında bitirmiştir.

Bu eserin ilk altı bölümünde Diokletian'ın hakimiyetinin başladığı 284 yılına kadar olan olaylar hakkında Eusebios'un Kilise Tarihini ana kaynak olarak kullanıp bilgi vermektedir²⁷¹. Yazar, Bizans kaynakları arasında hakkında az malumat bulunan bir müellif olsa da eserinin ikinci kitabında Hunlardan söz etmesi bizim açımızdan önem arz etmektedir²⁷².

²⁶⁹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 345.

²⁷⁰ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 564.

²⁷¹ Albrecht Berger, "Nikephoros- Kallistou Xanthopulos und seine Quellen in den Büchern I bis VI", **Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopulos Proceedings of the International Symposium**, Ed. Christian Gastgeber- Sebastiano Panteghini, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienna 2015, s. 9. (9-17).

²⁷² Moravcsik, **a.g.e.**, s. 460.

1.2.12. Vita Ephraim's Confessoris

Aziz Ephraim'im kısa bir hayat hikâyesi olan eser, Hunların yaşadıkları yer hakkında bilgiler vermektedir²⁷³.

1.2.13. Notitiae Episcopatum

Piskoposların listesi olarak adlandırılan eserin amacı kilise yönetimine hizmet etmektir. Ana kiliseye bağlı patriklerin ve piskoposların hiyerarşisini vermiştir. Hangi bölgede hangi dinî görevlilerin olduğu ile bölgeleri ayrı ayrı (Sicilya, Dalmaçya, Macaristan, Sklavenya, Avusturya, Polonya, Almanya, İspanya)²⁷⁴ başlıklar altında incelemesi bu bölgelerde Roma'nın komşusu olarak yaşayan Türk boyları hakkında bilgiler vermesini sağlamıştır²⁷⁵. Piskoposluğun idarî bölgesi ve bir Got şehri olan Krim ile ilgili bilgiler verilirken Hunlar ile ilgili de bilgiler de verilmektedir²⁷⁶.

1.2.14. Maurikos

Bir taktik kitabıdır ve on iki bölümden oluşmaktadır. Hunlar ve İskitlerin bakiyelerinin Kutrigurlar olduğunu söylemesi açısından önem arz etmektedir²⁷⁷.

1. 3. HUN ADI ALTINDA DİĞER TÜRK BOYLARI HAKKINDA BİLGİ VEREN BİZANS KAYNAKLARI

Bu kaynaklarda Hunlar ile âlâkalı teferruatlı bilgiler verilmemiş olsa da, bu eserlerdeki bilgileri aktarmaya çalışmanın Hun ve Türk algısının Avrupa'daki devamlılığını sağlaması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Bazı eserlerde Hun adı altında farklı Türk boylarından bahsedilmiş olmasına rağmen yine de bu bilgileri

²⁷³ Moravcsik, a.g.e., s. 560.

²⁷⁴ *Notitia Episcopatum orbis Christiani Sive Codex Provincialis Romanus*, Parisiis Ex Officina Nivelliana, 1620.

²⁷⁵ Moravcsik, a.g.e., s. 463.

²⁷⁶ Moravcsik, a.g.e., s. 465.

²⁷⁷ Moravcsik, a.g.e., s. 420.

açığa çıkarmak Hun adının dolayısıyla da Türk varlığının Avrupa tarih yazımındaki sürekliliğini göstermektedir.

1.3.1. Andreas Kaisareus

Kapadokya’da bulunan Kayseri’nin başpiskoposudur. 515- 535 yıllarında birer Hristiyan halk olan Gog ve Magoglardan bahseden bir yorum yayınlamıştır²⁷⁸. Burada Hunlar adı altında büyük ihtimalle 515 yılındaki Sabar saldırılarını kastetmektedir.

Eseri Latince, Rusça ve Bulgarca yayımlanmıştır.

1.3.2. Kosmas Indikopleustes

VI. yüzyılın başlarında yaşamıştır ve Karadeniz kıyıları, Arabistan, Doğu Afrika ve Sri Lanka’da tüccarlık yaparak hayatını sürdürmüştür. Sonrasında (550’li yıllarda)²⁷⁹ İskenderiye’ye taşınmış, ancak gelenek olduğu üzere Sina Yarımadası’ndaki bir manastıra kapanmıştır²⁸⁰.

Resim 1. 1: Kosmas İndikopleustes’in bir tasviri

Kaynak: Bibliotheca Augustana, Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>. (Çevrimiçi) 24.09.2017.

Eseri, Hristiyanlığın yaygın olduğu bölgelerde yaşayan Hunlar ve Bulgarlardan bahsetmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak eserinin büyük bir

²⁷⁸ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 218.

²⁷⁹ Stefan Faller, “The World According to Cosmas Indicopleustes- Concepts and Illustrations of an Alexandrian Merchant and Monk”, **Transcultural Studies**, 2011/1, s. 195. (193- 232).

²⁸⁰ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 390.

bölümünde Hunlar adı altında yazmış olduğu boy, seyahatinin güzergâhı sebebi ile Ak-Hunlardan başkası değildir.

Kosmas Indikopleustes'in eserinin orijinali Vatikan Arşivi'nde Codices e Vaticanis selecti phototypis espressi vol. VI, Milano 1908 adındaki eserde el yazması olarak korunmuştur²⁸¹. Eser, Migne tarafından Latince'ye, 1897 yılında J. W. McCrindle tarafından İngilizce'ye, Dieterich tarafından Almanca'ya ve Bulgarca'ya tercüme edilmiştir.

1.3.3. Georgios Monachos

Kişiliği ve hayatı hakkında bilgi bulunmayan Gerogios Monachos, VIII. yüzyıla ait bir *Dünya Kroniği* yazmıştır. Vitalianos Ayaklanması'nı anlattığı bölümde Hunlardan bahsetmektedir ancak burada Sabarları işaret ettiği aşikârdır²⁸².

1.3.4. Ioseph Genesis

IX. yüzyıla ait bir eserdir ve Hun adı altında kastettikleri Bulgarlardır.

1.3.5. Carmen Anonımı

X. Yüzyılın ortalarında yazılmış bir şiir olan Carmen Anonımı, Hunlar ve İskitleri kayıt altına almıştır ancak eserin yazılış tarihi itibari ile burada Hunlar ve İskitlerden kasıt Macarlar ve Bulgarlardır²⁸³.

1.3.6. Leon Diakonos

X. yüzyıla ait bir eserdir ve 961 yılında Roma topraklarının işgalini anlattığı bölümde Hunlar tabirini kullansa da bu ad altında Macarlardan bahsettiği çok açıktır²⁸⁴.

²⁸¹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 390.

²⁸² Moravcsik, **a.g.e.**, s. 278.

²⁸³ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 231.

²⁸⁴ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 399.

1.3.7. Michael Psellos

XI. yüzyılda Bizans yazınına damga vurmuş olan Michael Psellos 1018 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. *Khronographia* adlı eseri, Bizans'ın 976 yılından 1977 yılına kadar olan yüz yıllık tarihini içine alan bir eserdir²⁸⁵. Eserinde Bulgarları Hunlar adı altında işlemiştir. Eser, Işın Demirkent tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

1.3.8. Anna Komnena

1081-1118 yılları arasında İmparatorluk yapmış olan I. Aleksios'un kızı Anna Komnena'nın dönemde Bizans tarih yazıcılığının en parlak devrini yaşadığı söylenebilir²⁸⁶. 1083 yılında İstanbul'da doğmuş olan Anna Komnena, eşi Nikephoros için giriştiği saray entrikaları ile de ün kazanmıştır²⁸⁷.

Babasının İmparator olduğu dönemi anlatan esas itibariyle "Alexias" ancak çeviri farklılıkları sonucu "*Alexiad*" adını alan eseri son derece önemlidir. Zira ele aldığı dönem çerçevesinde Anadolu, Balkan yarımadası ve Doğu Akdeniz tarihi konusunda eşsiz bir eserdir²⁸⁸. Bu eserde Hunlar, Uzların teşekkül ettiği bir ata olarak gösterilmişlerdir²⁸⁹.

Eser, 1996 yılında Bilge Umar tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

1.3.9. Eustathios

Büyük olasılıkla İstanbul'da doğmuş olan Eustathios, yine burada büyümüş sonrasında patrik okulunda görev yapmıştır. Selanik'in başpiskoposluğunun²⁹⁰ yanında diyakozluk²⁹¹ da yapmıştır. Eserinde Hun adı geçmektedir.

²⁸⁵ Işın Demirkent, **Mikhail Psellos'un Khronographia'sı**, Ankara, TTK, 1992, s. ix.

²⁸⁶ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 325.

²⁸⁷ Anna Komnena, **Alexiad Malazgirt'in Sonrası**, Çev: Bilge Umar, İstanbul, İnkılâp Yay., 1996, s. 5.

²⁸⁸ Komnena, **a.g.e.**, s. 8.

²⁸⁹ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 220, Komnena, **a.g.e.**, s. 225.

²⁹⁰ Herbert Hunger, **Die Normanen in Thessalonike**, Verlag Styria, Graz 1955, s. 15.

²⁹¹ Hristiyanlıkta papaz yardımcısı.

1.3.10. Theodoros Prodromos

Eseri XII. yüzyıla aittir ve şiirlerinde Hunlar adı altında Macarlar hakkında geniş bilgiler vermektedir²⁹².

1.3.11. Brontologium

İmparator VI. Leon adına yazılmış Bir *Gök Gürlemesi Kitabı*'dır. Eserde Kumanların ülkesinden (28) bundan başka; Hunlar (25) ve Bulgarlardan söz edilmektedir. Eserin bu metninin sonradan yapılan versiyonlarının incelenmesi neticesinde XII. yüzyıl öncesi yazılmadığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Hunlar adı altında verdikleri Macarlar olarak anlaşılmalıdır²⁹³.

A. Martini- D. Bassi tarafından Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum, Codices Mediolanenses III. adı ile Brüksel'de 1901 yılında yayımlanan eser Brontologium'un kaynağı olarak kabul edilebilir²⁹⁴.

1.3.12. Niketas Khoniates

Niketas Khoniates'in 1155 yılında Denizli yakınlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Küçük yaştan itibaren İstanbul'a gönderilerek devlet idaresi eğitimi alan yazar, 1180 yılı öncesi Komnenos'lar döneminde sarayda çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1204 yılında İstanbul, Latinler tarafından işgal edilince ailesi ile birlikte kaçmak zorunda kalmıştır²⁹⁵.

1185 yılında yazmaya başladığı eserini kendisinden önce Anna Komnena'da yazdığı için onun bitirdiği yıl olan 1118 yılından başlatmıştır. Bu yıldan sonrası için yazılmış kaynakların en önemlilerinden biri olan eser, Hunlar adı altında Macarları işaret etmektedir²⁹⁶.

²⁹² Moravcsik, **a.g.e.**, s. 525.

²⁹³ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 230.

²⁹⁴ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 231.

²⁹⁵ Işın Demirkent, **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195- 1206)**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2004, s. xv-xvi.

²⁹⁶ Demirkent, **a.g.e.**

Eser, kısmî olarak 1875 yılında Fransızca'ya sonrasında da tamamıyla Latince, Almanca, İngilizce ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir²⁹⁷.

1.3.13. Theodoros Skutariotes

I.Haçlı seferi hakkında verdiği bilgiler, XIV. yüzyılda yazan bir tarihçi olarak bu seferden iki yüz yıl sonrasına denk geldiği için kanıt olarak sunduklarına karşı kaçınılmaz bir şüphe oluşmuştur²⁹⁸. Eserinde Hunlar adı ile de Macarları kastetmektedir.

²⁹⁷ Demirkent, **a.g.e.** s. xxxiii.

²⁹⁸ Jonathan Harris, "Byzantium and the First Crusade: Three Avenues of Approach", **Estudios Bizantinos**, Vol. II, 2014, s. 125- 141, s. 128.

İKİNCİ BÖLÜM

BYZANTINOTURCICA VE AVRUPA HUNLARI

2.1. BYZANTINOTURCICA VE ÖNEMİ

IV. yüzyılın sonlarında başlayan büyük Kavimler Göçü sonucunda Türk boylarının bir kısmı Doğu Avrupa bozkırlarına gelmişlerdir. Bu topraklarda Hunlarla başlayan bu tarihî adım, Sabar, Utigur, Kutigur, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz boyları ile devam etmiştir. Bu coğrafyaya geldikleri ilk andan itibaren Türk boyları ve devletleri bölgenin en köklü devleti olan Roma İmparatorluğu (Bizans) ile münasebet halinde olmuşlar, iyi veya çekişmeli ilişkilerini sekteye uğratmadan devam ettirmişlerdir. Bu münasebetleri neticesinde karşılıklı elçilerin gidip gelmesi, ticarî anlaşmalar ve askerî iş birlikleri ile Türkler, Bizanslı müelliflerin eserlerinde yer almaya başlamışlardır. Elçilik raporlarında, coğrafya eserlerinde ve kilise tarihlerinde Türklerle ilgili çok geniş malumata rastlamak mümkündür¹.

Türklerle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden ve Türk tarihinin geniş bir dönemini teşkil eden Bizans kaynaklarının derli toplu bir halde ilk defa ortaya konulduğu eser, Gyula Moravcsik'in Byzantinoturcica adlı eseridir.

Byzantinoturcica'nın müellifi, Moravcsik, Bizantinolojinin, Hungarolojinin, Türk tarihi ve arkeolojisinin en önemli isimlerinden biridir ve 1892 yılında Budapeşte'de doğmuştur. Budapeşte Pázmány Üniversitesi'nde felsefe okumuş; aynı zamanda Macar, Yunan ve Latin filolojisi dersleri alarak mezun oluncaya kadar bu dilleri öğrenmiştir². 1911 yılında öğrenim görmek için gittiği Roma'da, akabinde Paris'te Ecole Normale Superieure'de ve Münih'te çalışmalar yapmıştır. 1915 yılında ise asker olarak gittiği Rus cephesinde esir düşerek beş yıl boyunca Sibiry'a da kalmıştır³. Dönüşünde Budapester Maria Theresia-Mädchengymnasium'da kısa bir süre öğretmenlik yapmıştır. Bu sırada Doktorasını *Csodaszarvas Mondaja a Bizanci*

¹ Gyula Moravcsik, "Türklüğün Tetkiki Bakımından Bizantinoloji'nin Ehemmiyeti", **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul, 1937, s. 487.

² István Erdélyi, "Gyula Moravcsik 1892- 1972)", **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: XXV, Budapest, 1973, pp. 371.

³ Peri Benedek, "Moravcsik Gyula", **DİA**, C: XXX, s. 285.

Irokna adlı çalışması ile tamamlamış ve 1925 yılında Doçentliğini alarak 1936 yılında da Budapeşte Üniversitesi'nde profesör olmuştur⁴. Üniversite tahsilinden profesörlüğüne kadar Budapeşte Üniversitesi'nde görev yapmış ve 1972 yılında arkasında pek çok önemli eser bırakarak hayata veda etmiştir.

Eötvös Collegium'da önemli bir Türkolog olan Zoltan Gambocz'un yanında eğitim almış, onun etkisi ile Macar- Bizans- Türk tarihini kendisine çalışma alanı olarak belirlemiş ve yaptığı çalışma ve araştırmalar ile bu konunun otoritesi kabul edilmiştir. Nitekim Türkoloji ve Hungarolojinin otoritesi sayılan Moravcsik için Bizans Devleti Tarihi ile ilgili çalışma yapanların en başında yer alan Georg Ostrogorsky'nin Bizans Devleti Tarihi adlı eserinde Bizans tarihi yazıcılığının da en önde gelen isminin Gyula Moravcsik olduğunu söylemesi⁵ onun bu konuda da dünyadaki en yetkin isim olduğunun bir göstergesidir.

Moravcsik, eseri, Byzantinoturcica'yı hazırlamadan önce Bizans kaynaklarının ihtiva ettikleri bilgilerin ehemmiyetinin onu bu kaynaklarda yer alan Türk boyları ile ilgili bilgileri toplamaya sevkettiğini belirtmiştir.

Özellikle dil bakiyeleri açısından Türk etnisitesinden gelen milletlerin Bizans topraklarında bıraktıkları mirasın son derece mühim olduğunu düşünen Moravcsik, bu milletlerin dillerine ait yadigârların yabancı milletlerin kaynaklarında kaldığını ve bu kaynaklardan en önemlilerini yine Grek dilinde yazılmış Bizans kaynaklarının teşkil ettiğini belirtmiştir. Yüzyıllarca Türk millete ait olan dil bakiyelerini içlerinde saklayan bu kaynakların bir başka önemli yanının ise, Türk dillerine ait sözcüklerin Grekçe olarak Arap harflerine nazaran daha doğru yazılabildiğini mümkün kıldıklarını söyleyerek buna dikkatleri çekmesidir⁶.

Gyula Moravcsik'in bizzat belirttiği gibi eserin 1942 yılında Budapeşte'de basılan nüshası Bizans kaynaklarının en önemlilerinden Konstantin Porphrogennetos ve Anna Komnena'nın eserlerinden yoksundur. Bu yüzden eserin 2. baskısını Berlin'de 1958 yılında genişletilmiş olarak yapmıştır. 3. baskısı ise ölümünden sonra tıpkıbasım olarak 1983 yılında Leiden'de yapılmıştır.

⁴ Mehmet Gümüşkılıç, "Macaristan Türkolojisi Üzerine Bir Biyo-Biyografi Denemesi", **Turkish Studies**, Vol: VII, No: 4, 2012, s. 385.

⁵ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 20.

⁶ Moravcsik, **a.g.m.**, s. 490.

Eserin ilk cildinde Doğu Avrupa’da yaşamış olan Türk boylarının tarihleri, Macar Tarihi ve Bizans Tarihi’ne dair Bizans kaynakları ele alınmıştır. İkinci ciltte ise Bizans kaynaklarında Türkçe’den geçen adlara, unvanlara ve kelimelere yer verilmiştir. Eserin bu cildinde 2500 sözcük- özellikle de boy isimleri- anlamları ve kullanımları ile birlikte sıralanmıştır⁷. Ayrıca eserde bazı unvanların Grekçe, Latince, Farsça gibi dillerdeki kullanım farklarını da ortaya koymuştur⁸. Moravcsik eserinde Bizans kaynaklarının yanı sıra ele aldığı bütün konular hakkında yapılmış çalışmaların kaynakça olarak bir listesini de bizlere sunmuştur.

Moravcsik, Byzantinoturcica’yı hazırlamaya başladığında amacının ne olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“ Her ne kadar ilk olarak amacım Macar tarihinin Bizans kaynaklarını hazırlamak idiyse de Macarların şimdiki vatanlarına yerleşmeden önce ve daha sonraki devirlerde de Türklerle çok fazla münasebet kurduklarını göz önüne aldığımda Türk milletine dair Bizans kaynaklarındaki bütün bilgileri topladım⁹”.

I.Dünya Savaşı’nın en buhranlı devrinde Moravcsik’in neşrettiği bu eser, Türkiye ve dünyada geniş yankılar uyandırmış, sonrasında alanla ilgili yapılan tüm araştırmalara kaynak teşkil etmiştir. Moravcsik’in büyük uğraşlar sonucunda ortaya çıkan bu eseri, Bizans araştırmalarında özel bir merhaleyi teşkil etmiş ve Türk-Bizans tarihi ile alâkadar olan her türkolog ve bizantinologun yardımına koşan bir el kitabı mahiyetini alarak önemini yıllarca devam ettirmiştir¹⁰.

⁷ K. Czeglédy, “Gyula Moravcsik: Byzantinoturcica I- II”, **Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: VIII, Budapest, 1960, pp. 459.

⁸ Janos Harmatta, “Byzantinoturcica”, **Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: X, Budapest, 1962, pp. 146- 149.

⁹ Moravcsik, **a.g.m.**, s. 488.

¹⁰ Semavi Eyice, “Gyula Moravcsik, Byzantinoturcica I Die Byzantinische Quellen der Geschichte der Türkvolker. II Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen. Akademie Verlag, Berlin 1958”, **Bellethen**, C: XXIV, S: 95, 1960, s. 497.

2. 2. BYZANTINOTURCICA'DA AVRUPA HUNLARI

2.2.1. BYZANTINORTURCICA DIE BYZANTINISCHEN QUELLEN DER GESCHICHTE DER TÜRKVÖLKER C.I

s. 11

Bizans'ın Latinler dışında Süryani, Yahudi, Kıptî, Ermeni ve diğer uyrukları vardı ve kendi içinde binlerce yıldır yaşayanlar akınlar yapan, boyunduruk altına alınan ve iskân ettirilen barbarlar ile giderek daha renkli bir etnik birliktelik haline geldi. Çok barizdir ki Bizans İmparatorluğu'nun büyük bir kısmı Grek değildi, onun yerine yabancı bir nesil vardı. Bizans'ın muhteşem biçimindeki siyasî ve ruhanî yaşamının temelinde aynı şekilde birçok yabancı vardı. Son olarak Bizans ordusunda ve imparatorluk muhafız birliğinde ağırlıklı olarak "Barbar" adı altında bulunan Hunlar, Germanler, Slavlar, Hazarlar bulunuyorlardı.

s.12

Tarihî Bakış

Bizans İmparatorluğu otokrasi temeline dayanıyordu. İmparatorluğun sağlam bir şekilde devletleşmesi ve gelişen yönetim biçimi gaddar sömürü nedeniyle sakinlerinin büyük direnişi ile karşılaşmış ve gelişen ticaret ve sanayi sebebiyle büyük ekonomik güç sayesinde büyük şehirlere sahip olmuştu. Bin yıl boyunca hem kendi içindeki halkların hareketlenme ve ayaklanmaları hem de dışarıdan gelen "Barbar" saldırıları yani Gotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Persler, Araplar, Bulgarlar, Ruslar, Macarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Batılı Haçlılar, Franklar, Venedikliler, Normanlar, Katalanlar, Selçuklular ve Osmanlılara karşı koymayı başarmıştı. V. yüzyıldan sonra Bizans, bir yandan Germanlerin, diğer yandan da VI. yüzyılda saldırıya geçen Hunların tehditlerine karşı zafer kazanmıştı.

s. 13

VI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Avarlar, Bizans için yeni bir tehlike demektir. Avarlar Bugünkü Macaristan bölgesine yerleşmiş, Slav ve Hun-

Bulgar köklerine dayanan, sırayla imparatorluğun Balkan illerini (eyaletlerini) tahrip eden Balkan illerine akınlar yapan bir boy idi.

s. 40

Türkvölker (Türk toplulukları)

M.Ö. (V. Chr.) I. yüzyılda Bosporan¹¹ İmparatorluğu ve Kerson¹² şehri M.S. (N. Chr.) 362 yılına kadar Roma'ya bağımlı idi, bu tarihten sonra Bosporos Şehri ve bütün Bosporan İmparatorluğu Gotların eline geçti. Gotlar bölgeyi Vistül¹³'den Karadeniz'e kadar genişlettiler ve Hun akınlarına kadar bölgede kaldılar.

s. 50

Die Völkerwanderung (Kavimler Göçü)

Hunların M.S. 375 yılında Azak Denizi kıyılarında görünmeleriyle (ortaya çıkmalarıyla) birlikte bugünkü ifadesi ile Kavimler Göçü olarak adlandırılan ancak kuşkusuz çok daha önceden yerleştirilmiş olan ve sadece Hun akınları (zorla girmek anlamında kullanılmış) ile yerlerinden edilen büyük halklar hareketi başlamıştır. Şu da doğrudur ki, Hunların ortaya çıkmaları ile görülmeye başlanan ve şüphesiz Türk-Moğol dil gruplarına ve Ural (Yayık)-Altay toplumuna ait olan v.b. topluluklar Avrupa'ya yerleşmişlerdir. Bu topluluklar üç yoldan Asya'dan Avrupa'ya göç etmişlerdir. İlk yol, Hazar Denizi'nin doğu kıyıları üzerinden ve İran'dan yaylalar aşarak Küçük Asya'ya (Anadolu) uzanan yoldur. Bu yol, Selçuklular ve Osmanlılar'ın Anadolu'ya geldikleri güzergâhtır. Diğer yol ise, Ural Dağları ile Hazar Denizi arasındaki boğaz yolu ile Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelen yoldur. Ancak bu yol yalnızca küçük gruplar için uygundur büyük toplulukların geçişine imkân vermez. Üçüncü yol, nihayet Karadenizin kuzeyi boyunca Tuna Irmağı'ndan Karpatlar'a uzanır ve bu yol yüzyıllar boyunca Türk- Moğol topluluklarının geçtiği büyük bir yoldur. Toplulukların göç hareketleri ile ilgili Bizans kaynaklarının büyük bir bölümünde geçen Karadeniz kıyılarının XIII. yüzyıla

¹¹ Bosporanische Reich, Kimmer İmparatorluğu. Tarihte Kırım'ın doğusu ve Taman Yarımadası arasında bulunuyordu. Günümüzde ise, Kerç Limanı'nın bulunduğu yerdir.

¹² Chersonesos Şehri: Kerson. Ukrayna'da bir şehir.

¹³ Weichselgebiet: Vistül. Polonya'nın en uzun nehri. Vistül Bölgesi.

kadar kesintisiz bir şekilde Bizans'ın ufkuna ve ilgi alanına ait olduğudur. Burada şunu da söylemek gerekir ki, Yunan tarihine baktığımızda Yunanlılar yabancı milletleri bu alanlardan atmak için onlarla münasebet kurmuşlardır.

Kaynakça:

- 1- Pallmann, R. *Die Geschichte der Völkerwanderung I- II*, Gotha-Weimar 1863- 1864.
- 2- Wietersheim, E. *Geschichte der Völkerwanderung I- II*, Leipzig 1859-1864 (1880- 1881²).
- 3- UJFALVY, CH. E., *Les migrations des peuples et particulièrement celles des Touraniens*, Paris 1873.
- 4- Borovszky, S., A. *Nepvándorlás kora*, in : H. Marczali: *Nagy kepes vilagtörténet IV*, Budapest 1900.
- 5- Strzygowski, J., “Altai-Iran und Völkerwanderung”, Leipzig 1917; Hellmann, S., *Die Asiatische Völkerwanderung, neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, 39 (1917), I, 604- 607.
- 6- Halphen, L., Les origines asiatiques des “Grandes invasions”, *Revue belge de Philologie et d'histoire*, 1923, II, 453- 460.
- 7- Moravcsik, Gy. “Bizánc és a turáni népek”, *Turán*, 6 (1923), 73- 89.
- 8- Moravcsik, Gy., “Török népvándorlás az orosz síkságon”, *Turán*, 9 (1926) 29-38; L. Halphen, *Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle*, Paris 1926 (1948⁵).
- 9- Lot, F., *La fin du monde antique et le début du moyen-âge*, Paris 1927; J. B. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians*, London 1928.
- 10- Seeck, O., *Geschichte des Untergangs der antiken Welt I- VI*, Berlin-Stuttgart 1920- 1928.
- 11- Anderson, A. R., *Alexander's Gate, Gog and Magog and The Inclosed Nations [Monographs of the Medieval Academy of America]*, Cambridge 1932.
- 12- Alföldi, A., *Magyarország népei és római birodalom*, Budapest 1934.
- 13- Lot, F., *Les invasions germaniques. La pénétration mutuelle du monde barbare et du monde romain*, Paris 1935.

14- Lot, F., *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe I- II*, Paris 1937- 1938.

15- Vernadsky, G., “Der sarmatische Hintergrund der germanischen Völkerwanderung”, *Saeculum* 2 (1951), 340- 392.

16- Altheim, F., *Niedergang der alten Welt I- II*, Frankfurt 1952.

s. 51

Hunların 375'te batıya doğru ilerlemesi Karadeniz'deki Yunan kolonilerine zarar verememişti yani ne Got ne de Hun akınları bu Yunan (Grek) şehirlerinin sonu olmuştu. Bu Yunan şehirlerinin bulunduğu bölgelerde Hristiyanlığın yayıldığını belgeleyen IV. yüzyıldan kalma birçok eser vardır. 325 yılında Nikaia'da (İznik) yapılan Konsil (Ruhaniler Meclisi)'de Cherson (Kerson) ve Bosporps (Kimmer) psikoposları da yer almışlardı.

s. 52

Hun boyları, Boğaz ve Kerson şehirleri arasındaki bölgeye çoktan yerleşmişlerdi ve 527/ 528 yıllarında Boğaz Şehri'ni ele geçirmişlerdi.

(Sonrasında Bizans'ın bölgeyi ele geçirme çabalarından bahsedilmektedir).

s. 56

Hunlar

Hunlardan Çin kaynaklarında Hiung-nu adı altında M .Ö. (v. Chr.) IV. yüzyılda Çin'in kuzey komşuları olarak bahsedilmekte ve Çin'in milattan önceki yüzyıllarda Hunlarla çetin anlaşmazlıklar içinde oldukları söylenmektedir. M.S. II. yüzyılda Avrupa'nın doğu sınırlarında ve Hazar Denizi'nin batısında görülmüşlerdir.

s. 57

M.S. II. yüzyılda Ptolemaios'un Coğrafya adlı eserinde (III 5,10) ilk defa Hunların Grekçe isimleri ile karşılaşmaktayız. IV. yüzyılın başlarında Hunlar, bazen Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya bölgesinde Ermenistan ve Kafkaslar'da

bulunan illerine akınlar düzenlemiş olmalarına rağmen isimleri ancak ilk defa Romalılar tarafından 375 yılında Alanlar ve Gotları Karadenizin kuzeyinde yenilgiye uğrattıkları ve boyunduruk altına aldıklarında ve kısa süre sonra Tuna boylarında göründüklerinde biliniyordu. IV. yüzyılın sonlarında ve V. yüzyılın başlarında Hunlar dikkatlerini Roma bölgesine vermişlerdi hatta o zamanlarda güçlerinin odak noktası güney Rusya idi. Bizans elçilerinin 412 yılında Karadenizin kuzey kıyılarında Hun hükümdarlarını aramaları bunun kanıtıdır. 378 yılında Hun yağmalarına karşı Roma Trakya'da kaleler inşa etmişti. Barbar muhaliflere karşı Roma ordusunda Hun yardımcı birlikleri de bulunuyordu. 378 yılında Edirne Savaşı'nda Hun birlikleri Gotların yanında savaştılar ve 394'te Doğu Roma ordusu ile birlikte İtalya'ya gittiler ve 408 yılına gelindiğinde Hunları yeniden Batı Roma ordusunda görüyoruz. 395 yılında bir Hun kütlesi Kafkaslar üzerinden Küçük Asya'ya girmişler ve Mezopotamya, Suriye ve Kilikya'ya (Güney Anadolu) kadar ilerlemişlerdir. Aynı yıl Hunların bir başka birliği Trakya'ya akın etmiştir. V. yüzyılın başında Hunlar öncü birliklerinin daha öne ulaştıkları Tuna- Tizsa bölgesine kadar Macaristan'ın bir bölümünü işgal etmişlerdir (409) ve akınları kısmen batıya doğru kısmen de Roma bölgelerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Önceki on yıllık süreden ayaklanan bir Got komutanının kafasını Bizans'a getiren ve 400 yılında Gotlara karşı Kayzer Arkadios¹⁴ ile ittifak yapan Hun hakanı Uldız¹⁵ 410 yılında Bizans'ın Tuna'nın güneyindeki bölgelerini tahrip etmiştir. Sonraki yıllarda Hunların İlycrium (Üsküp?) ve Trakya'ya akınları devam etmiştir. 434 yılında Hun hakanı Rua İstanbul'u kuşatmıştır ve Bizans geleneğine göre şehir mucizevî bir şekilde kurtarılmıştır. Aynı yıl Bizans'ı vergiye bağlamak gibi aşağılayıcı ve zor şartlara maruz bırakan Rua'nın ölümü gerçekleşmiştir. 441 yılında Attila Macaristan'ın tamamını ele geçirmiş ve birlikleri Tuna boyundaki en önemli kalelere sahip olmuştur. Yine Trakya içlerine kadar ilerleyerek en güzel şehirlere girmişlerdir.

¹⁴Roma İmparatoru (395-408). Babası Theodosius'un 385 yılında devletin doğu tarafının idaresini kendisine vermesiyle Honorius ile birlikte devlet idaresini ele almıştır. İstanbul'da babasının sarayında yetişen Arcadius, Honorius'un kendisine göre daha genç olmasından dolayı 395 yılında İmparator olmuştur. Türk tarihi açısından Doğu Roma-Türk münasebetlerinin yoğun olarak yaşandığı II. Theodosius'un da babasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Stephen Mitchell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284- 641**, s. 131- 135.

¹⁵ 400 yılında Hunların batı kanadı reisi olan Uldız'ın bu dönemde kiminle birlikte yönetimde yer aldığı tartışmalıdır. 400'lü yılların ilk on yılında Hun dış siyasetinin temellerini belirlemiş olan Uldız'ın adı Türkçe olup, "yıldız" anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hunları**, s. 70.

Sonraki barış sürecinde Bizans yeniden ağır vergiler ödemeye maruz kalmış ancak bu kısa bir zaman sürmüştür. 444 yılında Hun Hakanlığı'nın tek hükümdarı olan Attila boyunduruğu altında bulunan bütün boyları meselâ Karadenizin kuzeyini yurt edinmiş olan Akatzirler (Ağaçeriler)'i "Imperium Romanum"u yani Büyük Roma İmparatorluğu'nu yıkmak için yerlerinden oynatmıştır.

s. 58

452 yılında Attila İtalya ve Galya'ya Bizans'a karşı önceden kararlaştırılmış bir darbe vurmak için sefer yapmak istemiştir. Ancak 453 yılındaki beklenmeyen ölümü Bizans'ı bu tehlikeden kurtarmıştır. Onun ölümünden sonra hâkimiyeti altındaki topluluklar (halklar) serbest kalmışlardır. Avrupa Hun Hakanlığı yönetici tabaka altında farklı milletlerden kitlelerin yaşadığı bir devlettir ancak yaklaşık 50 yıl sonra parçalanmaya başlamıştır. Bu kitlelerin bir kısmı Karadenizin kuzey bölgelerine göç etmişler, diğer kısmı ise Bizans'ın boyunduruğu altına girerek ona hizmet etmişlerdir. Ancak küçük bir kısım Attila'nın oğlu Dengizik'in yönetimi altına girmeyi deneyerek direnç göstermişse de bu direnç başarısız olmuştur. 469 yılında yapılan savaşta Dengizik ölmüş ve başı bir direk üstünde (mızrağın ucuna asılarak) İstanbul sokaklarında sergilenmiştir. Hunlardan geriye kalan kitleler yabancı bir yönetim altında Bizans sınırının kuzeyindeki Tuna- Tizsa bölgesinde ve Karadenizin kuzey kıyılarında yaşamaya devam etmişlerdir. VI. Yüzyıldaki Bizans kaynaklarında sıklıkla "Hunlar" adı altında verilen ve Kafkaslarda, Hazar bölgesinde ve Tuna boylarında ortaya çıkan kitleler ve milletler gerçekten Hunlar idi veya Hun Hakanlığı egemenliğinde olan topluluklar idiler, bu karar vermesi zor bir konudur. Hunların adları ve düşünceleri Bizans'ta daha uzun yıllar yaşamaya devam etmiş ve onlarla ilgili ilk efsaneler burada doğmuştur. Daha sonra edebi yönden zenginleşerek batı halklarına yayılmışlardır.

Kaynakça:

Özetlenmiş Çalışmalar:

- 1- Roth, R., *Attila hunnorum rex*, Jena 1671.
- 2- Deguignes, *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongols et dees autres Tartares occidentaux I-IV*, Paris 1756- 1758= *Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken, der Mongols und anderer Occidentalischen Tartarn*, Greifswald 1768- 1771= *Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih- i Umumîsi*, İstanbul 1924.
- 3- Gibbon, E., *Das Leben des Attila, aus dem Englischen übersetzt*, Lüneburg 1787.
- 4- Fessler, D., *Attila, König der Hunnen*, Breslau 1794.
- 5- HERBERT, W., *Attila, King of the Huns*, London 1838.
- 6- Thierry, A., *Histoire d'Attila et de ses successeurs*, Paris 1856 (I- II. Paris 1865³)= *Attila és utódai történelme I- II*, Budapest 1865.
- 7- Haage, R., *Geschichte Attilas*, Celle 1862.
- 8- HUTTON, E., *Attila and the Huns*, New York 1915.
- 9- Solari, A., *Gli Unni e Attila*, Pisa 1916.
- 10- Brion, M., *La vie d'Attila*, Paris 1928⁸= *Attila*, Milano 1954= *Attila élete*, Budapest 1936.
- 11- Brion, M., *La vie des Huns*, Paris 1931⁶.
- 12- ALFÖLDI, A., *Attila, in: Menschen, die Geschichte machten, herausgegeben von P. R: Rohden und G. Ostrogorsky, I. Wien 1930, 229- 234.*
- 13- Orkun, H. N., *Attilâ ve Oğulları*, İstanbul 1933.
- 14- Koçu, R. E., *Attilâ ve Hunlar*, İstanbul 1933.
- 15- Orkun, H. N., *Hunlar*, Ankara 1938.
- 16- *Attila és hunjai*, red. Von Gy. Németh, Budapest 1940.
- 17- Szász, B., *A húnok története. Attila nagykirály*, Budapest 1943.
- 18- Thompson, E. A., *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948.
- 19- Altheim, F., *Attila und die Hunnen*, Baden- Baden 1951= *Attila et les Huns*, Paris 1952.
- 20- Bernstam, A. N., *Очерк истории гуннов*, Leningrad 1951.

s. 60

Özel Çalışmalar

Avrupa Hunlari

- 1- Pray, G., *Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum ab anno ante natum Christum CCX ad annum Christi CMXCVII*, Vindobonae 1761.
- 2- Thunmann, J., *De Chunis, Cunis, Hunnis et Cumanis*, Acta Societatis Joblonovianae 1773.
- 3- Pray, G., *Dissertationes historico- criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum*, Vindobonae 1775.
- 4- Veltman, *Аттила и Русь въ IV- V вѣкахъ*, Moskva 1858.
- 5- Jakub- Bek Lazarev, *О гуннахъ Дагеотана*, Tiflis 1859.
- 6- Waitz, G., “Der Kampf der Burgunder und Hunnen”, *Forschungen zur deutschen Geshichte I*, (1863) 1- 10.
- 7- Barthélmy, A., “La Campagne d’Attila: invasion des Huns dans les Gaules en 451”, *Revue des questions historiques* 8 (1870) 337- 404.
- 8- Howorth, H. H., “The Westerly Drifting of Nomades, XII, The Huns”, *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 3 (1874) 452- 472.
- 9- Bachmann, A., *Die Völker an der Donau nach Attilas Tode*, Wien 1880= *Archiv für österreichische Geschichte* 61 (1880), 189- 222.
- 10- Vámbéri, Á., *A Hunnok és avarok nemzetsége [Értékezések a nyelv- és szétudományok köréből IX. 4.]*, Budapest 1881.
- 11- Salamon, F., “Hol volt Attila főszállása?”, *Századok* 15 (1881), 1- 39.
- 12- Salamon, F., “A húnok és Pannonia 380- 440- ig”, *Századok* 16 (1882), 236- 239.
- 13- Повајскіј, D., *Пересмотръ вопроса о Гуннахъ Русская Старина* 1882.
- 14- N. I. Veselovskiy, Нѣскольکو новыхъ соображеній по поводу пересмотра вопроса о происхожденіи Гунновъ, *ЖМНП* (1882), Sept.
- 15- Vasilyevskiy V., “О мнимомъ славянствѣ Гунновъ, Болгарь и Роксоланнѣ”, *ЖМНП* 222 (1882) Juli. 140- 190.

16- “Еще разъ о мнимомъ славянствѣ Гунновъ, Болгаръ и Роксоланнъ”, *ЖМНП* 226 (1883) April. 346- 392.

17- Howorth, H., “Some Notes on the Huns”, *Actes du sixième congrès international des Orientalistes tenuen 1883 à Leide, Leide 1885*.

18- Попов, N. A. – Miller, V. F. – Korš, F. E. – Anučin, D. N., *Замѣчанія... на сообщеніе Д. И. Иловайскаго о народности гунновъ, Труды этнографическаго отдѣла Императорскаго Общества любителей естествознанія, антропологии и этнографіи при Московском Университетѣ VII, Moskva 1886, 25- 39.*

s. 61

1- Hunfalvy, P., “A hunn tujaldonnevek magyarázata”, *Ethnographia* I, 1890, 245- 247.

2- Földes, J., “A hunnok és a hunn áemélynevek”, *Ethnographia* I, 1890, 183- 187.

3- Ballagi, A., “Attila bibliographiája”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 2, 1893, 229- 269, 410- 430.

4- Szeremlei, S., “Attila székhelye H. M. Vásárhely határában volt”, *Századok* 32, 1898, 884- 908.

5- Bierbach, K., *Die letzten Jahre Attilas*, Berlin 1906.

6- Troplong, E., “La diplomatie d’Attila”, *Revue d’histoire diplomatique* 22, 1908, 540- 568.

7- Kluge, F., “Der Tod Attilas, eine altgermanische Dichtung”, *Deutsche Rundschau* 146, 1911, 451- 455.

8- Riedl, F., “Attila és a gót költészet”, *EPhK* 35, 1911, 370- 371.

9- Kluge, F., “Zur Totenklage auf Attila bei Jordanes Get. 257”, *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur* 37, 1912, 157- 159.

10- Kiessling, M., “Hunni”, *RE* VIII, 1913, 2606- 2608.

11- Supka, G., “A magyarországi hun- uralom néhány érememléke”, *Archeologiai Értesítő* 35, 1915, 224- 237.

- 12- Takács, Z. F., "Egy szeged- öthalmi hun művészeti emlékek", *Archeologiai Értesítő* 35, 1915, 211- 223.
- 13- Takács, Z. F., "Egy szeged- öthalmi hunn emlékről", *Turán* 2, 1917, 30- 39.
- 14- Takács, Z. F., "Zur Hunnenkunstfrage", *Turán* 3, 1918, 620- 622.
- 15- Bátky, Z. S., "Attila fő szálláshelye és palotája", *Földrajzi Közlemények* 46, 1918, 128- 135.
- 16- Tolnai, V., "Kám a húnok itala", *Ethnographia* 30, 1920, 101- 103.
- 17- Schröder, E., "Die Leichenfeier für Attila", *Zeitschrift für das deutsche Altertum* 59, 1922, 240- 244.
- 18- Diclescu C., *Die Gepiden I*, Leipzig 1923.
- 19- Moravcsik, Gy., "A húnok taktikájához", *KCsA* 1, 1921- 1925, 276- 280.
- 20- Alföldi, A., "Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien", *Ungarische Jahrbücher* 3, 1923, 250- 269, 307- 353, 4, 1924, 163- 185= Ungarische Bibliothek 10. 12, Berlin- Leipzig 1924- 1926.
- 21- Gelzer, H., "Μέδος bei Priskos", *BZ* 24, 1923- 24, 313- 314.
- 22- Blanchet, A., "Les monnaies de la guerre de Théodose II contre Attila en 442", *Revue historique du Sud- Est Européen* 1, 1924, 97- 102.
- 23- Tičeloŭ, I., "Über die Nationalität und Zahl der vom Kaiser Theodosius dem Hunnekhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge", *BZ* 24, 1924, 84- 87.
- 24- Marczali, H., "Attila", *Budapesti Hirlap* 45, 1925, No. 122., 18- 19.
- 25- Solari, A., "La tradizione geografica su gli Unni", *Rendiconti delle R. Accademia delle science dell'Istituto di Bologna, Classe di science morale Ser. 2. Vol. 9.*, 1925.
- 26- Alföldi, A., "Hogyan omlott össze a rómaiak védőrendszere Pannoniában?", *Hadtörténelmi Közlemények* 26, 1925, 1- 30.
- 27- Tolnai, V. , "Attila és Buda testvérsége", *EPhK* 50, 1926, 102- 104.
- 28- Moravcsik, Gy., "Attila és Buda", *EPhK* 50, 1926, 195- 202.

- 29- Schmidt, V., “Kačka. Beiträge zur Erforschung der Kulturen Ostrusslands in der zeit der Völkerwanderung (III. –V. Jh.)”, *Eurasia Septentrionalis Antiqua* 1, 1927, 18- 50.
- 30- Moravcsik, Gy., “Attilas Tod in Geschichte und Sage”, *KCsA* 2, 1926, 83- 116.
- 31- Alföldi, A., “Les champs Catalauniques”, *Revue des Études Hongroises* 6, 1928, 108- 111.
- 32- Toll, N. P., *Скифы и гунны*, Praha 1928.
- 33- Alföldi, A., *Attila. Menschen die Geschichte Machten I*, hrsg. Von p. R. Rohden und G. Ostrogorsky, Wien 1930, 229- 234.
- 34- Németh, Gy., *A honfoglaló magyarság kialakulása*, Budapest 1930, 127- 150, 183- 193.
- 35- Alföldi, A., *Archaeologische Spuren der Hunnen*, Germania 16, 1932, 133- 138.
- 36- Alföldi, A., *Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung*, Budapest 1932.
- 37- Vámos, F., “Attilas Hauptlager und Holzpaläste”, *Seminarium Kondakovianum* 5, 1932, 131- 148.
- 38- Alföldi, A., “L’idée de domination chez Attila”, *Nouvelle Revue de Hongrie* 25, 1932, 232- 238.
- 39- Réchid Saffet, *Contribution à une histoire sincère d’Attila*, Paris 1934.
- 40- Macartney, C. A., “The End of the Huns”, *BNgJb* 10, 1932- 1934, 106- 114.
- 41- Mészáros, Gy., “Das erste Hunnische Sprachdenkmal”, *Népvünk és Nyelvünk* 8, 1936, 1- 12.
- 42- Arnim, B. V., “Bemerkungen zum Hunnischen”, *Zeitschrift für slavische Philologie* 13, 1936, 100- 109.

s. 62

- 1- Meskó, L., “Bendeguz”, *MNy* 32 (1936) 328-329.
- 2- Németh, GY., “Mundzsuk- Bendeguz”, *MNy* 33 (1937) 216-221.

3- Fettich, N., "Hunlar zamanına ait olup Szeged- Nagyszéksós'da bulunan prens mezarı buluntusu" *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 1937 = "Hunlar zamanına ait olup Szeged- Nagyszéksós'ta bulunan Prens Mezarı hafriyatında bulunan Eşya", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 20-25 Eylül 1937. Kongrenin çalışmaları, kongreye sunulan tebliğler, İstanbul 1943. 320-328.

4- Skutil J., "K historii hl'adania Atilovho hronu na Slovensku roku 1935", *Sborník Muzeálnej Slovenskej Společnosti* 31 (1937), 188-196.

5- Rásonyi, L., *Macar arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, İstanbul: 1938;

6- Alföldi, A., "Archäologische Spuren der Hunnen", *Germania* 16 (1939), 135-138.

7- Grousset, R., *L'empire des steppes, Attila, Gengis-Khan, Tamerlan*, Paris 1939.

8- Macgovern, W. M., *The early Empires of Central-Asia, A Study of the Scythians and the Huns and the Part they played in World History*, Chapel Hill 1939.

9- Ligeti, L., "Attila hunjainak eredete", in: *Attila és hunjai*, szerk. Gy. Németh, Budapest 1940. 11-30, 271- 273.

10- Váczy, P., "A hunok Európában", in: *Attila és hunjai*, szerk. Gy. Németh, Budapest 1940, 61-142, 277- 307.

11- Németh, Gy., "A hunok nyelve", in: *Attila és hunjai*, szerk. Gy. Németh, Budapest 1940. 227-246, 316-320.

12- Schuster, M., "Die Hunnenbeschreibungen bei Ammianus, Sidonius und Jordanis", *Wiener Studien* 58 (1940), 119-120.

13- Georgiev, S. V., *АТТИЛА, РОДИНА* III. 2 (1940), 29-48; Moravcsik, Gy., "A hun kérdés mai állása", *Magyar Szemle* 39 (1940), 387-392= "Hunlar meselesinin bugünkü hâli", *Tarih Dergisi* 2 (1952), 109-117.

14- Bachrušin, S.V., Kosminskij, E. A., *ВарВарские росуДарсТВа и ВизаНтия, История дипломатии, I. Под редакцией В. П. Потемкина*, Moskva 1941, 99-116.

15- Eickstedt, E.- Frhr, V., "Wie sahen die Hunnen aus? Eine anthropologische-historische Untersuchung", *Zeitschrift für Rassenkunde* 13 (1942), 217-250.

16- Vernadsky, G., *Ancient Russia [A History of Russia I.]*, New Haven 1943 (1944², 1952⁴).

17- Gabain, A. V., “Hun-Türk Münasebetleri”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* 20-25 Eylül 1937. Kongrenin çalışmaları, kongreye sunulan tebliğler, İstanbul 1943. 895-911.

18- Alföldi, A., “A nyereg alatt puhított hús históriájához (Data to the Stories about the Saddletendered Meat)”, *Ethnographia—Népelet* 55 (1944) 122-124.

19- Thompson, E. A., “The Camp of Attila”, *Journal of Hellenic Studies* 65 (1965), 112-115,

20- Thompson, E. A., “Christian Missionaries among the Huns”, *Hermathena* 67 (1946), 73-79.

21- Reynolds, R. L. – Lopez, R. S., “Odoacer: German or Hun?”, *American Historical Review* 52 (1946), 36-53.

22- Sinor, D., “Autour d’une migration de peuples au Ve siècle”, *Journal Asiatique* 235 (1946/47), 1-77.

23- Altheim, F. “Hunnische Runen [Hallische Monographien 1.]”, Halle 1948= *Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum I*, Halle/Saale 1948, 195-230.

24- Altheim, F., “Europa und die Hunnen”, *Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*, Halle/Saale 1948, 303-316.

25- Altheim, F., - Junker, H. – Stiehl, R., *Inschriften aus Gruzien, Παρχόρπεια. Mélanges Henri Grégoire I. [Annuaire de l’Institut de philologie et d’histoire orientales et slaves IX.]*, Bruxelles 1949, 1-25.

26- Altheim, F., “Die Wanderung der Hunnen”, *La Nouvelle Clio* 1 (1949), 71-86.

27- Bussagli, M., “Osservazioni sul problema degli Unni, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei: 347. Ser. VIII. Rendiconti. Classe di scienze morali”, *storiche e filologiche* 5 (1950), 212-232.

28- Dujčev, I., “Едно изследване върху общественно- икономическата и политическа история на хуните”, *Известия на Института за Българска История* 3 / 4 (1951), 441-452.

29- Fettich, N., “Régészti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez -- Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst”, *Archaeologia Hungarica* XXXI, Budapest 1951.

30- Harmatta, J., “A hún aranyíj, A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmitörténeti tudományok osztályának közleményei 3.R. I. 1 (Budapest 1951)123-187= The Golden Bow of the Huns (Гуннский золотой лук)”, *Acta Archaeologica academiae Scientiarum Hungaricae* 1 (1951), 107-151.

31- László, Gy., *A hún aranyíj jelentősége.*

s. 63

1- “Adatok a nomád-birodalom szerkezetéhez, A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi-történeti tudományok osztályának közleményei 3. R. I. 1 (Budapest 1951) 105- 122= The Significance of the Hun Golden Bow. Contribution to the Structure of the Hun Nomad Empire”, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* I (1951) 91- 106.

2- Homeyer, H., *Attila der Hunnenkönig, von seinen Zeitgenossen dargestellt. Ein Beitrag zur Wertung geschichtlicher Grösse*, Berlin 1951.

3- Cankova, G., “Населението на източната римска империя и варварите итез епохата на варварските нашествия”, *Исторически Преглед* 8 (1951/ 52) 143- 165.

4- Sulimirski, T., “Les archers á cheval, cavalerie légère des anciens”, *Revue Internationale d'histoire militaire* 3 (1952) 269- 276.

5- Udalcova, Z. V., “Против идеализации гуннских завоеваний”, *Большевик* 1952. No 1. 68- 72.

6- “Harmatta, J., “A Hun birodalom felbomlása, I. A hun társadalom Attila korában, A Magyar Tudományos Akadémia társadalmi- történeti tudományok osztályának közleményei II. 2 (Budapest 1952)147-192= The Dissolution of the Hun Empire, I. Hun society in the Age of Attila”, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2 (1952) 277-305= La société des Huns à l'époque d'Attila, Resherches internationales à la lumière du marxisme No 2. Paris 1957. 179- 238.

- 7- Megay, G., "Hun- germán sfrlelet a borsodmegeyi Szirmabesenyöröl (Гунно- германские могильные находки из с.Сирмабешенё ком. Боршод)", *Archaeologiai Értesítő* 79 (1952) 132- 134.
- 8- Althem, F. – Stiehl, R., *Das erste Auftreten der Hunnen, das Alter der Jesaja-Rolle, Neue Urkunden aus ura-Europos*, Baden- Baden 1953.
- 9- Browning, R., "Where was Attila's camp?", *Journal of Hellenic Studies* 73 (1953) 143- 145.
- 10- Davydova, V., - Šilov, V. P., "К вопросу о земледелии у гуннов", *Вестник Древней Истории* 1953. No 2. 193- 201.
- 11- Fettich, N., "A szeged- nagyszéksósi hu fejedelmi sírlelet- La trouvaille de tombe princière hunnique à Szeged- Nagyszéksós", *Archaeologica Hungarica* XXXII., Budapest 1953.
- 12- Haussig, H. W., "Theophylakts Exkurs über die skytischen Völker", *ByZ* 23 (1953) 275- 462.
- 13- Pritsak, O., "Kultur und Sprache der Hunnen", *Čyževskýj- Festschrift*, Berlin 1954. 239- 249.
- 14- Schaffran, E., "Das geschichtliche Bild Attilas", *Archiv für Kulturgeschichte* 36 (1954) 60- 77.
- 15- Lemerle, P., "Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'epoque romaine jusqu'au VIIIe siècle", *Revue historique* 211 (1954) 265- 308.
- 16- Pritsak, O., "Ein hunnische Wort, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 104 (1954), 124- 135; E. VLČEK: Mongolové a mongoloidi na jižním Slovensku", *Archeologické Rozhledy* 6 (1954) 80- 84.
- 17- Czeglédy, K., "Heftaliták, hunok, avarok, onogurok", *MNy* 50 (1954) 142- 151= IV- IX. Századi népmozgalmak a steppén [A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 84.], Budapest 1954. 1- 12.
- 18- Althem, F.,- Stiehl, R., *Hunnen und Protobulgaren, Waldleute und Feldleute, in: Ein asiatischer Staat. Feudalismus unter den Sasaniden und ihren Nachbarn* I, Wiesbaden 1954. 257- 272, 284- 292.
- 19- Schramm, P. E., "Der goldbeschlagene Bogen- ein hunnische Herrschaftszeichen?" *Herrschaftszeichen und Staatsymbolik* I, Stuttgart 1954, 139- 144.

20- Altheim, F., *Reich gegen Mitternacht. Asiens Weg nach Europa*, Hamburg 1955.

21- Takáts, Z., “Catalaunischer Hunnenfund und seine Ostasiatischen Verbindungen (Каталаунская гуннская находка и ее восточно- азиатские связи)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 5 (1955), 143- 173.

22- Sági, K., “Hunkori sír keszthelyen”, *Archaeologiai Értesítő* 82 (1955), 185- 189.

23- Maenchen- Helfen, O. J., “The Date of Ammianus Marcellinus’ Last Books”, *American Journal of Philology* 76 (1955), 384- 399.

24- Czeglédy, K., “Kaukázusi hunok, Kaukázusi avarok”, *Antik Tanulmányok- Studia Antiqua* 2 (1955) 121- 140.

25- Maenchen- Helfen, O., “Pseudo- Huns”, *Central Asiatic Journal* I (1955), 101- 106.

26- Werner, J., *Beiträge zur Archäologie des Attila- Reiches*.

s. 64

Hun Gelenekleri ve Efsaneleri:

- 1- Thierry, A., *Attila- mondák*, Fordította Szabó Károly, Pest 1864.
- 2- D’ancona, *La leggenda d’Attila*, Bologna 1880.
- 3- Heinrich , G., *Etselburg és a Magyar húnmonda*, Budapest 1881.
- 4- Riedl, Fr., “A magyar húnmondák”, *Budapesti Szemle* 27 (1881), 321- 340.
- 5- Petz, G., *A magyar húnmonda*, Budapest 1885.
- 6- Erdélyi, P., “Attila és a magyar hun- mondák,” *Iradoomtörténeti Közlemények* 1 (1891) ,331- 362.
- 7- Ballagi, A., “Attila” a kutya- fajzat”, *Iradoomtörténeti Közlemények* 2 (1893), 204- 223, 379- 387, 487- 498.
- 8- Borovszky, S., “A hún-magyar rokonságról”, *Ethnographia*, 5 (1894), 96- 103.
- 9- Guyon, B., *Aquileia e la genesi della leggenda di Attila*, Udine 1896.

- 10- Šarovolskij, I., “Древнескандинавское сказание о битвѣ готовъ с гуннамн и его историческая основа”, *Университетскіе Извѣстія*, Kiev 1904, No: 4.
- 11- Bleyer, J., “Die germanischen Elemente der ungarischen Hunnensage”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 31 (1906), 429- 599.
- 12- Fóti, J. L.,” A római Attila-legenda”, *Akadémiai Értesítő* 21, (1910), 49- 64.
- 13- Münsterberg, R., “Attila als faunus ficarius”, *Numismatische Zeitschrift* N. F. 3 (1910), 62- 66.
- 14- Heller, B., “Isten kardja”, *Ethnographia* 23, (1912), 323- 342.
- 15- Elek, O., “Attila az olasz hagyományban”, *Budapesti szemle* 156 (1913), 81- 111.
- 16- Moravcsik, Gy., “A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál”, *EPhK* 38, (1914), 28- 292; 333- 338.
- 17- Heller, B., “Még egyszer az Isten kardjáról”, *Ethnographia* 27 (1916), 244- 246.
- 18- Gombocz, Z., “Bolgárok és magyarok”, *Új Magyar Szemle* 2 (1920), 176- 183.
- 19- Gombocz, Z., “Die bulgarische Frage und die ungarische Hunnensage”, *Ungarische Jahrbücher* 1, (1921), 194- 203.
- 20- Király, Gy., *A magyar ösköltészet*, Budapest 1921.
- 21- Király, Gy., “A magyar hún- monda”, *Nyugat* 14, (1921), 645- 658.
- 22- Hóman, B., “A hún- probléma megoldása”, *MNy* 17, (1921), 195- 198.
- 23- Király, Gy., “Még egyszer a hún- monda”, *Nyugat* 14, (1921), 1852- 1855.
- 24- Madzsar, I., “A hún krónika szerője”, *Történeti Szemle* 11, (1922), 75- 103.
- 25- Hóman, B., “Még egyszer a hún- kérdés”, *MNy* 18, (1922), 24- 26.
- 26- Czebe, Gy., “A hún kérdés mai állása”, *Nyugat* 15, (1922), 662- 669.
- 27- Fehér, G., “Negatívumok a magyar húnmondák kérdésében”, *Nyugat* 15, (1922), 709- 712.

- 28- Grexa, Gy., *A csabamonda és a székely hunhagyomány*, Budapest 1922.
- 29- Moór, E., *Volt-e magyar hún- monda?*, Budapest 1923.
- 30- Németh, Gy., “Húnok, bolgárok és magyarok”, *Budapesti Szemle* 195, (1924), 167- 178.
- 31- Hóman, B., *A magyar hún- hagyomány és hún- monda*, Budapest 1925.
- 32- Schünemann, K., “Hunnen und Ungarn”, *Ungarische Jahrbücher* 5, (1925), 293- 303.
- 33- Fehér, G., “Die Petschenegen und die Ungarischen Hunnensagen”, *KCsA* 1, (1921- 1925), 123- 140.
- 34- Moravcsik, Gy., “A Physilogos és a csodaszarvasmonda”, *KCsA* 1, (1922- 1925), 236- 237.
- 35- Császár, E., “A magyar hún- mondák kérdésének mai állása” *Irodalomtörténeti Füzetek* 2, Budapest 1925 (1929³), = *Irodalomtörténeti Közlemények* 35, (1925), 197- 225.
- 36- Zlinszky, A., “A magyar- hún mondák kérdésének mai állása”, *Napkelet* 7, (1926), 279- 380.
- 37- Moravcsik, Gy., “A csodaszarvas mondája Bizáncban”, *Etnographia* 27, (1926), 146.
- 38- Berze Nagy, J., “A csodaszarvas mondája”, *Etnographia* 38, (1927), 65- 80, 145- 164.
- 39- Eckhardt, S., “A pannoniai hun- történet keletkezése”, *Századok* 61/62, (1927- 1928), 465- 491, 605- 632.
- 40- Kerényi, K., “A csodaszarvas az Ezeregynapban”, *Etnographia* 41, (1930), 140- 152.
- 41- Tóth, Z., *Attilas Schwert*, Budapest 1930.
- 42- Krappe, C., “La légende de la naissance miraculeuse d’Attila, roi des Huns”, *Moyen Age* III, 2, (1931), 96- 104.

s. 65

1- Krappe, A.C., "La légende de la naissance miraculeuse d'Attila, roi des Huns", *Moyen-Âge III.2* (1931), 96-10.

2- De Boor, H., *Das Attilabild in Geschichte, Legende und heroischer Dichtung*, Bern 1932.

3- Anderson, A.R., *Alexander's Gate, Gog and Magog and the Inclosed Nations*, Cambridge, Mass. 1932.

4- Fehér, G., "Attila's Sohn: Irnik. Zur Frage der ungarischen und bulgarischen Hunnenüberlieferung", *Ungarische Jahrbücher* 15 (1936), 408-432.

5- Mészáros, Gy., "Hunok és magyarok (Hunnen und Ungarn)", *Népünk és Nyelvünk* 8 (1936), 1 – 12.

6- Weber, L., "Die katalaunische Geisterschlacht", *Archiv für Religionswissenschaft* 33 (1936), 162-166.

7- Solymossy, A., "La légende de la viande amortie sous la selle, Nouvelle Revue de Hongrie 6 (1937), 134-140= A nyereg alatt puhított hús mendemondája", *Ethnographia* 32 (1921) 120-123.

8- Nagy, B., *Attila a magyar irodalomban*, Budapest 1939.

9- Eckhardt, S., "Attila a mondában", *Attila és hunjai*, szerk. Gy Németh, Budapest 1940. 143-216, 307-315.

10- Németh, Gy., "Hunok és magyarok", *Attila és hunjai*, szerk. Gy Németh, Budapest 1940. 265-270, 320-322.

11- Solymossy, S., "A magyar csodaszarvas-monda", *Magyarságtudomány* 1 (1942), 157-175.

12- Gunda, B., "A svédországi "hunok", *MNy* 38 (1942), 91-132.

13- Maenchen- Helfen, O., "The Legend of Origin of the Huns", *Byz* 17 (1944/45) 244-251.

14- Altheim F., "Hirschsagen", *Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum* II, Halle 1950. 15-39.

15- Macartney, C. A., *The Origin of the Hun Chronicle and Hungarian Historical Sources*, Oxford 1951.

16- Kádár, Z., “L’influence des peuples cavaliers nomades sur la formation des représentations médiévales de centaures (Отражение представлений о конных кочевниках в развитии изображений кентавров в средневековьи)”, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2 (1952), 307-319.

17- Panzer, F., *Nibelungische Problematik. Siegfried und Xanten. Hagen und die Meerfrauen. Magyaren und Hunnen [Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl.1953/54.3], Heidelberg 1954.*

Avrupa Hunlarının dağılmasından sonra her göç hareketi doğruya doğru olmamış, bazı boylar Karadenizin kuzeyine doğru ilerleyerek bunlara kökenlerinden dolayı “ogur” adı verilmiştir.

s. 66

Büyük olasılıkla Sabarların baskıları sonucunda Ogur halkları (toplulukları) ile birlikte Kutrigurlar (isimlerinin diğer bir biçimi Kuturgur) ve Utigurlar (veya Uturgur) Karadenizin kuzey kıyılarına çekilmişlerdir. Bu iki halk bir köken efsanesinde diğer kaynaklarda köken akrabaları (soydaş) olarak sayılmışlardır. VI. yüzyılın başlarında Utigurlar Tın Irmağı'nın doğusunda, Kutigurlar ise batısında yerleşmişlerdir. Son olarak sıklıkla sadece Hunlar olarak adlandırılırlar, Bizans İmparatorluğu'nda VI. yüzyılın ilk yarısında yeni bir buluşa girişmişler ve imparatorluk sarayında hazineyi yalnızca kısa bir süre için kontrol altında tutmuşlardır. Hunlar arasında VI. yüzyılın 30'lu yıllarında Belizar ile yapılan savaşa katılanların Kutrigurlar olduğunu tahmin etmeliyiz.

Kaynakça:

1- Zaborowski, M. *Huns, Ougres, Ouïgoures, Bulletin de la Société d'Anthropologie*, 1898.

2- Moravcsik, Gy., “Byzantinische Bekehrungstätigkeit unter den Türkvölkern der Völkerwanderungszeit”, *VIIIe Congrès International des Sciences Historiques*, Zürich 1938, Communications présentées I, Paris 1938, 85- 87.

s. 108

Bulgarlar

Bulgarlar büyük olasılıkla Hunların son kalan kısmının karışımıdır. Attila'nın ölümünden sonra artakalan ve doğuya çekilenler, Ogur boyları ile birlikte, Karadenizin kuzey kıyılarına yerleşmiş olanlardan oluşmuşlardır.

Bütün bu belirtilerden sonra, Hunlar ve Kutrigurların VI. yüzyılın ilk yarısında – görmüş olduğumuz gibi- birbiri ardına Bizans'a karşı yaptıkları akınların Bulgarlar tarafından yapıldığı anlaşılmalıdır.

s. 216

2.1.1. Agathias

Agathias'ın eseri Hun-Türk tarihi hakkında bilgi veren birkaç önemli kaynaktan biridir. Prokopios'un söylediklerine dayanarak V. yüzyılın sonunda Persler ve Eftalitler arasındaki savaştan bahsetmiştir. (338- 340=IV. 27- 28). 555-556'da Sabarlerden ve Pers-Yunan savaşlarından söz etmiştir. (267- 270= III. 17- 18; 313= IV. 13- 14). Agathias'ta Yunan ordusunda yardımcı güç olarak bulunan Hunlara çok rastlamayız. (181, 275= II. 2, III. 21). İtalya'da Gotlar olarak bilinenler aslında Hunlardır daha doğrusu "Bittores" olarak adlandırılan bir boydur (201= II. 13). Ancak Agathias'ın bu bahsinde dikkate değer olan 552 yılında İtalyan- Got savaşında Bizans birliklerinin Hun savaş tekniğini kullanmış olmalarıdır (176- 177= I. 22). Bu geleneğin önemli yanı Agathias'ın bunu Onogurların kalesi ile bağlantılı olarak aktarmasıdır, zaten bu kale ve yakınındaki yerler Agathias zamanında Onogurların yenilgiye uğradıkları yerlerdir (243= III. 5). Eserinin sonunda Agathias Hun boylarının Azak Denizi ile Tın Irmağı arasındaki bölgeye yerleşmiş olduklarını düşünür. Agathias'ın Prokopios ile bağlantılı olarak verdiği bilgiler Hun boylarının ilk akını ve önceki tarihi olaylar ile ilgilidir. Bu Hun boylarının altında Kayzer I. Leon¹⁶ zamanına kadar rol oynamış Ultizurlar ve Burgundlar vardır.

¹⁶ 457-474 yılları arasındaki Doğu Roma İmparatoru. Attila'nın ölümünden sonra Attila'nın oğulları yanına barış yapmak üzere gitmişlerdir. Tafsilatlı bilgi için bkz: Stephen Mitchell, **a.g.e.**, s. 291.

s. 218

2.1.2. Andr Kais= Andreas Kaisareus

Kapadokya'da Kayseri başpiskoposudur. 515- 535 yıllarında vahiy ile ilgili bir yorum yazmıştır ve bu eserinde Hristiyan topluluklar olan Gog ve Magogları İskit ve Hun olarak tanımlar (416). Bu tanım, dönem itibariyle büyük bir olasılıkla 515 yılında Sabarlerin saldırılarından kaynaklanmaktadır.

s. 221

2.1.3. Anna Kom= Anna Komnene

Anna Komnene'nin eserinde Uzlar aynı zamanda Hunlar ile birlikte tanımlanırlar. (II- 104). Bu tür bilgiler bu boyların yaşadıkları yerler ve yaşam tarzları ile ilgili bilgilere ışık tutar.

Anna Komnene'nin eseri, Türk boylarının tarihleri hakkında son derece değerli bilgiler verir. Bulgarlar hakkında (I 80; II 96, 135, 138, 147; III 84), Selçuklular'ın Küçük Asya'da yayılmalarında gösterdikleri gücü ve Bizans ile savaşlarını detaylı bir biçimde anlatır. (I 9- 13, 18, 21, 24- 26, 69, 83- 84, 130- 131, 136, 138, 146, 151, 162; II 30, 63- 81, 110- 166, 133- 134, 151, 157- 162, 164- 166, 176, 190- 201- 202- 205, 207, 210- 212, 230, 234- 235; III 8- 9, 11, 13- 15, 18- 38, 57, 104- 105, 108, 127, 129- 143- 146, 157- 159, 164- 166, 168- 171, 187- 194, 197- 212). Ayrıca bir bölümde de Türkmenlerden bir bağlantı görüyoruz (III 169). Özellikle bu kaynakta önemli olan bölümler XI. yüzyılın ikinci yarısında Peçenek, Uz ve Kumanların Bizans üzerine yaptıkları hücumlar hakkında verdikleri bilgilerdir. Bu olaylar hakkında verdiği kıymetli bilgilerden dolayı ana kaynaktır. Yazar, Peçeneklerin Türk adlarını gerçekten iyi tanır (II 95, 101, 103, 197, 109, 110, 137, 139, 140), Uzların adları ile (II 104) Kumanları (II 95, 103- 106, 136- 142, 144- 147, 191- 204; III 160, 177, 181- 183), çoğu zaman İskitler ile birlikte adlandırılır (İskitler diye) (I 20- 33, 57- 58, 68; II 12, 47, 49, 74, 81- 85, 87- 90, 92- 96, 98- 109, 113, 116- 147, 166, 197, 202; III 79, 85, 88- 90, 108, 110, 114, 166- 167, 173, 180, 199, 200, 206, 207, 218). Yine Sarmatları da bu adla anar (I 127; II 30, 81, 87, 97). Fakat bu isimlerin kullanımı çok tutarlı değildir; esasında hangi halkın isminin bu isimlerin

arkasına gizlendiğini tespit etmek te kolay değildir. Ayrıca Uzlar Hunlar ile birlikte de anılırlar. (II 104). Bu bilgiler çoğunlukla bu halkların yaşam tarzları ve geleneklerine ışık tutar. Önemli olan ise mesela bu bilgiler Peçenek ve Kumanların dilleri hakkında ne söylemektedir? (II 117, 142). Eser, Macaristan hakkında da yararlı bilgilerden bahseder.

s. 226

Anthologia'nın "A" kısmında Hunlardan, "B" kısmında ise Avarlardan söz edilir.

s. 227

2.1.4. Ast= Asterios

Eserinin ikinci bölümünde İskitlerden bahsettiği yerde Hunları kastettiği açıktır.

s.230

2.1.5. Bront= Brontologium

İmparator VI. Leon adına yazılmış Bir Gök Gürlemesi Kitabı'dır. Kumanların ülkesinden (28), Hunlar (25) ve Bulgarlardan söz edilmektedir, fakat sonuç açıkça şudur ki, bu metnin sonradan yapılan versiyonlarında XII. yüzyıl öncesi yazılmamıştır. Bu nedenle Hunlar adından Macarlar anlaşılmalıdır.

Kullanılan Yayınlar: A. Martini- D. Bassi, Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum, Codices Mediolanenses III. Bruxelles 1901, 25- 29 (sadece alıntılar).

Metin geleneği: Ambros, 4 [A 56 sup] (a.1542).

Kaynakça: M. A. Andreeva, Bsl 5 (1934), 134- 143.

s. 231

2.1.6. Carm Anon= Carmen Anonymi

10. Yüzyılın ortalarında (938 yılı olduğuna dair yaygın görüş vardır) Stratejist Katakalon tarafından hazırlanan ve yazarının Patrik Leon Philosophos olduğu tahmin edilen şiiirdir. Hunlar ve İskitlerden söz eder. Bu isimler büyük ihtimalle Macarlar ve Bulgarları işaret etmektedir.

Kaynakça:

- 1- Kurtz, Ed., *Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios*, Leipzig 1903.
- 2- Banescu, N., "Academie Roumenie", *Bulletin de la section historique* XI., Bucharest 1924, 27- 28.
- 3- Moravcsik, Gy., "Zur Benennung Oðvvoi der Ungarn", *KCSA* 2 (1926-1932), 329.

s. 242

2.1.7. Chron Pasch= Chronikon Paschale (Chronikon Alexandrinum/ Chronikon Constantinopolitanum)

Pascal Kroniği Hun-Türk boyları için önemli bir ana kaynaktır. Hunlar hakkında verdiği bilgiler V. ve VI. yüzyıllara aittir ve Marcellinus Comes'in Kroniği'ne gönderme yaparak kısmî bilgiler verir. (583: Attila ve Bleda'nın İllyricum'u (Üsküp?) almaları ve 598: Dengizik'in ölümü gibi). Kısmen de Malalas'ın eserine yönelik bilgiler vermiştir (587- 588: Attila'nın ölümü veya 615-616: Hunların 520 yılında Bizans- Pers Savaşı'ndaki rolleri gibi).

Kaynakça:

- 1- Holder- Egger, O., "Untersuchungen über einige annalistische Quellen der Geschichte des V. und VI. Jahrhunderts", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 2, 1877, 47- 109.

s. 243

2.1.8. Dam= Damaskios

R. Asmus'un Leipzig'de 1911 yılında kaleme aldığı eser, (Felsefe Kütüphanesi 125), İskitler (= Hunlar) ve Romalılar arasında yapılan müthiş savaş hakkında bilgi vermektedir. Bu münasebetle savaşta yenilen tarafın yaşadığı korkudan da bahsetmiştir. Sonrasında Attila ve Doğu Gotlarından olan Walamir'den de bahsedilir, büyük olasılıkla bu bilgi Mauriacum- Catalanum'da savaşan halkların yaşamlarına devam ettiklerinin hatırasıdır.

s. 250

2.1.9. Dukas= Dukas

Dukas (Bizans tarihçisi) birçok raporunda Bizans tarihçisi Laonikos'u tamamlamış, bazı yerlerde Laonikos'tan bilinmeyen bilgiler ileri sürmüştü ve tam olarak açık bir şekilde anlatmamıştır. Dukas'ın sıklıkla Hunlardan bahsettiğinden de söz etmek gerekir (63, 125, 130, 136, 138, 345).

s. 258

2.1.10. Euag= Euagrios

Eugarios'un eserinde Hun-Türk halklarının tarihlerine dair çok kıymetli bilgiler vardır. O, eserinde Priskos'un tasvirlerinin sebeplerini, savaşlar ile Attila'nın ölümünü ve İskit krallarını (26 = I. 17) anlatır. Yine İmparator Zenon'un hükümdarlığının başlarında Hunların Trakya'ya akınlarından (100= III. 2), Vitalianos Ayaklanmasında oynadıkları rolden (145 = III. 43), 515 yılında Hun akınlarından (Sabarlar) (145= III. 43) bahseder. Ayrıca Avarların ilk ortaya çıkışlarından, (Avarların) ilk elçiliklerinden (196= V.1) Tiberios'un emrinde yaptıkları savaşlardan (207= V. 11), Sirmium'un kazanılmasından (208= V. 12) ve 584 yılının ganimetlerinden (228= VI. 10) bahseder. Bu arada Türklerden de söz eder (196= V. 1; 233=VI. 15).

s. 261

2.1.11. Eun= Eunapios

Eunapios'un eserinin kayıp olan kısmı ile ilgili bildiğimiz en başta Hunların kökeni ile ilgili sorunlarla ayrıntılı bir şekilde meşgul olduğudur. Eserinin büyük bir bölümü kayıptır fakat Eunapios bize fragmanlarında çalışmasında hangi yöntemleri izlediği ile ilgili bilgiler vermiştir (ES 84-85= fr. 39). Verdiği bilgilere göre o ilk önce konu ile âlâkalı daha önceki yazarların verdikleri bilgileri biraraya getirir, daha sonra da sözlü olarak bu bilgileri eleştirel ve ayrıntılı bir muameleye tabi tutar. Eunapios, Hunların köken sorunu ve Avrupa'ya ani gelişleri ile ilgilenmiş, eserinin şu an kayıp olan bölümlerinde kendinden sonraki yazarlara bu konuda öncülük etmiştir. Eserinin birkaç fragmanı Doğu Roma İmparatorluğu içindeki Gotların ilk sahneye çıkışları ile ilgilidir ve buna bağlı olarak 375'te Hunların Gotlar'a karşı kazandıkları zafer ile Hunların Roma İmparatorluğu bölgesinden kaçışları hakkında bilgiler vermiştir (EL 395- 397- fr. 6- 7).

s. 263

2.1.12. Eust Thess= Eustathios

Eustathios'un çalışmaları Türklerle ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bulgarlardan (Par 269; Hist 475; Or III 44; Parek IV 234), Kumanlardan (Or I 28, 64, 94; Or II 984, 985, 988, 1020; Or III 41-45), Selçuklulardan (Hist 383, 415, 416; Or I 63, 64, 81, 89, 102, 105, 106, 117, 118, 125; Or II 984, 985, 988, 1017; Or III 44) ve Macarlardan (Hist 416; Or I 35, 36, 40, 94; Or II 985, 988). Özellikle dikkate değer olan, Kumanların ayrıntılı tipik özelliklerini verdiği bölümdür (Or III 44). Ayrıca Hunlar (Par 345) ve Hazarlar (Par 269) ile ilgili bilgilerde eserlerinde özellikle de **Paraphrase und Scholien** adlı eserinde mevcuttur.

s. 274

2.1.13. Georg Kedr= Georgios Kedrenos

Kedrenos'un eserinde Hunlarla ilgili kısımlar (I. 615, 623, 625, 633, 644-645, 677- 678, 723).

s. 278

2.1.14. Georg Mon= Georgios Monachos

Georgios Monachos eski kaynakların verdiği bilgileri tekrar etmektedir. Malalas'ın daha önce söylediği Vitalianos ayaklanmasında Hunların ve Bulgarların oynadıkları rol ile ilgili bilgiler vermiştir. (619- 620). Theophanes'ten aldığı Sabarler hakkındaki bilgileri (622), Avarlar hakkındaki bilgileri (658- 659, 664) ve Bulgarlar hakkındaki bilgileri de (728- 729, 732, 745, 758, 760, 774- 776) vermiştir.

s. 289

2.1.15. Georgios Pisides

Müellif tasvirine daha önceki kuşatmaların ayrıntılarını da ilave etmiş ve Türklerin bir boyu olan Avarların müthiş bir şekilde ortaya çıkmalarını karakteristik bir biçimde tasvir etmiştir. (48= V. 16- 17). Dikkate değer olan, Georgios Pisides'e göre Avarlar dışında yalnızca Slavların değil, onun yerine Hunların ve Bulgarların da kuşatmalara katılmış olmalarıdır (55= V. 197; 63= V. 409).

s. 314

2.1.16. Io Ant= Ioannes Antiocheus

Hun- Türk tarihi için Fragmanlar önemli kaynaklardır. "Excerpta de Insidiis" koleksiyonunda bulunmaktadır. Yazar, Hunlardan, 394'te İtalya'da Eugenius'a karşı Doğu Roma ordusu ile birleştikleri oluşumdan; Attila ve II. Theodosios'un münasebetlerinden, 447 yılındaki Bizans elçilik heyetinden (123- 124= fr. 83) ve Attila'nın geçmişte Batı'ya karşı tutumundan (124- 125= fr. 84) bahsetmektedir. Bu kısımlarda kuşkusuz Ioannes Priskos'un dikkat çektiği Fragmanlarını aktarmıştır. Diğer Fragmanlarda Kayzer Zenon'un 480 yılında Bulgarları Ostrogotlara karşı yardıma çağırıldığını anlatmıştır (135- fr.95), ayrıca 476'da Pers Kralı Kabades'in Hunlara sığındığından da bahsetmiştir (138- fr. 98). Devamında 493 yılındaki Saurya (İsaurya- Suriye Hanedanlığı) Ayaklanması sırasında Kayzer'in ordusunda Hunların da savaş meydanında olduklarından bahsetmiştir (141= fr. 100). Bir Fragmanın (143- 147= fr. 103) sonunda 514/ 515 yıllarında Bizans generali Vitalianos'un ayaklanmasından ve ayaklanmada Hunların

rolünden ve buna bağlı olarak Sabarların 515'te Pontus vilayetlerini istila etmelerinden bahsettiği ayrıntılı bir rapor hazırlayıp vermiştir.

s. 318

2.1.17. Ioseph Genesisios

Genesisios'un eseri 9. yüzyıl Bulgar tarihi için çok önemlidir. Ona göre Bulgar halkı Avarlardan ve Hazarlardan türemiştir (85- 86), ancak bir noktadan sonra yani Ignatios'un "Nikephoros'un Hayatı" adlı eserinden sonra bu halklara "Hun" adı verilmiştir (28).

s. 319

Fakat burada "Hun" adından anlaşılması gereken Thomas'ın 822- 823 yıllarındaki ayaklanması esnasında farklı güney Rusya ve Kafkas halkları olması gerektiği ile ilgili açık bir bilgi bulunmaktadır.

s. 328

2.1.18. Io Lydos: Ioannes Laurentios Lydos

Eser, Kayzer Leon'un Attila'nın bulunan hazinesini Vandallara karşı kullandığından bahsetmektedir (132= III. 43). Eserin bir başka yerinde de Hunların Kafkaslara yaptıkları akınlara işaret edilmektedir (141- 142= III. 52).

s. 331

2.1.19. Io Mal= Ioannes Malalas

Malalas'ın Dünya Tarihi adlı eseri Hun-Türk tarihi bakımından çok değerli bilgileri ihtiva etmektedir. Hun adı Kayzer Septimius Severus ve Carus ile bağlantılı olarak ortaya çıkmış olup (282, 303), bu bilgiler kullanılırken Malalas'ın veya yazmış olduğu kaynağın yanlışlıklarının hesap edilmesi gerekliliği doğmuştur. Malalas Attila'nın savaşları ve ölümünü efsanevî olarak nakletmiş, Priskos'un anlattıklarına rağmen bütün olasılıkları Eustathios Epiphaneus'un kroniğinden alıntılamıştır. Diğer bilgiler Hunlar ve Bulgarların 514-515 (402- 406) yıllarında

Vitalianus ayaklanmasında oynadıkları rol ve Sabarlerin 515 yılında (406) yaşadıkları büyük çöküştür.

s. 332

Aynı şekilde Hun tigininin olay ile ilgili davranışları da Malals'ın Bizans-Pers savaşı ile bağlantılı olarak anlattıkları için geçerlidir. (414- 415). Justinianos'un ilk hükümdarlık yılında (527- 528) Sabar- Hun tigininin Bizans ile anlaşma yapmış ve birlikte Perslere karşı savaşmışlardır. (430- 431). Aynı yıl yazar bir tiginin Bizans İmparatorluğu'nda Boğaz'da- o da burada vaftiz edilmiş ve Bizanslılar ile bir anlaşma yapmıştır- yerleşmiş olan Hunlara yaptığı ziyaretten bahsetmiştir. Devamında burada yaşayan Hunlar Boğaz'ın karşı bölgesinde bir ayaklanma çıkartmışlar ve Jüstinian bunu ancak silah zoruyla bastırabilmiştir (431- 432). Malalas bu isyanın başındaki kişinin bahsedilen Hun tigininin kardeşi olduğu görüşündedir. Malalas daha sonra Hunların 528 ve 529-530 yıllarında Trakya'ya yaptıkları akınlardan, bu akınlarda Bizans tarafında Hun ve Gepid idarecileri ile savaş yapıldığından (437- 438, 451), Kafkaslarda Sabarlerin bu bölgenin güneyine 531 yılında yaptıkları akınlardan (472- 473), Hunların ve Slavların 558- 559 yıllarında Trakya'ya hâkim olma çabalarından ve bu çabanın İstanbul önlerine kadar ulaşmasından bahseder (490). Malalas'ın verdiği bilgiler araştırıldığında Hun adını birçok Hun-Türk boyu için kullandığı görülmektedir. Meselâ 558- 559 yıllarındaki ayaklanma Prokopios'ta Kutrigurlar olarak geçmektedir.

s. 346

2.1.20. Io Zon= Ioannes Zonaras

Zonaras'ın Dünya Kroniği, çeşitli Türk boyları hakkında zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgilerin büyük bir bölümü daha önceki kaynaklarda bulunan bilgilerdir ve bunların dışında kaynakta yer alan ve daha önce ortaya çıkarılmamış bilgiler ise nispeten daha önemsizdirler.

Theophanes'in kroniği ise gerilere giderek Hunlardan (147- 148), Avarlardan (181- 184, 190- 192, 200, 204- 209), Türklerden (187- 188) ve Hazarlardan (236- 241, 263, 269) bahseder.

s. 347

Theophanes, Kroniğinde: Hunlar (147- 148), Avarlar (181- 184, 190- 192, 200, 204- 209), Türkler (187- 188) ve Hazarlar (236- 241, 263, 269) hakkında bilgi verir. Ayrıca Avarlar hakkında bir bilgi (208- 209) de rapor edilir. Symeon Magistros'un Kronik'i Epitome, Avarlar ile ilgili bilgilerde bilinmeyen başka bir kaynak ile benzerlikler gösterir. Bulgarlar hakkındaki bilgiler Theophanes'te (137, 226- 229, 236-241, 244, 249, 253, 256, 270- 272, 275- 276, 278- 280, 293- 294, 296, 308- 311, 314- 318), Kedrenos ve onunla bağlantılı olarak Skylitzes'te (321- 322, 344- 345, 387- 389, 408, 422- 444, 457, 461- 466, 470- 475, 495, 512- 513, 523, 529, 535- 536, 547- 549, 558- 560, 563- 567, 571, 574- 575, 579, 598- 603, 650, 679, 713- 714) yer almaktadır. Bunun yanında kaynaklarını bilmediğimiz birkaç tane daha bulunur (140- 141, 144). Kedrenos, Skylitzes'in ve devamında verilen bilgilerin büyük bir bölümü Zonaras'ın Selçuklular hakkında yazdıklarından alıntıdır (634- 641, 692- 703, 709- 712, 715, 718- 720, 724), Peçenekler (464, 523- 536, 571, 579, 589- 590, 641- 644, 671- 672, 678- 679, 684, 713- 714, 717, 723) ve Uzlar (678, 699) . Ancak burada bazı ifadelerin alındığı kaynaklar doğrudan bilinmemektedir. Meselâ Selçuklular (736- 737, 742, 756- 758), Peçenekler (740- 741) ve Kumanlar hakkında (744) verilen bilgilerin tam olarak hangi kaynaktan alındığı belli değildir. Macaristan ile ilgili bilgiler Bizans- Bulgar savaşlarıdır 894- 896 (442- 444), her iki Macar Prensinin de İstanbul ziyareti (484), Nikephoros Phokas'ın Macaristan'ı desteklemesi (512-513) ve Svyatoslav'ın Macaristan'dan sefere katılması Skylitzes'in eserinde verdiği bilgilerdir. 1059 yılındaki saldırı ile ilgili bilgiler Skylitzes'in devamında Michael Attaleiates'ten alınmıştır. Değişik ve farklı olan tek bilgi yalnızca Johannes Komnenos'un eşi olan Macar bir prenses hakkındaki bilgidir (748). Lexikon (sözlük), Hunlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Macarlar ile ilgili birkaç isim açıklamalarını ihtiva etmektedir (98, 391, 464, 1478, 1498, 1507, 1653).

Kaynakça:

1- Schmidt, W. A., "Über die Quellen des Zonaras", *Zeitschrift für die Altertumswissenschaft* 6 (1839) 238- 285, Ed. L. Dindorf, VI (1875), III- LX.

- 2- Zander, E., *Quibus e fontibus Ioannes Zonaras hauserit Annales suos Romanos*, Progr. Ratzeburg 1849.
- 3- Wyne, J. A., *Quaeritur unde argumentum libri octavi Zonarae annalium Petitum sit*, Grningae 1860.
- 4- Döhner, Th., *Analektorum Byzantinorum specimen primum*, Progr. Meissen 1863.
- 5- Hirsch, F., *Byzantinische Studien*, Leipzig 1876, 377- 391.
- 6- Haupt, H., “Neue Beiträge zu den Fragmenten des Dio Cassius”, *Hermes* 14 (1879), 430- 466.
- 7- Sauerbrei, P., “De Fontibus Zonarae questiones salectae”, *Diss. Lipsiae* 1881, *Commentationes philologiae Iennenses* I. 1881, 1- 81.
- 8- Kačanovskij, V., “Iz srpsko- slovenskoga prijevoda bizantinskoga ljetopisa Joana Zonara”, *Starine* 14, 1882, 125- 172.
- 9- Hertzsch, G., “De scriptoribus rerum imoeratoris Tiberii Constantini”, *Commentationes philologiae Ienenses* 3, 1884, 47- 48.
- 10- Jeep, L., *Jahrbücher für classische Philologie Suppl.*, 14, 1885, 64- 73.
- 11- Röckl, S., “Studien zu den Byzantinischen Geschichtschreibern”, *Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen* 21, 1885, 4- 19.
- 12- Melber, J., “Beiträge zur Neuordnung der Fragmente des Dio Cassius”, *Sitzungsberichte der bayerische Akademie der Wissenschaft, Philos.-ilol. Und hist. Cl.* 1889, 93. 118.
- 13- Adamek, O., “Beiträge zur Geschichte des byzantinischen Kaisers Mauricus (582- 602)”, *Progr.* I. Graz 1890, 30- 32.
- 14- Melber, J., “Zu Zonaras”, *Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen* 27, 1891, 17- 18.
- 15- Büttner- Wobst, Th., *Studia Byzantina I. Progr.* Dresden 1890.
- 16- Büttner- Wobst, Th., “Die Abhängigkeit des Geschichtsschreibers Zonaras von den erhaltenen Quellen”, *Commentationes Fleckeisenianae*, Leipzig 1890, 123- 170.
- 17- Boissevain, U. Ph., “Zonaras’ Quelle für die römische Kaisergeschichte von Nerva bis Severus Alexander”, *Hermes* 26, 1891, 440- 452.

- 18- Büttner- Wobst, Th., “Der Tod des Kaisers Julian”, *Philologus* 51, 1892, 561- 580.
- 19- Reinhard, G., “Der Perserkrieg des Kaisers Julian”, *Progr.* Dessau 1892.
- 20- De Boor, C., “Römische Kaisergeschichte in byzantinischer Fassung I.”, *BZ I*, 1892, 21- 31.
- 21- Büttner- Wobst, Th., “Studien zur Textgeschichte des Zonaras”, *BZ I*, 1892, 202- 244, 594- 597.
- 22- Krumbacher, K., “Zur handschriftlichen Überlieferung des Zonaras”, *BZ 4*, 1895, 513.
- 23- Boissevain, U. Ph., “Zur handschriftlichen Überlieferung des Zonaras”, *BZ 4*, 1895, 250- 271.
- 24- Heinemann, M., *Questiones Zonareae I, Diss.*, Dresden 1895.
- 25- Kuiper, K., “De Cassii dionis Zonaraeque historiis epistula critica ad Ursulum Philippum Boissevain”, *Mnemosyne* 24, 1896, 427- 438.
- 26- Patzig, E., “Über einige Quellen des Zonaras”, *BZ 5*, 1896, 24- 53, 6, 1897, 322- 356.
- 27- Heisenberg A., *BZ 5*, 1896, 182- 185.
- 28- Praechter, K., “Eine unbeachtete Quelle in den Anfangskapiteln des Zonaras”, *BZ 6*, 1897, 509- 525.
- 29- Wartenberg, G., Leon Diakonos und die Chronisten, *BZ 6*, 1897, 286- 317.
- 30- Krumbacher, 370- 376.
- 31- Soteriades I., 752- 763.
- 32- Lavrov, P., “Югославянская передѣлка Зонары”, *BB 4*, 1897, 452- 460.
- 33- Teza, E., “I due traduttori italiani delle storrie di G. Zonaras, Atti del R. Istituto Veneto di scienze”, *Lettere ed Arti* 60. 2, 1900/ 01, 409- 413.
- 34- Nunzio, U., “Alcune paginedi storia Bulgara secondo le note del traduttore slavo di Constantino Manasse”, *Bessarione ser. II. Anno VI.*, Vol. I, 1901, 404- 41, II, 1902, 221- 244, III, 1902, 71- 94.
- 35- Bases, S., “Εἰς Ζωναράν”, *Βυζαντις* 2 1911/12, 451- 452.

- 36- Bases, G., “Εἰς Ζωναράν”, *Ἀθηνά* 24, 1912, 399- 400.
- 37- Lampros, Sp., *NE* 9, 1912, 302- 304.
- 38- Potapov, P. O., “Судба хроники Зонары в славяно-русской литературѣ”, *Извѣстія русскаго языка и словесности Россійской Академіи Наукъ* XXII. 2, 1918, 141- 186.
- 39- Weingart, M., *Byzantské kroniky v literatüre cirkevñeneslovanské I*, Bratislava 1922, 84- 159.
- 40- Christ- Schmidt- Stählin, *Geschichte der GireschischenLiteratur II*, 1, München 1924⁶, 797.
- 41- Iorga, N., “Médaillons d’histoire littéraire byzantine 20, Zonaras”, *Byz* 2, 1925, 284- 286.
- 42- Radojčić, N., “Како су називали Србе и Хрвате византијски историци XI и XII в., Јован Скилица, Никифор Вриеније и Јован Зонара”, *Гласник Скопског Научног Друштва* 2, 1927, 1- 13.
- 43- Potapovi P. O., “З матеріалів византийско- словянської історіографії. Зографска переробка хроника Зонари”, *Збірник на пошану акад. Д. Ж. Багалія*, Kiev 1927, 346- 357.
- 44- Sacerdoteanu, A., “Despre originea numelui Tatos”, *Revista Istorică* 15, 1929, 13- 17.
- 45- Moravcsik, Gy., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I*, Budapest 1938, 394- 395.

s. 353

2.1.21. Konst Las= Konstantinos Laskaris

Ünlü bir hümanisttir. 1434- 1501 yılları arasında yaşamıştır. XV. Yüzyıla kadarki kroniklerde geçen olayları anlatmıştır. Eserinde Hunları, Avarları, Bulgarları, Türkleri ve Hazarları (62, 66, 70, 71, 73- 76) anlatırken Georgios Monachos’tan alıntılar yapmıştır.

s. 386

2.1.22. Konst Porph= Konstantinos Porphyrogenetos

Konstantinos'un bu eseri bize Türk boyları ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Buna bağlı olarak eserinde Venedik'in kuruluş tarihi ile Attila'nın İtalya'ya yaptığı seferlerin bağlantısını görebiliriz. (ADM 118).

s. 390

2.1.23. Kosmas= Kosmas Indikopleustes

Kosmas verdiği bazı bilgilerde Hun-Türk boylarından bahsetmiş olsa da bahsettiği Hunlar güney Hindistan'da yaşayan Ak- Hunlardır. Ancak Hristiyanlığın yaygın olduğu bölgelerde yaşayan Bulgarlar ile Hunlardan bahsetmesi de oldukça önemlidir (119).

s. 399

2.1.24. Leon Diak= Leon Diakonos

Leon Diakonos, iki bölümde Macarlardan bahseder. 961 yılında Bizans imparatorluk bölgesine yapılan akınların tarihini anlatmıştır (18- 19). Bu münasebetle bazen İskit bazen de Hun olarak adlandırılan ve 969-970 yıllarında Svyatoslav'ın seferinde Hunların da (Macarlar) Ruslarla birleşmelerinden bahsetmiştir (108).

s. 407

Mavrikios'un anlatmaya çalıştığı, bizim de elbette bildiğimiz, Hunların, Avarların, Türklerin, Ogurların ve Bulgarların ve – Mavrikios'tan önceki Taktiği kelimelerle anlatmak için- Hun halkının geleneklerine gerçekten ana hatları bakımından uygun olduğunu biliyoruz.

s. 420

2.1.25. Maur= Maurikos

Maurikos'un eserinde İskitler veya Hunlar adı altında Hun boylarından bahsedilmiştir (137= VII. 1).

s. 439

2.1.26. Mich Psell= Michael Psellos

Michael Psellos'un eserinde bahsettiği boy isimlerini anlamak bazen güçtür. Bir bölümde Psellos tarafından Hun adı ortaya çıkarılmıştır (K I 10).

s. 448

2.1.27. Nik Chon= Niketas Choniates

Niketas Choniates Macarları çoğu zaman Hunlar veya Paionlar (Macarlar) adı altında zikretmiştir.

s. 458

2.1.28. Nik Patr= Nikephoros

Theophanes'in tasvirlerini anlamlandırmak için Nikephoros'un "Hunlar ve Bulgarların" göçleri ve anavatanları ile ilgili söylediklerini, Kutigurlar ile olan münasebetlerini ve Tuna Bulgarlarının yaşadıkları coğrafyayı bilmek gerekir.

s. 460

2.1.29. Nik Xanth= Nikephoros Kallistos Xanthopulos

Nikephoros Kallistos'un eserlerinde Hunlar hakkında (II. 736- 737, 908, 924, 1040, 1201), Avarlar hakkında (III. 305, 324, 356, 381, 385, 389, 400, 416), Türkler ile ilgili (III. 305, 364), Sabarler ile ilgili (III. 168, 385) tekrar eden bilgileri bulmak mümkündür.

s. 465

2.1.30. Not Episc= Notitiae Episcopatum

Eserin kullanılan kısımlarından en önemlisi “A” bölümüdür ve burada Piskoposluğun emrinde ve Kırım’da bulunan Got Metropolü ile ilgili kısımda Hunlar ve Onogurlardan bahsedilmektedir.

s. 468

2.1.31. Olymp= Olympiodoros

Olympiodoros Hun ülkesine yaptığı (415’te Yunanistan ve 421’de Mısır’a) iki büyük elçilik seferi ile tanınmıştır.

s. 469

Olym= Olympiodoros

Olympiodoros’un Hun tarihi hakkında verdiği en önemli bilgi (457- fr. 18) elçiliğine ait raporlardır. Yazar, deniz yolculuğundan bahsederken onunla bağlantılı olarak Hun hakanından ve 412 yılında elçi olarak gittiği Karadenizin kuzeybatı kıyılarından bahsetmiştir. Başka bir fragmanda (461- fr. 27) ise Hunların Trakya ve İlyricum’a (Üsküp) 415 yılında yaptıkları akınları anlatmıştır.

Kaynakça:

- 1- Rosenstein, J., “Kritische Untersuchung über das Verhältnis zwischen Olympiodor, Zosimos und Sozomenos”, *Forschungen zur deutschen Geschichte* I, 1862, 166- 204.
- 2- Jeep, L., “Philostorgios und Olympiodoros”, *Jahrbücher für classische philologie Suppl.* 14, 1885, 73- 81.
- 3- Mendelssohn, L., *Zosimos- Ausgabe*, Leipzig 1887, XLVII.
- 4- Thompson, E. A., “Olympiodorus of Thebes”, *The Classical Quarterly* 38, 1944, 43- 52. Ostrogorsky, 20.
- 5- Harmatta, J., A Hun birodalom felbomlása I. A Hun birodalom Attila korában, a Magyar Tudományos Akadémia társadalmi- történeti tudományok

osztályának közleményei II. 2, Budapest 1952, 147- 192= The Dissolution of the Hun Empire I. Hun Society in the age of Attila 2 1952, 277- 305.

s. 473

Philostorgios'un eserinin yalnızca fragmanlardan oluşan kısmında Hunlar ile ilgili birkaç ifade bulmak mümkündür. Hunlar ile âlâkalı olarak ilk ortaya çıkışlarından ve ilk başlarda yerleştikleri yerlerden bahseder (burada açıkça Eunapius ile bağlantı kurmuştur). Hunları Herodot'un eserinde zikredilen Neuroi halkı ile birlikte tanımlamıştır (123= IX, 17); Batı Hunlarının 395 yılında Trakya'ya gelişlerinden bahsetmiştir.

s. 474

Doğu Hunlarının ise Mezopotamya, Suriye ve Kilikya'ya gelişlerinden bahseder (137-138 = XI, 8), müellif, Gainas'ın öldürülmesinde ve 425 yılında Aetius ile mücadelelerde Hunların rol oynadıklarının farkındadır (139 =XI.8), (150=XII. 14).

Kaynakça:

- 1- De Boori C.: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 6 (1883/84 478- 494; g. Kaufmann: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 27 (1883), 213- 222.
- 2- Jeep, L., "Quellenuntersuchungen zu den grieschischen Kirschenhistorikern", *Jahrbücher für classiche Philologie Suppl.* 14 (1885), 57- 178.
- 3- Batiffol, P., "Fragmente der Kirschengeschichte des Philostorgius", *Römische Quartalschrift* 3 (1889), 252- 289.
- 4- Batiffol, P., *Questiones Philostorgionae*, Paris 1891; J. R. Asmus: Ein Beitrag zue Rekonstruktion der Kirschengeschichte des Philostorgios BZ 4 (1895), 30- 44.
- 5- Batiffol, P., *Römische Quartalschrift* 9 (1895), 57- 97.
- 6- Jeep, L.: *Zur Überlieferung des Philostorgios* [Texte und Untersuchungen 17. 3. B.] Leipzig 1899.

- 7- Arendzen, J. P., *Journal of Theological Studies* 2 (1900- 1901), 403-414).
- 8- Preuschen, E., *Realencyclopädie für protestanische Theologie und Kirche* XV (Leipzig 1904³), 365- 367.
- 9- Marquart, J., “Die schwarzen Syrer des Philostorgios”, *Theologische Literaturzeitung* 38 (1913), 705- 709.
- 10- Christ- Schmid- Stählin: *Geschichte der Griechischen Literatur II. 2* (München 1924⁶), 1433- 1434.
- 11- Bardenhewer, O., *Geschichte der altkirchlichen Literatur IV* (Freiburg 1924)132- 135.
- 12- Bidez, J., “L’historien Philostorge”, *Mélanges d’histoire offerts à Henri Pirenne*, Paris 1906, 23- 30.
- 13- Bidez, J., “Fragments nouveaux de Philostorge sur la vie de Constantin”, *Byz* 10 (1935) 403- 422; G. Gentz: RE XX. 1 (1941), 119- 122.
- 14- Gentz, G.- Aland, K., “Die Quellen der Kirschengeschichte des Nicephorus und ihre Bedeutung für die Konstituierung des Textes der älteren Kirchenhistoriker”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 42 (1949), 104- 141.

s. 480

2.1.32. Priskos= Priskos

Attila’ya giden elçilik heyeti belirlenirken adının öne geçmesine izin verilen bir kimse olması, arabuluculuğu saygı ile birleştirebilmiş diplomatik becerisine minnettar olunması gerektiği ve görevlerini mutlu bir şekilde tamamlayabilmesi Priskos’u tasvir ederken öne çıkan özellikleridir. Maximinos ile birlikte Attila’nın yanına giderken Bizans’ın Attila’ya karşı planladığı komployu Priskos’un sezinlemedikleri kesindir. 452’de yani elçilik seyahatinin başlamasından dört yıl sonra Priskos’u yeniden Maximinos’un maiyetinde Saracenler ile barış müzakereleri yapmak üzere gittiği Şam’da görüyoruz. Kısa zaman sonra 453 yılında Maximinos ölünce Priskos İskenderiye’ye seyahat etmiştir. Priskos burada önemli bir rol oynamıştır. Az bir zamandan sonra Priskos Assessor, Euphemios’un hukuk

danışmanı yani Kayzer Markianos'un ileri gelen resmi memurlarından biri olmuştur. Onun hayatı hakkında bilinen bir başka olay da 450 yılında kendi anlatımı ile Frank Kralı'nın küçük oğlu ile karşılaştığı Roma'da bulunduğu, oraya elçi olarak gittiği ve Aetius ile ittifak yaptığıdır. Görüldüğü gibi Priskos 448- 453 yılları arasında önemli seyahatler yapmış ve Maximinos'un maiyeti altında ve Euphemios döneminde Bizans İmparatorluğu'nun dış politikasında etkin rol oynamıştır. 448 yılındaki elçilik seyahatinde Priskos daha yeni yetişkin bir erkek olmuş olmalıydı buna dayanarak doğumunu 410- 420 yılları arasında verebiliriz. Ölüm yılı da belirsizdir ancak eserine bakılırsa onu da 472 yılı olarak söyleyebiliriz.

Suda¹⁷'nin belgelenmesinden sonra Priskos, retorik analizlerden ve mektuplardan oluşan bir eser kaleme almıştır. Maalesef bu eser fragmanlardan oluşmaktadır ve tamamıyla hangi zaman dilimini ihtiva ettiği tespit edilememiştir. İlk Fragman 434 yılının olayları ile ilgilidir ve Euagrios 471 yılı olaylarını Priskos'a dayandırır. 473 yılında yazılan Malchos'un tarih çalışması büyük ihtimalle Priskos'un çalışmasını bitirdiği 472 yılından sonra oluşmuştur. Başlangıca gelince Euagrios'un kelimelerinden Priskos'un eserinin Zosimos'a katkı sağladığı ve 411 yılında yazılmaya başlandığı çıkarılabilir. 411- 472 yılları arasında olduğu sonucu kesin olmamak kaydı ile söylenebilir. Suda'ya göre eser sekiz kitaptan müteşekkildir. Fragmanlar olarak adlandırılan bölüm de bu eserin 448 yılına kadar olan üçüncü kitabıdır. Stephanos Byzantios ise Priskos fragmanlarını VI. kitaptan alıntılanmıştır zira bütün olayların olasılıkları 463 yılına dayanır. Bu, VI. kitabın olaylarının 463 yılındakileri ihtiva ettiği şeklinde kabul edilebilir.

¹⁷ Ansiklopedik olarak düzenlenmiş bir sözlüktür. Priskos hakkında bilgi veren sözlük şeklindeki bir derlemidir. 10. yüzyılın ikinci yarısında bir veya birkaç müellif tarafından meydana getirilmiştir. Suda kelimesinin anlamı ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Ancak en muhtemel öneri, sözlüğün metaforik bir başlık olduğudur ancak anlam olarak geniş, zor bir eser olduğu ve incelemek için son derece iyi planlanmış, düzenlenmiş ve kullanışlı bir şekilde inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir. Uzun zamandır kayıp olan pek çok eserin yeniden değerlendirmeye alındığı bir eser olması açısından da son derece önemlidir. Suda, Türkler ile ilgili yaptığı araştırmalarda bazı eserlerin kayıp olan bölümlerinden de bilgiler sunması açısından dikkate değer bir eserdir. Hunlardan bahsettiği bölümlerde ise Priskos, Menandros, Prokopios ve tanınmamış diğer kaynaklardaki bilgileri referans göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Frederick Lauritzen, **The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos**, Turnhout, Belgium, Brepols, 2013, s. 230- 231, Stephanos Matthaios, "Suda: The Character of Dynamics of an Encyclopedic Byzantine Dictionary", *λεξικογράφηση του ελληνικού πολιτισμού, αρχαίου, μεσαιωνικού και νέου. Τα σύγχρονα εγκυκλοπαιδικά λεξικά, (Orta çağda Helenler kültürü lexicografisi, Modern Ansiklopedik Sözlükler)*, Ed: I. N. Kazazis Thessaloniki, 2006, s. 25- 40.

s. 481

Priskos eserinde kendi gözlem ve deneyimlerini anlatmıştır. Bizans İmparatorluğu ile yakın bir ilişki içinde olduğu için olayların sonuçlanmasında etkin idi ve o zamanlar Bizans ile dostça veya düşmanca temasta bulunan Barbarlara yaptığı seyahat ile onları tanımak kendi zamanına ait tarihi daha güvenilir bilgiler ile tasvir edebilmek için bir fırsat olmuş, ona imkan vermiştir. Saklanan Fragmanlarında yazılı kaynakları kullandığına dair kabul edilmiş kesin bir ipucu yoktur bu nedenle daha önceki olaylar için belgelenmiş kayıtları imparatorluk kütüphanesinde kolayca ulaşılabilir oldukları hasebiyle kullandığını varsaymak gerekir. Gençlik döneminde yaşadığı olaylardan ki bütün bilgilere hâkimdir mevcut olayları yorumlar, meselâ 434 yılındaki Margos Barışı gibi detaylı verilere sahiptir. Bütün bunlar gösteriyor ki onun eserinin ayrı ayrı her bir bölümü sanki bir günlük yazar gibi daha önceden oluşturulmuştur. 448 yılında Hun ülkesindeki seyahatinin tasviri de hatalı bir şekilde “elçilik raporu” olarak adlandırılmıştır. Bu tasvirin ilk olarak 472 yılında yazılmadığı Priskos’un eserin tamamını bitirdiğinde ortaya çıktığı açıktır. Kısa bir giriş ile aniden “ben” veya “biz” tarzı ile yapılan tasvir, olayların doğrudan etkisinde kalmış her bir kelimeye ihanettir. Priskos’un Hun ülkesine yaptığı elçilik seyahati – uzun edebî bir mektup şeklinde olabilir- hazırlanması ve yirmi dört yıl sonra yayınlanan tarih çalışması asıl şeklidir. Priskos’un eserini başka bir kaynak ile mukayese edemeyiz ve denetleyemeyiz. V. yüzyılın ortalarına kadar yani kırk yıl içinde yaşanan olaylar hakkında bilgi veren çağdaş bir eser olduğundan ve batıdaki kronikler de bu dönem hakkında kısa bilgiler ihtiva ettikleri için yetersizlerdir bu nedenle ondan sonra gelen Bizans yazarları bu dönem ile ilgili bilgileri büyük oranda Priskos’tan almışlardır. Priskos’un eserinin güvenilirliğini onu kullanacak kişiler sorgulayabilir. Tarihin bu tek ve uzun bölümünü Priskos’un eserindeki bilgiler ışığında gözlemleyebiliriz, 448 yılında Hun ülkesine yaptığı büyük etki uyandıran seyahati ve gözlemleri ile elde ettiği materyalleri büyük bir güven ve inanç ile kullanabiliriz.

s. 482

Priskos burada yararlandığı kaynaklardan hesap sormuş, onlara hep eleştirel olarak bakmaya çalışmıştır. Priskos sağduyulu, zarif bir gözlemcidir. Attila’nın

sarayında Batı Roma'dan gelen elçilerden sürekli olarak çağdaş olaylar hakkında bilgi almıştır. Hun boyunduruğu altında yaşayan Yunanlılar ile her karşılaştığında onlardan yararlanmak amacıyla Barbar dünyasının davranış biçimlerini öğretmiştir. Eğer o, Bizans sarayı'nın atmosferinde büyümüş olsaydı, hatalarını ve zaafalarını görür ve barbar lideri Attila'nın davranışlarını açık anlamlarla çözebilirdi. Onun örneksiz objektifliği, değerli anlayış kabiliyeti, insanlık bilgisi, ince gözlem yeteneği ve bütün bunların yanında kendine özgü düzenlemesi eserini tarih kaynağı olarak mükemmellik derecesine yükseltmiştir. Priskos elbette gerçeklerden ileri gelen Hunları "İskitler"; hâkim boyu da büyüklüğünü duyurmak için "kral İskitler" olarak adlandırmaktadır. Bir taraftar olarak tarzı antik, deyimleri araştırılmış, süslemek içim kullandığı Herodot ve Thukydides tarzı kelimeleri ve cümleleri ile Priskos Bizans edebiyatını sever. Fragmanlarda Herodot'un etkisini hissettiren tekrarlanan bölümler bulunmaktadır. Meselâ "Tanrı'nın Kılıcı" hikâyesini anlattığı yerde Attila'nın Sarayı'nın Batı Romalı Konstantinopolus'a ait olduğunu anlatmış ve burada Ares'in kılıcı ile bağlantısını kurarak Herodot'un etkisinde kaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca doğudaki göç hareketinden bahsederken Attila'nın ölümüne sebep olan olaylar ile ilgili kendi otantik ve güvenilir bilgilerini tekrarlamasına rağmen Herodot'un söylediklerine de yer vermiştir. Bütün bunlar şu anlama gelmektedir ki Herodot kesinlikle Priskos'un modeli idi ve bu yalnızca tarz olarak bir bağlantı değildi, konularının benzerliği ve bu benzerliklerinin gücü çalışmalarını etkileyebilecek boyutta idi.

s. 485

Priskos, Attila tarihini sadece tek bir çalışma olarak yapmamıştır; Hun Tarihi, Attila'nın dış görünüşü (fizikî yapısı) ve Monografisi içinde Attila'nın savaşlarını anlatmıştır. Bu da SUDA deyimini başlık olarak beraberinde getirmiştir. Onun verdiği bilgiler kronolojik olarak sıralanabilir:

s. 486

434 yılında Rua'nın ölmünden sonra Hunlar ve Bizanslılar Margos Barışı'nı yapmışlardır (EL 121- 122= fr. 1). Hunların 441 yılında Tuna kalelerine yaptıkları

seferler sonucu Viminacium (Kostolac- Sırbistan) (EL 575- 576= fr. 1), Ratiaria (Bulgaristan) (EL 576= fr.2), Noviodunum (İsviçre) (HGM 278= fr. 1^a), Naissos (Nis, Sırbistan) (HGM 278- 280= fr. 1^b) şehirler kuşatılmış ve alınmıştır. Bu sırada Romalı bir elçi Attila'ya gönderilmiştir (EL 122= fr. 2). 442- 443 yıllarında Anatolios'un elçilik ziyareti sonrasında Hunlar ve Romalılar arasında barış olmuştur (EL 576- 579= fr. 3). Attila, farklı farklı sebeplerle birkaç elçiyi Roma'ya göndermiştir (EL 579= fr. 4). 448 yılında kendisine suikast planları yapan Maximinos elçi olarak Attila'nın sarayında iken (EL 122- 149= fr. 3) o da Roma'ya bir elçi göndermiştir. (El 579- 581= fr. 5). 449 yılında Attila kendisine suikast düzenleyen Chrysaphios'u cezalandırmak için Roma'ya bir elçi göndermiş (EL 581- 582= fr. 6)., aynı zamanda Roma da Attila'ya bir elçi göndermek istemiştir (EL 149- 15= fr. 4- 5). 450 yılında Theodosius'un ölümünden sonra Attila Batı Roma'ya bir sefer düzenlemiştir (EL 582- 583= fr. 7- 8). 452 yılında İtalya Seferi'nden sonra Doğu Roma'ya savaş açmıştır (EL 583= fr. 9) ve Bizans elçilerinin önüne geçmelerine izin vermemiştir (EL 150- 151= fr. 6). Bütün bu bölümlerin dışında bozulmamış İstanbul koleksiyonlarında net olarak gördüğümüz geç dönem yazarlarının Priskos'un eserini sonraki olaylarda da kullanmış olmalarıdır. Hunların Azak Denizi'ni geçişlerinin efsanevi anlatımı (Prokopios: De bello Gothico IV. 5; Jordanes: Getica 123- 125), 441- 442 yıllarında yapılan seferlerin ayrıntıları (Theophanes 102, 13- 103, 6 de Boor), 451'de Batı Roma seferi (Theophanes 105, 4- 9 de Boor; Jordanes: Get. 214- 217) ve 452 yılındaki İtalya Seferi ile ilgili bölümler mesela Aquileia'nın kuşatılması (Prokopios: De bello VandalicoI. 4, Jordanes Get. 219- 221), Mailand'ın alınması, Roma'ya karşı yapılan girişimler (Jordanes: Get. 222), bunun gibi 453 yılında Attila'nın ölümü (Jordanes: Get. 254, Malalas 359, 1- 4 ed. Bonn., Eugarios I. 17; Theophanes 108, 5- 12 de Boor). Priskos'un bahsettiği diğer olay ise Attila'nın ölümünden sonra oğlu Dengizik'in 466 yılında Roma'ya sefer düzenlediği (EL 587- 588= fr. 18, 20) ve 467 yılında Gotlarla birlikte Bizans'a karşı savaşan geri kalmış Hun boylarının dilleridir (EL 589- 590= fr. 21). Attila dönemi Hun tarihine ait bilgilerin dışında Priskos'un eseri Attila'nın ölümünden sonra geriye kalan Hun boyları için de pek çok ilginç bilgiler vermektedir. 448 yılında yaptığı elçilik gezisi raporlarında Attila'nın egemenliği altına girmiş olan

Akatzirler ile ilgili bilgiler de vermektedir (El 130). Ayrıca Perslerin hâkimiyetinde olan bölgeler ile ilgili bilgilere de eserinde yer vermiştir.

s. 487

463 yılında Saragurlar, Uroglar (Ogurlar) ve Onogurlar Bizans'a elçiler göndermişlerdir, Sabarlar onları eski yaşadıkları yerlerden kovmuşlardı, yeniden Avarlar tarafından da kovulmuş bulunuyorlardı. Avarların, Sabarların ve Ogurların isimleri ilk defa bir Bizans kaynağı olarak burada ortaya çıkmıştır. (**Historici Graeci Minores**). Saragurlar 1 yıl sonra 466'da bir Pers bölgesi olan Akatzir'e zorla girmişlerdir (EL 588= fr. 19). Burada çok kısa verilmiş bir özet vardır, Priskos'un özellikle tasvirlerine ve 448 yılında elçilik seyahatlerine (EL 122- 149=fr.3) ilave ettiği zengin malzemeler gelir ve bütün bir sıra yüksek değeri olan coğrafik ve etnografik notlar vardır. Meselâ daha önceki (erken tarihli) meselelerde (büyük olasılıkla 395 yılındaki kuruluş) Hunların Pers ülkesine akınları ve de Savaş Tanrısının kılıcının keşfinden bahsetmiştir (Tanrı'nın kılıcı) (EL 141- 142; Jordanes: Get. 183). O, kendi tecrübelerinden Hunların ülkesi ile ilgili bilgiler vermiş, orada yaşayanlardan (nüfus), yerleşim yerlerinden, Hunların yaşam tarzı ve dillerinden, Attila'nın şahsından, Attila'nın yaşam biçiminden, Attila'nın sarayı ve Attila'nın saray hayatından, Hunların akraba (komşu) topluluklara, yabancı kavimlere ve Doğu ve Batı Roma'ya karşı hareketlerinden (davranış biçimleri, kişilik özellikleri) bahsetmiştir. Meşhur bir bilgi de Attila'nın yemeği ile ilgili verdiği bilgidir. Bütün bu bilgiler keskin bir gözlem, daha sonraki çağlar için o çağın bir tasviri ve onun yalnızca fragmanlar şeklinde düzenlenmiş kelimeleri ile tarihi bilgiyi akıllara yerleştirmiştir. Hepsisi de Attila ve Hunlar hakkında eski ve yeni zamanlarda yazılmış olan her şeyi, büyük bir kısmı da yalnızca Priskos'un daha önceden söylediklerinin bir tekrarıdır.

Kaynakça:

- 1- Thierry, A., *Histoire d'Attila et de ses successeurs I- II*, Paris 1865⁸.
- 2- Bierbach, K., *Die letzten Jahre Attilas*, Diss. Berlin 1906.
- 3- Riedl, Fr., "Attila és a gót költészet", *EPhK* 35, 1911, 370- 371.

- 4- Bátky, Zs., "Attila fő szálláshelye és palotája", *Földrajzi Közlemények* 46, 1918, 123- 135.
- 5- Tičelořu, I., "Über die Nationalität und Zahl der vom Kaiser Theodosius dem Hunnekhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge", *BZ* 24, 1924, 84- 87.
- 6- Moravcsik, Gy., "Attilas Tod in Geschichte und Sage", *KCsA* 2, 1926, 83- 116.
- 7- Moravcsik, Gy., "Attila és Buda. Adalékok a Priskos- szöveg történetéhez", *EPhK* 50, 1926, 195- 202.
- 8- Grecu, V., "La Curtile lui Attila", *Junimea Literară* 18, 1929, 153- 163.
- 9- Vámos, F., "Attilas Hauptlager und Holzpaläste", *Seminarium Kondakovianum* 5, 1932, 131- 148.
- 10- Grecu, V., "Cetăţeanul roman din Priscus dela Curtile lui Attila", *Codrul Cosminului* 8, 1933- 34, 432- 437.
- 11- Alföldi, A., "Antik ábrázolások az euráziai lovaspásztorok kulturalkátanak ismeretéhez= Antike Darstellungen zur Kenntnis der Kultur der Eurasischen Reiterhirten", *Folia Archaeologica* III- IV, 1941, 1- 16.
- 12- Steinwaller, K., "Merre állott Attila palotája?", *Turán* 27, 1944, 5- 28.
- 13- Romano, D., "Du storici di Attila: il greco prisco e il goto Jordanes", *Antiquitas* 2, 1947, 65- 71.
- 14- Thompson, E. A., *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948, 9- 12.
- 15- Labuda, G., *Roczniki Historyczne* 17, 1948, 456- 460.
- 16- Harmatta, J., "A hun aranyíj, A Magyar Tudományos Akadémia II, társadalmi- történeti tudományok osztályának közleményei 3. R. I. 1, Budapest 1951, 123- 187= The Golden Bow of the Huns ", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* I, 1951, 107- 151.
- 17- Harmatta, J., "A hun birodalom felbomlása I. A hun társadalom Attila korában, A Magyar Tudományos Akadémia II, társadalmi- történeti tudományok osztályának közleményei II, 2, Budapest 1952, 147- 192, The Dissolution of the Hun Empire I. Hun Society in the Age of Attila", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2, 1952, 277- 305.

s. 494

2.1.33. Prokopios

Hun-Türk boylarının tarihi hakkında Prokopios'un çok değerli sıra halindeki bilgilerine minnettarız. Bu bilgileri pekiştirmek adına Justinian zamanında Attila'nın Tuna boyuna yaptığı seferlerin buradaki sağlam yapıyı bozduğunu öğreniyoruz. (KTIS 124, 130=IV. 5, 6). Bir başka bölümde Prokopios Attila ve Aetius arasındaki mücadele ile ilgili düşüncelerini anlatmaktadır– ki Attila burada Massagetler ve İskitlerin lideri olarak sahneye çıkmıştır- ve Attila'nın İtalya seferi ve Aquileia'nın ele geçirilmesini de ayrıntılı bir olay şeklinde anlatmıştır. (HIST I 329- 330= III. 4, 29- 35). Bu hususta Prokopios tasvirinde hemen hemen Jordanes ile aynı fikirdedir, Prokopios bu bölümde kuşkusuz herşeyde olduğu gibi Attila bahsinde Prokopios'un eserinin kayıp bölümlerini delil olarak sunmuştur. (HIST II. 4 = V. 1, 3 'te olduğu gibi). Ancak Prokopios Aquileia'nın ele geçirilmesini Aetius'un 454 yılındaki ölümünden sonra vermesi noktasında yanılır. Bu bağlamda VI. yüzyılın olayları keza Hunlarla birlikte anılmıştır. Ancak bu Hunlar en uzak doğuda yaşayan Ak-Hunlar (Eftalitler) dir.

s. 495

Hun hâkimiyeti Kırım Yarımadası'na kadar uzanmıştı. Prokopios'a göre Hunlar Bizans'ın Kerson ve Boğaz şehirleri arasına kamp kurmuşlar ve I. Justinianos 523 yılında Hunlarla barış yapmak için Boğaz şehrine elçiler göndermiştir (HIST I. 56- 57= I. 12, 6- 9; I. 160= II. 3, 40; KTIS101= III. 7, 12). Diğer topluluklarla birlikte Hunlar Tuna boylarından Bizans'a sürekli akınlar ve saldırılar yöneltmişlerdir (HIST I. 163- 164= II. 4, 4- 11; II. 354=VII. 14, 2; AN 71= 11, 5- 10; 114= 18, 20; 132- 133=21, 26- 29). Karadenizin kuzeyinde yerleşmiş olan topluluklardan Bizans İmparatorluğu'na sürekli rahatsızlık veren Hunların isimleri Prokopios'un VIII. Kitabında (Savaşların kitabı) zikredilmiştir. Eğer yazar burada açık bir şekilde sözlü haberler veriyorsa Hunları Utigur ve Kutrigurlar ile birlikte anlatmalıdır. Çünkü ondan önceki Jordanes, Priskos gibi kaynaklar Hunların 375 yılında ilk ortaya çıkışlarını da anlatmaktadırlar. Prokopios o zamana –yaklaşık 430 yılına- kadar olan olayları tarihlendirmiştir. Son bölümde Hunların isimlerini

Utigurlar ve Kutrigurların yerine kullandığı yerde Utigurların Azak Denizi ve Tın Irmağı'nın doğusunda oturanlar ve Kutrigurların da batıda bulunanlar olarak anlaşılmaları için ayrıntıları da vermiştir.

s. 496

Prokopios başka bir yönden Hunlar Bizans ordusundaki faaliyetleri açısından da ele almıştır. Persler, Vandallar ve İtalyanlar ile olan savaşlarda Hun birliklerinin katılımından bahsetmektedir. (HIST I. 62= I. 13, 19- 21; I. 362= III. 11, 9- 12; I. 390- 391= III. 18, 12- 19; I. 428- 429= IV. 3, 4- 7; I. 475- 477= IV. 13, 1- 17; II. 150- 159= VI. 1- 2). Bu bilgilerden sonra gelen bölüm Hunların etnografik özelliklerini ihtiva etmektedir.

Kaynakça:

1- Dahn, F., *Prokopius von Cäsarea Ein Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung und des sinkenden Römertums*, Berlin 1865.

s. 509

2.1.34. Sokr= Sokrates

Sokrates, Hunların tarihlerine dair verdiği kıymetli bilgiler ile katkı yapmıştır. 375 yılında Hunların Gotlar ile savaşlarını (553= IV. 34) ve 395'te Hunların doğuya girişlerini (661= VI. 1) anlatmıştır. İlginçtir ki verdiği bilgilerde 430 yılında Hunların Burgundları yendiklerini iddia etmiştir (805= VII. 30). 434 yılında Hun hakanı Rua'nın ani ölümünü Psikopos Proklos'un konuşmasından anlaşıldığı gibi eserinin son ciltlerinde anlatmıştır (831- 833= VII. 43); Rua'nın ölümü üzerine bunu Hristiyanlık efsanelerinin bir mucizesi olarak görmüş ve peygamberlik öngörüsünün yerine geldiğini düşünmüştür.

s. 511

2.1.35. Soz= Sozomenos

Sozomenos Hun tarihine dair birçok önemli bilgiler vermektedir. Hunların 375 yılında beklenmedik bir şekilde ortaya çıkışlarını, Azak Denizi'nde mucizevileştirerek (1404= VI. 37) efsanevi bir dille anlatmıştır. Büyük olasılıkla Eunapios'un eserinin kayıp bölümlerinden faydalanmıştır. Kutlu Geyik Efsanesi'nin ilk kayıtlarını da ona borçluyuz. Timotheos ile âlâkalı olarak Tomi piskoposu ve İskit kilisesinin Barbarların büyük akınlarına maruz kalışları çok karakteristik bir biçimde Hunlar arasında yaşamlarının önemli olaylarından biri olarak muhafaza edilmiştir (1500= VII. 26). Sozomenos Hunların 395 yılındaki akınlarından (1509= VIII. 25) ve 404 yılında Trakya içlerine yaptıkları akından (1580= VIII. 25) bahseder. 410 yılında Hunların Uldız komutası altında Tuna'nın güney bölgelerine karşı düzenledikleri akını ayrıntılı olarak anlatır (1605- 1608= IX. 5).

s. 513

2.1.36. Suidas

Suidas sözlüğü Hunlar üzerine yaptığı araştırmaları Priskos, Prokopios ve tanınmamış diğer kaynaklardan referans alarak aktarmıştır.

s. 517

2.1.37. Symeon

Symeon Magistros'un Epitome'si Hun-Bulgar-Türk tarihi hakkında malzemeler sunar. Bilinmeyen müellif, Pers-Hun savaşlarından bir bölümünü Prokopios'a dayandırır (117- 118) ve onu doğrudan doğruya kullanır.

s. 519

2.1.38. Theod An= Theodoros Anagnostes

Theodoros Anagnostes'in eseri 476 yılında Pers Kralı Kabad ile Hunların ilişkilerinden bahsetmektedir.

s. 525

2.1.39. Theod Prod= Theodoros Prodromos

Prodromos'un Macaristan hakkındaki şiirleri imparatorluk materyalleri arasında mevcuttur. Bu şiirlerde Hunlar, Macarlar ve Macaristan olarak geçer (C 14; E 346, 416, 418, 616, 618; G 23, 29, 31, 35, 37, 38, 39, 42, 44, 45; H 742, 743, 744, 745, 754, 765, 766, 772; M 1342; T 370).

s. 527

2.1.40. Theod Skut= Theodoros Skutariotes

Theodoros Skutariotes eserinin bir bölümünde Macarlar ile akraba olan "Hunlar" hakkında açıklamalar yapmaktadır.

s. 530

2.1.41. Theodoretos

Theodoretos'un Kilise Tarihi, Hunlar hakkında da bilgi vermektedir. Büyük olasılıkla bu bilgiler 395 yılında Johannes Chrysostomos'un misyoner olarak Tuna'daki "Konar-göçer İskitlere" gönderilmesi ile edinilmiştir (330- 331= V. 31). Sonrasında da Theodoretos Hunlardan (İskitler) İstanbul surlarının önündeki Tigin Roila'nın¹⁸ ani ölümünden bahsetmiştir (340= V. 37).

s. 533

2.1.42. Theoph= Theophanes

Theophanes'in Kroniği Hun-Bulgar-Türk boylarının tarihi için en kıymetli kaynaktır. Buna dair bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz: V. yüzyılda Hunlarla ilgili bilgiler (haberler) savaşlar ve Attila'nın ölümü hakkında (102- 103, 105, 107, 108) Priskos'a atıf yapar (geri döner) ve ona değinir (116s). Buna karşın o Priskos'u büyük olasılıkla yalnızca Eustathios Epiphaneus'un Kroniğinden tanıyordu. V. Yüzyılda Eftalitler'in tarihi ile ilgili olan (122-124), Prokopios'ta Bizans ordusunda

¹⁸ Bu Hun tiginini ile başka herhangi bir kaynaktan bir bilgiye rastlamıyoruz. Bu nedenle Theodoretos'un Kilise Tarihi adlı eserini 449- 450 yıllarında yazdığını bildiğimizden bu kişinin Hun hükümdarı Rua (Kaynaklarda Rogila şeklinde de geçer) olabileceği kanaatindeyiz.

hizmet eden Hunlar şeklinde yazılmıştı (189, 192, 195). VI. yüzyılın ilk yarısında (bu yıllardan verilen bilgiler) büyük ölçüde Malalas'tan alınmıştır, Theophanes te birçok hadisede Malalas'ın bize ulaşan asıl metnine sadık kalmıştır. Bu metinlerde: Vitalialon'un ayaklanması ve Sabarların çöküşü (160- 161), Hunların Bizans-Pers savaşlarına katılmaları (167, 175), Hunların Boğaz aleyhinde ayaklanmaları (175-176), Hunların Trakya'ya girişleri (217-219, 233) anlatılmaktadır. Theophanes kaynaklarından farklı olarak Hunları Bulgar adı altında vermiş, ve ilk Avar hareketlenmelerinden, davranışlarından, ortaya çıkmalarından bahsetmiştir (232).

s. 534

İmparator Mavrikios zamanında Avar- Bizans ilişkilerini ele alan bölümler ve bu tarihlerdeki savaşların tarihi (252-254, 257- 259, 267-284) ile VI. yüzyılda Türkler hakkında bilgiler (245, 262, 264- 267) verilmiş; buna karşılık Theophylaktos Simokkattes'ten bu konu ile ilgili bölümlerden sadece kısa alıntılar yapılmıştır. Bu arada bu zaman aralığı hakkında bilgi veren diğer kaynaklar hakkında da bilgi yoktur. 474-475 ve 561-562 (120, 236-237) yıllarında Hunların Trakya'ya akın etmeleri, 501-502 yıllarında Bulgarların saldırıları (143), 563 yılında Hermişon (Hermichionen)'un elçiliği (239) ve Avar-Bizans kaynakları hakkında birkaç ayrıntı vardır (246, 252, 280, 290). VII. Yüzyılda Theophanes'in bilgilerini biz okuyucularının bakış açısına bırakmış, bilinen bir kaynağa dayandırmamıştır. İşte bu nedenle onun eseri burada değerli bir tarih kaynağı olmuştur. Bu, Bulgar ve Hazar tarihi için olduğu kadar Avar tarihi için de geçerlidir. Yani Theophanes, Avar-Bizans ilişkileri ve İmparator Phokas ve Herakleios zamanındaki savaşlar (292, 300-303, 316) ile 626'daki İstanbul kuşatmasına (315), Avarlar dışında (Theophanes "Batı Hunları" olarak adlandırır) Bulgarlar, Slavlar ve Gepidlerin de katıldıklarını anlatmış ve Avarların 676- 677 ve 678- 679 yıllarındaki olaylar ile bağlantılarından da bahsetmiştir (356- 359). İmparator Herakleios'un ikinci Pers seferi zamanında Hun adı tekrar ortaya çıkmıştır. 624'te kroniğin belirttiğine göre, İmparator onların bölgelerini geri almıştır (310).

s. 546

Theophanes Simokattes eserinde Avarlar ile bağlantılı olarak farklı topluluklar hakkında da bilgi vermektedir. Eftalitler, Ogurlar, Uar ve Chunniler, Unoguren (Onoguren), Sabarlar, Barselt (Barseliya) (Gölden bahsediyor bu şekilde), Tarniach, Kotzager ve Zabender; başka yerde Hunlar diye de adlandırdığı Türkler hakkında bilgi vermektedir (54= I. 8, 5; 121- 122= III. 6, 9- 16; 128- 129= III. 9, 7; 149= III. 18, 12; 1578= IV. 4, 17; 159= IV. 5, 9; 161 = IV. 6. 10; 167 = IV. 10, 1; 208 = V. 10, 13- 15). Yine Avar ordusuna bakıldığı zaman Bulgarlar hakkında bilgi bulabileceğimizi söylemiştir (251= VIII. 4, 1- 7). Verilen bütün bu bilgiler, birçok önemli kültür tarihi bilgilerini de ihtiva etmektedir meselâ Avar şarkıları hakkında 238= VI. 9, 10), Theophylaktos Simokattes'in bu eseri Hun-Türk boylarının VI. yüzyıldaki tarihleri için en kıymetli kaynaktır.

s. 560

2.1.43. Vita Eph Conf=Vita Ephraimis Confessoris

Efraim'in Synaxarien'deki kısa hayat yazısında (biyografi) Hunların yurdu ile ilgili bilgi verilmiştir.

s. 563

2.1.44. Vita Greg: Vita Gregorii

İlk Ermeni patriği olarak kabul edilen Gregorios'un hayatını anlatan anonim bir biyografik eserdir (yaklaşık 330'lu yıllarda) ve X. Yüzyılda Symeon Metaphrastes'un koleksiyonunda bulunmuştur. Çalışma Ermeniler ile birlikte olan Hunlar hakkında birkaç bilgi ihtiva etmektedir (92, 116).

Kullanılan Çalışmalar: Agathangelus ve Ermenilerden Gregorios'un belgeleri. P. De Lagarde: Göttingen İlimler Akademisi'nde iken yayımladığı resmî makaleleri. XXXV. 1887. 89-118 [= MIGNE: PG 115 (1804) c. 944- 996].

Kaynaklar:

- 1- Bardenhewer, O., *Eski Hıristiyan (Kilise) Edebiyatı Tarihi V* (Freiburg 1932) 182- 185.
- 2- Garitte, G., “Une vie arabe de Saint Grégoire d’Arménie”, *Le Muséon* 65 (1952) 51- 71.

s. 564

2.1.45. Vita Gur: Vita Guriae, Samonae Et Abibi

İmparator Diokletian ve Licinius’un hâkimiyeti altında yaşayan Edessen Martyer’in (15. Nov) hayatını anlatan bu eser Hunların- Eftalitlerin 395-396 yılındaki akınlarından bahsetmekte ve bu münasebetle Hunların Persler, Bizans’ın da Gotlar tarafından desteklendiğini söylemektedir (A 150, 186; M 151, 157, 187).

Kaynakça:

- 1- Váczy, P., *Attila és hunjai, szerk. Németh Gy.*, Budapest 1940, 285.

s. 565

2.1.46. Vita Hyp: Vita Hypatii

Papaz Kallinikos’un başrahip Hypatios’un hayatını anlattığı eserde; Hun saldırıları ile ilgili olarak Hunların 386 yılında Trakya’ya yaptıkları baskınları önlemek amacıyla hisarlar inşa edildiğinden ve 447 yılında Bizans’ın verdiği ağır kayıplardan bahsedilmektedir (12, 108).

s. 576

2.1.47. Vita Theod= Vita Theodori Stratelatae

Kutsal Theodoros’un hayat hikayesini yazan (11. Yy.) X. yüzyılın adı çok fazla bilinmeyen yazarıdır. Kutsal olaylar adı altında İskit ve Hunların saldırılarından ve bu saldırılara karşı yapılan müdafaalardan bahsetmiştir.

s. 577

2.1.48. Zosimos

Zosimos'un eseri Hunların tarihine dair pek çok bilgi vermektedir. Herodot'tan "Kral İskitler" ve "Sigynnai" i olarak tanımlamıştır. Zosimos, Hunların ani bir şekilde ortaya çıkışlarını ticarî söylemleri referans alarak rasyonalist (akılcı) bir biçimde anlatmıştır (174- 175= IV. 20). O, ayrıca Eunapios'un kayıp eserinde anlattığından daha başka ayrıntılara da yer vermiştir.

s. 578

Zosimos, Hun Hakanı Uldız'ın ölümünden bahsetmiştir (242- 243= V. 22). Eserinde Hunlar, Roma'nın müttefiki olarak veya Barbarlar olarak iki şekilde verilmiştir. (177- 179- 181, 190, 249, 260, 275, 280= IV. 22, 23, 25, 26, 34; V. 26, 34, 37, 45, 50).

2.2.2. BYZANTINORTURCICA SPRACHRESTE DER TÜRKVÖLKER IN DEN BYZANTINISCHEN QUELLEN C.II

s. 1- 2.

Hunlar ile ilgili dil kalıntılarına dair bilgileri Attila'nın sarayına giden elçilik heyetleri başta olmak üzere barbar mektuplarının bulunduğu Barbar Arşivi'nde buluyoruz. Bunun dışında imparatorların gönderdikleri mektupları tercüme edilerek kopyalanmış ve saklanmıştır.

448 yılında Priskos'un Hunlar hakkında asıl olarak tercümanların arabuluculuğu ile elde ettiği bilgileri sunduğu sefareti önemlidir. Vigila'nın çevirmeni Hunların dilini iyi bir şekilde anlamıştır.

s.5-6

Kaynaklarda Türk boylarının dillerine dair bakiyeler nispeten daha ender görülmektedir. Dilleri hakkında bilgi edinmek istersek, basmakalıp bir ad olan "barbar" sıfatı gözümüze çarpar. Priskos elçilik ziyareti sırasında sıklıkla Hunlarla

konusmuş, Hun şarkılarını dinlediğinden, Hun dilinden bahsetmiştir. O, İskitlerin karışık bir ırk türü olduğundan ve onların kendi barbar dillerinin dışında Hunca, Gotça ve Latince konuştuklarından da söz etmiştir. Bu bilgi Hun dilinin yalnızca küçük bir grup tarafından kullanıldığını göstermektedir. Suriyeli bir kaynağın belirttiği gibi Hunların sözde İncil çevirilerinin hangi dilde olduğuna dair de bugüne kadar herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Bizim bildiğimiz kadarıyla Hun dilinin tek karakteristiği, V. yüzyıldaki bir Ermeni kaynağında geçmektedir.

s. 8

Grekçe bütün anlatımlarda Türklerin devlet teşkilatları, yaşadıkları yer, hayat tarzları ve başlıca kültürel materyalleri ifade edilmiştir. Bu nedenle bu anlatılardaki Grekçe kelimelere bakılarak büyük bir dikkat sonucu yabancı kelime formları tespit edilebilir. Mesela, Olympiodoros ve Malalas ta geçen ῥῆγες kelimesi “Hakan Attila” veya “Türk Hakanı” anlamında kullanılmıştır. Yine Priskos’un Attila’nın çevresinden duyduğu λογώδες kelimesinin de arkasında bir Hun ifadesinin olduğu ve Hun toplumunun gelişiminin bir göstergesi olarak saklanması gerektiği tahmin edilebilir.

s. 66

Ἀμιλζουροι (Amilzouroi): Tuna Nehri kıyısında yaşan bir Hun topluluğu. Alcildzuri veya Alpidzuri’ler.

s. 76

Ἀτακάμ (Atakam): Soylu bir Hunlu.

s. 79- 80

Ἀττίλας (Attila): Attila, Hun hakanı (433- 453).

Geçtiği yerler:

1- Priskos, EL 121¹⁸ (ἄττίλ), 122^{20 24 29 32}, 123¹⁰ (ἄττίλ), 123^{23 25}, 124^{6 20}, 125^{5 10 14 17 20 26 34} (ἄττίλ: ἀττήλα), 126^{12 18 22 30}, (ἄττίλ) 126³², 127^{9 14 20 23}, (ἄττίλ), 127

24 32 35, 1282, 129^{7 9 13 14 27 30}, 130^{8 10 12 17 25 33}, 135^{1 32}, 139^{10 13}, (άπτίλ), 139²¹, (άπτίλ), 140^{1 10 13}, (άπτίλ), 140^{15 22 25}, (άπτίλ), 140²⁹, 141²⁷, 142⁹, (Άπτίλας), 142²⁷, (άπτίλ), άπτήλα), 143^{3 7 10 14 19 24 28 30}, 144^{3 5 7 10 13 25 30}, 145^{5 8 9 15 23 29 30}, 146^{5 15 23}, 147^{5 10 16 26}, 148^{5 16}, (άπτίλ), 148^{19 25}, 149^{0 14 16 18}, (άπτίλ: άπτήλα), 149²⁷, 150^{3 25 28}, 151^{3 9}, 576^{10 20}, 577^{26 28}, 578⁸, 579^{1 16 24}, 580^{3 13 15 18 27 33 35}, 581^{3 14 15 18 32}, 582^{7 28 30}, 583^{1 11}, 587²⁹, 588⁵.

2- Suidas (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), I 403⁹, II 501²⁸, (Άπτίλας), III 161⁴, 346⁹.

3- IoANT: Ioannes Antiokheus (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), 123³², 124^{3 21 30}, 125², (Άπτίλας), 125³.

4- PROKHIST: Prokopios (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), I 328⁸, 329^{3 7}, 330¹, II 4¹², (Άνταλα).

5- IOLYD: Ioannes Laurentios Lydos: 132².

6- EUAG: Euagrius (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), 26²⁶.

7- CHRONPASCH: Chronikon Paschale (Malalas'tan alıntı yapmış olabilir), 583¹⁵, 587^{9 12 16 18}, 588¹, 598³.

8- THEOPH: Theophanes (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), 102¹⁵, (Άπτίλας), 102²¹, (άπτίλ), 102²⁵, (‘άπτίλ), 103³, 103⁷, 105⁵, 107⁵, 108⁵, 131⁴.

9- NIKXANTH: Nikephoros Kallistos Ksanthopulos, II 1269^c, 1272^d. 1269^d ve 1272^a bölümlerini Malalas'tan almış olabilir.

10- KONSTPORPHADM: Konstantinos Porphyrogenetos, 118⁶, 118^{11 17}.

11- IOMAL: Ioannes Malalas (Prikos'tan alıntı yapmış olabilir), 358⁸, 358^{11 15 18}, 359¹.

s. 87

Βασίχ(Basiq veya Bas-siy): 440'lı yıllarda Hun kumandanı.

s. 91

Βλήδας (Vlidas): Bleda, Hun Hakanı, Attila'nın kardeşi (433- 444).

s. 94

Βοῖσχοι (Voiskoi): Hnların egemenliği altında yaşayan bir halk. Bösük?, kaynaklarda Boiscos olarak geçmektedir.

s. 107

Βουρούγουνοι (Vourougoundo): Hun halkı (IV.- VI. yy.). Burgundlar ile karıştırılmamalıdır.

s. 117

Δεγγζίχ (Dengzich): Attila'nın oğlu Dengizik (Yaklaşık olarak 469).

s. 121

Ἐδέκων (Edekon): Edekon. Hun Hakanı Attila'nın habercisi ve güvendiği kişi.

s. 126

Ἐσκάμ (Eskam): Hun toplumunun ileri gelenlerinden (Es-qam?) Attila 448 yılında onun kızı ile evlenmiştir.

s. 131

Ζόλβων (Zolvon): Roma ordusuna yardım eden Hun ordusunun kumandanı (Çolpan).

s. 132

Ἴρνάχ (Irnach): Hun Hakanı Attila'nın oğlu, İrnik, İrne¹⁹

¹⁹ Bu kelime aynı zamanda Yunanca'da lanet olası anlamına gelmektedir.

s. 133

Ἰσλας (İslas): Hun hakanlarının habercisi (433- 449 yaklaşık olarak) İslasla.

s. 148

κάμων (Kamon) : Hun ülkesinde yaşayanların içtikleri içecek.

s. 169

Κουρσίχ (Koursich): Kursik, Hun kumandanı (Yaklaşık olarak 440).

s. 173

Κρέκα (Kreka) : Hun hakanı Attila'nın karısı Arakan (Yaklaşık olarak 448).

s. 180

Μάμας (Mamas): Hunlarda ileri gelen kişi Mamai (Yaklaşık olarak 433).

s. 218

Ὀνηγήσιος (Onigisios) : Onegesios, Attila'nın sarayındaki Hun sözcüsü On-iyiz (Yaklaşık olarak 448).

s. 219

Ὀνόγουροι (Onogouroi): Azak Denizi'nin doğusunda yaşayan Hunların bir kolu (V.- VI.yy.).

s. 230

Οὐλτίνζουροι (Oultinzouroi): Hun halkı. Ultzindur.

s. 231

Οὐννία (Ounnia): Hun ülkesi.

s. 231- 237

Ούννοι (Ounnoi) : 1- Hunlar; 2- Genel ve toplu anlamda millet ismi olarak; 3. A. Azak Denizi'nin doğusunda Kafkas yöresinde yaşayanlar; 3.B. Azak Denizi'nin batısında Tuna bölgesinde yaşayanlar; 3.C. Kökenleri ve yaşadıkları yerler bilinmeyen Hunlar; 4. Ak-Hunlar (Eftalitler); 5. Hun kökenli topluluk Akatzirler; 6. Sabarlar; 7. Onogurlar; 8. Utigurlar; 9. Kutrigurlar; 10. Bulgarlar; 11. Avarlar; 12. Türkler; 13. Macarlar; 14. Uzlar; 15. Kumanlar; 16. Selçuklular; 17. Osmanlılar; 18. Alanların komşuları olan halk.

s. 237

Οὔπταρος (Ouptaros) : Hun hakani, Attila'nın amcası Ohtar (Yaklaşık olarak 430).

s. 260

Ρούας (Rouas): Rua, Hun hakani, Attila'nın amcası (Yaklaşık olarak 433).

s. 279

Σκόττας (Skottas): Attila'nın güvendiği bir kişi Skutta (Yaklaşık olarak 448).

Σκύθαι (Skythai²⁰): Artık kullanılmayan bir sıfat. Hunları ve diğer Türk soylu halkları ifade etmek için kullanılır.

s. 319

Τουργοῦν (Tourgoun): Bizans ordusundaki Hun savaşçısı. Türkün veya Türk-hun (VI. yy.).

s. 341

Χαράτων (Charaton): Hun beyi Karaton (Yaklaşık olarak 410).

²⁰ Bu kelime aynı zamanda Yunanca'da şok edici anlamına gelmektedir.

s. 350

Ωηβάρσιος (Oivarsios): Hun beyi, Attila'nın amcası Aybars (V. yy.).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA HUNLARINDA KÜLTÜR

3.1. DİN ANLAYIŞI

Avrupa Hunlarının diğer Türk boyları gibi Tanrı'nın gökte olduğunu tasavvur eden bir anlayışı bünyesinde barındıran Gök-Tanrı Dinine sahip oldukları düşünülmektedir. Ulaşılması mümkün olmayan gök Tanrı'nın makamı idi. Semavi dinlerde varlığını gördüğümüz pek çok itikadî esaslara Gök-Tanrı dini de sahipti. Bu özelliğinden dolayı da yaşadıkları coğrafyada özellikle Hristiyanlığın yaygın olması onların zamanla bu dinin tesirine girdikleri yorumunun yapılmasına sebep olmuştur. Bu konudaki görüşlere geçmeden önce Hunların bu bölgeye yani Doğu Avrupa topraklarına gelmeden önce buraların dinî yapısı ile Hunların gelişinden sonraki durumuna bakmamız gerekmektedir. Hunların Doğu Avrupa'da yerleştikleri topraklar bilindiği üzere Tuna boyları ile Macaristan coğrafyasıdır ki bu bölgede Hunlardan önce de sonra da Hristiyanlık inancı yaşanmıştır. Ancak zaman içerisinde Hunların bölgeye yaptıkları akınlar neticesinde buralarda Hristiyanlığın tesisinde önemli rol oynayan beyler bölgeden kaçmışlar ve kalan küçük çiftçi aileler de Hristiyan olmaları noktasında Hunlara bir baskı kuramamışlardır. Bu baskıya rağmen Hunlar bu ailelerin dinlerine saygı göstermekten vazgeçmemişlerdir¹. Öyle ki bu hoşgörülü tutumları diplomatik ilişkilerinde Hristiyan Roma ile kendi tabiiyetleri altında yaşayan Ariusçu kesimler arasında bir köprü görevi üstlenmelerine sebep olmuştur².

Hunların dinî yapıları hakkında bilgi veren Roma tarihçilerine baktığımızda aralarında bir birlik olmadığını görürüz. Zira Silvanus Hunların pagan olduklarını ileri sürerken; Eusebius ilk zamanlar Hunlar daha Anadolu'da iken Hz. İsa'ya Hunları kendilerinden uzak tutması için dua etmiştir; hatta o daha sonraları tamamen retorik sebepler ile (ki kendisi zengin bir kilise mensubudur) Hristiyanlığın

¹ Turhan Kaçar, "Avrupa Hunları ve Hristiyanlık", **Türkler Ansiklopedisi**, C: III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 387.

²Kaçar, a.y.

evrenselleştirilme kaygısının bir sonucu olarak Hunların iman ateşiyle yandıklarını söyleme ihtiyacı da hissetmiştir³. Aynı kaygı ile yazan kilise tarihçisi Orosius'un ifadelerinde de Hunların kiliseleri doldurduklarına dair kayıtlar mevcuttur. Prokopios'un verdiği bilgilerde ise durumun tam tersi olduğu açıkça görülmektedir. Zira o, Hunların kiliseleri yağmaladıklarını, keşişleri öldürdüklerini ve rahibelere tecavüz ettiklerini kaydetmektedir. Daha sonraki dönemde ise dinî belâgatın yüksek derecede tesir ettiğini ifade eden Sozomenos, Tomi piskoposunun erdemlerinden dolayı Hunlar arasında büyük hayranlık uyandırdığını söylemektedir⁴.

Burada ifade etmeliyiz ki Hunların Hristiyan olduklarına dair kayıtlar hem son derece az hem de nitelik olarak doyurucu değildir. Bu kayıtların tamamı maalesef Hristiyanlığı yüceltmek adına dinî bir retorik kaygı ile yazılmışlardır⁵. Hristiyanlığın yanı sıra Hunlar egemenlikleri altında yaşayan ve başka dinlere mensup olan kişilere karşı da son derece anlayışlı davranmışlar ve bu tavırları ile de dikkat çekmişlerdir.

Hunların dini anlayışları içerisinde kâhinlere de büyük önem verildikleri görülmekte; hatta onların sezilerine ve ritüellerine duydukları güven yapacakları hareketlerini hem belirlemekte hem de etkilemiştir. Mesela Jordanes'in kayıtlarında yer alan Catalanium Kuşatması öncesinde Attila'nın kahinlere danıştığı bilgisine dair ki notları: "Kâhinlerin yaptığı bu geleceği görme olayı geleneksel olarak hayvan bağırsakları ve parçalanmış kemiklerdeki hatları izleyerek yapılıyordu ve sonucunda Hunlara felaketi haber verdiler. Ancak küçük bir teselli olarak düşman tarafının komutanının öleceğini ve bunun da zafere gölge düşürdüğünü söylediler" bu önemin en güzel ispatıdır. Bu kâhinlik ritüelleri Türkistan bölgesinde yoğun bir şekilde etkisini göstermiş olan şaman inancından ayrı düşünülmemelidir⁶. Hatta bu kâhinlerin kam olmaları da güçlü bir ihtimaldir. Aynı zamanda Hunlarda şamanın Türkçe karşılığı olan "kam" sözcüğünün Atakam, Eskam gibi isimlerde kullanılması da bunun bir işaretidir⁷.

³ Kaçar, **a.g.e.**, s. 389.

⁴ Prokopios, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, s. 94.

⁵ Otto Maenchen-Helfen, **The World of the Huns**, Ed. Max Knight, London, California University Press, 1973, s. 264.

⁶ Franz Altheim, **Geschichte Der Hunnen**, Erster Band, Berlin, De Gruyter.Co, 1969, s. 218.

⁷ Otto Maenchen- Helfen, **Die Welt der Hunnen**, Ed. Robert Göbl, 1997, s. 268- 270.

3.2. YÖNETİM TARZI

Avrupa Hunlarında yönetim diğer Türk devletlerinde olduğu gibi hakanın hiyerarşik olarak en yüksek makamda bulunduğu bir yapıya sahipti. Bu yapıda hükümdara hükmetme yetkisi (kut) kadim Türk kültürünün en temel ögesi olan töreye uygun şekilde Gök-Tanrı tarafından verilmekte ve hükümdar olacak kişi mutlaka asil bir Türk ailesinden gelmekte idi. Hunlarda hükümdarın yetkisinin Gök-Tanrı tarafından verildiğine en güzel örnek Attila'nın hükümdarlığında halkının kendisine vermiş olduğu "Göğün oğlu" unvanı gösterilebilir⁸. Ayrıca kimin hükümdar olacağı babadan oğula geçen bir veraset sistemi ile değil, liyakate dikkat edilerek belirlenmekte idi.

Avrupa Hunlarında yönetim tarzı hükümdarın merkezde bulunduğu ve toprakların merkez (yani sağ) ve sol olmak üzere iki kanattan yönetildiği bir anlayışa sahipti. Kanatta bulunan liderler tek başlarına bir karar alma yetkisine sahip değillerdi. Meselâ devleti Rua yönettiğinde Oktar'ın, Attila'nın hükümdar olduğu zamanda da Bleda'nın kanatlara hâkim olmaları bunun en açık kanıtıdır⁹.

Avrupa Hunlarında hükümdar kadar hatun ve toy da yönetimde etkili olmuşlardır. Hükümdardan sonra bir diğer en önemli unsur hatundur. Hatun, hükümdardan bağımsız hareket edebilir ve kendi başına hüküm verebilirdi. Bunun en güzel göstergesi Attila'nın eşi Arıkan'ın, kendisine ait bir sarayda emrine tahsis edilmiş hizmetlileri ile yeri geldiğinde elçilik heyetlerini ağırlamasında görülmektedir. Priskos, Arıkan'ın Attila'nın bulunduğu yere geldiğinde ona yemek ve içmek konusunda hürmet ettiğini: "Hakan eşinin ona olan inancını lütûfkâr bir şekilde göstermesini ister" diyerek aktarmaktadır. Yine Attila'nın ağabeyi Bleda'nın eşinin de kendisine ait bir köyde elçilik heyetini ağırladığı bilgisini paylaşmaktadır.

Hükümdar tek başına karar alma yetkisine sahip olmakla birlikte bu yetkiyi kullanmadan önce hatundan sonra yanında bulunan güvendiği kişilerden de görüş almıştır. Meselâ, Priskos'un elçiliği sırasında Attila'nın oldukça yakınında olduğunu zikrettiği Onegesius bunların en önemlilerinden biridir. Siyasî olarak yüksek bir mevkiye sahip olan Onegesius, Latince, Grekçe ve Hun dilini iyi derecede bildiği

⁸ Andreas Alföldi, **Menschen die Geschichte Machten**, Peter Richard Rohden, Erster Band, Verlag S.W. Seidel & Sohn in Wien, 1933, s. 254.

⁹ Öner Tolan, "Avrupa Hunlarında Devlet Teşkilatı ve Sosyoekonomik Yapı", **Tarih Okulu Dergisi**, S: 20, 2014, s. 99.

için Attila'nın en önemli yardımcıları arasında yer almıştır. Edeko, Ardarik, Esla, Eşkam gibi isimler de Attila'ya gerek askerî gerek fikrî olarak yardımcı olan kişilerdir. Attila'nın devleti büyütme çabası neticesinde farklı ırklara mensup kişileri tek çatı altında birleştirmesi yönetimde de bazı değişiklikler yapma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Priskos'un da belirttiği gibi Attila'nın sarayında bulunan bu rütbeli kişilerin oluşturduğu meclise "Logades" adı verilmiştir. Bu kişiler Attila'nın son derece güvendiği, dostluğunu kazandığı ve Hun hâkimiyetini her şeyin üzerinde tutan insanlar arasından seçilmiş kişilerdir¹⁰. Avrupa Hun Devleti'nin siyasetini şekillendirmede önemli roller üstlenmişlerdir. Nitekim Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius'un Maximinos'u Onegesius'un yanına göndererek yardım istemesi ve Onegesius'un Attila'dan habersiz hiçbir şekilde görüşmeyi kabul etmeyeceğini bildirmesi Attila'nın logades'lerine güvenmekte ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer bir olay Chrysappius'un Edekon'u kandırmaya çalışması, fakat Edekon'un hangi vaatte bulunursa bulunulsun hiçbir surette Attila'ya ihanet etmemesinde de yaşanmıştır. "Logades" olarak atanan kişiler muhtemelen tercüman olarak da kullanılmışlardır ki bu; Hun diplomasisinin diğer devletler karşısında daha iyi bir siyaset ortaya koymasına da katkı sağlamıştır¹¹.

Yönetimde ileride devleti yönetmeye aday tiginlerin görev alması da önemli bir gelenektir. Bunun en güzel örneği Attila'nın büyük oğlunu Akatzirler üzerine göndermesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde yönetimde tecrübe kazanmaları sağlanmıştır¹².

Hunlar idareleri altına aldıkları kavimlerin kendi topraklarında yaşamalarına; orduda görev almaları, isyan etmemeleri ve kendilerinin bilgisi dışında başka devletler ile görüşmemeleri karşılığında izin vermişlerdir. Bu şartlara uyanlar rahat bir yaşam sürmüşler, uymayıp herhangi bir nedenle isyana kalkışanlar ise derhal topraklarına gönderilen bir beyin idareyi ele almasını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Akatzirlerin ayaklanmaları sonucu Attila'nın oğlunu buraya idareci olarak göndermesi bunun en güzel örneğidir.

¹⁰ David Nicolle, **Attila ve Göçer Kavimler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 27. Nicolle, bu kişilerden yalnızca Attila'nın yoldaşı olan ve Alman ismi taşıyan yüksek rütbeli kişiler olarak bahsetmiştir.

¹¹Maenchen-Helfen, **The World**, pp. 194.

¹² Priskos, Fragman XI.

Avrupa Hun devletinin merkezinin yani ordugâhının neresi olduğu konusunda pek çok fikir ileri atılmıştır. Bu ordugâha birçok elçilik heyeti gelip gitmiş, akın yapılmış olmasına rağmen net bir bilgi verilememiş, bu konudaki bilgiler tahminlerde kalmıştır. Macar Ovası bu tahminler arasında en çok kabul göreni olmuştur. Priskos'un anlattıklarından çıkan sonuç ise karargâhın Karpatların batısında değil, doğu tarafında olması gerektiğidir¹³.

Bazı araştırmacılar Hunların devletin dış ilişkilerindeki yazışmalarında en önemli özelliklerinden birinin mühür kullanmaları olduğunu ileri sürseler de bununla ilgili olarak görsel bir kaynak gösterememektedirler¹⁴.

3.3. ASKERÎ HAYAT

Avrupa Hunlarında ordu, Asya Hunlarından itibaren kullanılan onluk sistem üzerine kurulmuştur. Asker, 10, 100, 1000, 10.000'lik bir düzen içerisinde talimlerini yapmıştır. Savaş zamanında ordunun başında bizzat kağanın kendisi yer alırken, barış zamanlarında askeri hiyerarşiye uygun bir şekilde, güvenilir, ileri gelen devlet adamlarından biri komutanlığı üstlenmiştir. Attila zamanında bu kişi Onegesius olmuştur.

Türklerde her doğan asker olarak doğmuştur ki sebebi de yaşanan hayat tarzıdır. Bozkır kültürüne sahip Türkler, bu kültürün kendilerine sunduğu hayvancılığa bağlı konar-göçer yaşamı bütün hareketliliği ile yaşamışlardır. Bu hareketli dinamiğin içerisinde at ve kendini koruma iç güdüsü askerliğin doğal olarak yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Daha doğduğu andan itibaren atı ile bütünleşen Türk çocuğu, iyi bir asker olmak için gerekli olan askeri eğitimi hayatın bizzat içinde almıştır. Gerek Türkistan gerekse Doğu Avrupa coğrafyasında varlık gösteren Türkler, savaşçı yönleri ile diğer milletler üzerine korku salmışlardır. Nitekim Hunlar, Avrupa coğrafyasına geldiklerinde manevra kabiliyetleri ve süvari birliklerinin müthiş gücüyle burada yerleşik halde yaşayan Germen kavimleri

¹³ Robert Browning, "Where Was Attila's Camp?", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. LXXIII, 1953, s. 144.

¹⁴ Borbála Obrusánszky, "The History and Civilization of the Huns", *Mikes International*, Vol. VII, Issue 4, 2017, s. 63.

karşısına alışılmadık bir tarzda çıkmışlar ve onlara karşı üstünlük sağlamakta zorlanmamışlardır.

At, tarih boyunca bütün Türk boyları tarafından hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilerek kutsal görülen bir hayvandır. Burada üzerinde durmak istediğimiz bir konu da Hunlarda atın kullanılış şekilleri ile ilgili olarak Attila ve Bleda döneminde Margus Anlaşması'nın görüşmelerinin (pazarlıklarının) yapıldığı sırada Hunların at üzerinden inmemelerinin barbarlık özelliği ve örneği olarak gösterilmeye çalışılmasıdır. Attila ve heyetinin görüşmeleri at üzerinde yapmaları karşı tarafa atın hayatlarında ne kadar önemli olduğunu ve bu görüşmenin yapılmasının asıl sebebinin atın kendilerine sağladığı üstünlükten kaynaklandığını göstermek içindi. Yine Roma heyeti karşısında haysiyetlerine verdikleri önemi en güzel biçimde göstermek istemelerinden kaynaklanmış bir davranış biçimi idi¹⁵. Buna ek olarak Hunların bu davranışları ile Romalıları aşağılamak istedikleri şeklindeki yorumlara da katılmadığımızı belirtmek isteriz. At, siyasî, sosyal ve askerî hayatlarında en önemli yardımcıları olduğu için ona verdikleri önemi bu hareketleri ile karşı tarafa da hissettirmeye çalıştıklarını düşünüyoruz. Zira Türk askeri için atının ve silahının bir namus ögesi olması ve her koşulda korunması inancı Türk töresinin esas temellerinden birini teşkil etmektedir.

Grekler atı ile bütünleşen Hunlara, usta at binicisi, atıyla bütünleşmiş binici hatta insan başlı at manalarına gelen “*centaur*” ismini vermişlerdir. Hunlar, kendilerine atfedilen bu özelliklerini hususî olarak yetiştirdikleri günde beş yüz kilometre koşabilen atları sayesinde kazanmışlardır. Hatta bu atlar Avrasya'nın kültürel yazınında “uçan atlar” olarak tasvir edilmişlerdir¹⁶.

Ok ve yay Türklerin en önemli silahıdır ancak Hunların yay kullandıklarına dair kesin bir kanıt bulunmadığı iddiaları ortaya atılmıştır. Bu iddialara en güzel cevap olarak: Roma ordusunda görev alan Hunların at sırtında çevik bir şekilde kullanabildikleri yayları sayesinde en iyi süvari grubunu oluşturmaları; Roma ordusunun bu süvari ve ok veyayı çok iyi kullanabilen Hunlar sayesinde 430'lu

¹⁵ Rudi Paul Lindner, “Nomadism, Horses and Huns”, **Past and Present**, No:92, Aug. 1981, pp.9.

¹⁶Obrusánszky, **a.g.e.**, s. 63.

yıllarda kazandıkları başarıları ve Aetius'un Hun korkusundan dolayı sebep olduğu iç savaş verilebilir¹⁷.

Hunların askerî yeniliklerinden biri de kement kullanmalarıdır. Marcellinus'un da söylediği gibi “*Hunları en zorlu savaşçılar yapan özellik, klasik uçlar yerine oklarında keskin kemik kıymıkları olan uçlar kullanmaları idi, bu onlara uzun mesafeler kat etmeleri için bir maharet sağlıyordu. Yakın mesafelerde ise Hunlar hayatlarını hesaba katmadan savaşıyorlardı ancak rakipleri kılıç çekerse onları yürümelerini ve at binmelerini imkânsız hale getiren büzgülü kıyafetlerindeki organları adeta bir kement gibi kullanarak bacaklarından yakalıyorlardı*”¹⁸.

Sınırların genişlemesi ile merkezden uzak bölgelere hâkimiyetin sağlanması amacıyla eligler¹⁹ gönderilmiştir. Özellikle Attila'nın başa geçtiği dönemlerde hem Avrupa Hun ordusunun okçu-süvari birlikleri yetersiz kaldığından orduda stratejik olarak yeni bir yapılanmaya gidilmiş hem de devlete bağlı hale getirilen ve Hun soylu olmayan kabilelerin askerî alandaki farklılıkları, Hun ordusunda bir düzenlemeye yol açmıştır²⁰. İlk önce merkezî sisteme yönelik bir ordu yapısından uzaklaşarak, konfederasyon halinde yaşamaya ve bu yapıyı savunabilmeye yönelik bir ordu sistemi uygulamaya konulmuştur. Bu yeni yapılanmanın getirdiği en büyük sorumluluk dışarıdan gelecek tehlikeler arttıkça merkezdeki kuvvetin en üst düzeyde olması gerekliliğidir. Zira akınlarda ele geçirilen şehirlerden askerlerin toplanması ve devlete sadık bir biçimde yetiştirilmeleri oldukça dikkat isteyen bir hadisedir. Nitekim Hunların askerî alandaki üstün meziyetleri bu birlikler aracılığıyla Avrupa'da yayılmaya başlamıştır.

Savaşlarda kullandıkları ok, yay ve at uzak savaş taktiklerini çok iyi uygulamalarını sağlarken; burada yaşayan ve yakın savaş sanatını benimsemiş diğer kavimlerde endişe ve korku yaratmıştır. Hunların kullandığı bu savaş tarzında amaç

¹⁷ Tunç Türel, **Towards the End of An Empire: Rome in the West and Attila (425-455 A.D.)**, Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Department of History Master's Thesis Ankara, 2016, s. 43.

¹⁸ Ammianus Marcellinus, **The Later Roman Empire (A.D. 354- 378)**, Trans: Walter Hamilton, Penguin Books, 1986, s. 412.

¹⁹ Türkçe'de “il” kökünden türemiş olan bu unvan hükümdar, prens veya devletin veya belirli bir bölgenin idaresinden sorumlu kişi manasına gelmektedir. Hatta Attila'nın oğlunun da buna uygun biçimde isminin bu anlama geldiği düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Abdülkadir Donuk, **Eski Türk Devletlerinde İdarî- Askerî Unvan ve Terimler**, TDAV Yay., İstanbul 1988, s. 20.

²⁰ Peter Heather, “Goths and Huns c. 320-425”, **The Cambridge Ancient History**, Vol: XIII, Cambridge 2008, s. 503.

düşmanı öldürmek değil, öncelikle ürküterek geri çekilmelerini sağlamaktır. Göğüs göğse savaşmalarını gerektirecek durumlar olduğunda ise sahte bir geri çekilme ile düşmanın etrafını sararak (Turan Taktiği- Kurt Kapanı) savaşı kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Bu taktik zenginliği karşısında bütün ordular savaş stratejilerini Hunlara göre değiştirmek zorunda kalmışlardır²¹. Bu taktiğe göre Hunlar savaştan önce keşif yaparak düşmanlarını tanımaya çalışmışlar, akabinde de atlarının hızı ve silahlarının çevik kullanıma uygun hafif yapısından dolayı aniden ortaya çıkarak düşmanlarını alt etmişlerdir. Ancak bu alt ediş Roma'da o kadar anlaşılammıştır ki Romalılar Hun savaş taktiğini kaynaklarında düzensiz hareketler olarak tanımlamışlardır. Nihayetinde uzun zaman sonra Hun savaş taktiğini anlayarak kendi taktiklerini değiştirmek durumunda kalmışlardır.

Çeşitli milletleri hakimiyetleri altında aldıkları için ordularında bu milletlere mensup askerleri savaş meydanında birbirlerinden ayırt edebilmek için değişik yöntemler de kullanmışlardır. Bu yöntemlerden biri değişik renklerdeki atlardan istifade etmeleri diğeri de Hunların yaşadığı yüzyıllarda Avrupa'da zirveye çıkmış olan sembollerle işaretleme yapma geleneğidir. Bu geleneğinde temeli bozkır kültürüne dayanmaktadır. Savaşlarda çok çeşitli silahlar kullandıkları bilinmekte ve bu silahların en önemlisinin şimdiye dek dünyanın en iyisi olan yayları olduğu söylenmektedir²².

Avrupa Hunlarının savaşlarda kullandıkları psikolojik yöntem ise kâhinlerden faydalanmalarındır. Bilindiği üzere Attila savaşmadan önce kâhinlere danışır²³ ve fala baktırırdı. Bu fal, bir koyun kemiğinin ateşe atılması ve onun ateşte aldığı şekilden yola çıkılarak yorumlanmasıdır.

Avrupa Hun Devletinin zayıflamasından sonra Hunların Roma ordusunda paralı asker olarak görev aldıklarını Eunapius, Prosperus, Zosimos²⁴ gibi yazarlar kaydetmişlerdir. Bu kayıtların ortak özelliği Hunlardan oluşan birliklerin düşmana korku saldığı ve savaş üstünlüğü sağladıklarıdır.

²¹ Tolan, **a.g.e.**, s. 104.

²² Obruşánszky, **a.g.e.**, s. 63.

²³ Wilhelm Martens, **Jordanes Gotengeschichte Auszüge aus seiner Römischen Geschichte**, Franz Dunder Verlag, Leipzig 1884, s. 63. Ayrıntılı bilgiyi II. bölümde Jordanes'i tanıttığımız kısımda vermiş idik.

²⁴ Tafılatlı bilgi tezimizin II. bölümünde verilmiştir.

Resim 3.1. Kementlerin açıkça görüldüğü Hunların savaş tasviri

Kaynak: Alman okullarında derslere hazırlık materyallerinden (Mittelschulvorbereitung) alınmıştır. Fatma Aysel Ilgın kişisel arşivi.

Sonuç olarak, Ammanus Marcellinus, Zosimos, Jordanes, Priskos gibi Bizanslı tarihçilerin de belirttiği üzere Hunların ayakları neredeyse hiç yere basmayacak şekilde at üzerinde yaşamaları; Avrupa Hun ordusunun temelini at üzerindeki okçu-süvari birliklerinden oluştuğu gerçeğinin en güzel kanıtıdır.

3.4. HUKUK SİSTEMİ / ADALET ANLAYIŞI

Eski Türklerde adalet anlayışı “töre” adı verilen yazısız yasalar ile kesin hükümlere bağlanmış bir yapıda idi. Dolayısıyla hangi suça ne kadar ceza verileceği toplumun deneyimleri sonucu belirlenmişti. Hükümdar, tek başına karar verme yetkisine sahip olduğu gibi bir heyet ile birlikte yargıya varmayı yani töreye hükümlerine uyararak karar vermeyi tercih etmekte idi. Ayrıca hükümdarın dışında karar alma yetkisi bulunan heyetin verdiği kararı hükümdarın değiştirme hakkı da vardı. Örneğin Priskos’un 15. fragmanında ayrıntılı bir biçimde anlatılan Attila’ya

karşı suikast girişiminde en önemli görevi üstlenen Vigilas'a (Bigila) verilen ceza bu uygulamanın en güzel örneğidir. Attila'ya suikast girişimi sırasında suçüstü yakalanan Vigilas'a ceza olarak ilk önce oğlunun öldürülmesi cezası verilmiş ancak Bigila'nın yalvarmaları karşısında kayıtsız kalamayan Attila, Vigilas'ın kendisini zincirlemesine, oğlunun ise onu kurtarmak üzere elli altın libre getirmesine hüküm vermiştir.

Avrupa Hunlarında suç ve suça verilen cezalar noktasında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz ama o dönemin en önemli kaynağı olan Priskos'un verdiği bilgilerden bir değerlendirme yapma şansına sahibiz. Asker bir toplumda istihbarat önemlidir. Düşmanı iyi tanıma ve kendini koruma noktasında gerekli tedbirlerin alınmasında istihbarata ilişkin bilgiler öne çıkar. Bilgi toplamak üzere gönderilen casuslara yakalandıklarında çok ağır cezalar verildiğini görüyoruz: Priskos'un verdiği bilgilere göre casusluk için Roma'dan Hun topraklarına gelen bir İskit yakalandığında kendisine idam cezası verilmiştir. Priskos'da bizim idam olarak yorumladığımız kelime “ἀνασταυρώω” olarak geçmektedir. Bu kelime aslında kazığa oturtulma veyahut çarpmaya gerilmeyi ifade etmesine rağmen burada boyunlarından asılmış olmaları onların idam edilmiş olduklarını yorumlamamıza sebep olmuştur.

Bir diğer örnek ise savaşta efendilerini öldüren iki kişinin elleri bağlanarak yargılanmaları sonucunda ceza almalarında görülmektedir. Verilen ceza her ikisinin başlarından ve boyunlarından bir ağacın dalına asılarak idam edilmeleridir²⁵.

Yine 449 yılında yaşanan bir olayda da Hunların suçu nasıl yorumladıklarını ve cezayı nasıl verdiklerini anlayabiliyoruz. Şöyle ki: Romanus başkanlığındaki Batı Roma elçilik heyeti, aşağıda bahsedeceğimiz olay sonucunda bozulan ilişkileri düzeltmek adına 449 yılında Attila'ya hediyeler vermek üzere gelmiştir. Söz konusu olay, Galya Seferi sırasında şehrin piskoposunun Bleda'nın sekreteri Constantius'a altın kâseler vererek şehrin ve kendisinin esir düşmesi durumunda kendisini kurtarması için bu kâseleri fidye olarak vermesini istemesi ile ilgilidir. Güvenilir bir kişiliğe sahip olmayan Constantinus kâseleri Romalı bir banker olan Slyvanus'a altın karşılığında rehin olarak bırakmıştır. Yapılan anlaşmaya göre eğer Constantinus altınları geri ödeyemez ise Slyvanus kâseleri istediği gibi kullanabilme hakkına sahip olacaktı. Yapılan bu anlaşma Attila ve Bleda tarafından duyulunca Constantinus

²⁵ Priskos, Fragman XIV.

kazığa oturtularak idam edilmiştir. Bunun üzerine Batı Roma, elçi göndererek Attila'nın hiddetini bir nebze olsun bastırabilmeyi amaçlamıştır²⁶. Attila elçilik heyetinin Slyvanus'u istemekten vazgeçtiği takdirde kâselerin değeri kadar altını kendisine vereceklerini söylemesine rağmen ikna olmamış, hırsızlıkla suçladığı Slyvanus'u derhal teslim etmelerini talep etmiştir. Gönderilmediği takdirde de savaş açacağını söylemiştir.

Attila'nın bu isteği bazı tarihçiler tarafından her ne kadar savaş açmak için bir bahane olarak gösterilse de kanaatimizce eski Türk toplumlarında en ağır suç ve cezalar arasında hırsızlık zinadan sonra ikinci sırada gelmektedir. Avrupa Hunlarında da durum değişmemiş her türlü suç günümüz anlayışı ile ister hafif ister ağır olsun daima ölüm ile cezalandırılmıştır. Suçun cezasının ağır olması toplumda suçların işlenme oranının da en asgaride olmasını sağlamıştır ki bu yüzden de kaynaklarda suçlara dair bilgilere az rastlamaktayız.

3.5. GÜNDELİK HAYAT VE BAZI UYGULAMALAR

Avrupa Hunlarının gündelik yaşamları bozkır kültürünün özelliklerini taşımaktadır. Nitekim kazılardan çıkan arkeolojik buluntular da Hun yaşam tarzının bozkır tipi bir yaşam tarzı olduğunu kanıtlar niteliktedir²⁷.

Gündelik ve askeri hayatın getirdiği en önemli ihtiyaç şüphesiz ki yeme-içmedir. Hunların bazı otları topladıkları ve yarı pişmiş et yedikleri bilinmektedir. Ancak Ammianus Marcellinus gibi yazarlar bazı tarihî kaygılarla Hunları medeniyetin en aşağı seviyesinde göstermek için çiğ et yediklerini söyleyerek farklı göstermeye çalışmışlardır. Bu yazarların yorumlarına katılmamız mümkün değildir. Hunları çiğ et yemekle itham etmeleri kendi kültürlerinde olmayan bir alışkanlığı bilmeden aşağılamalarından başka bir şey değildir. Bilindiği üzere Türkler hayatlarının vazgeçilmez besini olan eti kurutarak yanlarında taşımışlardır. Etin kurutulduğunu bilmeyen yazarlar bunu çiğ et olarak yorumlamışlardır (Kaldı ki çiğ et yemek medeniyet seviyesini belirlemede ne kadar etkili olmalıdır?). Ayrıca eyerin altına konulan etin suyunu salarak kuru bir şekilde pişmesinin sağlandığını veya etin

²⁶ Hrvoje Gracanin, "The Western Roman Embassy to the Court of Attila in A.D. 449", *Byzantinoslavica*, Vol. LXI, Prague 2003, (53-74). s. 61.

²⁷ Altheim, *a.g.e.*, s. 360.

eyerden kaynaklanan bazı yaraları iyileştirmek amacıyla kullanıldığını da bilmekten uzaktırlar.

Prikos'un kayıtlarında Hunların yeme-içme alışkanlıklarına dair bilgiler arasında özellikle darı ve buğdayın Hun ülkesinde önemli olduğunu anlıyoruz, ayrıca “medos” adı verilen bir şarap ve “kamon” adındaki Macaristan bölgesine özgü bir bira ikram ettiklerini de görüyoruz²⁸.

Avrupa Hunları uçsuz bucaksız bozkırda hayatlarını idame ettirmeye alışık olsalar da her zaman “su”ya son derece büyük önem vermişler ve su kenarlarında yaşamayı tercih etmişlerdir. Yaşadıkları coğrafyada hem bataklık hem de göller ve nehirler vardı. Bu yüzden de bataklıkları, gölleri ve ırmakları aşmak üzere sallar, kayıklar kullanmışlardır. Bu durum kaynaklarda şu şekilde belirtilmektedir:

Priskos, “... Zor aşılan (bataklık?) bir yere geldik. Burada barbar kayıkçılar bizi kayıklara bindirip karşı tarafa geçirdiler ki, bu kayıklar ağacın gövdesi oyularak yapılmış şeylerdi. Bu nehri aştık²⁹”. Devamında da, “Nehirlere geldiğimizde bunların bir takım gemilerle geçilebildiklerini gördük. Nehirleri ağaçlardan yapılmış kayıklarla geçtik. Bazı nehirleri de bataklıklardan gelen sallarla geçtik³⁰” demektedir.

Yine Prikos, Hunlara ait bir köyde içme suyu ihtiyacını karşılayan bir havuz başında beklediklerini kaydederken;³¹ Onegesius'un sarayını anlattığı bölümde sarayın çitle çevrilmiş bölümlerinin yakınında bir hamam bulunduğunu belirtmektedir ki bu da bize Hunların sadece çevre değil kişisel temizliğe de ne kadar önem verdiklerini göstermesi bakımından önemlidir³². Ayrıca Prokopios, Hunların saçlarını uzatarak şekil verdiklerinden ve buna “Hun tarzı” denildiğinden bahsetmektedir³³.

²⁸Gyula Moravesik, **Byzantinoturcica Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen**, C.II, 2. Bsk., Berlin, Akademie Verlag, 1958, pp. 148. Ayr. Bkz.: Maenchen-Helfen, **The World**, pp. 254.

²⁹ Priskos, **Fragman**, VIII.

³⁰ Priskos, **Fragman**, VIII.

³¹ Prikos **Fragman** XI-2.

³² Mualla Uydu Yücel, “Doğu Avrupa Türklerinde Temizlik (Avrupa Hunları, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman-Kıpçak), **Temizlik Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 335.

³³ Franz Altheim, **a.g.e.**, s. 234. Ayr. Bkz.: Abdülkadir Donuk, “Eski Türklerde Saç Şekilleri Hakkında” **Saç Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi, 2004, s. 9.

Hunların yaşam tarzları ile ilgili olarak öncelikle Ammianus Marcellinus'un verdiği "onların barınmaya ihtiyaç duymadıkları hatta barınaklar içinde kendilerini güvende hissetmedikleri" bilgisi; Hunların barınaklarının olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bilindiği üzere konar-göçer hayat tarzının getirdiği yaylak-kışlak hayatı kalıcı meskenlerde hayatlarını geçirenler için farklı algılanmıştır ki Marcellinus'da bunlardan birisidir. Bozkır hayatı dediğimiz konar-göçerlik üzerine kurulan hayatın en temel unsuru taşınabilir evleri yani otağlarının olmasıdır. Yazın serin ve ılık, kışın sıcak yerlerde rahat bir hayat ancak bunlar sayesinde yaşanabilirdi. Ancak bunu anlayacak bir hayat tarzına sahip olmayan Batılı tarihçiler kendi bakış açıları ve kültürleri üzerinden Türkleri ve Hunları yorumlayıp bir anlamda da yargılamışlardır.

"At Türk'ün kanadadır", sözlerinin yansımaları Hunların atlarına verdikleri önemde de ayrıca görüyoruz. Vegetius eserinde Hunların atlarının özellikleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Roma'da düşük bir gelire sahip olduğu için veterinerlik mesleğinin yok olduğunu bahsettiği bölümde Hunların atlarına nasıl baktıklarından, Romalıların onlardan çok şey öğrendiklerinden ve onları örnek alarak atlarına bakmaya başladıklarından söz etmektedir. Yine Vegetius, Hun atlarının soğuğa dayanıklı ve güçlü hayvanlar oldukları için veterinerlere ihtiyaç duymadıklarını; Roma atlarının ise bu kadar dayanıklı olmadıklarını söylemektedir. Vegetius, barbar atlıları içinde yaptığı sıralamada Hun atlarının en az Pers ve Sicilya atları kadar uzun ömürlü, itaatkâr ve dayanıklı olduklarını, bu nedenle de savaşa uygunluk bakımından ilk sırada yer aldıklarını da ifade etmektedir³⁴.

Hun toplumunun hiyerarşik yapısı da hayat tarzlarını yansıtan önemli bir unsurdur. Bununla ilgili bilgileri de bize yine Priskos vermektedir. Roma elçilik heyetinin çadır kurmak istedikleri yere Attila'nın otağından daha yüksekte olduğu için izin verilmemesi ve Onegesisus'un sarayının Attila'nın sarayına nazaran daha ihtişamsız ve kuleler ile donatılmamış olması bu hiyerarşik yapının önemli bir göstergesidir³⁵.

Avrupa Hunlarında el işçiliği ustalarının var olduğunu Attila'nın mükemmel bir süsleme ile işlenmiş sarayının duvarları ile Onegesisus'un sarayının

³⁴ P. Vegeti Renati, **Mulomedicinae Libri**, Ed. Ernestus Lommatzsch, Lipsiae 1903, s. 248-252.

³⁵ Priskos , Fragman XI.

Macaristan'dan getirilen taşlarla işlenmiş duvarları göstermektedir. Her iki sarayda Hunların taş-duvar işçiliğinde oldukça maharetli olduklarının bir kanıtıdır. Ayrıca Avrupa Hunlarında el sanatlarının önemli bir yeri olduğu ve ok imalatı başta olmak üzere, Hun ülkesinde eyer ustalığı, at koşum takımları imalatı, kılıç ve savaş bıçakları imalatı dolayısıyla da demircilik, oymacılık gibi sanatlarla iştil edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta kaynaklarda geçen Hunların tomruğu ve taşları kendi ülkelerinde bulamayarak ithal ettikleri bilgisidir. Bu da bize Hunların tomruk bulamadıklarında ormanda, taş bulamadıklarında da dağda yaşamadıklarının yani tam bir bozkır milleti olduklarını kanıtlamaktadır³⁶. Priskos'un yine Hunlarla ilgili olarak XI. Fragmanında verdiği bilgiler arasında Attila'nın sarayında etrafındaki hizmetçi kızların Hun giysileri için ipek üzerine nakış işledikleri yer almaktadır. Bu bilgiden hareketle Hunların süsleme sanatlarında da oldukça gelişmiş olduklarını söyleyebiliriz³⁷.

Avrupa Hunlarının bozkır kültürüne özgü yaşam tarzları giyim kuşamlarına da yansımıştır. Kışları ormanlarda yaşayan hayvanların postlarından kendilerine kıyafet yaptıkları, yazları ise kıyafetlerinde bez ve ipek gibi daha hafif materyallerden yararlandıkları bilinmektedir. Belden bir kemer ile tutturdıkları paltoya benzer bir giysi giydikleri, at üzerinde rahat olabilmek amacıyla pantolon giydikleri ve başlarına bir başlık geçirdikleri de kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır³⁸. Bununla beraber Hunların koyunun yününe eğirerek keten elde ettikleri ve bunu kıyafetlerinde kullandıklarına dair bilgiler de mevcuttur³⁹.

Hunların hayatlarında savaş ve eğlence en önemli yeri tutmuştur. Savaş sonrasında zaferin kazanılmasından hemen sonra eğlenceler tertip edilmiştir. Yine hayatlarının her aşamasında doğumdan ölüme kadar toylar düzenleyerek en özel ve güzel günlerini kutlamışlardır. Dini ritüellerde ve devlet yönetiminde de buna dikkat etmişlerdir. Yaptıkları eğlencelerde ve verdikleri şöenlerde Hun adetlerine göre kutsal kabul edilen uygulamalara özellikle yer vermişlerdir. Mesela Priskos'un kayıtlarında Attila'nın sarayındaki akşam yemeğinde Attila'nın sağ tarafının en

³⁶ Abdullah Üstün, **Geç Roma Tarihi Yazımında Hunlar- Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı**, s. 160.

³⁷ Priskos , Fragman 11.

³⁸Tolan, **a.g.e.**, s. 111.

³⁹ Maenchen- Helfen, **Die Welt**, s. 172.

şerefli yer olduğu, elçilik heyetinin oturduğu sol tarafın ise sağ tarafa nazaran daha az şerefli olduğu kaydedilmiştir⁴⁰. Ziyafet sırasındaki oturma düzeninden ve yemek sonrasındaki adetlerinden de anlaşılacağı üzere Hunlar bütün her şeyi bir düzen içinde yapmışlardır. Yemek sırasında mütevaziliğini göstermek isteyen Attila herkese gümüş tabaklarda, altın ve gümüş kadehlerde servis açtırmış, kendisi ise tahta bir tabakta yalnızca et yemiştir. Sağında oturan ilk kişiye Attila şarabını aldıktan ve herkesi selamladıktan sonra şarap ikram edilmiş ve o, ziyafet masasındaki adeti âdeta örnek verircesine göstermiş ve diğer misafirlere de aynısını yapmaları istenmiştir. Bu adet ise; kendine özel olarak hizmet etmekle görevli olan kişinin şarabını getirdikten sonra ayağa kalkmak, ayakta iken şarabını içmek, sonrasında da Attila'nın sağlığına dualar ederek yerine oturmaktır. Bu, her tabak yemekte tekrarlanmıştır. Ondan sonra masada bulunan diğer kişiler de aynı seremoniyi gerçekleştirmişlerdir⁴¹. Bununla beraber masanın çok bol ve çeşitli yemeklerle dolu olması da Hunların ziyafetlerinin niteliğini göstermektedir. Attila'nın bu bolluk içinde yalnızca et yediği ve her türlü ihtişamdan uzak durduğu üstüne basılarak tekrarlanmıştır. Hatta öyle ki bu ziyafet sırasındaki Attila tasvirinde ne kıyafetlerinde ne yanında asılı duran kılıcında, ne de atının dizginlerinde en ufak bir süslemeye rastlanmadığı Priskos tarafından kaydedilmiştir⁴². Son olarak bu ziyafet sırasında Attila'nın zaferleri ve kahramanlıkları üzerine söylenen türkülerin de son derece etkili olduğu hatta ruhunu dinlenmeye çekmiş kişilerin bile gözlerini yaşartacak derecede onlara tesir ettiği de verilen bilgiler arasındadır⁴³. Priskos'un eserinde bu ziyafet geleneğinden iki defa bahsetmesi ve ikisindeki uygulamaların da aynı olması Hunların yemeklerini belirli bir düzen içerisinde yediklerini göstermektedir. Ayrıca diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sağ tarafı diğer taraflardan daha üstün addetme geleneğini de devam ettirmişlerdir.

Avrupa Hunlarında bir diğer önemli özellik kırmızı renkli lal taşının önemi ve kullanımınıdır. Attila'nın lal taşlarıyla süslü altın bir kol bandı taktığı, bu bandın bir parçasını kaybettiğinde hâkimiyetinin zayıfladığına inanarak, akınlarını yavaşlattığına dair bir efsane mevcuttur.

⁴⁰ Priskos , Fragman XIII.

⁴¹ Priskos Fragman XIII.

⁴² Priskos Fragman XIII.

⁴³ Priskos Fragman XIII.

3.6. EKONOMİK HAYAT

Hun ekonomisinin temeli bozkır kültürünün kendisine sağladığı hayvan yetiştiriciliği üzerine kurulmuştur. Hunlar kendi ülkelerinden at, sığır ve koyun başta olmak üzere diğer hayvanlardan ürettikleri deri, yün, et gibi malları arabalar ve deniz yolu ile ihraç ederek önemli bir iktisadî kaynak elde etmişlerdir. Bunun karşılığında Romalılarından ise kendi ülkelerinde yetişmeyen yiyecekleri değerli taşları, ipeği ithal etmişlerdir.

Hunların ticari kaynaklarından bir diğeri de yaptıkları anlaşmalar sonucu diğer devletlerden aldıkları vergilerdir. Yine şehir kuşatmaları sırasında elde ettikleri ganimetler ve elçilik heyetleri ile birlikte gelen hediyeler de önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır.

Arkeolojik buluntular arasından çıkan madenî paralar, Hunların hâkim oldukları bölgede ticaret yolları bulunduğu dair bir kanıttır. Bunlardan ilki milattan önce ikinci yüzyıla tarihlendirilen ve Pontus'un (Karadeniz) kuzeyinden geçerek Çin ve Hindistan'a uzanan yoldur. Diğeri ise bazı klasik dönem tarihçilerinin de söyledikleri gibi Hazar Denizi kıyılarından Azak Denizi, Ermenistan, Med ülkesi ve Hindistan'a giden yoldur. Bu yolda Macaristan bölgesinde bulunan Hindistan Kralı Kumaragupta (414-455) ve Sasani kralı V. Behram (420-438)'a ait altın paralar, Hunların Türkistan içlerine kadar uzanan ticarî bağlantılarının şüphe götürmez ispatıdır⁴⁴. Ticaret yollarının kesiştiği noktaları yurt edinen Hunların ticaret mallarından vergi almış olabilecekleri ihtimali göz önüne alındığında oldukça fazla bir gelir elde ettiklerini söyleyebiliriz⁴⁵.

Hunların gelir kaynakları arasında en önemli sırada yer alan maden ise altındır. Altın taşınabilirlik açısından kolay olduğu için Hunlar tarafından her zaman tercih edilen bir kaynak olmuştur⁴⁶. Margus Barış Anlaşması'nda Hunlara 700 libre

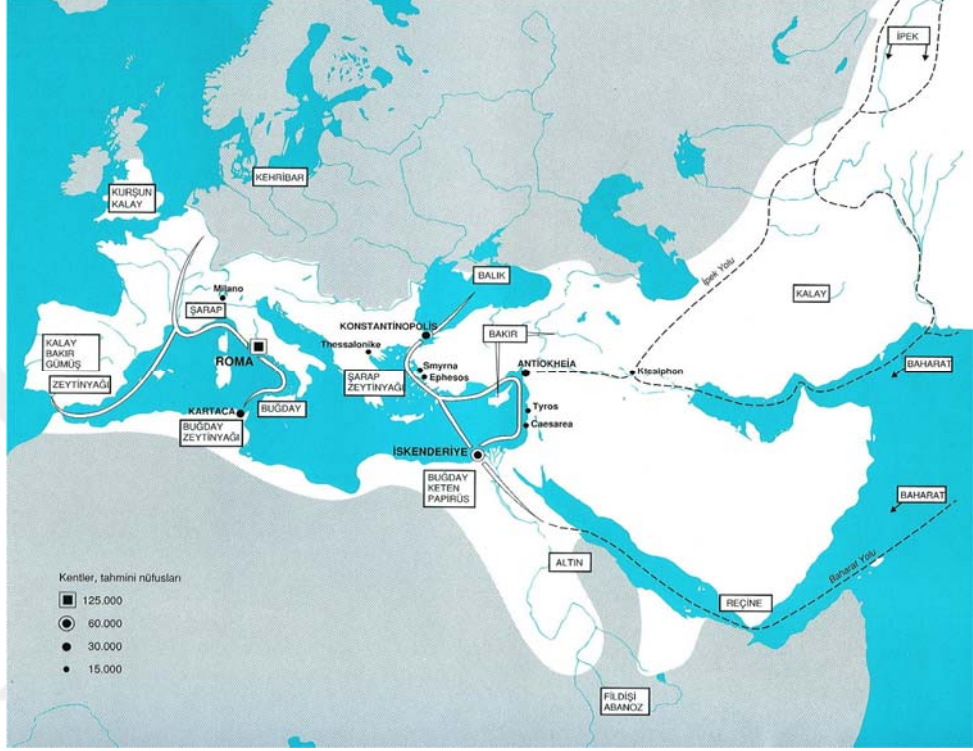
⁴⁴ Alessandra Giumlíá-Mair, "Metallurgy and Technology of the Hunnic Gold Hoard From Nagyszéksós", **The Silk Road**, Vol. XI, 2013, s. 13.

⁴⁵ Maenchen- Helfen, **Die Welt**, s. 142-143.

⁴⁶ Lotte Hedeager, Scandinavia and the Huns: Interdisciplinary Approach to the Migration Era, **Norwegian Archaeological Review**, Vol.40, N.1, 2007, s. 45.

altın ödenmesi kararlaştırılırken bu miktarın Anadolius Barışı'nda 2100 libreye çıkarılması da buna örnek olarak gösterilebilir⁴⁷.

Harita 3.1. Doğu Avrupa ticaret yollarını ve şehirlerini gösteren harita

Kaynak: Colin McEvedy , **İlkçağ Tarih Atlası**, Terc. A. Anadol, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 107.

3.7. HUN DİLİ

Hunların dilinden bahsetmeden önce, Asya ve Batı Avrupa'nın eski büyük devletlerinin hemen hepsinde dil birliği bulunmadığını göz önünde tutmamız gerektiğini ifade etmek isteriz. Devlete tabi olan kavimler, devleti kuran kavmin adını alırlar ve bu adı devletin dağılmasından sonra da kısa veya uzun bir süre taşırlar; aslında aldıkları bu isim sadece bağlı buldukları siyasi birliğe dâhil olduklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte devleti kuran kavmin bir dil birliği tesis etmesi de gerekmektedir. Buna göre birçok kavimden oluşan devletin dilinin nasıl olacağı tartışması ortaya çıkar:

⁴⁷ Bu altınların dökme veya eritilmiş altından yapılan paralar olduğu ve "solidi" adını taşıdıkları da bilinmektedir. Bu paralar tributus (haraç) olarak Hunlara verilmektedir. Bkz.: Giumlia-Mair, a.g.e., s. 16.

- 1- Devletin dili hangi dildir?
- 2- Devlete dâhil diğer kavimlerin dilleri nelerdir?

Bilindiği üzere Avrupa Hunları, Asya Hunlarının devamı olsalar da ikinci şıktan dolayı devletin dilinin tam anlamı ile ne olduğu konusunda kaynaklardaki bilgileri değerlendirdiğimizde herhangi bir ortaklığa sahip olmadığını görüyoruz. Zira Avrupa Hun Hakanlığı içinde İranî kavimler, Germanler, Slavlar ve diğer İndo-Germen kavimleri de vardı⁴⁸. Bildiğimiz Priskos'un sefaretî sırasında bir Hun kâtibinin kaçakların isimlerinin yazılı olduğu listeyi okuduğudur ki buradan Hun dilinin varlığını teyid edebiliyoruz.

Hun dili ile ilgili en temel çalışma 1973 yılında Gerhard Doerfer tarafından yayımlanmışsa da yazar Hunların hangi dili konuştukları hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığını söyleyerek umutsuz bir sonuç ortaya koymuştur. Daha sonraki yıllarda Dr. Csaba Detre tarafından Erivan'da bulunan ve kısım kısım yayımlanan 5. yüzyıldan kalma Codex Isfahan'da Hun kelimeleri açığa çıkmış ve bu umutsuz durum bir nebze olsun ortadan kalkmıştır. Doerfer'e göre Hun dili, Türk veya Moğol dillerinin bir lehçesi idi. Doerfer'in bu görüşü, Transilvanya'dan gelen Székely (Sekel) yazısının Hun dili ile ilişkilendirilmesi ile Hun dilinin erken dönem bir Macar lehçesi olduğu şeklinde değişikliğe uğratılmıştır. Bu görüşün doğruluğu 1823 yılında Julius von Klaproth tarafından da kabul edilmiştir. Türkçe, Moğolca ve Macarca'yı Hun dili ile bir karşılaştırma yapmak gerekirse bütün bu diller Sümerce kökenlidir. Ancak Macarca ile yoğun münasebetlerde bulunmuş olmasına rağmen Hun dili kendine özgü bir dildir⁴⁹.

Sekel yazısının tespiti Türk yazı sistemlerini anlamak açısından son derece önemlidir. Macar ilim adamı Varga Geza'ya göre, Hun yazısının Sekel yazısı ile karşılaştırılarak benzerliklerinin bulunması gerekir⁵⁰. Yazar, Hunların Karpat

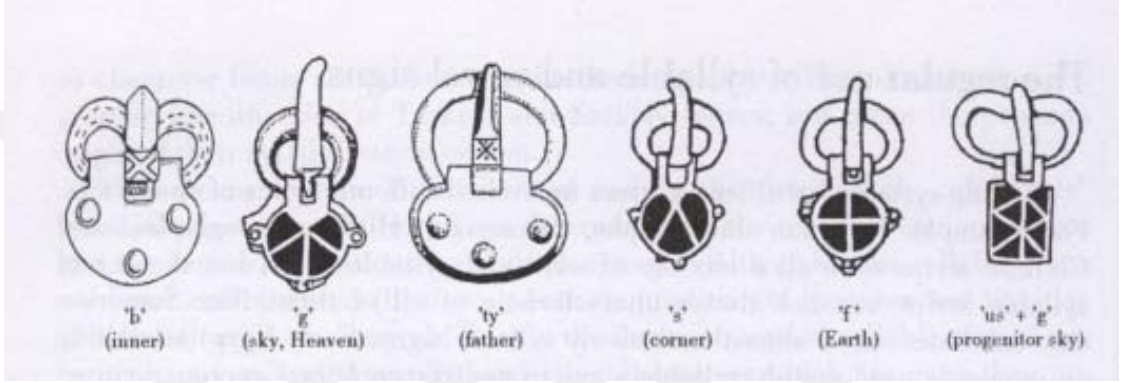
⁴⁸ Gyula Nemeth, "Hunların Dili", **Attila ve Hunları**, Yay. Haz. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 187.

⁴⁹ Alfréd Tóth, "Hunnish-Hungarian Etymological Word List", **Mikes International**, Holland 2007, s. 2. Eserinin başında Alfréd Tóth, Isfahan Codex hakkında çalışmaya başlamadan önce Csaba Detre'nin öne sürdüğü düşünceler hakkında şüpheleri olduğunu ve bunları gidermek amacıyla ilmî bilgisine güvendiği kişilere sorduğunu söylemekte ve Istvan Kiszély'nin kendisine yazdığı cevabı da yayınlamaktadır. Istvan Kiszély cevabında, Isfahan Codex'inin 1860 yılında bulunduğunu, bir Hun-Ermeni gramer kitabı ve sözlüğü olduğunu ve V. yüzyıla ait olduğunu yazmıştır. Bkz.: Tóth, **a.g.e.**, s. 3.

⁵⁰ Varga Geza, **The Origins of Hunnish Runic Writing**, Budapest 1999, pp. 13.

Havzası'na Arpad hanedanından çok daha önce geldiklerini ve Hunların Sekel karakterli bir yazı kullandıklarını söylemektedir. Buna örnek olarak ta Hun kemer tokaları üzerindeki yazı karakterlerini göstermektedir⁵¹.

Fotoğraf 3.1. Örnekte görüldüğü gibi Hun dönemi kemer tokası buluntuları üzerindeki Sekel karakterli yazıların ne anlama geldikleri ortaya konulmuş, özellikle son buluntu üzerindeki yazıyı “gök-ata” olarak yorumlamış olması büyük önem arz etmektedir.

Kaynak: Varga Geza, **The Origins of Hunnish Runic Writing**, Budapest 1999, pp.

52.

Ayrıca Hun ülkesinde Hun yazısının Grekçe ile birlikte kullanılmış olabileceğini belirterek; Grek dilinin diplomaside Hun dilinin ise dînî ritüellerde kaydedildiğinin altını çizmiştir⁵².

Macar alfabesi de Türklerin kullandığı bir runik alfabeden türetilmiştir. Bu alfabaya ait en eski kayıtlar V. yüzyılın sonları ile VI. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Bilge bir filolog ve papaz olan János Telegdy 1598 yılında Hunların eski dili hakkında bir eser yazmış ve Hun dilini eski İskit-Hun alfabesi ile ilişkilendirmiştir. Aynı tarihlerde Lutheryan János Baranyai Decsi de bu görüşü desteklemiş hatta Macarların bu denli eşsiz bir alfabaya sahip oldukları için gurur duymaları gerektiğini dile getirmiştir⁵³.

⁵¹ Geza, **a.g.e.**, pp. 73.

⁵² Geza, **a.g.e.**, pp. 74.

⁵³ Gábor Klaniczay, “The Myth of Scythian Origin and the Cult of Attila in the Nineteenth Century”, **Multiple Antiquities- Multiple Modernities**, Ed. Gábor Klaniczay- Michael Werner-Ottó Gecser, Campus Verlag, Frankfurt 2011, s. 194.

İsfahan Codex'te Hun diline dair örnekleri yayınlayan Alfréd Tóth, kelimeleri bir liste olarak sıralamıştır. Biz de burada bu listenin tamamını veriyoruz.

1. Hunca: ajge

Macarca: agy

Sümerce: ugu

Mana: Kafatası, kafa.

2. Hunca: ajsi

Macarca: és

Mana: rakip olmak

3. Hunca: akrun

Macarca: rokon

Sümerce: adda

Mana: yer

4. Hunca: áll

Macarca: állni

Sümerce: silig

Mana: durmak, durdurmak

5. Hunca: alma

Macarca: alma

Sümerce: ul

Mana: meyve

6. Hunca: alt, alta

Macarca: át
Sümerce: ad
Mana: sakat, kötürüm

7. Hunca: alun

Macarca: alom
Sümerce: lal
Mana: küçük, minik

8. Hunca: amtin

Macarca: adni
Sümerce: ad gi
Mana: tavsiye vermek

9. Hunca: ani

Macarca: le-ány
Sümerce: ama
Mana: anne, baba

10. Hunca: árpa

Macarca: árpa
Sümerce: urta
Mana: arpa

11. Hunca: asar, aşari, asaront

Macarca: Sár- hegy
Sümerce: zalag
Mana: parıldamak

12. Hunca: asin, asatin, asatild

Macarca: ásní

Sümerce: sidug

Mana: oyuk, çukur

13. Hunca: asresi

Macarca: össz

Sümerce: us

Mana: uzanmak

14. Hunca: aszúni

Macarca: asszony

Sümerce: kisikil

Mana: genç kadın

15. Hunca: auharin

Macarca: óhajtani

Sümerce: suham

Mana: nefes almak, yaşamak

16. Hunca: Aveni

Macarca: óvni

Sümerce: eme

Mana: çoban

17. Hunca: avesi

Macarca: avik, avatni, avult

Sümerce: si

Mana: doldurmak

18. Hunca: azdigh

Macarca: izzik

Sümerce: izi

Mana: ateş

19. Hunca: atha, athai, Attila

Macarca: atya

Sümerce: adda

Mana: baba

20. Hunca: balta

Macarca: balta

Sümerce: bal

Mana: Bir taş cinsi

21. Hunca: bá

Macarca: ba- rom

Sümerce: bad

Mana: vahşi hayvan

22. Hunca: bagialu

Macarca: bagoly

Sümerce: abu

Mana: bir baykuş

23. Hunca: bajla

Sümerce: ayalum

Mana: geyik

24. Hunca: bajnek

Macarca: bajnok

Sümerce: bul

Mana: sallamak

25. Hunca: bana

Macarca: bánni

Gotça: Baina

Sümerce: pana

Mana: yay

26. Hunca: bar

Sümerce: bar

Mana: dışarı

27. Hunca: beka

Macarca: béka

Sümerce: bizaza

Mana: kurbağa

28. Hunca: Beka

Macarca: bak

Sümerce: pah

Mana: bir hayvan bacağı.

29. Hunca: berü

Macarca: fel, föl

Sümerce: bad

Mana: uzaklık, uzak olmak

30. Hunca: Buda

Macarca: buda

Sümerce: budug

Mana: tuğla ile örmek, kalıba dökmek.

31. Hunca: buka

Macarca: boka

Mana: toynak

32. Hunca: bulbül

Macarca: fulemüle

Sümerce: mulmal

Mana: bir ses (çıktığı şekle göre isimlendirilen, vızıldamak gibi).

33. Hunca: csaj

Sümerce: ga

Mana: süt

34. Hunca: csucsa

Macarca: csucsa

Sümerce: gam

Mana: diş

35. Hunca: dele, deli

Macarca: dél

Sümerce: ulu

Mana: güneyden esen rüzgar, güney

36. Hunca: dengi

Macarca: edény

Sümerce: edin

Mana: yemek kâsesi

37. Hunca: dergü

Macarca: derék

Sümerce: dirig

Mana: üst, yukarısı

38. Hunca: di(gy)evi

Macarca: diadal

Sümerce: di

Mana: kavga etmek

39. Hunca: dorga

Macarca: dorgálni

Sümerce: du

Mana: itmek

40. Hunca: ecse

Macarca: öcs, öcsi

Sümerce: ug

Mana: çok küçük, minik

41. Hunca: ema, eme

Macarca: eme, emik

Sümerce: ama

Mana: Anne

42. Hunca: ejsz

Macarca: ez

Sümerce: e-ne

Mana: o (dişi, eril)

43. Hunca: ejtin

Macarca: ejteni

Mana: yağmak, yağmur yağması

44. Hunca: elvin, eleved, elevesi, elüd, elve

Macarca: élni, eleven

Sümerce: til

Mana: bir yerde oturmak, yaşamak

45. Hunca: elü

Macarca: jel

Sümerce: lal

Mana: aksi işareti

46. Hunca: emin

Macarca: enni

Sümerce: sud

Mana: ısırmak

47. Hunca: engün

Macarca: engedni

Sümerce: ak

Mana: yapmak

48. Hunca: esze

Macarca: eeszme

Sümerce: sa

Mana: akıl

49. Hunca: ghutou

Macarca: kut

Mana: kap

50. Hunca: gijmé

Macarca: gim

Sümerce: genna

Mana: ağız

51. Hunca: Gize

Macarca: hattyu

Sümerce: guddu

Mana: bir tür kuş

52. Hunca: glandi

Macarca: galand

Sümerce: gal

Mana: büyük

53. Hunca: golka

Macarca: kék

Sümerce: kukku

Mana: karanlık

54. Hunca: hada

Macarca: had
Mana: boy veya budun

55. Hunca: hava

Macarca: hav
Sümerce: halba
Mana: soğuk hava

56. Hunca: gal, gali

Macarca: gylog, hölgy
Sümerce: gal
Mana: Büyük, devasa.

57. Hunca: hevi

Macarca: heves
Sümerce: urbarra
Mana: Kurt.

58. Hunca: hotu

Macarca: hat
Sümerce: kud
Mana: kesmek

59. Hunca: hovi

Macarca: juh
Sümerce: u
Mana: koyun

60. Hunca: hutu, utu

Macarca: ut

Sümerce: inti

Mana: yol

61. Hunca: hülîe

Macarca: ölyv

Sümerce: il

Mana: bir tür kuş

62. Hunca: hümin

Macarca: inni

Sümerce: anaĝ

Mana: içecek

63. Hunca: hüsti

Macarca: üst

Sümerce: uş

Mana: kapaklı kap

64. Hunca: hütü

Macarca: öt

Sümerce: bad

Mana: elini açıp beş parmağını göstermek

65. Hunca: idi

Macarca: igy

Sümerce: su

Mana: bu

66. Hunca: ige, igesi

Macarca: ég
Sümerce: an
Mana: gökyüzü, cennet

67. Hunca: ike

Macarca: ük
Sümerce: ugu
Mana: doğurmak

68. Hunca: imaszt

Macarca: most
Sümerce: maš
Mana: ikiz

69. Hunca: inke

Macarca: inöke, ünö
Sümerce: unu
Mana: kız, genç kadın

70. Hunca: Issrrukh,-i

Macarca: ös- ország
Mana: yükselti, dağ

71. Hunca: iszin

Macarca: üzenni
Sümerce: igi tum
Mana: casus olmak, casusluk yapmak

72. Hunca: járin

Macarca: járni

Sümerce: gur

Mana: dönmek, geri dönmek

73. Hunca: jenekh

Macarca: ének

Sümerce: inim

Mana: kelime

74. Hunca: jugra

Sümerce: ug

Mana: aslan, mitolojik bir aslan, kocaman bir kedi

75. Hunca: kert

Macarca: görçs

Sümerce: gur

Mana: yuvarlak, daire

76. Hunca: kevi

Macarca: köv

Sümerce: kim

Mana: bir taş

77. Hunca: kutha

Macarca: kutya

Sümerce: kuda

Mana: hem köpek hem aslan

78. Hunca: lopin

Macarca: lopni

Sümerce: lub

Mana: bir çanta türü

79. Hunca: lubba, luppa

Macarca: lebbenni

Sümerce: la

Mana: taşımak

80. Hunca: menin

Macarca: menni

Sümerce: ma

Mana: gitmek

81. Hunca: mer

Sümerce: mir

Mana: kuzey rüzgarı, kuzey, fırtına

82. Hunca: minkh

Macarca: mi, mik

Sümerce: me

Mana: biz

83. Hunca: moni

Macarca: mony

Sümerce: nunuz

Mana: yumurta

84. Hunca: muha

Macarca: moha

Sümerce: mu

Mana: büyümek

85. Hunca: nahar

Macarca: nyar

Sümerce: buru

Mana: hasat, yaz

86. Hunca: neil

Macarca: nyil

Sümerce: ğiri

Mana: kılıç

87. Hunca: neir, neird

Macarca: nyir

Sümerce: mir

Mana: mitik bir yılan, yılanı benzer bir silah

88. Hunca: nijdzsi

Macarca: negy-

Sümerce: nimir

Mana: bir sayı sistemi (Meselâ 40 deği iki kere 20)

89. Hunca: onga

Sümerce: irigal

Mana: mezar

90. Hunca: peri, pigu

Macarca: férfi, fia

Sümerce: pil

Mana: erkek

91. Hunca: phe

Macarca: fej

Sümerce: ba

Mana: kafa, baş

92. Hunca: pegin

Macarca: feddeni

Sümerce: badara

Mana: silah.

93. Hunca: roven

Macarca: rov-

Sümerce: hur

Mana: çizmek

94. Hunca: rwa

Macarca: harag, haragudni

Sümerce: kur

Mana: düşman olmak

95. Hunca: satur

Macarca: sátor

Sümerce: sas

Mana: pusuya düşürmek

96. Hunca: szeghán, szeghild

Macarca: szeg

Sümerce: zag

Mana: sınır

97. Hunca: tur

Macarca: túrni

Sümerce: dun

Mana: kazmak

98. Hunca: udatha

Macarca: id-

Sümerce: ud

Mana: sıcak, yaz

99. Hunca: ullü

Macarca: ál

Sümerce: alan

Mana: yanlış, yapay

100. Hunca: vah

Macarca: biztos

Sümerce: bu

Mana: sır

101. Hunca: vase

Macarca: vas

Sümerce: uš

Mana: temel, ana, esas

102. Hunca: vede

Macarca: vej-
Sümerce: pap
Mana: baba, erkek kardeş, ağabey

103. Hunca: zeligh

Macarca: szolga
Sümerce: sukka
Mana: memur, sekreter

104. Hunca: zeri

Macarca: szárny
Sümerce: sur
Mana: uçmak

105. Hunca: veri

Macarca: vér
Sümerce: urin
Mana: kan⁵⁴.

Hristiyanlık misyonu ve düzenli kültür alışverişi Hunlar ve Romalılar arasında bir bağlantı kurulmasına yol açmıştır. Bu yakınlık sonucu Hun Sarayı'nda Grekçe, Latince ve Hun dili olmak üzere üç dil konuşulmaya başlanmıştır⁵⁵. Bu bilgi Priskos'un eserinde birden çok halkın bir arada yaşadığı bir yer olarak Hun ülkesinde Hunca ve Gotça'nın yanı sıra Roma ile ilişkilerini yürütebilecek seviyede Latince konuşulduğu şekilde işlenmiştir⁵⁶.

Aşağıda Hun diline ait oldukları tespit edilen bazı kelimelerin anlamlarını vermeye çalışacağız.

⁵⁴ Tóth, **a.g.e.** pp. 4- 58.

⁵⁵ Alföldi, **a.g.e.**, s. 253.

⁵⁶ Priscus Fragman XI/II.

“Medos” kelimesinin darı ve buğdaydan yapılan bir şarap; “kamon” kelimesinin ise Macaristan bölgesine özgü bir bira anlamına geldiği bilinmektedir⁵⁷.

“Strava” adı verilen Jordanes’in kayıtlarına dayanılarak cenaze töreni sonrasında yenilen yemek anlamına gelen kelime de Hun diline ait kabul edilmektedir. Bu kelimenin nereden türediğine dair bazı araştırmacılar Got dilinden geldiğini söylemişler, bazıları streuen, savurmak fiilinden geldiğini iddia etmişlerdir.

Attila adının nereden geldiğine dair birçok farklı görüşler ileri sürülmüştür; birçok ilim adamı bu ismi İtil Irmağı’nın Türkçe adı ile birleştirmiştir⁵⁸. Attila’nın adı ile ilgili diğer görüş ise Gotça küçültme anlamına gelen ve “atacık” şeklinde ifade edilen bir anlamının olduğudur. Bu ismi ata+il şeklinde okuduğumuzda farklı bir anlam kazandığını, iki kelimenin de Türkçe olduğunu ve “il” kelimesinin devlet manasına geldiğini görebiliriz⁵⁹. Macarca “Atzel” yani çelik anlamını taşıdığı da bilinmektedir.⁶⁰ Attila ismini açıklayan bir başka ilim adamı da Omeljan Pritsak’tır. Pritsak’a göre Attila, at-ila şeklinde ayrılmalı ve “okyanus gibi evrensel, her şeyi içine alan” gibi anlamlar taşıyor olmalıdır⁶¹.

Hunların Avrupa’ya geçtiklerinde başlarında bulunan Hakan Balamir’in adı üzerinde de bazı linguistik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Balamir’in isminin Bala-mars şeklinde olduğu, böri’den türediği ve Hun dilinde parlak, şöhret, cesaretli ve yiğit anlamlarına geldiği açıklanmıştır⁶².

Hun Hakanı Uldız’ın adı da Yıldız temsil ederken, Türk cihan hâkimiyeti ülküsüne uygun bir biçimde ortaya çıkan bir isimdir. Zira dünyanın hakimi olmasını oğullarının isimleri ile sembolize etmiş olan Oğuz Kağan’ın bir oğlunun adı da Yıldız’dır. Nitekim Hun hakanı Uldız’da “güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı zapt edebileceğini” söylerken, Türk cihan hâkimiyeti anlayışının şiarına uygun davranmıştır.

⁵⁷ Maenchen-Helfen, **The World**, pp. 254.

⁵⁸ Nemeth, **a.g.e.**, s. 190.

⁵⁹ İlhami Durmuş, **Türk Tarihinin Öncüleri**, 3. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2016, s. 86.

⁶⁰ Ahmet Yılmaz, “Attila’nın Siyasi Hayatı, Şahsiyeti ve Karakteri”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: II, S. 1, 2016, s. 152.

⁶¹ Omeljan Pritsak, “Der Titel Attila”, *Festschrift für Max Vasmer*, Berlin, s. 404-419. Ayr. Bkz: Omeljan Pritsak, “The Hunnic Language of the Attila Clan”, **Harvard Ukrainian Studies**, Vol:VI, No: 4, 1982, pp. 444.

⁶² Tuncer Gülensoy, **Barbar Türkler**, 2. Bsk., Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 108.

Attila'nın büyük oğlu İlek'in adına eski Türk unvanlarında oldukça sık rastlanmaktadır. Onun isminin Türkçe hali Ellak-elleg-elig-ilig şeklinde olmalıdır ve genellikle hükümdar veya devletin bir bölgesinin idaresinden sorumlu kişi manasına gelmektedir. Burada İlek'in adının şahıs adı olarak değil de bir unvan olarak kullanıldığı aşikârdır. Zira bu isim Macarlar, Hazarlar ve Karahanlılar tarafından da unvan olarak kullanılmıştır⁶³.

Attila'nın en küçük ve aynı zamanda kaynaklarda bir tek onu görünce yüzünün güldüğü şeklinde geçen en sevdiği oğlu İrnek'in adının anlamı ise çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Nemeth'e göre bu isim Türkçedir, başındaki "ir" kelimesi er yani erkek manasına gelmektedir⁶⁴. Saadetin Gömeç ise bunun Türklerdeki "erkin" unvanına karşılık geldiğini düşünmektedir⁶⁵.

Attila'nın diğer oğlu Dengizik'in adına baktığımızda adının Türkçe "deniz" anlamına geldiği görülmektedir. Sonuna "k" eki almış şeklinin ise güneyden, denizden gelen rüzgârı ifade ettiği düşünülmektedir⁶⁶.

Attila'nın babasının adı olan Muncuk ta Avrupa Hun Türkçesi'nde yer alan bir kelimedir ve anlamı boncuktur⁶⁷.

Attila'nın amcası Aybars'ın adı da Türkçedir ve Ay+pars'tan gelmektedir⁶⁸.

Hun devlet adamlarından Atakam'da Türkçe ad taşıyan kişiler arasındadır⁶⁹. Ata+kam.bir diğer devlet adamı adı olarak karşımıza çıkan Eşkam ise arkadaş kam manasını taşımaktadır⁷⁰.

Hun hükümdarı Karaton'un adı da "kara elbiseli" anlamına gelmektedir⁷¹.

Hun başbuğlarından Basık'ın adı da bars gibi, kurt gibi manasında ve Türkçedir⁷². Diğer bir Hun başbuğu Kursık'ın adının da Türkçe olduğu ve "yiğitçe" manasını taşıdığı bilinmektedir⁷³.

⁶³Donuk, **Eski Türk Devletlerinde**, s. 19- 20.

⁶⁴Nemeth, **a.g.e.**, s. 192- 194.

⁶⁵ Saadetin Gömeç, "Attila'nın Çocuklarının Adı", **ADTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 23/36, 2004, s. 121. (117- 122).

⁶⁶Nemeth, "**a.g.e.**", s. 192- 194.

⁶⁷ Ahmet B. Ercilasun, **Türk Dili Tarihi**, 10. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2011, s. 74.

⁶⁸ Ercilasun, **a.g.e.**, s. 74.

⁶⁹Ercilasun, **a.g.e.**, s. 74.

⁷⁰Nemeth, **a.g.e.**, s. 192- 194.

⁷¹ Ercilasun, **a.g.e.**, s. 74.

⁷² Ercilasun, **a.y.**

⁷³ Ercilasun, **a.y.**

Attila'nın eş Arakan'ın ismi de arı+kan yani "temiz kan" anlamındadır⁷⁴.

Attila'nın birlikte devleti yönettiği kardeşi Bleda'nın adının da "bilge" manasına geldiği açıklanmıştır⁷⁵.

Akatziri kavminin adının da Türkçe olduğu ve Hun dili bakiyelerinden türediği anlaşılmış, "orman adamı" manasına geldiği ifade edilmiştir.

3.8. KUTSAL HAYVANLAR: KARTAL, DIŞI GEYİK VE TUĞRUL KUŞU

Hunlar yaşadıkları zor hayata karşı mücadele ruhlarını arttıracak inanma gücünü kutsallık atfettikleri hayvan ve sembollerde bulmuşlardır. Kutsal olarak kabul edilen hayvanlar arasında kartal ilk sırada gelmektedir. Onların evren sembolizminde kartal, yöneten tabakayı veya (yüksek) tanrısallık, yaratıcılık ifadesini karşılamaktadır. Kartal sembolü genel anlamda edebiyatta korunarak geleneksel hale getirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kartal'ın yerini yalnızca bir defaya mahsus olmak üzere leylek almıştır. Şöyle ki Priskos ve Jordanes'in de ifade ettiği gibi Aquileia (Aquileia şehri günümüzde İtalya'da bulunmakta ve şehrin adı İtalyanca kartal anlamına gelmektedir. Kanaatimizce bu olaydan sonra şehir bu ismi almıştır) şehrinin kuşatılması sırasında direniş seslerinin yüksek olması atlıların kuşatmadan vazgeçmelerini sağlamıştır. Yine Attila bu şehri nasıl alacağına dair bir plan yapmak üzere atlı keşif gezisine çıkmış, leyleklerin şehrin semalarında dolaştıklarına ve alışılmışın dışında duvar üstlerine ve damlara yuva yaptıklarını görünce bu durumu Aquileia şehrinin yıkılacağına yorumlamıştır. Yanılmamıştır da bu inancını ordusu ile de paylaşmış ve sonunda şehir şiddetli bir saldırıdan sonra düşerek ele geçirilmiştir⁷⁶.

Hunların kartala verdikleri önem Macar kaynaklarında da geçmektedir. Bu kaynaklarda kartal, Hunların kuşu olarak gökteki aydınlıktan gelmiş olarak tasvir edilmiştir⁷⁷. Bu tasvir aynı zamanda kartalın Avrupa Hunlarında aydınlığın simgesi

⁷⁴ Ercilasun, a.y.

⁷⁵ Ercilasun, a.y.

⁷⁶ Altheim, a.g.e., s. 223.

⁷⁷ Erhard Landmann, "Sie fielen vom Himmel!", *Synesis Magazine*, N.3, 2009, s. 48. Burada kartalın uzay aracı simgesi olduğundan bahsedilmektedir.

olduğunun da göstergesidir. Ayrıca eski Türk inanç sisteminde kartalın insanın ruhunu cennete taşıyan bir ongun olduğuna inanılması, Attila'nın da bazı kaynaklarda “cennetin (göğün) oğlu” şeklinde ifade edilmesine sebep olmuştur⁷⁸.

Attila'nın resmedilip tasvir edildiği çalışmalarda genellikle başına bir kartal figürü konulmaktadır. Bunun da sebebi kartalın gücü simgelemesi ve tabii özelliklere sahip olmasıdır. Bilindiği üzere gözün alabildiği o uçsuz-bucaksız semada durarak aşağıyı bütünüyle görebilmesi ve odaklandığı hedefine her zaman hatasız bir şekilde ulaşması, Avrupa Hun ordusunun ve süvarilerinin kendilerini onun bu özelliği ile örtüşmelerine sebep olmuştur.

Fotoğraf 3.2. Avrupa Hun Bayrağı

Avrupa Hunlarına ait olduğu söylenen bu bayrağın gerçekten Avrupa Hunlarına ait olup olmadığı hâlâ tartışılmaktadır. Bir netlik olmamasına rağmen yine de bu bayrağın ifade ettiği sembolizmi Avrupa Hun kültürü ve Türk kültürü bağlamında açıklamaya çalışacağız.

Bayrakta yer alan unsurlar kartal, taç, sarı renk ve beyaz zemin'dir. Bunların anlamlarına bakacak olursak:

Kartal: Tanrı'nın makamı olarak kabul edilen gök'ün koruyucusu, Tanrı'nın elçisi, türeme sembolü ve kuşların lideri olarak güç sembolüdür.

Taç: Türklerde hükümdarlık sembolüdür ve hakimiyeti sembolize etmektedir.

Sarı renk: Toprağı, bolluğu, bereketi, zenginliği ve güneşi sembolize etmektedir. Bir hayvan-ata sembolü olarak karşımıza çıkan kartalın sarı renkte işlenmiş olması kendisinden türenildiğine inanılmasından kaynaklanmaktadır.

⁷⁸ A. Alföldi, “Attila”, **Menschen die Geschichte Machten**, Band I, Wien 1933, s.254.

Beyaz (Ak) zemin: Temizliği, bilgeliği ve yüceliği sembolize etmektedir. Devlet yönetiminde beyaz renk adalet ve gücü simgelemektedir. Yine yön-renk sembolizminde de batı yönünün sembolü aktır. Devletin bayrağının beyaz zemin üzerine yapılması Avrupa Hunlarının batıda yer almaları ile bağdaştırılabilir.

Hunlar için ikinci önemli hayvan dişi geyiktir zira bilindiği üzere menşe efsaneleri dişi bir geyiğe dayanmaktadır⁷⁹. Bu efsaneye göre Hunlar Azak Denizi kıyılarında avcılık ile meşgul olurlarken kâh görünüp kâh kaybolan bir geyik fark etmişler ve onu takip ederek Azak Denizi'nin karşı kıyısına geçmişlerdir. Burada daha önce hiç görmedikleri İskit ülkesi ile karşılaşmışlardır ve burayı kendilerine yurt edinmişlerdir⁸⁰.

Macar kroniklerinden Simon von Keza'de de Tuğrul kuşunun Hunların arma kuşu olduğu kayıtlıdır⁸¹. Bu kuşu bir efsane sonucunda ongun olarak kabul ettiklerine dair Macar kroniklerindeki efsane Macarların Kronik'teki lideri Ügyek'in eşi Enodbili'nin rüyasında tuğrul kuşu görmesi ve bu kuştan hamile kalması ve akabinde de rahminden ışık saçan bir kaynak doğması şeklindedir. Bu ışığın soyundan da hep muhteşem liderlerin doğduğuna inanılmıştır⁸².

3.9. KAYNAKLARIN DİLİNDEN HUNLARIN TASVİRİ

Hunların yaşamlarını âdeta at üzerine kurmaları onların Romalılar tarafından “en kötü barbarlar” olarak anılmalarına yol açmıştır. Ancak bu görüşün son derece yanlış olduğu ve sadece Roma süvarilerine üstünlük sağlamada işe yaradığı görülmektedir. Hunlardan sonra savaşma taktiklerini değiştirmek zorunda kalan Romalılar, süvari tarzı savaşta Hunlara hiçbir zaman üstünlük sağlayamamışlardır. Nal sesleri ile geldikleri Avrupa'yı derinden etkiledikleri için de barbar yakıştırmasına maruz kalmışlardır. Hâlbuki onlar usta birer binici olduklarını

⁷⁹ Katharina Winckler, **Frauen Bei Den Mittelalterlichen Steppenvölkern Eurasiens**, Diplomarbeit Zur Erlangung Des Magistergrades Der Philosophie In Der Studienrichtung Geschichte Eingereicht An Der Universität Wien, Wien 2005, s. 136.

⁸⁰ Ali Ahmetbeyoğlu, “Avrupa Hunları'nın ‘Sihirli Geyik’ Efsanesi”, **Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, TTK, 1995, s. 65- 68.

⁸¹ Winckler, **a.g.e.**, s. 137.

⁸² Mesude Şenol, **Macar Kroniklerinden Johannes Thuroczy (Chronica Hungarorum): Tercüme-Tahlil**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 283.

kanıtlarcasına hareket ettiklerinden, Romalılar onları kaynaklarında bu özelliklerinden dolayı barbarlık ile nitelmişlerdir. Ancak bu nitelme çok yanlıştır⁸³. Bu noktada “barbar” olarak nitelmelerinin arkasında yatan sebep onların surlarla çevrili bir hayatı yaşamamaları, konar-göçer bir yaşam tarzına sahip olmalarıdır. Ancak onlara bu nitelmeyi yapanların bilmedikleri konar-göçerlik esasına dayanan bozkır kültürünün ne kadar yüksek ve yayılmacı olduğudur. Bu kültürde hayat dünyaya hakim olma anlayışı ile hareket edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yüzden de bir taraftan askerlik hayatlarının bir parçası olmuş diğer taraftan hayvanlarının sevk ve idaresini ustalıkla yapabilmişlerdir⁸⁴.

Hunlar Doğu Avrupa bozkırlarına geldiklerinde kendilerini bölgenin coğrafi şartlarına uydurmuşlardır. Hayatlarının çoğunu at üzerinde geçirmeleri onların yukarıda ifade ettiğimiz gibi barbar olarak anılmalarına sebep olmuştur. At ve savaş Hunları niteleyen iki büyük kelimedir. Kaynaklar bu konuda oldukça yeterlidir. Mesela Theotimus of Tomis’in kilise kayıtlarında Hunların yalnızca kendilerini korumak amacıyla savaştıkları kayıtlıdır. Yine Sozomenos’da geçen Hunların at üzerinde yaşamalarının atı kendilerine siper olarak görme eğilimlerinden kaynaklanabileceği bilgisi vardır⁸⁵. Maenchen Helfen de bu görüşleri destekleyici bir fikir ortaya koymuş ancak Hunların savaş planlarının ve taktiklerinin sadece at üzerinde gerçekleşmediğini ifade ederek, onların piyade olarak da üstün savaş tekniklerine sahip olduklarını belirtmiştir. Ayrıca savaşın sırf at üzerinde gerçekleşmesinin hem ordu hem de savaşçılar açısından fizikî anlamda uygun olmadığını da eklemiştir⁸⁶. Nitekim 406 yılında Stilicho ile yapılan savaşta zafer süvarilere atfedilmiş olsa bile kaynaklarda atlı birliklerin üstünlüğüne veya atlıların sayılarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kısacası, Hunların tasvirlerini yapan yazarların algıları coğrafyaya ve koşullara göre değişiklikler göstermiştir. Örneğin Hunlar için atlarının hız ve hareketlilik anlamına geldiğini Marcellinus yok sayılmış veya etkisini kaybettiğini göstermeye çalışmıştır⁸⁷.

⁸³ Lindner, **a.g.e.**, pp. 3.

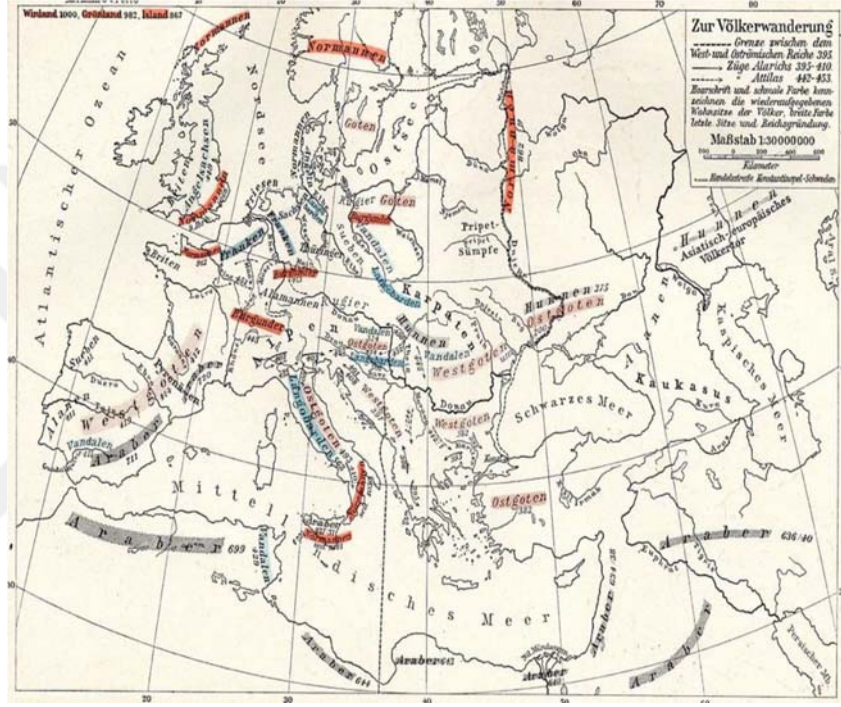
⁸⁴ Lindner, **a.g.e.**, pp. 4.

⁸⁵ Lindner, **a.g.e.**, pp. 8.

⁸⁶ Maenchen-Helfen, **The World**, pp. 254.

⁸⁷ Lindner, **a.g.e.**, pp. 9.

Hunların sürekli yürüyüşe hazır kendilerine özgü, rafine bir atlı taktik ile hayret verici hareket kabiliyetleri, tarımla uğraşan Germenler ve yüksek kültürlü Romalılar karşısında onlara büyük bir üstünlük sağlamıştır. Ancak 441 yılından sonra Hun Hakanlığı içinde bulunan bazı grupların Tuna civarında yaşayan Germenler arasına dağılmaları neticesinde bu tarihten sonra Germen köylerinde mülkiyet edinmiş Hun soylularına rastlamaya başlanmıştır.

Avrupa'yı dil ve kültür açısından şekillendiren Kavimler Göçü⁸⁸.

Hunların Doğu Avrupa düzlüklerine hâkim olacaklarına dair bilgi veren en eski yazarlardan biri de Olympiodoros'a ait olan eserdir. Nitekim burada verilen bilgiler göz önüne alınarak, Trakya yakınlarında elleri arkadan bağlanmış, nakışlı elbiseler giymiş olarak bulunan üç heykelin Sarmatlar, Gotlar ve Hunları temsil ettiklerine yorumlanmıştır. Çok geçmeden de bu üç millet Trakya'ya akın etmeye başlamışlardır⁸⁹

⁸⁸ Alman okullarında derslere hazırlık materyallerinden (Mittelschulvorbereitung) alınmıştır. Fatma Aysel Ilgın kişisel arşivi.

⁸⁹ Abdullah Üstün, **Geç Roma Tarihi Yazımında Hunlar- Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı**. 190.

Fotoğraf 3.3. Küçük İskitya’da Tropaeum Traiani’da taş üzerine nakşedilmiş esir barbarların rölyef tarzındaki tasvirleri (Romanya Dobruca).

Kaynak: Abdullah Üstün, **Geç Roma Tarihi Yazımında Hunlar- Batı Avrasya’da Erken Türk Varlığı**, s. 190.

Daha sonraki dönemde Theodoretos’un, hakan Rua için söyledikleri de Hunların güçlerinin nasıl görüldüğünü göstermesi açısından çok önemlidir. Theodoretos Rua Tuna kapılarını zorladığında “Tanrı’nın onu yıldırımlarla

mahvettiğini” söylemekte ve Hunlardan kendilerini ilâhi gücün kurtardığına inanmaktadır⁹⁰.

Romalılar Hunlarla karşılaştıklarında yaşadıkları şaşkınlığı zaman içerisinde atlatmışlardır. Nitekim Batı kaynakları 440’lı yıllardan sonra Hunların zaferlerini kaynaklarında aşığılamaya ve bu zaferlerin abartıldığı kadar büyük bir üstünlük ile kazanılmadığını, hatta büyük kayıplar vererek kazanıldığını söylemeye başlamışlardır⁹¹.

Bugün dahi bütün Avrupa kültür sahasında, tarihi bir fikirmiş gibi söylene gelen ve tarih kitaplarında da yer verilen Hunlar hakkındaki en sık anlatı Hunların fiziki tasvirleridir. Bu tasvirleri, Ammianus Marcellinus, Sidonius Apollinaris, Priskos ve Jordanes’un eserlerinde görüyoruz⁹². Bu yazarların tasvirlerinin genel özellikleri aşağıda maddeler halinde tespit edilmiştir.

Bu tasvirlerde Hunların en çok öne çıkan özellikleri

1. Vahşidirler
2. Atlarına yapışık çirkin mahlûklardır.
3. Toprak üzerinde güçlkle gezebilirler.
4. Köse bir suratları vardır.
5. Ahlâk hakkında en basit bilgilere bile sahip olmadıkları için korku nedir bilmezler.
6. Dinin ve hatta hurafelerin tamamen yabancısıdırlar.
7. Savaşlarda rastgele toplanırlar, zira yüksek bir kumandadan da mahrumdurlar.
8. Deriden ve bezden iştirilmiş elbiseleri üzerlerinde parça parça sallanır.
9. Evleri yoktur, arabada doğar ve araba üzerinde şuraya buraya sürüklenirler.
10. İhtiyar ebeveynlerini öldürürler.
11. Pişmiş gıda yemezler, kökleri kemirir, yarı pişmiş eti bacaklarıyla at sırtı arasına koyarak yumuşatır ve ısıtırlar.

⁹⁰ Theodoretus, *Ecclesiastical History a History of Church*, London 1843, s. 329.

⁹¹ Lindner, *a.g.e.*, pp. 9.

⁹² Maenchen-Helfen, *The World*, pp. 360-364.

Bütün bu tasvirler bozkır sahasında “barbar” tabir edilen diğer topluluklar ile karşılaştırıldığında makulmuş gibi görünmektedir. Aslında bu tasvirler sadece belli belirsiz bir şekilde Hunların vahşet sınırlarını zorladıklarını benimsetme amacını gütmüştür⁹³.

Got yazarı İdatius'a göre Hunlar günahkâr insanların cezalandırılması amacıyla gönderilmişlerdir. Tanrı inananlara karşı hiddetini ifade etmek istediğinde bu kişileri Hunlar aracılığıyla kamçlattırmaktadır. Ona göre bu kavim o kadar korkunçtur ki muharebede açlık kendilerini bunalttığı zaman atların damarlarını açarak, onların kanlarını içmek suretiyle açlıklarını giderirlerdi⁹⁴.

Süryani Efraim tarafından yazıldığı ileri sürülen Sermo de fine extremeo adlı Latince eserdeki Hun tasviri de gerçekten dehşet vericidir; Şöyle ki: “Gerçekten Hunlar savaşa ve mücadeleye girecekleri zaman, hamile kadınlarını toplarlar, bir ateş yakarlar ve sihirli şarkılar söyleyerek hep beraber orada toplanırlar. Kadınların rahmindeki cenini pişirir ve sonra rahmi keserek cenini oradan alıp tabaklara koyarlar, üzerine su serperler ve sihirli suda ceninin azalarını parçalara ayırırlar; müteakiben kılıçlarını, yaylarını, mızraklarını ve diğer aletlerini çıkarıp suya batırırlar. Bu suretle sihirli suya batırdıkları bütün teçhizat, sanki altı bin adamın imiş tesirini uyandırır. Hâlbuki muharebede bir tek insan cenk eder. Aralarından elini uzatan herkes sanki bir bıçak taşıyormuş gibidir. Çocukların etini yer ve kadınların kanını içerler. Derilerle kuşanır, rüzgâr ve dolu ile giyinirler. Göz kırpmalarıyla şehirlerin altını üstüne getirir ve duvarlarını devirirler. Müstahkem kaleleri harap eder, en kuvvetli yiğitleri kolayca bağlayıp keserler. Rüzgârdan ve doludan daha çabuk koşarlar”. Devamında: “Bütün bunlardan anlaşıldığına göre sihirbazdırlar; kılıçları ve mızrakları yıldırım saçar, aynı anda 2-3 atı birden sürerler, her biri 40-60 insanı önüne katar, aslanlar gibi kükrerler ve bir su baskını gibi istila ettikleri bütün kâinat bunların korkusu ile titrer. Dünyanın sonuna dahi erişirler ve hiç kimse onlara karşı gelemes”⁹⁵.

⁹³ Guy Halsall, **Barbarian Migrations and The Roman West ,376-568**, Cambridge University Press, 2007, s. 170-171.

⁹⁴ Sándor Eckhardt, “Efsanede Attila”, **Attila ve Hunları**, Yay. Haz. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 135.

⁹⁵ Eckhardt, a.g.e., s. 126.

Hristiyanların Hunlara nasıl büyük bir vahşet ile baktıklarını Vincentius Bellovacensis (Vencent de Beauvais)'nin tasvirini örnek vererek gösterebiliriz. Ona göre;

1- Hunlar bozkıra kovulmuş cadılarla Faunların birleşmesinden türemişlerdir ki, ondan önce de Azak Denizi bataklıkları arasında ikamet etmişlerdir.

2- Küçük ve kara bir ırk olarak adeta insan türünden uzaklaştırılarak yaşamışlar ve insan sesine benzeyen hiçbir sesi tanımamışlardır.

3- Muharebede yenemeyecekleri kimseleri, simalarının korkunçluğu ile müthiş bir korkuya düşürerek kaçırmışlardır.

4- Doğdukları andan itibaren vahşilik alametlerini sergilemeye başlamışlar, erkek çocuklarının yüzlerini yaranın acılarına alıştırmak amacıyla çizmişlerdir⁹⁶.

Sonuç olarak bütün bu bilgiler bize Hunların Romalılar tarafından ne kadar korkunç görüldüklerini göstermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki kendilerine büyük korku salan bu gücü normal göstermeleri tarihin hakikatlerine aykırıdır zira yazımda bu korku onları insanüstü korkunç varlıklar olarak göstermelerine yol açmıştır.

⁹⁶ Eckhardt, a.g.e., s. 126.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARKEOLOJİK BULUNTULAR IŞIĞINDA AVRUPA HUNLARI

Bilindiği üzere Türkler tarih sahnesine çıktıkları zamandan itibaren dünyanın dört bir köşesine yayılmış ve buralarda kendilerine özgü kültürlerini bırakmışlardır. Özellikle Doğu Avrupa’da vücut bulan Avrupa Hun Devleti’nin Doğu ve Batı Roma imparatorluklarına karşı yürüttüğü başarılı siyaset şimdi bu devletlerin halefi olan Batı dünyasında Türklere karşı büyük merak uyandırmıştır. 395 yılında Türklerin bu bölgede sebep oldukları “Kavimler Göçü” adı verilen büyük göç hareketi Türklerin bu coğrafyadan silinmeyecek varlıklarının başlangıcı olmuştur. Sonrasında Batı ve Doğu Roma’ya son veren Türkler Batı için yeni bir araştırma alanı teşkil etmişlerdir. 19. yüzyılın sonunda E. A. Thompson, F. Altheim ve Gy. Nemeth, A. Alföldi gibi ilim adamları ile zirveye ulaşan pek çok destana konu olmuş cesur Türk milletinin kökenlerini araştırma isteği bugün hâlâ devam etmektedir.

Hunların Avrupa’ya geldikleri yüzyıllarda Romalıların “barbar” adını verdikleri pek çok topluluk bu coğrafyada yaşamakta idi ve bu denli karışık bir yapının Roma İmparatorluğu’na büyük zarar verdiği görüşü tarihçiler tarafından dilden dile aktarılmakta idi. Günümüzde bile bu görüş hala tarihçiler arasında epeyce kabul görmektedir. Ancak eğer hadiseye arkeolojik zenginlik açısından bakarsak bu boy zenginliğinin aynı zamanda kültürel bir zenginlik olduğu ve melez yapının sosyal yaşamın her alanında etkisini gösterdiği açıkça ortadadır. Yoğun olarak Karpat Havzası olarak adlandırılan bölgede ve Karadeniz kıyılarında ortaya çıkan buluntularda değişik kültür izlerine rastlanmış, bu izlerden de en büyük payı Hunlar almışlardır¹. (Harita 4.1.)

¹ S. E. Hakenbeck, J. Evans, H. Chapman, E. Fóthi, “Practising Pastoralism in an Agricultural Environment: An Isotopic Analysis of the Impact of the Hunnic Incursions on Pannonian Populations”, **Plos One**, Ed: David Caramelli, 12-3, March 2017, pp. 4.

Hun arkeolojisi ile ilgili olarak en önemli bölgeler Macaristan ve Hırvatistan'ın kuzeyidir. Buralarda atlı kültürüne ait karışık bir sanat tarzı görülmektedir². Ancak biz buna karışık bir sanat tarzı demek yerine etkileşimli deyimini kullanmayı tercih ediyoruz, zira gerek Hunların gerekse de sonrasında bu coğrafyada teşekkül etmiş diğer Türk boylarının gayet ayakları yere basan bir sanat tarzına sahip oldukları malumdur. Zira arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan malzemelerin özellikle IV. ve V. yüzyıllar için konuşursak bu asırlarda Hun kültürü özellikle sanat bakımından bölgenin baskın kültürü olduğu ve Attila'nın da dönemin en güçlü hükümdarlarından biri olduğu gerçeğinden hareketle Hunlara ait oldukları ilk önce düşünülmelidir³. (Harita 4.2.)

Hun Hakanlığı'nın idareci unsurunun hangi malzemeyi kullanmış olduğunu, bugünkü arkeolojik bilgilerimizle tespit edebiliyoruz. Mezar eşyalarından ve dağınık bazı buluntulardan elimize geçen eşyadan defin merasimlerini, silahlarını, günlük ihtiyaca yarayan eşyayı, bundan başka şahıslarını ve çeşitli cins teçhizatları için kullandıkları süsleri, ziynet eşyalarını tanıyoruz.

Hunların çağdaşları olan Doğu ve Batı Roma kaynakları Hunların sanat anlayışları bakımından maalesef çok verimli bilgiler vermemektedirler. Sadece Priskos'un kayıtlarında Attila'nın sarayına dair sade ve anlaşılır bilgiler vardır, bu bilgiler de Hunlardaki el işçiliğine dair dayanaklı yorumlar yapabilmemize olanak vermektedir. Ammianus Marcellinus Hunları çığ ve yontulmamış figürlere benzetmekte, aynı yorumlamayı Joradanes te yapmaktadır⁴. Bu figürlere rağmen Hun tanımlamalarının bu putperest yazarlar ile birlikte bir aydınlanma yaşadığı söylenebilir. Hun arkeolojisi 5. Yüzyılda Tuna bölgesindedir ve İskit ile İran etkisi göz ardı edilemez. Hunlar ve Avarlar bütün Avrupa'ya yayılan bir hayvan üslubunu oluşturmuşlardır⁵. Hunların el işleri ile uğraştıklarına dair bilgiler, Priskos'un Attila'nın hükümdarlık merkezi ile ilgili verdiği detaylı ve objektif bilgiler ve ölü gömme süreçlerini de ihtiva etmektedir. Priskos'un geniş raporunda, refakat ettiği

² Altheim, **Geschichte der Hunnen**, s. 273.

³ Vaday Andrea - Domboróczki László, **Spätkaiser Frühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail**, Annales Musei Aggriensis Agria, Vol: XXXVII, Eger 2001, s. 114.

⁴ Altheim, **Geschichte, Fünfter Band**, s. 268.

⁵ Altheim, **a.y.**

Doğu Roma elçilik heyetinin 449 yılında gittikleri Hun sarayında Hatun Arakan'ın yaşadığı yerin zemininin tamamen yün halı ile kaplı olduğunu belirtmiştir. Priskos, Attila ile ilk karşılaştığında Attila'nın ahşap bir tahtta oturduğunu ve bunun Hunlar arasında bir saygınlık ifadesi olduğunu bildirmiştir. Onegesios'un evini ziyaret ettiğinde ise Priskos kolay taşınabilir, gümüş bir yemek masası ve hakanın saraydaki ziyafetinde kanepeler ve koltuklar olduğundan ve açıkça Hunların bunlara oturduklarından bahsetmiştir. Yemek takımlarının gümüş tabaklar ve gümüş ve altın çanaklardan oluştuğunu, Attila'nın ise bütün bunların arasında yine de ahşap yemek takımlarından yemeyi tercih ettiğini söylemiştir. Bu malzemeler Tuna Nehri civarında bulunan süs eşyaları ile donatılmış olan Attila'nın mezarına konulmuştur⁶.

Hun arkeolojisi 20. yüzyılın başlarında Béla Posta tarafından Güney Rusya ve Sarmat ve Got münasebetleri açısından araştırılmış, 1914'te kendisinin çalışmaları Géza Supka tarafından da benimsenerek Kavimler Göçü zamanındaki bronz döküm sanatının Hun menşeli olduğu ileri sürülmüştür. Akabinde Hun arkeolojisi çalışmalarını yürüten Felvinczi Takácş ve Nándor Fettich⁷ Hun arkeolojisi ile ilgili sayısız eser meydana getirmişlerdir. András Alföldi de Hun arkeolojisini aydınlatmak bakımından önemli bir yere sahiptir.

Hun arkeolojisi hakkında çalışma yapmış olan son dönem araştırmacıları hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. Joachim Werner, "*Beiträgen zur Archäologie des Attila-Reiches*" adlı eseri ile son derece önemlidir, ancak bu eser hakkında konuşurken dikkatli olmak gerekir, çünkü bütün bahsettiği eserlerin bir kısmı Hunlara ait değildir. Ancak eserinde J. Werner geniş bir envanter sunmuş, Hunlara ait eşyaları sergilemiştir⁸. Halbuki Nandor Fettich tarafından yazılmış olan "*Archäologische Studien zur geschichte der späthunnischen Metallkunst*" adlı eser başlığı bakımından Hunların sanat anlayışları üzerine odaklanmış gibi görünse de ekseriyetle buluntuları ortaya koymak ve Attila'nın hakimiyeti zamanını ve onun devamı arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıdadır. Fettich'in bu çalışmaları gerçek

⁶ Altheim, **Geschichte, Fünfter Band**, s. 269.

⁷ Fettich'in arkeolojik görüşlerinin bazıları yine bir arkeoloji araştırmacısı olan Minaeva'yı hesaplarını yaparken yanılığa düşürmüş ve Hun döneminde kronolojik bir hata yapmasına neden olmuştur. Daha sonra bu yanlışlığı düzelterek araştırma sonuçlarının Avarlara ait olduğunu belirtmiştir. Bkz. Gy. Laszló, "The Significance of the Hun Golden Bow", **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: I, No: 1-2, Budapest 1951, s. 91.

⁸ Altheim, **Geschichte, Fünfter Band**, s. 272.

Hun sanatını anlayabilmek için dikkatlice incelenmelidir⁹. N. Fettich'in bir diğer eseri olan ve içinde oldukça zengin görsellerin bulunduğu “*La trouvaille de tombe princière hunnique à Szeged- Nagyszekes*” sadece ortaya çıkarmış olduğu iki kova ve altın olması muhtemel levha biçimindeki bir maske ile Hunlar konusunda önemli bir yere sahiptir. I. Zaseckaja da Hun arkeolojisi konusunda Rusya coğrafyasında dikkate değer çalışmaları yapmıştır.

Asya Hunları ağırlıklı kazılar yaparak çalışmalarında Avrupa Hunları ve Attila Dönemi'ni de inceleyen Dr. Ursula Brosseder 2007 yılına kadar devam eden kazılar sonucunda Xiong-nuların (Hunların) Avrupa Hunlarının ataları oldukları sonucuna varmıştır¹⁰.

Hun arkeoloji malzemesinin en sık rastlandığı yer devletin merkezi burada bulunduğu için Macaristan coğrafyasıdır. Özellikle Csongrad eyaletinin bulunduğu mevki Segedin duvarı, Tisa ve Maros ırmakları boyunca uzanan büyük yolların hareket noktası olduğu için arkeolojik bakımdan oldukça zengindir. (Harita 4.6.)

Csongrad eyaletinin doğu yahut da güney kısmı, Macaristan' a yerleşen bozkır kavimlerinin hayatında mühim bir yer işgal etmiştir. Eyalet bu üstünlüğünü arazisinin uygun tabiatından ziyade, coğrafi mevkiine borçludur. Bu bölgenin haricinde günümüzde Kafkasların kuzeyinden, Karadenizin kuzeyine, Balkanlardan Avrupa içlerine kadar Hun arkeolojik malzemelerinin dolayısıyla Hun sanatı ve kültürünün izlerini bulmak mümkündür. Bu arkeolojik buluntuların yorumlanmasında altın işçiliği önem kazanmış, bu işçilik sanatının Hunların bölgede hâkim güç haline gelmelerindeki önemi vurgulanmıştır¹¹. Altheim'e göre, Hunların Tuna bölgesi başta olmak üzere bıraktıkları mirasın, Hunların kendilerine özgü, millî sanat anlayışlarının bir ürünü olduğu baştan itibaren vurgulanmalıdır ki tespitler doğru yapılabilir. Arkeolojik çalışmalar sırasında ise burada Hunlardan başka Türk kökenli veya yabancı başka halklarında yaşamış oldukları göz önüne alınarak araştırmalar buna göre yapılmalıdır¹². Ancak Hun sanatı bu çoklu kültür coğrafyasında kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Hunların sanatları esas

⁹ Altheim, a.y.

¹⁰ Rheinische Friedric- Wilhelms Univesität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, (Çevrimiçi) 14.07. 2013.

¹¹ Nandor Fettich, “Hunların Arkeolojik Hatıraları”, **Attila ve Hunları**, Yay. Haz. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 202.

¹² Altheim, **Geschichte, Fünfter Band**, s. 265.

buluntular itibariyle devamları olan Avar buluntuları ile büyük benzerliklere sahiptir. Bu sanat anlayışı köken olarak Asya'daki Türk kültürünün bir parçasıdır ve bütün Batıyı derinden etkilemiştir¹³.

4.1. HUN ALTIN BULUNTULARI

4.1.1. Concești- Romanya

1808 yılında Romanya'nın Botoşani bölgesinde bulunmuştur. IV. ve V. yüzyıla ait olduğu düşünülen mezarın sol tarafında bir insan iskeleti, sağ tarafında ise değerli taşlarla bezenmiş at koşum takımları bulunmuştur. Bunların yanı sıra altınlarla süslü parçalanmış kıyafet parçaları, pek çok altın plak, altın kaplamalı ve kıymetli taşlarla süslenmiş silahlar da bulunmuştur. (Fotoğraf 4.1.). Bulunan değerli parçaların Hun dönemine ait olduğu kabul görmüştür. Bu mezardan çıkarılan buluntular günümüzde St. Petersburg'da Hermitage Müzesi'nde sergilenmektedir¹⁴. Bu buluntu yeri Hun dönemi ile ilgili arkeolojik çalışmaların XIX. ve XX. yüzyıllarda zirveye ulaştığını düşündüğümüzde Hun altın sanatının ortaya çıktığı en eski buluntu bölgesidir¹⁵.

4.1.2. Pecs Üszöpuszta- Macaristan

Bu bölgeye ait buluntular öncelikle József Hampel tarafından yayımlanmış, ancak Avar dönemine tarihlendirilmiştir. Ancak Hampel burada bir hataya düşmüş ve Avar dönemi buluntularının halefleri oldukları Hun döneminin izlerini taşıdığını dolayısıyla buluntuların Hun menşeli olduklarını atlamıştır. Bu bölgedeki buluntular hakkında daha sonra çalışma yapmış olan ilim adamları T. Minaeva ve A. Alföldi buluntuların Hun dönemine ait olması gerektiğine kanaat getirmişlerdir.

Pécs Üszög arkeolojik bölgesi Csérkut adı verilen bölgeyi de içine almakta ve bu bölge ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu bölgede yaşamış olan her

¹³ Altheim, **Geschichte, Fünfter Band**, s. 266.

¹⁴ Michel Kazanski, "On The Funerary Rite of a Hunnic-Time 'Princely' Burial At Concești", **Na Hranicích Impéria Extra Fines Imperii Masarykova Univerzita Archeologický ústav Akademie věd ČR, Jaroslava Tejralovi k 80. narozeninám**, Brno, 2017, pp. 198.

¹⁵ İrina Zasetkaya- Gözde Sazak, **Altın Hun Hazineleeri ve Kutlu Mânâlar**, İstanbul, Karakış Basım Matbaa., 2017, s. 16.

topluluk, stratejik bakımdan önemli olan ticarî caddeleri kontrol altına almışlardır. Bu anlayışın önemli bir örneği burada bulunan bir Hun mezar alanının Roma şehrinin 4- 5 km. uzağında bulunmasıdır. Hunların bu şekilde bir oturma düzeni oluşturmalarını Tibor Nagy, Pécs'i yönetmek için büyük önemi olan caddelerin stratejik önemi ile ilişkilendirmektedir. Bu mezar yerlerine bakarak bir sonuca varmak gerekirse, Hunların şehrin merkezi olan Sopianae¹⁶'de yaşamadıkları, aksine onların yolların stratejik olarak birleştiği yerlere yurt kurdukları açıktır¹⁷. Bu da onların hayatında ticaretin ne denli önemli olduğunu da ortaya koymaktadır.

Mezar, 1900 yılında bulunmuştur ve Hunların “logades” adını verdikleri Hun Hakanlığı içinde adeta bir meclis gibi görev yapan kişilere ait olduğu düşünülmüştür¹⁸.

Bölgede bulunan kıyafetler ve at koşum takımları üzerindeki altın levhalar Hunlar zamanında çok iyi bilinen aletlerle yapılmışlardır. Altın levhaları sağlamlaştırmak adına altlarına bronz plakalar yerleştirilmiştir.

Kınların üzerine yerleştirilmiş levhalar ve kılıçların üzerindeki levhalar taşların yerleştirilebilmesi için daha kalın bir altın tabakasından oluşmaktadır. Aynı durum Jakuszowice bölgesi buluntuları için de geçerlidir. Uzun altın plakaların ise kılıçların kınlarını kaplamak için kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Kınların yalnızca dış bölgesi kaplanmakta içleri ise süslenmemekte yalnızca bazen gümüş ile kısmen kaplanmaktadır. Kerç, Kunágota ve Bócsa'da da aynı özellikleri taşıyan kılıçlar bulunmuştur¹⁹.

Pecs Üszög'de bulunanlardan birinin de altın yıldızlı bir mızrak olması muhtemeldir²⁰, bundan başka ise börtüklerin etrafının sarıldığı altın şeritler de yine bu mezarda bulunmuştur. Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere bu mezar bir Hun buluntu yeridir.

¹⁶ Romalıların Pécs şehrine verdikleri isim.

¹⁷ F. Fülep, “Beiträge zur Frühmittelalterlichen Geschichte von Pécs (Sopianae- Quinque Basilicae-Fünfkirchen)”, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tom. XXV, Fasc. 1- 2, 1973, pp. 307.

¹⁸ Ágnes B. Tóth, “History of the Huns” *Hungarian Archaeology at the Turn Of the Millenium*, Ed: Zsoly Visy, Budapest, 2003, pp. 286. (284- 288).

¹⁹ Laszló, *a.g.e.*, s. 97.

²⁰ Altın plakaların doğası gereği, mızrakların altın ile kaplanması çok mümkün görünmemektedir, dolayısıyla bu konuda kesin bir sonuca varmak olanaksızdır. Hatta bilinen odur ki mızraklar Sarmatların yay ise Hunların en önemli savaş aletleridir. Bkz: Laszló, *a.g.e.*, s. 97-98.

Pecs Üszög'de bulunan Hun yayları da savaş aleti olarak işe yarar bir özelliğe sahiptir buradaki yayların iki özelliği vardır bunlardan biri savaş aleti olarak görevini yerine getirmek diğeri ise sahibinin gücünü sembolize etmektir²¹.

Pecs Üszög'deki buluntular Jakuszowice bölgesindekiler ile büyük benzerliklere sahiptirler fakat farklı tarafları da vardır. Meselâ Hun mezarlarında elbiseler üzerinde bulunan broşlar ve bu mezarların münferit olmaları ile cesetlerin yakılmamış olmaları Hunlar zamanına ait olduklarına dair bir unsurdur. Burada da altın plaka ile işlenmiş bir yay bulunmuştur ancak bu bölgenin bataklık bölgesi olduğu kabul edildiğinde bu yayların süslü bir silah olarak kullanılmış olabilecekları düşünölmüştür. Bu iki buluntu bölgesi arasındaki temel farklılık, Pecs Üszög'de kıyafetler ve at koşum takımları altın ile bezenmiştir hatta gümü at koşum takımlarına da rastlanmıştır ama Hun tarzı olmadığı gerekçesi ile Hunlarla ilişkilendirilememiştir. Bu mezarda bir de ahşaptan yapılmış eyer bulunmuştur. Bu Jakuszowice mezarının bir eksikliği olarak göze çarpmaktadır.

Her iki buluntu yeri de çok zengin mezarlarda ortaya çıkarılmışlardır. Her ikisinde de altın silahlar, altınlarla süslenmiş kıyafetler ve altından ve gümüşten at koşum takımları bulunmuştur. Her iki yer de Hunların en önemli eşyaları ve silahlarıyla gömüldükleri mezar yerleridir²².

Hem Jakuszowice hem de Pecs Üszög'deki buluntuların anlamlarına sosyal gelişim açısından baktığımızda Hunların dağıldıkları yani yaşadıkları yerlerin tespi edilebildiği sonucuna ulaşabiliyoruz. Bu mezarlarda ortaya çıkarılan buluntular sıradan silahlar olmadıkları için üzerlerinde çalışma yapmak ta zorlaşmaktadır. Her iki mezarda da ortaya çıkarılan silahlar ve at koşum takımlarının taşlarla süslenmiş olmaları ve daha önceden de günlük yaşamda kullanılan eşyaların süslenmemiş örneklerinin var olması onların günlük hayatta kullanılmadıklarına dair düşünceyi de beraberinde getirmektedir. Ayrıca altın çok değerli bir metal olduğu için Hun toplumunda herkesin ona ulaşp, onu kullanabilmiş olması zordur. Nitekim J. Harmatta'ya göre altın ile bezenmiş eşyalar Hun toplumunda belli rütbedeki kişiler tarafından kullanılmış olabilir. Başbuğlar ve liderler zenginliklerini ve sosyal

²¹ J. Harmatta, "The Golden Bow of the Huns", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tom: I, No: 1-2, Budapest 1951, s. 110. (107- 149).

²²Harmatta, *a.g.e.*, s. 108.

statülerini göstermek için altın silahlar kuşanmışlardır. Jakuszowice ve Pecs Üszög'de ortaya çıkarılan buluntular da bunun bir göstergesidir²³. Kanaatimizce silahları keza atları da doğuştan asker bir millet olan Hunların en önemli eşyaları ve kutsal addettikleri yadigârları olduğu için zengin- fakir, komutan- asker ayrımı gözetmeksizin onları altınlarla bezemekten çekinmemişler ve altın silahlar ve at koşum takımları Hun ülkesinin her yerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

4.1.3. Nagy Szeksos- Macaristan

Bu buluntu yeri ilk olarak 1926 yılında beş yaşındaki Joszef Bálint'in keşfetmesiyle ortaya çıkarılmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya götürülmüştür. Joszef Bálint, günümüzde doksan yaşının üzerinde olmasına rağmen buluntu yerini nasıl keşfettiğini, beş yaşındayken annesi ile birlikte çitlerin yanına çiçek dikmek üzere gittiklerinde altın külçeyi nasıl bulduğunu ilk günkü gibi hatırlamaktadır. Hatta ilk önce altın olduğunu anlamadığını hatta okulda çocuklarla elma karşılığında bulduğu nesnelere ile Hun altınlarını değış- tokuş yaptıklarını anlatmaktadır. Daha sonra kuyumcu birinin bu altınları görmesi üzerine Mora Ferenc Müzesi'ne bildirilmiş ve Bálint'in bulduğu yerde yapılan kazıda büyük bir hazine gün yüzüne çıkarılmıştır. (Fotoğraf 4.2.). Ancak Bálint'in büyükbabası asmalarının ve ağaçlarının kesilmesine izin vermediği için daha derinlerde kazı yapamamışlardır. 1934 yılında Bálint'in büyükbabası ölünce Joszef Bálint'in babası İmre Bálint, ağaçları kesmiş ve köklerin altında altın bir kâse bulmuştur. (Fotoğraf 4.3., 4.4.). Daha önce bulunan altınları tanıdığı için Mora Ferenc Müzesi'nin o dönemki müdürü olan K. Cs. Sebestyén'e durumu anlatmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda 30x18.5 metrelik bir kazı alanı ortaya çıkarılmıştır. Burada dış çeperi kesilmiş, altınlarla bezeli kâse ile muhtelif eserler bulunmuş ve Macaristan ulusal Müzesi'ne gönderilmiştir²⁴. Hatta daha sonra bölgenin yerlileri tarafından bulunan

²³ Harmatta, a.g.e., s. 110.

²⁴http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranykincs_a_vilagon_aranyos_balint_t_alalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.

kırık altın parçaları Szeged Müzesi'ne 1965 ve 1966 yıllarında iki kez olmak üzere getirilip satılmışlardır²⁵.

Bu hazinenin nasıl bulunduğu ile ilgili başka bir hikaye de anlatılmaktadır. Bu hikayeye göre de buluntular aslında 1926 tarihinden on iki yıl önce yani 1914 tarihinde bölgede yaşayanların çeşitli parlak nesnelere gördüklerini söylemeleri ile hazine ortaya çıkarılmıştır. İlk önceleri halkın bu nesnelere önemi hakkında pek bir fikri yokken 1926 yılında bulunan turkuaz taşlı bir yüzük durumu değiştirmiş ve Karoly Börcsök tarafından bir kısmı kuyumcuya götürülen hazine hakkında çalışmalar kuyumcunun durumu müze görevlilerine bildirmesi ile başlamıştır²⁶.

Nagyszéksós'ta ortaya çıkarılan buluntuları sıralayacak olursak;

- 1- Altın kolye
- 2- Kemer süsü
- 3- Altın, taş süslemeli at koşum takımları
- 4- Eyer parçaları
- 5- Kılıç kabza süsleri
- 6- Okluk gövde ve ağzı
- 7- Eyer ile birlikte at koşum takımları
- 8- Kaseler ((Fotoğraf 4.5.- 4.19.)²⁷

Ağustos böceği figürlü yaka iğneleri çeşitli buluntu yerleriyle beraber örnekleri Nagy Széksós buluntu yerinden de çıkarılmışlardır. (Fotoğraf 4.20., 4.21.). Ancak bu motifin hangi millete atfedilmesi gerektiği ilim aleminde tartışmalara yol açmıştır. Aslında çoğu araştırmacı tarafından Doğu Germanlerine²⁸ ait olduğu kabul edilen bu figürler, bazı araştırmacılara göre de Hunlarda var olduğunu bildiğimiz metal işçiliği geleneğinin bir yansıması olup Hunların ve Germanlerin birbirlerinden

²⁵ Béla Kürti, "Fürstliche Funde der Hunnenzeit von Szeged- Nagyszéksós", **Attila und die Hunnen Begleitbuch zur Ausstellung Museum der Pfalz Speyer**, Speyer, 2008, pp. 258.

²⁶ Béla Kürti, "Hun kori Fejedelmi Leleték Szeged –Nagyszéksósról", **Hatartalan Regeszet Archeologiai Magazin**, 1. Évfolyam, 2016, pp. 10.

²⁷Kürti, **Fürstliche Funde**, pp. 164.

²⁸ **Germanen Hunnen und Avarer Schätze der Völkerwanderungszeit**, Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, 1987, pp. 100.

etkilenerek kullandıkları ortak bir motif olarak gösterilmişlerdir²⁹. Jaroslav Tejral'a göre ağustos böceği motifi yıllar içinde kuş başlı motiflerin dönüşmesi ile oluşmuş bir motiftir. Kuş başlı motifler Hunlar da dahil olmak üzere diğer Doğu Avrupa topluluklarında ortak bir motif iken eserlerde zaman içinde kuş başları yerine böcek başları kullanılmış olabilir³⁰

4.1.4. Pannonhalma- Macaristan

1979 yılında bulunmuştur ve Hunlara ait birçok değerli eşyaya rastlanmıştır³¹. (Fotoğraf 4.22.). Macaristan'da bulunan Pannonhalma kurganında bulunan kılıçlar, işçiler tarafından burada çalışan işçiler tarafından ortaya çıkarılmışlardır. Burada arkeologlar sadece işçilerden kalan çukuru inceleyerek toprak tahlilini yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda iki kılıcın bir metre uzunluğundaki sığ bir çukurda (0,7 m'ye kadar) bulunduğu tespit edilmiştir. Çukurun batı kesiminde iki at dizgini kalıntıları bulunmuştur³². Ayrıca çift tarafı keskin kılıç bulunmuştur. (Fotoğraf 4.23.).

4.1.5. Szikacs Hazinesi

21 Ekim 1963 yılında Hodmezövasarhely'in yanındaki Szikacs çiftliklerinin birinde Erzsebet Jozo adında bir kadın, hindilerini otlattığı esnada elindeki sopayla toprağı eşelerken topraktan çamurlu sarı küçük paralar bulmuştur. Bunları toplamış ve hatta bir kısmını da komşularına hediye etmiştir. Başka bir gün komşusunun oğlu da kendi bahçelerinde bu tür paralar bulmuş ve olaydan 10 gün sonra da Erzsebet Jozo'nu eşi Sandor Ale bu buluntuların bir kaçını Macar Milli Müzesi'ne götürmüştür. Müzede çalışan Müze Müdür vekili Jozsef Korek ve numizmatik uzmanı Katalin Birone inceleme yapmak amacıyla bu çiftliğe gelmişler ve paraları

²⁹ Jaroslav Tejral, "Zur Problem der Feinschmiedeproduktion in Mitteldonauraum während des 5. Jahrhunderts nach Chr.", **Památky Archeologické**, Tom: CVI, 2015, pp. 310. (291-362).

³⁰ Tejral, "Zur Problem der Feinschmiedeproduktion...", pp. 317.

³¹ Ágnes B. Tóth, "History of the Huns" **Hungarian Archaeology at the Turn Of the Millenium**, Ed: Zsoly Visy, Budapest, 2003, pp. 286.

³² В. Комар, "Комплекс Из Макартета И Ритуальные Памятники Гуннского Времени", **Гуннский Форум Проблемы Происхождения И Идентификации Культуры Евразийских Гуннов**, Челябинск 2013, s. 90. (88- 109).

buradaki insanlardan toplamışlardır. Daha sonra bu alanda Macar Milli Müzesi ve Hodmezövasarhely'deki Janos Tornyai müzesinin uzmanlarının katıldığı araştırma sonucunda toplamda buradan 1439 adet 23 karat değerinde yani saf altın değerine yakın altın paralar çıkarıldı. Bunların her birinin ağırlığı 4-4,5 gr. idi. Bu paralardan 2'si hatıra olarak ailede kalmış, diğer 5 adedi Hodmezövasarhely müzesine verilmiş ve kalan 1432 adet ise Macar Milli Müzesi'ne götürülmüştür.

Buluntular incelendiğinde bunların karakteristik olarak bir bütünlük içinde olduğu gözlemlenmiştir. Sikkelerin büyük bölümünü Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius'un ait paralar oluşturmaktadır. Ayrıca Batı Roma İmparatorları arasından Honorius (395-423)'e ait 2 adet ve de III Valentinianus'a (424-455) 32 adet para da buluntular arasındadır. Paraların büyük bir kısmının İstanbul ve Ravenna'da basılmış olması ve paraların çok fazla yıpranmamış olması bunların toplu olarak ele geçtiğine ve Roma İmparatorluğu'nun bu paraları Hunların onları vergiye bağladığı dönemde vergi olarak gönderdiğine işaret etmektedir. Bugün bu paraların değeri neredeyse iki milyar Forint'tir³³.

4.1.6. Neizats- Kırım

Bu buluntu bölgesi de tıpkı Conceşti bölgesi gibi Hun dönemine tarihlendirilmektedir. 1996 yılından beri aralıklı olarak üzerinde çalışılan mezar buluntularının sayısı 599'dur. Bölgede üstü açılan 586. mezar buluntusu (Fotoğraf 4.24.) Hun nüfusunun yoğun olduğu bir bölgede bugünkü Simferopol şehrinin 20 km. doğusunda bulunmuş ve bu buluntuların Hunlarla ilişkilendirilmesine neden olmuştur³⁴. Ancak bronz ağırlıklı buluntuların doğrudan Hunlara ait olduğu kesinleşmediğinden Hun dönemi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.

³³ Tóth Katalin- Csányi Viktor- Felföldi Szabolcs, "Attila aranyai a pulykákban? A szikáncsi kincslelet", *Hatartalan Regeszeti Archeologiai Magazin*, 1. Évfolyam, 2016, s. 66- 67.

³⁴ Igor' Khrapunov - Michel Kazanski, "A Grave from the Hunnic Period in the Cemetery of Neizats (Central Crimea)", *Sonderdruck aus Archäologisches Korrespondenzblatt*, Heft 3, 2016, pp. 363.

4.1.7. Bakodpuszta- Macaristan

Bakodpuszta bölgesi mezarlar konusunda çok büyük olmasalar da arkeolojik bakımdan oldukça verimli bölgelerdir³⁵. Bakodpuszta adlı mezar bölgesinde ise altın levha üzerine hayvan figürleri ile stilize edilmiş iki adet bilezik bulunmuştur. Ároktő ve Szihalom-Budaszög adlı buluntu yerleri de Attila zamanına tarihlendirilmekte hatta dönem olarak Attila'nın öldüğü döneme denk gelmektedir. Tiszavalk ve Tiszadob adlı buluntu yerleri ise daha eskiye yani Attila'dan önceki Hun zamanına aittirler³⁶.

4.1.8. Pancsova- Bulgaristan

Pancsova buluntuları ise genellikle Avar dönemine tarihlendirilseler de Altheim'e göre Hun döneminin sonlarına denk gelen bir Hun buluntu yeridir³⁷.

4.1.9. Táπέ-Malajdok- Karpat Havzası

Hunlar bu bölgede birçok kavim ile birlikte yaşadıkları için Hun arkeolojik malzemesinin tetkiki bakımından en zorlu bölgelerden biridir.³⁸

Táπέ-Malajdok bölgesinde devam eden 48. Mezardan çıkarılan yosun yeşili, mavi noktalı cam kupa (bardak) Hunlar zamanına yani IV. Yüzyılın sonları, V. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir³⁹.

4.1.10. Csorna- Macaristan- Hun Taçları

Bu mezar buluntusunun en önemli özelliklerinden biri ortaya çıkan altın süslemeli at koşum takımları ile altın kaplamalı değerli taşlarla süslü taçların bulunmuş olmasıdır. Çünkü bu buluntulardan dolayı bu mezar kadın mezarı olarak

³⁵ Altheim, *Geschichte Fünfter Band*, s. 273.

³⁶ Andrea - László, *a.g.e.*, s. 114.

³⁷ Franz Altheim, *Geschichte der Hunnen*, s. 198.

³⁸ Alpar Dobós, "Gepizii Din Transilvania în Epoca Avară Timpurie Din Perspectiva Arheologiei. Probleme Legate Cercetarea Cimitirelor Cu Morminte Dispuse în Şiruri Paralele- The Gepids in Transylvania During the Early Avar Period From an Archaeological Perspective. Problems Related to the Research of the Row-Grave Cemeteries", *Acta Musei Porolissensis Arheologie – Restaurare – Conservare*, Vol: XXXV, Zalău 2013, s. 248.

³⁹ Andrea - László, *a.g.e.*, s. 53.

adedilmiş ve Hun Hakanlığı içinde kadınlara büyük önem verildiğinin en önemli kanıtlarından biri sayılmıştır⁴⁰.(Fotoğraf 4.25.).

Csorna bölgesinde de taç buluntuları Höckricht'te çıkan taçlar ile büyük benzerlik göstermektedir. Csorna bölgesinden çıkarılan tacın yanındaki altın eserler süs eşyaları olmaktan çok daha büyük bir anlamı ifade ederler. Bu eserler, Hunların bölgede büyük bir hâkim güç olduklarını dolayısıyla kadınlarının da erkeklerinin de bu altın eserleri üzerlerinde taşıdıklarını göstermektedir⁴¹.

Höckricht ve Csorna'da bulunan taçlardan sonra Kerç'te bir kafatası üzerinde bulunan taç ta merak uyandırmıştır. Höckricht ve Csorna bölgelerinde bulunan 29 santimetre boyunda ve 4 santimetre enindeki taçlara benzeyen Kerç bölgesindeki taç, karakteristik özelliklerinden dolayı Attila dönemine tarihlendirilmiştir⁴². İki yırtıcı kuş figürlü bu taçta kuşların gözleri cam taşlardan yapılmıştır⁴³. Ancak Šipovo'dan çıkan tacın sütünde diğerleri gibi kuş başı figürleri olmasına rağmen bronz materyalin işlenmesi daha kolay olduğu için sadece altın bir levha ile kaplanmış olduğu görülmüştür⁴⁴.

İtil bölgesindeki Berjozovka alanından çıkarılan tacında diğer taçlarla yakın özellikte olduğu sadece daha yoğun bir şekilde seylan taşları ile süslendiği görülmektedir.

Tiligul bölgesinde bulunan tacın da yalnızca bronz astarı günümüze ulaşabilmiştir.

Karaağaç bölgesinden çıkarılan ve büyüklü-küçüklü seylan taşları ile süslenmiş altın bir çember de taç buluntuları arasında yerini almıştır. (Fotoğraf 4.31.).

Verchne-Jabločno'da Tın Nehri çevresinde bulunan tacın da mantar şeklindeki başlığı da dikkat çekmiştir⁴⁵.

⁴⁰ Ágnes B. Tóth, "History of the Huns" **Hungarian Archaeology at the Turn Of the Millenium**, Ed: Zsoly Visy, Budapest, 2003, pp. 287.

⁴¹ Michael Schmauder, **Die Hunnen Ein Reitervolk in Europa**, Bonn 2009, s. 99.

⁴² Joachim Werner, **Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches**, München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1956, pp. 62.

⁴³ Werner, **a.g.e.**, pp. 62.

⁴⁴ Werner, **a.y.**

⁴⁵ Werner, **a.g.e.**, pp. 62-63.

Taçların mezarlara bir ölü gömme geleneği olarak yaşamın öldükten sonra da devam edeceğine olan inancından kaynaklı mezarlara konuldukları düşünülmektedir⁴⁶.

4.1.11. Varna- Tiligul- Güney Rusya Şakak Süslemeleri

Hunlara ait Varna'da bulunan bir şakak süslemesi Tiligul bölgesinde bulunan taç ile işleme bakımından büyük benzerlik göstermektedir⁴⁷.

Hunlara ait başka bir şakak süslemesi; 10.5x7.3 santimerte uzunluğunda ve Güney Rusya'da bulunmuştur. P. Straganov koleksiyonunda yer almaktadır. Ermitage Müzesi'nde Inv-Nr. 2136/1'de sergilenmektedir. Eserin önemli bir özelliği yüzünde güneşin tasvir edildiği ve kurban törenine ait hayvanların (keçiler) bulunduğu kutsal bir sahnenin yer almasıdır⁴⁸. (Fotoğraf 4.26., 4. 27.).

4.1.12. Aleika-3- Sambia Yarımadası- Kaliningrad Bölgesi

Litvanya ve Polonya sınırında Baltık Denizi kıyısında yer alan bu bölgede 356. mezarda bulunan buluntular arasında iki metalli at koşum takımları, gemler ve dizginler bulunmuş, bu iki metal bazen bronz- gümüş, bazen de gümüş- demir birleşmesinden meydana gelmiş ve bu birleşmelerde gümüş bir çemberin içinden geçirilen bir çubukla atın yüzüne tutturulan gemlerin Hun karakterli olduğu söylenmiştir. Ayrıca bu gemlerin Jakuszowice'de bulunanlar ile büyük benzerlikler göstermesi de bunların Hunlara ait olduklarına dair bir kanıt oluşturmaktadır⁴⁹.

⁴⁶ Werner, **a.g.e.**, pp. 63.

⁴⁷ İnciser Gürçay Damm, "Goldschmuck des 5. Jahrhunderts aus dem pontischen Raum im Römisch-Germanischen Museum Köln", **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 89.

⁴⁸ İrina P. Zaseckaja, "Die Steppen des nördlichen Schwarzmeergebiets während der Hunnenzeit", **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 72.

⁴⁹ Konstantin Skvortsov, "Burials of Riders and Horses Dated to The Roman Iron Age and Great Migration Period in Aleika-3 (Former Jaugehnen) Cemetery On The Sambian Peninsula", **Archaeologica Baltica**, No: 11, 2009, s. 138.

4.1.13. Šipovo

Bu kurganda Attila dönemine ait 16x7 ebatında bir eyer bulunmuştur. Eyerin ahşaptan yapılmış olması dikkat çekicidir⁵⁰. Bir parça halinde bulunduğu için şekli tam olarak tespit edilemeyen bu eyer buluntusu T. M. Minaeva tarafından araştırılmıştır. (Fotoğraf 4.30.). Ayrıca bölgeden çıkarılan taşlar da Hun sanatının karakteristik özelliklerini taşımaktadır. (Fotoğraf 4.28., 4.29.).

4.1.14. Csákvár Bölgesi

Bölge günümüzde Macaristan'da bulunmakta ve bu bölgeden çıkan çok sayıda mezar, IV. ve V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Bu nedenle Hun egemenliği altındaki bölgenin buluntuların da Hunlara ait olduğu kabul edilmektedir. Bölgeden çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir. Daha çok bronzdan yapılmış malzemelerden oluşmaktadır.

Bölgeden çıkarılan kemik tarak, bronz küpeler, toprak kaplar gibi birçok buluntunun Gepidlerle ilişkilendirilmesine rağmen Gabriela Nádorfi'ye göre, bunlar Hunların bölgede Roma karşısında dahi çok güçlendikleri ve çoğunlukta buldukları yerler olduğu için ayrıca metal (bronz) işlemeciliğinde Hunlar son derece maharetli oldukları için Hunlara ait olma ihtimali azımsanmayacak kadar çoktur⁵¹.

4.1.15. Ártánd Bölgesi

Karpat Havzası'nda bulunan buluntu yeri Hun dönemine tarihlendirilmiş ve bölgeden hayvan figürlü tokalar, kaplar, mızrak uçları çıkarılmıştır⁵².

⁵⁰ Werner, **a.g.e.**, pp. 51.

⁵¹ Gabriela Nádorfi, "Gräber der Hunnenzeit in Csákvár", **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 96- 97. (96-99)

⁵² Eszter Istvánovits- Károly Mesterházy- Ibolya M. Nepper, "Hunnenzeitliche Gräber von Ártánd", **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 113- 114.

4.1.16. Diğer Buluntu Yerleri

Hun altın buluntularını çıkartılmış olduğu Macaristan'da yer alan mezar yerleri de *Szekszard, Lengyeltoti, Györköny, Nagydorog, Mezöbereny* bölgeleridir. Ayrıca İtil Nehri boyundaki Sulino Kurganı da altın plaka buluntuları bakımından önemlidir⁵³. Özü Nehri Vadisi'nden çıkarılan en önemli buluntu yeri de *Novogrigoryevka*'dır. Hun altın buluntularının ve Hun sanatının Macaristan'daki önemli örneklerini teşkil etmektedir⁵⁴.

4.2. HUN KAZANLARI

Huni şeklinde ayaklı kurban kazanları, Hun kültüründe mühim bir yer işgal etmektedir. Hun Hakanlığı sahasının başlıca yerlerinde ortaya çıkarılan bu kazanlar Minussinsk havalisinde, oldukça erken çağlardan itibaren kazanları ölülerin yanına gömmeye başlamıştır. Kazanlar Avrupa Hun Hakanlığı'nın Büyük Hun Hakanlığı ile bağlantısını gösteren en önemli belgelerdendir⁵⁵.

Hun kazanları daha çok Roma kaleleri bölgelerinde veya su kenarlarında bulunmuşlardır⁵⁶. Ancak Hun kazanları, Hunların yayıldıkları etkileşim halinde oldukları toplulukların kültürlerinden beslendikleri bir geleneğin ürünü değildir, aksine kazanlar Hunların şüphesiz Asya'dan getirdikleri kadim metal işleme kültürünün bir ürünüdür. Hun kazanlarının diğer ayırt edici bir özelliği de genel kanaatin aksine her zaman bronzdan değil, bakırdan da yapılmış olmalarıdır⁵⁷. Kazanların işlevleri ise genellikle cenaze törenlerinden sonra gerçekleştirilen kurban törenleri ile (yoğ) ilişkilendirilmiştir⁵⁸. Ayrıca Hun kazanları ve parçalarının nehir, göl ve bataklık bölgelerinin hemen yanında bulunmaları, bunların yer-su inancı ile ilişkilendirilebileceği görüşüne yol açmıştır. Bunların aslında yoğ töreni için kesilen kurbanlar için değil, yer-su inancı gereği kesilen kurbanların pişirilmesinde

⁵³ Gözde Sazak, **Türk Sembolleri**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat yay., 2014, s. 83.

⁵⁴ Gözde Sazak, **a.g.e.**, s. 84.

⁵⁵Fettich, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁶ Zsófia Masek, "Hun Period Cauldrons in Hungary Current Research in the Light of a New Find", **Hungarian Archaeology**, Summer 2015, pp. 2.

⁵⁷Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 3.

⁵⁸ Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 4.

kullanıldığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Kanaatimizce de Hunların doğudan batıya göçleri esnasında kültürlerini de bir bütün olarak getirmiş olmaları ile birlikte dinî inançlarının önemli bir kolu olan tabiat kuvvetlerine inancın içerisinde yer alan yer-su inancı da aynı şekilde devam etmiştir. (Harita 4.3., Harita 4.4. Harita 4.5.).

4.2.1. Törtel Bölgesi

İlk Hun kazanının bulunduğu yerdir. Flóris Rómer tarafından bulunmuştur. Ayrıntılı bezemeleri ile Avrasya buluntularının en önemlilerinden biridir. Buradan çıkarılan Hun kazanı kazan tipinin en iyi örneği olarak kabul edilmektedir. (Fotoğraf 4.33.).

4.2.2. Intercisa Bölgesi –Dunaúváros Kazısı

Macaristan’da bulunan üçüncü kazandır, 1909 yılında Intercisa adlı bir Roma kalesinin Dunaúváros adlı planlı kazısında ortaya çıkarılmıştır⁵⁹. Bu buluntunun önemi, ilk kez bir kazan parçasının Roma dönemi kalesinde bulunmuş olması ve Macar araştırmacı Zóltan Felvinczi Takács’ın ortaya koyduğu üzere Asya örneklerine benzeyen kazanların Avrupa Hun Devleti’ne ait olacak şekilde tarihlendirilmesindedir⁶⁰. Burası esasında bir kazan buluntu yeri olmasına rağmen hilal şeklindeki küpelerin de kazanların yanında bulunmuş olması önemlidir. Bu küpelerin görselleri mevcuttur fakat Macaristan Ulusal Müzesi’nin arşivinde ziyarete kapalıdır⁶¹.

4.2.3. Kapos Vadisi- Jedrzychowice (Silezya)- Höckricht

İkinci Hun kazanı buluntusudur. 50 cm büyüklüğündedir. Kapos Vadisi’nde bulunan Högyész kazanı, Törtel’dekine benzer şekilde, bir turba bataklığı⁶² sabanla sürülürken neredeyse hiç zarar görmeden açığa çıkarılmıştır. (Fotoğraf 4.34., 4.35.). Sonrasında da Bessa adlı Bulgaristan’ın Tuna kıyılarına yakın bir bölgede 54 cm

⁵⁹ Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 5.

⁶⁰ Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 6.

⁶¹ Istvan Bona, **Das Hunnenreich**, Corvina, Budapest, 2008, pp. 250.

⁶² Turbalık, asidik torf toprağından oluşan, ölmüş bitkilerden meydana gelmiş sulak alanların genel adıdır.

büyükliğünde bir kovanın daha bulunduğunu ifade etmektedir⁶³. Bölge ile ilgili en kapsamlı çalışmalar 1913 yılında Zoltan Takács tarafından yapılmıştır⁶⁴.

Buradan çıkarılan buluntular arasında altın levhalar ve üç adet kemer tokası da vardır. Bu tokalardan küçük olanı seylan taşları ile süslenmiştir. Tokaların bu şekilde süslenmeleri onların Hun dönemine tarihlendirilmelerine olanak sağlamış, ayrıca Attila dönemine ait oldukları da belirlenmiştir⁶⁵.

4.2.4. Várpolata Bölgesi

1958'de Budapeşte'de bir kimyasal metal tesisinde eritmeyi bekleyen hurdalar arasında bulunmuştur⁶⁶. (Fotoğraf 4.36.).

4.2.5. Makartet Kompleksi- Ukrayna

Makartet kompleksi ölü gömme adetleri ile ilgili bir buluntu yeri olduğu için bu ritüellerde kazanlar kullanılmış ancak kazanların yanında başka buluntular da ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle bu bölgeyi asıl malzeme oldukları için kazanlar başlığı altında vermeyi uygun gördük. Bu kazı alanı ile ilgili çalışmalarda başka kurganlarda da karşılaşılmış olan önemli bir durumu açıklamak gerekmektedir. Bu mezarlarda ortaya çıkan yanmış nesnelere ve hayvan kemikleri kalıntıları bulunduran kurganları (yanmış insan kalıntılarının bulunmamasına bakmaksızın) T.M. Minaeva bazı araştırmacılar tarafından kremasyonun⁶⁷ varlığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak J. Werner, .F. Peşanov ve D.Ya. Telegin gibi araştırmacılar mezarlardan çıkan nesnelere sadece kısmî olarak yanmış olduğuna dikkat çekerek ölen kişinin eşyalarının yakıldığını, bedeninin ise ayrı bir yerde defnedildiğini ileri sürerek ölümlerin yakıldığı görüşüne karşı çıkmışlardır. Bu konuda I. Bona da detaylı

⁶³ Altheim, **Geschichte der Hunnen**, s. 273.

⁶⁴ Otto Maenchen-Helfen, **The World of the Huns**, Ed. Max Knight, California University Press, London, 1973, s. 306.

⁶⁵ Joachim Werner, **Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches**, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1956, pp. 61.

⁶⁶ Masek, "Hun Period Cauldrons..." pp. 6.

⁶⁷ Ölümleri yakarak gömme yöntemine verilen ad.

araştırmalar yapmıştır. XX. Yüyılın ikinci yarısında Makartet ve Pannonhalma-Széldomb mezarlarında yaptığı araştırmalarda iki mezardan da insan kemiği kalıntıları çıkmamıştır. Dolayısıyla Bona, yanmış şekilde bulunan objelerin sonradan tek tek ve sırayla sönme üzere olan ateşe atılmış olduğu sonucuna varmıştır. Bu ritüele *Totenopfer* (ölye sunmak) adı verilmiştir. I. Bona bu olguyu VI-VII. Yüzyıl eski Avar ve Türk kompleksleriyle karşılaştırarak, ritüelin kaynağı olarak Türklerdeki definden sonraki 3., 7. ve 49. gün anma merasimleri olarak belirtmiřtir⁶⁸. Bona buşuntular arasındaki kazanların da bu törenler ile ilgili olduğunu söylemiştir.

Makartet mezar alanı Eylül 1967 yılında Zaporojiya bölgesi Tokmak ilçesi günümüzdeki Jovtnevoe (eski adı Kurkulak) köyünün kuzeyinde yer alan tarlanın sonunda bulunmuştur. Tarlada çalışan İ.İ. Yaroşenko adındaki bir işçi iki kılıç, taşlarla süslemeli iki bronz kılıç kını tokası bulunmuřtur⁶⁹. Bu mezar yeri daha V.F. Peşanov ve D. Ya. Telegin tarafından araştırılmıştır. 5-6 metre karelik bir alanda yapılan incelemeler sonucunda araştırmacılar taşlarla süslemeli iki bronz kılıç kını tokası, onlarca kemer tokası, iki ok ucu, demir gem, bronz toka, toka dili, bronz zincir parçaları ve onları birleştirmek için kullanılan bronz çiviler, bronz kazan parçaları ortaya çıkmıştır. Ayrıca şekilli kap kolu, bronz kap parçaları da bulunmuřtur⁷⁰.

4.2.6. İza Bölgesi

Romalıların bir Germen topluluğu olan Makromanların saldırılarına karşı kurdukları kalenin bulunduğu yer olan İza bölgesi Tuna'nın kuzeyinde yer almaktadır. Bölgede Hunlara ait kazan parçaları bulunmuştur. Kalenin 1980 yılında kazılan güney bölgesinden çıkan ilk Hun kırık kazan parçası zeminin 40 santimetre altında bulunmuştur. (Fotoğraf 4.37.). Parça, 46x39 milimetre ebatında, 3 milimetre kalınlığındadır. 1983 yılında J. Tóth- Kurucz tarafından önceki buluntunun

⁶⁸ А. В. Комар, “Комплекс Из Макаרתета И Ритуальные Памятники Гуннского Времени”, **Гуннский Форум Проблемы Происхождения И Идентификации Культуры Евразийских Гуннов**, Челябинск 2013, s. 88, 107. (88- 109).

⁶⁹Комар, а.г.е., s. 91.

⁷⁰ Комар, а.у.

çıkarıldığı yere çok ta uzak olmayan bir yerde toprağın 110 santimetre altında iki kazan parçası daha bulunmuştur⁷¹.

4.2.7. Malai Bölgesi

1986'da Kuban'ın kuzeyinde uzanan Malai yerleşiminde de dikdörtgen kulplu bir Hun kazanı açığa çıkarılmıştır. Bu buluntu, kazanların kullanımı hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. (Fotoğraf 4.38.). Bahsedilen Malai buluntu yeri aslında bir höyüktür ve Erken Bronz çağı'na tarihlendirilmiştir. Kazan parçaları ise bu höyüğün güney kısmında bulunan on iki numaralı mezarlardan çıkarılmıştır. Bizim açımızdan önemli olan, bu mezarın kafatası değiştirme (dönütürme) geleneğine sahip bir erkeğe ait olmasıdır. Mezarda kazan parçalarının yanı sıra mineli kabzası olan bir kılıç, kın, kompozit yayın kemik plakaları, zırh plakası, bir gümüş kemer seti, gümüş at koşum takımı, kemik eyer plakası ve altın küpe buluntuları da çıkmıştır⁷².

4.2.8. Perevolotchna Bölgesi

Ukrayna'da Özü Irmağı kıyılarında bulunmuştur. Bölgede gövde, ağız ve mantar-şekilli kulp kısımlarından oluşan 12 kazan buluntusu 1994 yılında açığa çıkarılmıştır⁷³.(Fotoğraf 4.39.).

4.2.9. Balatonelle-Rádpustza Bölgesi

2006 yakında bir demiryolu için yapılan kazıda bir çukurda kazan parçası bulunmuştur⁷⁴. (Fotoğraf 4.41.).

⁷¹ Ján Rajtár, Jozef Zábajník, "Fragmente von Hunnischen Kesseln in Iža", **Zwischen der Steppe und dem Reich Archäologische Studien für Radu Harhoiu zum 65. Geburtstag**, Ed. Andrei Măgureanu- Erwin Gáll, Bucureşti 2010, pp. 119. (119- 125).

⁷² Zsófia Masek, " A Fresh Look at Hunnic Cauldrons in the Light of a New Find From Hungary", **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, No. 68, 2017, pp. 79.

⁷³ Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 78.

⁷⁴ Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 6.

4.2.10. Moravia Bölgesi

2009 yılında detektör ile metal arayan amatör bir kişi tarafından Moravia'da bulunmuştur. Mantar şekilli bir kulpa sahiptir⁷⁵. (Fotoğraf 4.40.).

4.2.11. Buzhor Bölgesi

Tamani Yarımadası'nın güneydoğu kenarında yer alan Buzhor yakınlarında bir Hun kazanına ait 3 parça bulunmuş ve 2013'de müzeye verilmiştir⁷⁶. (Fotoğraf 4.42.).

4.2.12. Ócsa Bölgesi- Macar Ovası

Macaristan'da ilk Hun dönemi kazanının⁷⁷ bulunmasından tam 145 yıl sonra 2014 yılının Aralık ayında, Büyük Macar Ovası'nda Peşt eyaletinin Ócsa kentinde ikinci kazan parçası ortaya çıkarılmıştır. Metal bir detektörle amatör biri tarafından bulunan⁷⁸ ve yerel müzeye getirilen parçanın oldukça karakteristik olması bu kazan parçasının Hun dönemine ait kazanların omuz kısmına ait olduğunu akıllara getirmiştir. Hun dönemi kazanlarından farklı olarak motiflerin birleştirilmesi omuz boyunca çepeçevre dönen üç çizgi ve altında da ucunda yarım küre şeklinde bir kabartma dekorasyon ile sonlanan üçgen motif sırası şeklindedir⁷⁹. (Fotoğraf 4.43., 4.44.).

⁷⁵ Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 77.

⁷⁶ Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 79.

⁷⁷ İlk Hun dönemi kazanı Törtel'de bulunan kazandır. Flóris Rómer tarafından bulunmuştur. Bkz: Masek, "Hun Period Cauldrons...", pp. 4.

⁷⁸ Ócsa kazı alanı bu keşiften ancak bir kaç yıl önce metal detektör ile arama yapan amatör kişilerin buradan çıkarıp Szetendre'deki Ferenc Müzesi'ne teslim ettikleri buluntularla tanınmıştır. Bunun üzerine Masek ve ekibi Mart 2015'de buraya bir arkeolojik alan ziyareti yapmışlar ve kalıntılardan yola çıkarak burada alanının Roma öncesi, Roma dönemi Sarmat ve Ortaçağ (Muhtemelen Arpad döneminden geç Ortaçağa kadar) yerleşmeleri bulunduğunu tespit etmişleridir. Bkz: Masek, "Hun Period Cauldrons...", pp. 1.

⁷⁹ Masek, Hun Period Cauldrons..., pp. 1.

4.2.13. Katalonya Bölgesi

Hunların Katalonya Muharebesi sırasında savaşın yapıldığı bölgeden bir Hun kazanına ait kulp bulunmuştur. A. Juritzki adlı bir kişinin özel koleksiyonu arasında yer almaktadır⁸⁰. (Fotoğraf 4.45.).

4.2.14. Diğer Buluntular

1995’de Kuzey Kafkasya’da Ingushetia’da içinde mezar eşyası olarak bir Hun kazanı bulunan bir mezar surlarla çevrili *Nasyr-Kort* (Fotoğraf 4.46.). yerleşiminden 400 m. uzaklıktadır. Katakomb şeklinde mezarın ağzı bir kaya ile kapatılmış olup kayanın üzerindeki metal patina⁸¹ kazanın mezar girişinde yani zemine yakın bir yerde bulunduğunu düşündürmektedir. 5. yüzyıla tarihlendirilen mezarın Hunlara ait olduğu düşünülmüş, ancak Alanlar ile de ilişkilendirilmiştir⁸². Sonrasında bulunan *Suncheleyevo* (Fotoğraf 4.47.). kazanı biraz daha kuzeyde, İtil Irmağı’nın doğusunda yer alan Tataristan’ın ormanlı bozkır bölgesinde bulunmuştur. Bir kazanın ağız ve gövde kısımlarına ait sekiz parça İtil Irmağı kıyısındaki *Samara*’da (Fotoğraf 4.48.). bulunmuştur⁸³. *Kızıl-Adır (Lipnyagova)*’da bulunmuş Hun döneminden kalma bütün bir kazan da buluntular arasındadır⁸⁴. *Benešov* mezarı da Çek Cumhuriyeti sınırları içinde yer almakta ve bronz kazan parçaları buluntuları için önem arz etmektedir⁸⁵.

Kanaatimizce buralardan çıkan kazan parçaları da Hunlara aittir. Bu şekilde düşünmemizin iki nedeni vardır.

1- Bir sonraki başlıkta bahsedeceğimiz kafatası değiştirme (dönüştürme) geleneğinin Hunlar tarafından Kafkasya’ya götürülmüş olduğu kanaatimiz gereğince yine geleneklerinin önemli bir parçası olan kazanlarını da bölgeye götürmüş olabileceklerini düşünüyoruz.

⁸⁰ Z. Takáts, “Catalaunischer Hunnenfund und seine Osiasatischen Verbindungen”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Vol: V, No: 1-2, 1955, pp. 162.

⁸¹ Bronz veya bakır eşyaların yüzeyinde oluşan yeşilimsi oksit tabakasına verilen addır.

⁸² Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 79.

⁸³ Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 80.

⁸⁴ Masek, A Fresh Look at Hunnic..., pp. 91.

⁸⁵ Otto Maenchen-Helfen, **a.g.e.**, s. 308.

2- Bölgelerden çıkarılan buluntuların benzerlerinin (mantar kulp, gövde motifleri açısından) Avrupa Hun Devleti'nin hâkim oldukları bölgelerde de çıkmış olması fikrimizi kuvvetlendirmektedir. Araştırmalar, bazı çalışmalar kazanların dereceli bir gelişme sürecine sahip oldukları ve bunun da doğudan batıya doğru olduklarını ortaya çıkarmış; ayrıca da birbirlerinden çok uzak yerlerde bulunan kazanların aynı detaylara sahip olabileceğini göstermişlerdir. (Fotoğraf 4.49.).

4.3. SİLAHLAR VE AT KOŞUM TAKIMLARI

Hunların savaş meydanların kullandıkları aletler, silahlar ve atları ile ilgilenme biçimleri, onları nasıl altınlarla bezedikleri kaynaklarda geniş yer bulmuştur. Hatta özellikle Batı dünyasında Attila ve Hunlara karşı yüzyıllardır devam eden korku ile karışık bir algının en önemli sebeplerinden biri de çoğu zaman Hunların düşmanı ruhu bile duymadan alt etmeye yarayan silahları ve binicilikleridir. Meselâ, kaynaklarda özellikle Nibelungen Destanı ile yakın zamanda yazılmış olan ve Attila'nın karşımıza Etzel olarak çıktığı destanda Hunların iki eş ve çift tarafı keskin kılıçlar kullandıkları belirtilmekte ve bunun bir Hun modası şeklini aldığından, komutan Walther'in de tek tarafı keskin kılıçtan Hunlar sayesinde çift tarafı keskin kılıçlara geçtiğinden bahsedilmektedir⁸⁶. (Harita 4.7.)

4.3.1. Csongrád Bölgesi- Macaristan

Csongrad bölgesinde bulunan 116 mezarın tarihlendirilmesi Hunların bu bölgeye gelmelerine denk geldiği için İtil Nehri kıyısında bulunan mezarların Hunların defin sanatı ile ilgili olduğu düşünülmüştür. İki mezarda demiri aletleri, örs ve kerpeten (pense) aletleri bu bölgede bulunmuştur. Çelikten çekiçle dövülmüş bıçaklar ve iki taraf keskin bıçaklar da yine bu bölgede bulunan Prokrowsk- Woschod bölgesinden çıkarılmıştır. Buluntuar arasında olan tek taraflı ve çift taraflı kılıçlarda Hun silah sanatının izleri görülmektedir. İtil Nehri'nin Alanların yaşadığı bölgesinden çıkarılan kılıç ve yuvarlak uçlu kılıçlar da Attila zamanına denk

⁸⁶ Helmut Nickel, "About the Sword of the Huns and the 'Urepos' of the Steppes, **Metropolitan Museum Journal**, Vol: VII, 1973, pp. 137- 138. (131-142).

gelmektedir. Altheim'e göre bu sanat Hunlara aittir ve Hunlar bu silahlarını batıya doğru göç ettikleri sırada İranlılara aktarmış olmalıdırlar⁸⁷.

4.3.2. Kerç Bölgesi

Kerç'te bulunan bir kılıç, prizma şeklindeki sapındaki süslemesi ile dikkat çekmektedir. İlk defa 1896 yılında Glinisce tarafından araştırılmıştır⁸⁸. Altın buluntular açısından da son derece zengin bir buluntu yeri olan Kerç bölgesinde küpeler ve değerli taşlarla süslü taç ta bulunmuştur. (Fotoğraf 4.50., 4. 51., 4. 52.).

4.3.3. Semmering- Avusturya

1921 yılında ortaya çıkarılan bir mezardır. Burada da altın bir yay ortaya çıkmıştır. At koşum takımları da buluntular arasındadır⁸⁹. Buluntu 400'lü yıllara tarihlendirilmiş ve Roma garnizonlarında görev yapan bir Hun askerine ait olabileceği düşünülmüştür⁹⁰. Yine Avusturya bölgesinde Unteresiebenbrunn'da altın çengelli iğneler bulunmuştur⁹¹.

4.3.4. Jakuszowice- Polonya

Jakuszowice bölgesinde bulunan Kazimierza Wielka alanında Hunlar adına en büyük kanıt burada ortaya çıkarılan bir at ve bir insanın birlikte gömüldükleri bir mezardır. Tesadüfen bulunan bu kemiklerin⁹² özellikleri hakkında herhangi bir düzenleme yapılmamışken, keşfedilen eserler 1938 yılından beri Krakov'a

⁸⁷ Altheim, *Geschichte Erster Band*, s. 198.

⁸⁸ Joachim Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1956, pp. 122.

⁸⁹ Astrid Schmölzer, "Völkerwanderungszeitliche Grabfunde mit künstlicher Schädeldeformation – Eine Bestandaufnahme österreichischer Befunde", *Beiträge zu den Altertumswissenschaften*, No: 18, 2016, s. 44.

⁹⁰ Schmölzer, *a.g.e.*, s. 45.

⁹¹ Sazak, *a.g.e.*, s. 86.

⁹² Müzede sergilenen eserlerin altında yer alan açıklamada buluntunun 1911 yılında meden kazısı sırasında ortaya çıktığı bilgisi yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty/a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi: 14.04.2018). Gy. Laszló ise mezar buluntusunun bir alan çalışması sırasında Krakov'un güneybatısında 1913 yılında keşfedildiğini söylemektedir. Bkz: Gy. Laszló, "The Significance of the Hun Golden Bow", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tom: I, No: 1-2, Budapest 1951, s. 92. (91- 104).

gönderilmiş ve Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmiştir. Kemikler maalesef kayıptır, ancak J. Talko- Hryniewicz'in tespitine ve müze kayıtlarına göre genç bir erkeğe aittirler. Bu Hun buluntuları arasında bir adet kabzasında çapraz demir siperler olan demir bir kılıç, büyük bir kehribar ve seylan taşları ile süslenmiş bir başka altın kılıç bulunmuştur. Ancak altın plakaların kullanıldığı en önemli yerler, yay kabzasının "sal" adı verilen alt ve üst kısımlarıdır. Ancak bu tür yaylar sürekli gerilmiş durumda bulduklarından, şekil olarak kullanışsız durumda olduklarından savaşta kullanılamazlar. Çünkü bu altın plaklar salları boylu boyunca kaplarlar ve atış yaparken kalıcı bir hasar bırakabilirler dahası, bu plaklar yayın titreşimini takip etmeye elverişli değildirler, üstelik yapısı yay kirişini çıkarmayı da zorlaştırmaktadır, ayrıca yaklaşık 80 cm boyunda olan bu yaylar Hunların savaşlarda kullandıkları yaylardan çok daha küçüktürler. Çeşitli ilim adamlarınca bu altın yayların Hunlar arasında bir güç sembolü olabileceği vurgulanmış, bölgenin de Hun etkisi altında olmasından dolayı bölgede bu yayların bulunduğu belirtilmiştir⁹³. (Fotoğraf 4.53.- 4. 57.).

Jakusowice (Polonya) bölgesinden çıkan eserler aşağıda listelenmiş olup, bu eserler güney Polonya'da yaşayan topluluklar ile Hunlar arasındaki ilişkinin en önemli kanıtıdır. Buluntular 4. yüzyılın ilk yarısını (434 öncesi) tarihlendirilmiştir.

Jakusowice'de bulunan yaylar ile ilgili olarak ilim alemi uzun süre bir anlaşma sağlayamamış bu buluntuların Hun dönemine ait Got menşeli mi yoksa Hun menşeli mi oldukları tartışılmıştır. Ancak Gy. László, burada bulunan Hun yaylarının kemerli bir yapıya sahip olduklarını ve gerildikleri zaman bu kemerli yapının atış kolaylığı sağladığını söyleyerek bu yayların Hun menşeli olduklarına kanaat getirmiş ayrıca altın veya kemik plakalarla donatılmış bu yayların benzer örneklerinin yine bir Hun buluntu yeri olan Pécsüsözög'de de bulunması bu görüşü sağlamlaştırmıştır. Buluntuların üzerinde bulunan metal ve taş işlemleri de kuyumculuk ve el sanatları konusunda oldukça gelişmiş olduklarını bildiğimiz Hunlara atfetmiştir⁹⁴. Ayrıca Jakusowice bölgesinde ortaya çıkarılan at koşum takımlarının bir prene ait olduğu görüşünden hareketle atların kutsal kabul edildiği bir medeniyet ortaya çıktığını ve

⁹³ Bartosz Kontny, "Horse and its Use in the Przeworsk Culture in the Light of Archaeological Evidence", *Archaeologica Baltica*, No: 11, 2009, s. 95-97. (93- 114).

⁹⁴László, a.g.e., s. 95.

bu medeniyetin de Roma bölgelerinden uzak Hunların egemenliği altında olan bölgelerde ortaya çıkması bu buluntuların Hunlara ait olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir⁹⁵.

Jakuszowice'de ortaya çıkarılan altın yay da bir savaş aleti olarak kullanılamaz çünkü yayın gövdesini kapladıklarından sert koşullarda kalıcı ve sağlam olmayan bir niteliğe sahiptirler. Bu bizim açımızdan çok önemli bir bilgidir çünkü eğer bu mezarda bulunan yay savaşta kullanılmaya uygun değilse bu sadece sahibinin zenginliğini göstermek için kullanılan bir araç olduğu anlamına gelir⁹⁶. Çünkü yay; Hunların en önemli silahlarıdır⁹⁷. (Fotoğraf 4.59.- 4. 67.).

Mezarlarda bulunan buluntular bölgenin hâkim gücüne atfedilmiştir ve her buluntu yeri son derece önemli kültür tarihine ait bilgiler vermektedir. Hunlar gibi Avrasya bozkırlarına gelen toplulukların mezarlarında taçlar ve kolyeler gibi sembolik eşyalar bulunmuştur. Hun Hakanlığı'nın Güney Rusya sınırlarında Hunlara ait mezar kalıntıları önemlidir fakat Jakuszowice, Moigrad⁹⁸ ve Concesti gibi buluntu yerleri daha fazla bilgi vermeleri açısından daha önemli bir yere sahiptirler. Her birinin Hunlara ait olduğunu bildiğimiz bu mezarlar genel olarak Hun insanının yaşam tarzıyla ilgili bilgi vermesi açısından ehemmiyet taşımaktadır. Hun ordusu akınlara devam ettikçe ve başka yerleri de hakimiyet altına almaya başladıkça Güney Rusya sınırı önemini kaybetmeye başlamış ve Hun sınırı daha batıya doğru kaymıştır. Bu sınır değişimi ile birlikte Höckricht, Mundolsheim, Wolfsheim ve Lenz gibi buluntu yerleri de katılarak Chalon'da şimdiye kadar tanımlanamamış olan Hun kazanları ortaya çıkarılmıştır⁹⁹.

⁹⁵ Michel Kazanski- Anna Mastykova, "The Sösdala finds in the perspective of Central and South-Eastern Europe", „**The Sösdala Horsemen and the Equestrian Elite of Fifth Century Europe**, Ed: Charlotte Fabech- Ulf Näsman, Denmark 2017, pp. 299. (296- 311). Ayr. Bkz: Godłowski, K. "Das "Fürstengrab" des 5. Jhs. und der "Fürstensitz" in Jakuszowice in Südpolen" Ed: F. Vallet - M. Kazanski. **La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle**, Saint-Germain 1995.

⁹⁶ Harmatta, **a.g.e.**, s. 110.

⁹⁷Harmatta, "**a.g.e.**", s. 135.

⁹⁸ Nándor Fettich tarafından Hun buluntusu olduğu tespit edilmiş olan bir mezardır.

⁹⁹Laszló, **a.g.e.**, s. 102.

4.3.5. Mundolsheim

Mundolsheim bölgesi Hun yerleşim yeri değildir fakat Hunların geçtikleri bir yerdir. Özellikle bölgenin en önemli buluntuları olan kazanların yanında fibula adı verilen çengelli iğneler de Hun kültürünün bir ögesidir. Bu çengelli iğneleri daha çok Germen buluntuları arasında görmeye alışkın olsak ta N. Fettich'e göre bu durum Germanlerin Hun kültürü ile etkileşimde bulunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Fettich, German âleminin medenî gelişmesi bakımından, Hun Hakanlığı'nın batıdaki genişlemesinin ve bir kısım German kavimleriyle sıkı bir münasebete girmesinin fevkalade önemi olduğunu düşünmektedir. Hatta Fettich İsviçre'nin Lenz bölgesinden çıkarılan çengelli iğnelerin de Hunlara ait olduğunu öne sürmektedir¹⁰⁰. Bu nedenle daha önce bahsetmiş olduğumuz ağustos böceği figürlü çengelli iğnelerin de Hun sanatına ait olduğu düşüncesi de bir kez daha tahkim edilmiştir.

4.3.6. Balkanlar

Hunlara ait yay buluntularının en önemlilerinden biri Signidium IV adlı kurganda Arnavutluk- Sırbistan-Hırvatistan hattında ortaya çıkarılmıştır. (Fotoğraf 4.58.). İlk olarak Kuzey Arnavutluk'ta bulunan ve Hun dönemine tarihlendirilen okçu mezarları bugünkü Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın bir kısmını içine alan bölgede gün yüzüne çıkarılmıştır. 2006 yılında kazısı yapılan bu mezarda düz şekilde yatmış bir okçu ve yanında kıyafet parçalarının yanı sıra kemik çubuklu yaylar, oklar, kılıçlar ve bıçaklar bulunmuştur. Burada ilgi çekici detay kemik çubuklu yaylardır. Kemik çubuklu yayların Roma ordusuna Parthlar yolu ile geçmiş olabileceği iddia edilse de geç dönemde Roma ordusunda kullanılmamalarına rağmen Hunlarda görülmesi fikirlerin değişmesine yol açmıştır. Zira kemik çubuklu yayların Asya kökenli oldukları ve IV. yüzyıldan beri cenaze törenleri sırasında kullanıldıkları noktasında fikir birliği sağlanmış ve zaten Asya'dan gelmiş olan Hunların bu yayları önceden tanıdıkları kanaatine varılmıştır¹⁰¹.

¹⁰⁰Fettich, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁰¹ Michel Kazanski, "Bowmen's Graves from the Hunnic Period in Northern Illyricum", „**To Make a Fairy's Whistle From a Briar Rose**” **Studies Presented to Eszter Istvánovits on Her Sixtieth Birthday**, Ed: Márta L. Nagy- Katalin L. Szölsösi, Nyíregyháza 2018, pp. 407. (407-417).

4.4. KAFATASI DEĞİŞTİRME (DÖNÜŞTÜRME) GELENEĞİ

Avrasya bozkırlarında ve Avrupa’da değiştirilmiş kafatasları Karadeniz’den Fransa’ya kadar dağılmış ve Hunlarla ilişkilendirilmiştir. Kavimler Göçü esnasında bu bölgelere gelen Hunlar burada diğer “barbar” tabir edilen diğer topluluklar ile birlikte bir katalizör (bir oluşumu hızlandıran şey) görevi görmüşler, Batı Roma’nın çöküşünü hızlandırmışlardır. Böylece Kavimler Göçü ile konar-göçer ve göçebe toplulukların Karpat Havzası’nda bulunan Roma topraklarına gelmeleri burada oluşmuş olan kültürün değişmesine neden olmuşlar ve bu bölgede yeni melez bir kültürün oluşmasına neden olmuşlardır. Ayrıca mezarlardan çıkan kadın kafataslarının daha çok batı bölgelerine doğru yoğunluk göstermeye başlaması bunun bireysel bir gelenek olduğunu ve muhtemelen bu kadınların dışardan evlenme yolu ile bu bölgelere gelin olarak gittiklerini göstermektedir. Avrupa’da IV.- V. yüzyıllarda hızla yayılmaya başlayan “kastî olarak değiştirilmiş kafatası geleneği” Hunların bölgeye gelişleri ile bağdaştırılmış ve Hunların bölgedeki varlıklarının kanıtı olarak kullanılmıştır. Hatta bu geleneğin Orta Avrasya bozkırlarından ve Türkistan’dan M.Ö. I. yüzyılda başladığı ve Hunlar tarafından Avrupa’ya getirildiği düşünülmektedir¹⁰². Hatta bu yüzyıllarda Avrupa’da Hunların büyük bir kültürel etkiye sahip oldukları düşünüldüğünde burada yaşayan topluluklar arasında bu geleneğin benimsenmiş olma ihtimali üzerinde de durulması gerekmektedir. Ayrıca bu geleneğin Hunlar tarafından halefleri olan Avarlara da miras kaldığı yine arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır¹⁰³. Ayrıca bu geleneğin Hun egemenliği altında yaşayan ve dışarıdan Moğol- Asya unsuru olarak gelen göçmenler ile birlikte beraberlerinde kafatası deformasyonunu da getirmiş olmalarıyla Doğu Avrupa’ya da naklolduğu da düşünülmektedir. Gerçekten kafataslarının bu sanatsal yükselişi, Hunlar ile sınırlı değildir, onların vasıtası ile doğu Germen kadınlarında da

¹⁰² Susanne Hakenbeck, “‘Hunnish’ Modified Skulls: Physical Appearance, Identity and the Transformative Nature of Migrations” **Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages Essays in Burial of Heinrich Härke**, Ed: Duncan Sayer- Howard Williams, University of Exeter Press, 2009, pp. 64-65. (64-80).

¹⁰³ Mihály Párducz, **Die Ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn**, Akadémiai Kiado, Budapest, 1963, pp. 35.

görülmektedir¹⁰⁴. Kanaatimizce kültürel etkileşim, bölgenin hâkim kültürüne sahip olma ve dışardan evlenme gibi gelenekler bunu sağlayan unsurlar olmuşlardır. (Harita 4.8).

Avrupa'da antropolojistler ve arkeologlar tarafından yapay kafatası dönüşümleri üzerinde yapılan çalışmalarda bu kafataslarının ırkî özellikleri araştırılmıştır. Bunlarla ilgili çalışan önemli ilim adamlarından J. Werner; daha çok kafataslarının yanında mezarlarda bulunan at koşum takımları, silahlar (özellikle kompozit yaylar) aynalar, taşlar ve kılıç süsleri gibi maddî kültür öğeleri üzerinde durmuştur. J. Werner'e göre de bu gelenek M.Ö. I. yüzyılda Tanrı Dağları'ndan ve Pamir Dağları'ndan gelerek öncelikle Sarmatlar ve Alanlara ulaştığını sonrasında da Avrupa Hunları¹⁰⁵ ile birlikte Avrupa içlerine yayıldığını belirtmiştir¹⁰⁶. Hatta Hunlar sayesinde bu süreç VI. yüzyılda Gotlarla Kırım Yarımada'sında, Gepidlerle Tizsa kıyılarında, Langobardlar ile Moravya'da ve Thüringler ve Burgundlar arasında da yayılmış, ilerlemiştir¹⁰⁷.

Yapay kafataslarının bulunduğu mezarlarda ortaya çıkan levhalar, kayışlar, kemer tokaları, kemerler gibi diğer buluntulardan kafataslarının kime ait olduğuna ait yorumlar yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kafatası üzerinde yer alan kemiklerin durumundan yetişkin birine mi yoksa bir çocuğa mı ait olduğu da belirlenebilmiştir.

Kafatası değişimlerinin kültürel boyutuna bakacak olursak bunların son derece planlı bir gelenek olduğu araştırmalardan çıkan sonuçlar arasındadır. Bu gelenek zamanla toplumun simgesi haline gelmiş ve onu diğer topluluklarda ayırt

¹⁰⁴ Katharina Winckler, **Frauen Bei Den Mittelalterlichen Steppenvölkern Eurasiens**, Diplomarbeit Zur Erlangung Des Magistergrades Der Philosophie In Der Studienrichtung Geschichte Eingereicht An Der Universität Wien, Wien 2005, s. 33.krek

¹⁰⁵ Werner, değiştirilmiş kafataslarını V. yüzyılda Hunlar ile ilişkilendirmiş ancak kendisine K. Jettmar gibi ilim adamları tarafından Avrupa Hun Devleti'nin bir konfederasyon yapısında olduğu bu nedenle arkeolojileri hakkında kesin hükümlere varmanın zor olduğu şeklinde bir itiraz yapılmıştır. Kanaatimizce de Werner'in dediği gibi bu kafatası geleneği Avrupa coğrafyasında Hunlarla yayılmıştır zira Hunların her ne kadar coğrafya değiştirmiş olsalar da kadim Türk kültürünün özelliklerini hiçbir zaman terk etmedikleri, ayrıca Avrupa ve Avrasya coğrafyasına geldikleri ilk zamanlardan itibaren kültürel bir hâkimiyet oluşturdukları bilinmektedir. Ayrıca Jettmar'ın iddalarını destekleyici herhangi bir çalışmaya rastlamamız olmamız fakat Werner'in görüşlerinin Kiszely, Bodo Anke gibi alan araştırmacıları tarafından benimsenmiş olması da fikrimizin bir dayanak noktasıdır.

¹⁰⁶Hakenbeck, **Hunnies' Modified Skulls**, pp. 68.

¹⁰⁷ Hakenbeck, **a.y.**

edici bir özelliği olmuştur¹⁰⁸. Giyim-kuşam veya diğer kültür öğeleri gibi unsurlar değiştirilebildikleri için değiştirilmiş kafatası bir kimlik olarak görülmüş ve dışardan hangi etken olursa olsun kolay kolay yok edilemeyeceği için son derece önemlidir¹⁰⁹. (Fotoğraf 4.68., 4.69.).

Dunaújváros'un güneyinde bulunan ve değiştirilmiş kafatası geleneğinin kalbinin attığı V. yüzyıla tarihlendirilen *Mösz*¹¹⁰ adlı yirmi sekiz kişilik bir mezar buluntusu ortaya çıkarılmıştır. Kişi sayısına bakıldığında bunun bir aile mezarı olduğu düşünülmüştür. Söz konusu yirmi sekiz kişiden on birinin değiştirilmiş (dönüştürülmüş) kafatasına sahip olduğu görülmüştür. Mezarlardan çıkan kişisel eşyalardan anlaşıldığı üzere bunlardan altısı kadınlara beşi de erkeklere ait kafataslarıdır. Ancak bizim için önemli olan yönü kafataslarının yanında bulunan kişisel eşyaların Hun kültür öğelerini yansıtması ve bu nedenle buluntunun Hunlara ait olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur.

Hunların Avrupa'ya getirdiği düşünülen kafatası geleneğinin Gürcistan'ın *Mtskheta* bölgesinde de bulunmuş olması ilim âlemini son yıllarda meşgul etmiştir. Bu kafatası geleneğinin daha öncelerden Alanlar ve Sarmatlar arasında bu bölgede yaygın olduğu ileri sürülse de bazı araştırmacılar bu geleneğin Kavimler Göçü esnasında ya Hunların bu bölgeden geçerken bıraktıkları bir gelenek olduğunu veyahut ta Hunların büyük ölçüde etkisinde kaldıklarını bildiğimiz adı geçen kavimler yolu ile bu bölgede yayıldıklarını düşünmüşlerdir. Kanaatimizce ikinci yorum daha doğrudur; çünkü hem Hunların Avrupa coğrafyasındaki merkez üsleri olan Karpat Havzası'nda hem de *Mtskheta* bölgesinde Hunların gelişlerinden sonra değiştirilmiş kafatası sayısında artış gözlenmiştir. Ayrıca Hunların 395 yılında Kafkaslar üzerinden Derbend Geçidi yolu ile Ermenistan içlerine kadar ilerledikleri

¹⁰⁸ Peter Mayall, Varsha Pikbrow, Liana Bitadze, "Migrating Huns and Modified Heads: Eigenshape Analysis Comparing Intentionally Modified Crania From Hungary and Georgia in the Migration Period of Europe", **Plos One**, Ed: James J. Cray, 12-2, February 2017, pp. 1. (1-23).

¹⁰⁹ Son zamanlarda yapılan etnografik ve arkeolojik çalışmalar vücut dönüşümlerinin özellikle dişler ve kafataslarında meydana getirilen değişimler ile dövme ve vücutta yara açılması (skarifikasyon) uygulamalarının toplum nezdinde bireyin kimliği açısından son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle Hunların da bu gelenekleri kendilerine mahsus bir tarzda uyguladıkları iddia edilmiştir. Bkz: Hakenbeck, **Hunnies' Modified Skulls**, pp. 67.

¹¹⁰Bu mezar buluntusunda üç neslin birarada gömüldüğü düşünülmüş, yetişkin erkeğin ailesine veya topluluğuna kafatası değiştirme geleneğini nasıl uygulayacaklarını anlattığını ve böylece ikinci neslin bunu öğrenerek onların da aynı geleneği üçüncü nesle anlattıkları belirtilmiştir. Bkz: Hakenbeck, **Hunnies' Modified Skulls**, pp. 70.

daha sonra da aynı yolu kullanarak tekrardan geri döndükleri bilinmektedir¹¹¹. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hunların meskûn buldukları Macaristan bölgesindeki değiştirilmiş kafatasları ile Gürcistan bölgesindeki kafataslarının şekilleri değişiklik gösterebilmektedir. (Fotoğraf 4. 70.- 4. 72.).

Macaristan'da Keszthely-Fenekpuszta'da bulunan Hun kafataslarının bandajlarının iki adet olduğu ve ilkinin ense kökünden şakaklara, ikincisinin ise taç takılan bölgeden yani başın üst-ön kısmından çenenin altına indiği işaret edilmektedir. Bunun kafatasında bir çökmeye yol açtığı ve kafatasının yassılaşmaya başladığı görülmüştür¹¹². Bu bandaj şekli Tuna ötesinde Hunların IV. yüzyılda bölgeye gelmelerinden sonra yaygınlık göstermeye başlamıştır bu da Hunların bu bölgede yüksek bir kültürel etkiye sahip olduklarını ve kendi kültürlerini tanıttıklarını göstermektedir¹¹³. Ayrıca Hunlar bu değiştirilmiş kafatası gelenekleri ile diğer gruplardan ayrılmışlar ve kendilerine bu geleneği adeta sembol olarak belirlemişler, son derece mahirane bir şekilde içlerinde yaşayan gruplara bu sosyal aidiyeti hissettirmişlerdir¹¹⁴. (Harita 4.9.)

¹¹¹Mayall- Varsha Pikhrow- Liana Bitadze, **a.g.e.**, pp. 3.

¹¹² Ayr. Bkz: I. Pap, **Data to the Problem of Artificial Cranial Deformation Part 3**, Annales Historico- Naturales Musei Nationalis Hungarici, Tom: LXXVII, Budapest, 1985, pp. 283

¹¹³ Peter Mayall, Varsha Pikhrow, Liana Bitadze, "Migrating Huns and Modified Heads: Eigenshape Analysis Comparing Intentionally Modified Crania From Hungary and Georgia in the Migration Period of Europe", **Plos One**, Ed: James J. Cray, 12-2, February 2017, pp. 15-16. Bkz: I. Pap, "Data to the Problem of Artificial Cranial Deformation Part 1", Annales Historico- Naturales Musei Nationalis Hungarici, Tom: LXXV, Budapest, 1983, pp. 343.

¹¹⁴ Mayall- Varsha Pikhrow- Liana Bitadze, **a.g.e.**, pp. 18.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARIN ŞAHİTLİĞİNDE ATTILA

5.1. HUN HAKANI ATTILA'NIN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Attila, Hunların Panonya'ya gelişlerinin (401) yirmi sekizinci yılında yani 429¹ yılında keskin zekâsı, yüksek maneviyatı, tecrübesi ve iyi bir asker olmasının sağladığı üstünlükler sayesinde devletin başına geçmiştir². Yaklaşık kırk beş yaşında vefat etmiş ve ömrünün yalnızca sekiz yılını hakan olarak geçirmiştir ancak yarattığı korku nedeni ile kaynaklara göre hayatı yüz yirmi dört yıl sürmüştür ve bunun kırk dört yılını hükümdar olarak geçirmiştir. Hayatı boyunca Hunları atalarından aldığı devlet geleneği ile idare eden Attila daha 434 yılında Doğu Roma ile Margus Barışı'nı gerçekleştirmiş, bundan sonra da kendisiyle birlikte başa geçen kardeşi Bleda ile birlikte Kuzey ve Doğu Avrupa sahasında yerleşmiş olan boyları hâkimiyet altına almıştır. 441 yılında yapılan I. Balkan Seferi sonucunda Balkanlarda yegâne güç haline gelmiş, 447 yılında gerçekleşen II. Balkan Seferi sonucunda yapılan Anadolius Barışı ile de Doğu Roma Hunlar karşısında son derece zor şartları kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu barış ile Doğu Roma'nın oldukça yüksek miktarda bir vergiye bağlanmış olması aslında onun bir anlamda hâkimiyet altına alınmış olduğu anlamını taşıyordu. Attila daha sonra yönünü Batı Roma'ya çevirmiş Priskos'un sefaretini de bu döneme denk gelmiştir. Batı Roma'ya karşı izlediği politika sonucunda Campus Mauriacus savaşı yapılmış ve sonucunda Batılı kaynaklara göre Attila mağlup sayılsa da son derece perişan edici şekilde sonuçlanan bu savaştan sonraki yıl Roma önlerinde yeniden görülmesi Batılı kaynakların iddiasını doğrulamamaktadır. Hatta 452 yılında gerçekleşen Roma Seferi ve sonunda Papa'nın Attila'nın yanına gitmesi Batıda hâlihazırda var olan Attila ve Hun korkusunu daha da haklı çıkarmış ve daim kılmıştır. Sonrasında bu korku batı dünyasında adeta sonu gelmeyen bir Hun ve Attila merakına dönüşmüştür. Attila'nın fizikî ve kişilik özellikleri de bu merakın en başta gelen konularından birini teşkil etmektedir.

¹ Kaynaklarda Attila'nın hükümdar olduğu tarih genellikle 434 olarak verilmektedir.

² Mesude Şenol, *Macar Kroniklerinden Johannes Thuroczy (Chronica Hungarorum): Tercüme-Tahlil*, s. 83.

Attila'yı bizzat görme şansına sahip olan Bizans tarihçisi Priskos onun fizikî özelliklerini şu şekilde tarif etmektedir:

“Onun yüzünü görenler, hakiki Asyalı olduğunu hemen anlar. Başı büyük, orta boylu, tıknaz vücutludur. Gözleri kısık, fakat baktığı yeri delecekmiş gibi keskin bakar, yürüyüşü çok çeviktir. Konuştuğunda sesi gümüş gibi çınlayarak çok sempatik gelir”. Bir Got tarihçisi olan Jordanes'e göre ise Attila, büyük kafalı, esmer ten renginde, küçük ve çökük gözlere sahip, yassı burunlu, seyrek sakallı, geniş omuzlu, şekli bozuk küçük kareyi andıran bir vücut yapısına sahipti.

Attila, her Türk gibi asker doğmuş, savaflara çok genç yaştan itibaren katılmaya başlamış ve zamanla kazandığı tecrübe ile Türk savaş taktikleri içerisinde düşmanı yanıltmak ve pusuya düşürmek için kullanılan “Turan Taktiği (Kurt Kapanı)” taktiğini en iyi şekilde uygulayabilmiştir. Bu taktik bedenlen çevik, ruhen de cesur bir yapıya sahip olarak, akılcı davranabilme ve hassas olabilme özelliklerine sahip olmayı gerektirmiştir ki bu özelliklerin tamamı fazlası ile onda bulunmuş ve ona iyi ve başarılı bir komutan olma vasfı kazandırmıştır³.

Attila'nın nasıl bir şahsiyete sahip olduğunu tarihî bilgilerden ve olaylardan yararlanarak anlayabiliyoruz. Got tarihçisi Jordanes'in verdiği bilgilerden de Attila'nın kişilik özellikleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Jordanes, “O, yeryüzünde halkları korkudan titretmek için doğmuştur. Savaşmayı çok sevse de yalvaranlara karşı affedici, tabiiyeti altına aldıklarına da her zaman hoşgörülü olmuştur”. Bu bilgi bize Attila'nın cesur, bir o kadar da hoşgörülü ve merhametli olduğunu göstermektedir. Nitekim yine Roma Seferi'nden halkın kendisine yalvarması üzerine şehri yıkmadan dönmesi, Vigilas olayında aman dileyene vurmaması da merhametini ortaya koymaktadır; ama yine de Romalı müelliflerin “acımasız olduğu suçlamasından” kurtulamamıştır. Aslında bu suçlama yazarların retorik kaygı ile bunu yazdıklarını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Halkının rahat bir yaşam sürmesini istemiş ve ticarete önem vermiştir. O yüzden de Margus Barış Anlaşmasının kararları arasına “ticaret yapmak için eşit şartlarda olunabilecek bir yerde bir araya gelinmesi” maddesini koydurmuştur. Bununla amacı bu yerin halka açık bir pazar yeri olmasını sağlamak olmuştur ki

³Şenol, a.g.t., s. 84.

böylece Roma ile ticarî ittifakta buldukları sırada halka açık yerde halkın ihtiyaçlarını karşılayarak refah içinde yaşamalarını sağlamıştır⁴.

Attila'nın durumu göre sadeliği durumu göre de şatafatı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Priskos'un daha öncede belirttiğimiz kayıtlarında geçen Attila'nın giyim-kuşamının, yemek takımlarının ve at koşum takımlarının süsüz ve sade olması da onun kanaatkârlığını ve sadeliğini göstermektedir. Bununla birlikte at koşum takımlarında herhangi bir süslemenin bulunmaması savaş esnasında süslemelerden dolayı askerlerinin ve atların yaralanmasını önlemeye yönelik aldığı bir güvenlik tedbiridir. Bu ince düşünce onun ne kadar tedbirli olduğunun da bir göstergesidir. Ayrıca yemek takımlarının da sadeliği ile diğerlerinden ayrı olması yiyeceğine veya içeceğine kendisine zarar getirebilecek bir şeylerin karıştırılmasını önlemek amacıyla alınmış bir tedbir olarak düşünülebilir.

Attila'nın şatafatı sevmediğini ama gücünü göstermek istediğini görüyoruz. Özellikle savaş sırasında düşmanın moralini bozmak için kullandığı yöntemlerden biri de karargâhındaki çadırının ipek kumaşlarla kaplı olması ve altın direkler ile gerilerek direklerin birleşme yerlerinin değerli taşlarla süslenmiş olmasıdır. Attila iyi bir asker olmanın getirdiği ruhla hareket etmiş, kendisini ve ordusunu yüksek teçhizatlı silahlarla donatmış, kalelerin savunma gücünü zayıflatmak adına önemli teknik icatlar geliştirmiştir.

Cömertliği ile öne çıkmıştır, savaşlarda yanlarında götürdükleri atları yüksek rütbeli askerlerden en alt derecedeki askere kadar dağıtmıştır ki bu özelliği yanına gelen yabancılara bile tesir etmiş, sahip olduğu eşyaları hiç çekinmeden onlara da hediye etmiştir⁵. Ayrıca her ne kadar sert mizacı ile tanınsa da Attila halkına karşı son derece babacan ve hoşgörülü davranmıştır⁶.

Attila yedirmeyi, içirmeyi seven ve bunun için toy ve şenlikler düzenleyen bir hakandı. Şenliklerinde mutlaka şarkıcılar olurdu. Nitekim sarayında verdiği ziyafetin sonlarına doğru şarkıcıların gelip şarkılar söylediğini Priskos'da aktarmaktadır. Bu tarz bilgiler onun eğlenceye düşkün olduğu yorumlarının

⁴ Paivi Kousmanen, **The Nature of Nomadic Power, Contacts between the Huns and the Romans during the Fourth and Fifth Centuries**, University of Turku, Annales Universitatis Turkuensis, Unpublished Doctoral Thesis, Turku 2013, s. 144.

⁵ Şenol, a.g.t., s. 84.

⁶ Şenol, a.g.t., s. 85.

yapılmasına da sebep olmuştur⁷. Attila'nın özellikle yabancı elçiler geldiğinde kahramanlık şarkıları söyletmesi anlamlıdır zira bu şarkıları düşmana korku salmak için bir araç olarak kullandığı açıktır. Bu yolla Roma elçilik heyetine gözdağı vermek istemesi ihtimal dahilindedir.

Savaşlarda iyi seçtiği üstün yetenekli devlet adamları sayesinde diğer devletlere üstünlük sağlamasını; bu devlet adamlarını eski kültür dünyası ile birlikte bir bağlantı içinde anlayabilecek kişilerden seçmeye çabalamış olmasına borçludur. Kendi özel hayatında uyguladığı her şeyi devletin iç ve dış politikasına da yansıtan Attila'nın başarısının altında yatan bir diğer önemli husus şaşırtıcı derecede ölçülü bir yönetici vasfa sahip olmasıdır. Ayrıca Türk cihan hakimiyeti mefkûresine uygun olarak egemenlik kurduğu yerlerde yaşayanları örgütleme becerisi de Cengiz Han ile kıyaslanmış ve ondan sonra en başarılı ikinci hükümdar olarak yer almasına neden olmuştur.

Kısacası asilliği, sadelikten yana olması, alçak gönüllülüğü, hoşgörüsü, cömertliği onu sadece hükümdar olarak değil insanî yönü ile de ilim dünyasında farklı bir yöne taşıyarak, literatürde kendisine ayrı bir yer edinmesini sağlamıştır.

5.2. ATTILA'NIN ÖLÜMÜ VE CENAZE TÖRENİ

Kendilerinde büyük bir korku ve dehşet yaratan Attila'nın ölümü bir sevinç içerisinde karşılanmıştır zira beklenmedik bir zamanda ölmüştür. Bilhassa Batılı kaynaklar Attila'nın yükselmesini ne derece olağanüstü bir olay olarak varsaymışlarsa, ölümünü de aynı derecede doğaüstü olarak yorumlamışlardır bu yüzden de Attila'nın eceli ile öldüğü değil de daha çok öldürüldüğü yönündeki iddialara daha çok inanmışlardır.

Attila'nın ani ölümü Hun düşmanları için bir kurtuluş olmuştur. Ölmeden hemen önce Batı Roma'yı etkisi altına almış olan Attila yönünü Doğu Roma'ya çevirdiği sırada vefat edince onun baskısından dolayı politikalarını yürütemeyen kavimler bir bir Hun hakimiyetinden ayrılarak refaha kavuşmuşlardır. Özellikle bu durumdan Romalılar, Germenler ve Vizigotlar yararlanmışlardır; zira vergi yükünden

⁷ İlhami Durmuş, **Türk Tarihinin Öncüleri**, 3. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2016, s. 94.

kurtulmaları, Attila'nın kurduğu Got-Germen birlikteliğini yıkma teşebbüsünde bulunmalarına sebep olmuştur.

Dönemin en güçlü hükümdarı olunca; ölümünüzün gerçek ile efsanenin birbirine karıştırılan bilgilerden oluşturulması kaçınılmaz olur. Attila için de durum aynıdır, nasıl öldüğüne dair ileri sürülen iki iddia ve bilgi vardır. Şöyle ki:

Attila, seferlerinden yorgun düşmüş ve hakanlığının başşehri olan Sicambria'ya dönmüştür. Savaş şartlarından dolayı yorgun düşen vücudunu dinlendirmek yerine tüm dünyaya saldırdığı korku ile karışık şanı bir iş ile daha taçlandırmak istemiş ve hakimiyetini tüm Asya, hatta Afrika'ya yaymayı düşünmüştür. Ancak Baktria Kralı'nın güzeller güzeli kızı ile evlenme isteği ağır basmış ve son derece gösterişli bir düğünün ardından gereğinden fazla içtiği şarabın etkisi ile yorgun düşerek, ağzından, burnundan kan gelmek suretiyle boğularak ölmüştür. Eşi, sarılmak istediğinde vücudunun kaskatı ve soğuk olduğunu görünce çılgınlık atarak ağlamaya başlamış ve muhafızların bulduğu cesedi bütün Hun ülkesini yasa boğmuştur⁸.

Attila'nın ölümü ile ilgili farklı bir diğer iddia ise Babcock tarafından ortaya atılmıştır. Bu görüş tartışmalı da olsa burada verilmeye değerdir. Babcock, Attila'nın ağzından ve burnundan kan gelmek suretiyle boğularak ölmediğini, aksine Batı Roma İmparatoru Marcianus tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir⁹. Aslında hem Roma İmparatorluğu'nun kendilerine sıkıntı veren bir düşmanla karşılaştığında uyguladığı bir yöntem olduğundan, hem de Marcianus'un hükümdarlığının başlangıcından beri Attila'ya karşı olan değişmez tutumu nedeniyle oluşan saldırgan diplomasisi düşünüldüğünde bunun çok da imkânsız olmadığı kanaatine varılabilir. Ayrıca Batı Roma ile hatalar üzerinden gelişen ilişkilerin yanı sıra Attila'nın tek başına lider olmasını hazmedemeyenlerin kurtuluş çareleri Attila'nın ölümü olmuştur. Nitekim Attila'nın her iki Roma imparatorluğu ile yaptığı anlaşmalara baktığımızda kaçakların iade edilmelerini istemesi ve kaçakları iade edilir edilmez

⁸ Şenol, a.g.t., s. 107.

⁹ M. A. Babcock, **The night Attila Died: Solving the Murder of Attila the Hun**, New-York, Berkley Books, 2005.

infaz ettirmesi Attila'nın kendi yakınları arasında da düşmanlarının sayılarını gittikçe arttırmıştır¹⁰.

Attila'nın ölümüne dair tarihçilerin verdikleri diğer bir bilgi ise Roma İmparatoru'nun Attila'nın öldüğü gece, rüyasında onun yayının kırıldığını görmüş olmasıdır¹¹.

Çok sevdikleri hakanları Attila'ya görkemli bir cenaze töreni düzenledikleri ve bu törenin Türk geleneklerine uygun bir şekilde icra edildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Cenaze töreni Hun atlılarının Attila'nın cesedini tabuta koymasından başlamış ve büyük hükümdarlarını şarkı eşliğinde taşımışlardır. Nitekim bir Sasani yazmasına göre bu şarkının ortaya çıkış nedeni Attila'nın ölümü dolayısıyladır. Şarkının Roma devlet adamlarından ve yazarlarından olan Cassiodorus tarafından kaleme alınan Latince metni Jordanes'te mevcuttur. Bu şarkı şöyledir:

Praecipuus Hunnorum rex Attila
Patre genitus Mundzucō,
Fortissimarum gentium dominus,
Qui inaudita ante se potentia solus
Scythica et Germanica regna possedit
Nec non utraque Romani orbis imperia
Captis civitatibus terruit
Et, ne praedae reliqua subderentur,
Placatus precibus annum vectigal accepit:
Cumque haec omnia proventu felicitatis
Non vulnere hostium, non fraude suorum,
Sed gente incolume, inter gaudia laetus
Sine sensu doloris occubuit.
Quis ergo hunc exitum putet,
Quem nullus aestimat vindicandum?

¹⁰ Tunç Türel, *Towards the End of An Empire: Rome in the West and Attila (425-455 A.D.)* s. 137.

¹¹ *Geschichte Der Hunnen*, s. 243; Eckhardt, "Efsanede Attila", *Attila ve Hunları*, s. 132.

Hunların en büyük hakanı Attila
Muncuk'un evladı,
En yiğit halkların efendisi
Kendisinden önce duyulmamış gücüyle tek başına
İskit ve Germen Krallıklarını zapt eden
Hem de Roma dünyasının her iki imparatorluğunu
Şehirlerine ele geçirip dehşete düşürdü
Ve ganimetlerin geri kalanı yok edilmesin diye
Yalvarmalar üzerine sakinleşip yıllık vergiyi kabul etti
Ve bunların hepsini ne zaman iyi talihi ile yaptı
Düşmanlarının talihsizliği ile veya askerlerinin hilesi ile değil
Fakat soyu zarar görmeden, sevinçler arasında hoşnut
Acı hissi duymadan öldü.
Öyleyse kim bu adamın öldüğünü sansın ki!
Kimsenin cezalandırılması gerektiğini düşünmediği bu adamın¹²?

Türk geleneklerinde yaşanan acılı ve üzüntü verici olaylarda, bu duygularını derinden hissettiklerini göstermek için yanaklarını bıçakla yarmalama âdeti vardır. Bu adet Attila'nın ölümü üzerine düzenlenen cenaze töreninde de uygulanmıştır. Bu bilgiyi Jordanes: "Bu ırk, buna nasıl ihtiyaç duyar? saçlarını kafalarından yoluyorlar, küçük yaralarla yüz şekillerini bozuyorlar, ünlü savaşçıların arkasından yas tutmak için. En ufak bir kadınca feryat ve gözyaşı duyulmaz, onun yerine erkeklerin kanları akar¹³" şeklinde kaydetmiştir.

Cenazesi ipek bir çadırın içine yatırılan Attila'nın etrafında yine bir yas geleneği olarak süvarilerin döndüğü de kaydedilmiştir. Cenazenin hükümdarın kudretini simgeleyen üç metal içinde olmasının da bir manası vardır. İlk olarak konulduğu ve en dışta bulunan demir tabut, egemenliği altına aldığı halkları; demirin altında bulunan gümüş tabut ile en altta bulunan altın tabut ise her iki Roma imparatorluğu tarafından onurlandırıldığını göstermektedir. Bunun yanında pek çok

¹²Altheim, a.g.e., s. 240-241.

¹³ Katharina Winckler, **Frauen Bei Den Mittelalterlichen Steppenvölkern Eurasiens**, Diplomarbeit Zur Erlangung Des Magistergrades Der Philosophie In Der Studienrichtung Geschichte Eingereicht An Der Universität Wien, Wien 2005, s. 77.

değerli eşya ve mücevher de mezarın içine konulmuş ve bu zenginliğin herkesten gizlenmesi ve korunması gerektiği düşünülerek defnedenler de öldürülmüşlerdir.

Resim 5.1. Cenazeyi anlatan bir tablo

Kaynak: Katharina Winckler, **Frauen Bei Den Mittelalterlichen Steppenvölkern Eurasiens**, Diplomarbeit Zur Erlangung Des Magistergrades Der Philosophie In Der Studienrichtung Geschichte Eingereicht An Der Universität Wien, Wien 2005, s. 77.

Attila'nın cenazesi ve tabutuna yapılan bu uygulamalar şüphesiz ki onun için özel olarak tatbik edilmiştir. Zira Hun toplumunda her cenaze sonrasında ipek bir çadır, mücevherler ve defnedenlerin öldürülmesi gibi geleneklerin bulunmadığı açıktır. En azından bu tür bir bilgiye başka bir yerde rastlanmamıştır.

5.3. TÜRK VE BATI EDEBİYATINDA ATTILA

5.3.1. Türk Edebiyatında Attila

Türk edebiyatında Attila algısını Ziya Gökalp'in şiirleri ile başlatabiliriz. Gökalp, doğrudan Attila isimli bir şiir yazmamış olsa da 1910 yılında yazdığı "Turan" şiirinde Attila'ya;

"Sahifelerde değil, çünkü Attilâ, Cengiz,

Zaferle ırkımı tetviçeden bu nâsiyeler", diyerek yer vermiştir¹⁴.

¹⁴Nesrin Karaca, "Ziya Gökalp'in Şiir Dünyası ve Şiirlerinin Bir Dökümü", **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:V, 1990, s. 117.

Sonrasında yine Göklap'e ait olan "Altun Destan" adlı şiirde ve Gökalp mahlasını kullanarak yazan Ali Canip Yöntem'e ait¹⁵ "Cenk Türküsü" isimli şiirlerde de Attila'ya yer verilmiştir.

1914 yılında Mehmet Emin Yurdakul da tıpkı Ziya Gökalp gibi millî şuuru uyandırmak için "Ey Türk Uyan" adlı şiirini yayımlamış ve burada Attila'ya oldukça geniş bir yer vermiştir.

Türk edebiyatında Attila ilgili ilk roman Peyami Safa tarafından "Attila" ismiyle 1931 yılında yazılmıştır¹⁶.

1934 yılında S. Behzat tarafından da Attila'nın Asya ile Avrupa'yı birleştiren bir devlet tesis ettiğini vurgulayan bir piyes yazılmıştır¹⁷.

1935 yılında yazılmış bir diğer piyes Behçet Kemal Çağlar'a ait olan Attila isimli oyundur¹⁸. Aynı yıl M. Kemal Ergenekon'un yine Attila isimli bir romanı vardır¹⁹.

Vasfi Mahir Kocatürk tarafından yazılan Attila'nın ölümüne dair iki şiirden ilkinde Attila'nın ölümü; ikincisinde ise Hun gelenekleri ve cenaze töreni hakkında bilgiler bulmak mümkündür²⁰.

1948 yılında Naci Tanseli yine Attila adlı bir manzum piyes ortaya koymuştur²¹.

Fevzi Samuk tarafından 2007 yılında neşredilen "Attila Sendromu Batı Hristiyanlığının Şuur Ötesi" adlı eser, Batı'daki Hun korkusunun zamanla genele bürünerek Türk korkusu şeklinde algılanmaya başladığını anlatmaktadır²².

Hüseyin Adıgüzel tarafından 2012 yılında yazılan tarihî roman "Gök-Tanrı'nın Kılıcı- Attila'nın Romanı"²³ ve aynı yazarın 2015 yılında yayımladığı romanı "Başbuğ Attila"²⁴ da Türk roman örneklerindedir.

¹⁵ Karaca, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁶ Peyami Safa, **Attila**, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 2016.

¹⁷ Can Tankut Esmen, **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, Berikan Yay., Ankara 2016, s. 159. S. Behzat, **Attila'nın Düğünü**, İstanbul, 1934.

¹⁸ Behçet Kemal Çağlar, **Attila**, İstanbul, 1935. Esmen, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁹ M. Kemal Ergenekon, **Attila**, İstanbul, Yesi Basımevi, 1935.

²⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, **Tunç Sesleri**, İstanbul, Vilayet Matbaası, 1935.

²¹ Esmen, **a.g.e.**, s. 159.

²² Fevzi Samuk, **Attila Sendromu Batı Hristiyanlığının Şuur Ötesi**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

²³ Hüseyin Adıgüzel, **Gök-Tanrı'nın Kılıcı- Attila'nın Romanı**, İstanbul, İleri Yay., 2012.

²⁴ Hüseyin Adıgüzel, **Başbuğ Attila**, İstanbul, Bilgeoğuz Yay., 2015.

Hasan Erdem'in Atilla'nın Kalkanı adı ile 2017 yılında neşrettiği tarihî romanda da Attila'nın kahramanlıkları konu edinilmektedir.

Cecelia Holland'ın 2018 yılında Türkçe'ye tercüme edilen eseri de Attila hakkında yazılmış dünyaca ünlü bir romandır²⁵.

Attila Kazak Türklerinin edebiyatında da önemli bir yer tutmaktadır. Kazak Türkçesinde Edyl adını taşıdığı bilinmektedir. Edyl'e ait bir efsane Kazak Türkleri arasında günümüze kadar yaşayarak gelmiştir. Bu efsaneye göre Edyl, insanlık tarihinin gelmiş geçmiş en büyük savaşçısıdır ve bunu kimse inkâr edemez. Bu özelliğinden dolayı da Roma'nın ele geçirilmesi tamamlandıktan sonra daha fazla savaşmayarak hemen cennete uçmak isteyen atı Altynzhal'i serbest bırakmıştır. Ancak hata yapmıştır zira atın bu şekilde özgürlüğüne kavuşmasının sahibine kötü şans getireceğine inanılmaktadır ve bu yüzden Edyl'den sonra devlet çökmüştür. Efsaneye göre atı zaman zaman gökyüzünde görünerek Edyl'i ve devleti gözlemlemiş ve Edyl'in soyundan gelenlerin üç yüz yıldan fazla bir süre Roma'yı idare etmişlerdir. İlerleyen dönemlerde Edyl'in soyunun Bayan Kağan ile devam ettiği ve Altynzhal'a da "*kuyruklu yıldız*" adı verildiği, bu kuyruklu yıldızın gökyüzünden yeryüzüne indiği zaman da dünyanın sonunun geleceğine inanılmıştır²⁶. Burada, atın Hun ve Türk tarihi için ne denli kutsal bir varlık olduğunu bir kez daha anlamakla birlikte bahsedilen efsane kahramanının Edyl adından da anlaşılacağı üzere İtil-Etil-Attila olduğuna dair şüphemiz yoktur.

Sonuç olarak Attila ve Hunları konu alan bütün eserlerde Türk tarihçiliği ve dayandığı temeller açısından amaç, Türk tarihinde kahramanlık destanları yazdırma özelliğine sahip olan bu hakani ve devleti Türk milletinin hafızasında daima taze tutmak ve gerektiğinde onların gerçekleştirdikleri ile bağlantı kurarak bir yol haritası olarak örnek göstermektir.

²⁵ Cecelia Holland, **Attila'nın Ölümü**, Çev: Bilge Ayar, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2018.

²⁶ Anar T. Sadyrova- Muratbek M. Imangazinov- Saylauhan K. Kozhagulova- Gulmira S. Suleimenova- Arailym A. Amanzholova, "Myth and Historical Facts About Rome and the Huns Leader Attila", **International Journal of Environmental&Science Education**, 2016, Vol: XI, No. 12, pp. 5303.

5.3.2. Batı Edebiyatında Attila

Hunlarla ilgili olarak çağdaş Romalı yazarların kendilerinden önceki yazarların göçebeler ve barbarlar ile ilgili yazdıklarını anlayabilmemiz için öncelikle çevre koşullarını ve yaşanan çevreyi değerlendirebilmemiz gerekir. Zira, bu faktörler insan doğasını azamî derecede etkiledikleri için Romalı yazarların bu doğayı Hunlar üzerinden anlatma çabalarında da dikkatli davranmamız gerekir. Ayrıca bu yazarların yazdıkları kendi eğitim seviyeleri ve entellektüel yazabilme kabiliyetleri ile doğru orantılı olarak ilerlediği için yazdıkları genel ve tarafsız bir tanımlamadan çok, kendi belirledikleri konu başlıkları üzerinde yorum yapmaktan ibarettir²⁷. Kuzeydoğudan gelen bir tehlike olarak görülen Hunlar, Romalı yazarlarda imparatorluğun kuzeyi ve güneyinin kutuplaştırılması eğilimine girmelerine neden olmuştur. Zaten insan doğası gereği farklı coğrafyalarda ve iklimlerde yaşayınca oranın şartlarına uyum sağlamak zorunda kalmıştır ki bu da siyasî tutumdan askerî yöne her alanda büyük bir etki yaratmıştır²⁸.

Attila ve Hunlar yalnızca tarihe değil, sanatın çeşitli dalları ile edebiyatta da derin izler bırakmışlardır. Tarih sahnesinden silinmeleri onların dünyanın çeşitli yerlerinde kendilerini hatırlatacak ışıklar saçmalarına engel teşkil etmemiştir. Attila'nın batı kültüründe bu denli yer edinebilmiş olmasının nedenlerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Attila, kendi gayretleri ile döneminde çığır açmış bir şahsiyettir.

2- Romalılar kendi yenilgilerini açıklamak hatta aklamak için Attila'ya istisnai kabiliyetler yakıştırmışlardır.

²⁷ Paivi Kousmanen, **The Nature of Nomadic Power, Contacts between the Huns and the Romans during the Fourth and Fifth Centuries**, University of Turku, Annales Universitatis Turkuensis, Unpublished Doctoral Thesis, Turku 2013, s. 23.

²⁸ Paivi Kousmanen, **a.g.e.**, s. 24. Roma İmparatorluğu'nun kuzey ve güneyinde yaşayanların aralarındaki farklılıklar Romalı yazar Vegetius tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

1- Güneşe yakın yaşayan insanlar, daha kavruk tenli, daha akıllıdırlar çünkü vücutlarında daha az kan bulunur, istikrar yönünden zayıftırlar, kanlarının az olduğunu bildikleri için yaralanmaktan korkarlar.

2- Kuzeyde yaşayanlar ise güneşin ıslısından uzak kaldıkları için daha az akıllıdırlar ve vücutlarında aşırı derecede bol kan bulunduğu için savaşmaktan asla çekinmezler.

3- Göçer kavimlerin daha güney bölgelere gelmelerinde bir artış olmuştur zira vücutlarında bulunan fazla kan ile ölüme ve yaralanmalara meydan okuyorlar. Ayrıca zeka karargâhtaki disiplini sağlamada ve savaşta hiç te azımsanamayacak bir yardımcıdır dolayısıyla akıl yönünden daha yoksul oldukları söylenemez. Bkz.: Vegetius, **Epitome of Military Science**, Trans. N.P. Milner, Second Ed., Liverpool 1996, s. 3-4.

3- Kilisenin gücünü sağlamlaştırmak amacı ile Batı tarafından Attila adı altında kötü imaj oluşturulmaya çalışılmıştır²⁹.

Avrupa Hunlarının dünya tarihine yaptıkları katkı ve oluşturdukları etki, efsaneler ve destanlarda kaçınılmaz şekilde kendine yer bulmuştur. Sayısız destan ve efsanede yer alan Attila ve Hunlar milletlerin zihin dünyasında günümüze dek yaşamayı başarmışlardır³⁰. Bunlar hakkında bilgi vermeye çalışalım.

Bu etkinin ilk örneğini Hristiyan dünyasında görüyoruz. Hristiyan âleminin beklediği kıyamet alametlerinden biri olan Ye'cüc Me'cüc, tarihin ilk zamanlarından beri kendilerine musallat olan her topluluğa yakıştırdıkları bir sıfattır. İlk kez Ye'cüc Me'cüc olarak addettikleri topluluk İskitler olmuştur. Bundan sonra sıra ile Hunların, Gotların, Alanların, Arapların, Hazarların, Türklerin, Macarların da Ye'cüc Me'cüc olduklarına inanmışlardır³¹.

Süryani Büyük İskender Hristiyan Efsanesi'ne göre: Hunlar memleketlerini tahrip etmesinler ve İskenderiye'deki kütüphanesini yağmalamasınlar diye, Büyük İskender kapılarını kuzeye kapatmıştır. Hatta tüccarlardan Hunların geldiklerini öğrendiğinde on iki dirsek yükseklikte ve dokuz dirsek genişliğinde muazzam bir kapı yaptırarak, demir ve bakırla bu kapıyı dağa yerleştirmiştir³².

Hunlarla ilgili efsanelerin arasında birinci sırada onların menşe efsaneleri de olan sihirli geyik efsanesi gelmektedir. Efsaneye göre av esnasında Hunların önünde bir geyik görünmüş, daha sonra bataklıklar arasından kaçarak Hunlara yolu göstermiş, Doğu Avrupa bozkırlarına ulaştıkları zaman da geyik gözden kaybolmuştur. Bundan sonra da geyik, Hunların baba atası olarak kabul edilmiştir³³.

Hunların hâkimiyetlerinin bir alâmeti olarak gördükleri kutsal kılıç hadisesi de tarihlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Hayvanlarını otlatan bir çoban, topallayan bir düvenin kan damlalarını takip ederek kutsal kılıcı bulmuş ve Attila'ya götürmüştür. Bunun üzerine Attila bu kılıcı Tanrı'nın kendisine dünya hâkimiyetini

²⁹Sadyrova- Imangazinov- Kozhagulova- Suleimenova- Arailym A. Amanzholova, **a.g.e.**, pp. 5308.

³⁰ Eckhardt, **a.g.e.**, s. 123.

³¹ Eckhardt, **a.g.e.**, s. 124.

³² Eckhardt, **a.g.e.**, s. 124.

³³Ali Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunları'nın 'Sihirli Geyik' Efsanesi", **Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, TTK, 1995, s. 66.

bahşettiğini ve Tanrı'dan gelen kut'un kendisine bağışlandığına dair bir işaret olarak düşünüp kabul etmiştir³⁴.

Bir diğer efsane Catalaunum savaşında yaşananlar üzerinedir. Attila ve ordusunun Catalaunum Savaşı sırasında Orleans yakınlarında buldukları sırada askerleri bir kâhin ile karşılaşmışlar ve gelecekte haber verdiğini bildikleri bu kişiyi Attila'nın huzuruna getirmişlerdir. Attila'nın kâhine bu savaştan nasıl galip çıkacağına dair bir soru sorması üzerine kâhin:

“Kudretli hükümdarım! Bilgisiz bir insanı Tanrı'nın isteğini açıklamaya zorluyorsun. Toprağın solucanı olan bendenizde, ilahi gücün bulunduğunu sanıyorsun. Ama sen, benim inandığım Tanrı'ya inanmadığın için O'nun kudretini yok sayıyorsun, bu nedenle benim sana gelecek hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğimi düşünüyorsun ama gerekmediği halde yine de dilimi tutamayacağım ve sana şu kadarını söyleyeceğim: onca kavim üzerinde hüküm süren ve sonsuz kudreti olan Tanrı bu sebeple adaletin kılıcını senin eline verdi. Yani sen, Tanrı'nın kırbacısın ve Tanrı onun yolundan ayrılarak kötülöklere yönelenleri senin acımasızlığıyla ıslah etmek istiyor, ama istediği zaman, bu kılıcı senden geri alır ve başkasına verir. Biliyorsun ki, savaşta daima zafer kazanmak, insanî değil ilahî bir kudretin işidir, bu sebeple çarpışmada Romalılar değil sen yenileceksin, ama sana biçilen zaman bitmeden önce, kılıcını elinden bırakmayacaksın ve bu sebeple iktidarın tamamen sona ermeyecek³⁵”.

Yine Aquileia şehrinin muhasarası sırasında burada bulunan kuşların konu edinildiği menkıbe de sık rastlanan hikâyelerden biridir. Attila İtalya içlerine kadar ilerlemiş ve Aquileia şehrini kendisine âdetâ bir Kızıl Elma olarak hedef belirleyerek şehrin önlerine gelmiştir. Düşman onunla mücadele etmekten çok yorgun düşmüştü. Attila şehrin dışındaki surların etrafında dolaştığı sırada şehirdeki leyleklerin yavrularını şehrin dışına taşıdıklarını görmüş, bunu şehri savunanların güçlerinin tükendiği, şehri muhafaza etmeye daha fazla dayanamayacakları şeklinde yorumlayarak; şehrin düşeceğine dair bir alâmet olarak düşünüp kuşatmayı

³⁴ Eckhardt, a.g.e., s. 129.

³⁵ Şenol, a.g.t., s. 90.

hızlandırmıştır³⁶. Hunların İtalya içlerine doğru bu denli hızlı ilerlemeleri Romalıların Attila'ya bir elçilik heyeti göndermelerine yol açmıştır. Elçilik heyeti içinde Hunların Avrupa'daki algılanma biçimleri ile bunun edebiyata ve sanata yansımalarının mihenk taşı olan Papa I. Leo' da³⁷ bulunmuştur. Gerçekleşen karşılaşma hakkında net bir bilgiye sahip değiliz ancak Attila Papa'yı karşısında gördüğü anda onun haşmetinden çok etkilenmiş ve Aziz Paul ile Aziz Peter'in ruhları da karşılaşmada hazır bulunduğundan bütün bu güçler manevi baskı yaparak Attila'nın Roma'yı zapt etme kararından vazgeçmesine sebep olmuşlardır. Verilen bu efsaneye dayalı bilgiler Hristiyan belgelerinde bulunan bir bilgi olduğundan ve bu bilgiyi başka herhangi bir kaynakta bulamadığımızdan bu bilgilerin mübalağalı bilgiler olduğunu göz önünde bulundurmanın yerinde olacağını ifade etmek isteriz. Bu bilgiler ile diğer kaynaklarda yer alan bilgiler değerlendirildiğinde uzlaşılan nokta, Attila'nın rahipler tarafından övüldüğü ve kendisinden İtalya'yı bağışlaması için ricada bulunulduğudur³⁸.

Bütün bu efsaneler Attila'nın bizzat kendisinin de inandığı efsaneler olsalar da bu inanışların asıl kaynağı her hükümdar gibi Attila'nın da işlerini ve hayatının gidişatını danıştığı kâhinlerden yardım istemesi ve onlara inanarak hareket etmesidir. Mesela Priskos'un kayıtlarından anlaşıldığı gibi oğlu İrnek ile ilgili konu da buradan doğmuştur. Zira kâhinler kendisine bu oğlunun imparatorluğunu ayakta tutacağını önceden söylemişlerdir³⁹.

Bir diğer bilgi, 8. asırda yaşayan Longobard tarihçisi Paulus Diaconus (Historiae Miscdlae)'un eserinde bulunmaktadır. Attila'nın İtalya'daki tahriplerini

³⁶ Alenka Divjak, "The Motif of Warning Birds in Attila's Siege of Aquileia and Its Survival and Transformation in the Origo Civitatum Italiae Seu Venetiarum, La Cronaca Di Marco and Chronica Extensa by Andrea Dandolo", **Acta Histriae**, Vol: XXI, No: 4, 2013, s.495.

³⁷ Asıl adı Saint Léon le Grand olan Papa, III. Sixtus'tan sonraki ilk büyük Papa'dır. Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un (425-455) zayıf otoritesinden yararlanmış ve yönetimde etkin bir rol üstlenmiştir. Hristiyan dünyası tarafından Attila'nın bütün Roma'yı zapt etmesini engelleyen kişi olarak görülmektedir.

³⁸ Bkz.: Otto Maenchen-Helfen, **The World of the Huns**, Berkeley 1973, pp. 141, Bkz.: Thomas Hodgkin, **Huns, Vandals and the Fall of the Roman Empire**, Publishing History, Greenhill Books, London 1996, s. 159, Bkz.: Colin Douglas, Gordon, **The Age of Attila**, The University of Michigan Press, 1966, s. 108, Bkz.: John Bagnell, Bury, **The History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (AD 395 to AD 565)**, Vol:I, Macmillan Publishing, London 1923, László Bartosiewicz, "Huns", **Ancient Europe 8000 B.C.- A.D. 1000 Encyclopedia of the Barbarian World**, Ed. Peter Bogucki- Pam J. Crabtree, Vol: II, Thomson Gale, New- York 2004, s. 392.

³⁹ Eckhardt, **a.g.e.**, s. 131.

ayrıntılı bir şekilde anlatırken birçok şehrin adını vererek hikâye tarzında aktarmıştır. Diaconus'a göre Concordia, Altinuro veya Pavia, Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo ve hatta Milano ile Ticino da bu tahripten üzerlerine düşeni alarak harap olmuştur⁴⁰.

IX. yüzyıla ait diğer bir efsane St. Ursula Efsanesi'dir. Bu efsanede Kolonya (Cologne- Köln) Şehri'nde Hunların İngiliz bakirelerini kılıçtan geçirdikleri, ancak Attila'nın St. Ursula'nın güzelliğinden çok etkilendiği, karşılık göremeyince onu okla öldürdüğü anlatılır⁴¹. Hikayenin diğer bir versiyonu ise bir prensin Ursula'yı eş olarak istemesi ve St. Ursula'nın da nişanlısının Hristiyan dinine alışması için, üç sene müddetle bekâretini muhafaza etmesi şartıyla evlenmeyi kabul etmesi ile başlar. Üçüncü yılın sonunda St. Ursula'nın yanındakiler bir gemide Hunlar tarafından kılıçtan geçirilmek suretiyle öldürülürken; Ursula'ya âşık olan Hun hükümdarı onu kendisine eş yapmak ister. Akabinde gemi üzerinde melekler belirerek şehri ve gemiyi yağmalanmaktan kurtarırlar⁴².

Resim 5.2. Hans Memling'in 1498 yılında yaptığı St. Ursula'nın Kutsal Sandığı Resmi

Kaynak: György Ròzsa, "Pictorial Types of the Attila Iconography", Ed. Franz H. Báuml, Marianna D. Birnbaum, **Attila The Man and His Image**, Budapeşte, Corvina, 1993, s. 32.

⁴⁰ Eckhardt, a.g.e., s. 134.

⁴¹ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hunları**, s. 178.

⁴² Eckhardt, a.g.e., s. 141.

X. yüzyılda kaleme alınan Walther Destanı⁴³ da bir Alman destanıdır ve Latince olarak kaleme alınmıştır. Destanda Hun hakanı Attila'nın Batı'ya yaptığı seferler anlatılmaktadır⁴⁴. Helmut de Boor'a göre Walther Destanı'nda Attila (Etsel olarak) kibar, samimi ve pasif bir kişilik olarak tanımlanmıştır⁴⁵.

X. yüzyılda St. Geminianus⁴⁶ menkıbesi ise Attila'nın Modena şehrini kuşatmasını konu edinmiştir. Efsaneye göre St. Geminianus ve Attila arasında geçen konuşmada birbirlerine kim olduklarını sormuşlar ve Attila Tanrı'nın kamçısı, St. Geminianus ise Tanrı'nın kölesi olduğunu söylemiştir. Sonrasında ise Attila'ya "Madem ki sen Tanrı'nın kamçısı olduğunu söylüyorsun ben buna karşı gelemem bir köle olarak Tanrı'nın kamçısına direnemem" demiştir. bu sırada şehirde yaşayan halk ise "İsa dinine inanan, Tanrı'nın kutsal kölesi ey Geminianus, biz sefillerin hak ettiğimiz bu kamçıdan, göklerin hakiminin lütfuyla kurtulmamız için dua ve niyaz eyle. Her ne kadar aciz kölelerin isek de şimdi senden rica ediyoruz. Bizi Macarların oklarından koru!" diye dua etmişlerdir. Bunun üzerine Attila ve orduları şehre girmişler, ancak dualardan ötürü başarılı olamamışlardır⁴⁷.

Attila hakkında yazılan ilk şiir XI. yüzyıla aittir ve yazarı bilinmemektedir XIII. Yüzyılda yazılan bir başka şiirde ise batı algısında Hun ve Attila izleri ilk defa görülmektedir. XIII. Yüzyılda yazılmış olan bu şiir 1780 yılında M. Fischer tarafından Münih'te basılmıştır ancak şiir maalesef günümüze ulaşamamıştır.

Attila dönemini ve özellikle kendisini anlatan diğer bir destan ise XIII. yüzyılda yazıldığı kabul edilen ve bir İskandinavya destanı olan "Edda" dır. Snorri Sturluson (1178-1241) tarafından yazıya geçirilen bu destana ait yazma Danimarka Kopenhagen Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁴⁸. Bu destanda Atli adı ile verilen

⁴³ İspanya Kralı. Nibelungen Destanı'nda da adı geçen ancak kendisi ve görünüşü hakkında bilgi bulunmayan ve Kral Ekkehart adı ile anılan kişidir. Sankt Gallen Kilisesi'nin tanınmış simalarındandır.

⁴⁴ Şükrü Akkaya, "Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri", **ADTCF Dergisi**, C.II, S.4, 1944, s. 566.

⁴⁵ Helmut De Boor, **Das Attilabild in Geschichte, Legende und heroischer Dichtung**, Bern, Verlag A. Francke, 1932, s.9.

⁴⁶ St. Geminianus IV. yüzyılda İtalya'nın Modena şehrinde önce diyakozluk (Papaz yardımcılığı) sonra da piskoposluk yapmış kişidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Vera Schaubert- Hanns M. Schindler, **Heilige und Namenspatrone im Jahreslauf**, München, Pattloch Verlag, 2001, s. 42.

⁴⁷ Eckhardt, a.g.e., s. 144- 145.

⁴⁸ Sadyrova- Imangazinov- Kozhagulova- Suleimenova- Amanzholova, a.g.e., pp. 5306.

kişi Attila'dan başkası değildir. Atli servet düşkününü ve ikiyüzlüdür; bu yüzden de önce Gotların servetini ele geçirmek ve yağlamak amacı ile Got kahramanlarını pusuya düşürmüş, ancak daha sonra yaptıkları yanına kalmayarak bıçaklanarak öldürülmüştür⁴⁹.

Hun hâkimiyeti altında yaşayan bir Germen beyi olan Bernd Dietrich'in hayatını anlatan XIII. yüzyılın ortalarında⁵⁰ yazılmış bir hikayede ise Attila'nın Germenler tarafından nasıl görüldüğü gözler önüne serilmiştir. Bu hikayede Attila kendisine sığınılan bir kişi olarak karşımıza çıkartılırken, kendisine özellikle aktif bir rol yüklenmemiştir⁵¹.

XIII. asırda yazılmış olan ünlü Nibelungen Destanı'nda ise Attila, Burgund prensesi Kriemhild ile evlenmek isteyen birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oldukça etkili bir otoriteye ve haşmete sahip olan kral Etzel, Burgund prensesi Kriemhild ile putperest olmasına rağmen evlenmek istemiş, teklifini kabul ettiği takdirde de memnuniyetle Hristiyanlığı kabul edeceğini bildirmiştir. Daha sonra Etzel, Burgundlar ile mücadeleye girişmiş ve sonunda hem oğlunu hem de Kriemhild'in gözlerinin önünde öldürülmelerine sesini çıkaramamıştır. Kral Etzel Attila'dan başkası değildir. Destanda onun ve ordusunun savaş sırasında son derece maharetli bir şekilde yay kullandıkları ve kendilerine özgü savaş oyunları düzenlediklerinden bahsedilmektedir⁵².

Destanın “Niebelunglar Hunlara Giderken” başlığını taşıyan bölümündeki birkaç dizenin çevirisi şu şekildedir:

Falcı söyledi:

“Sözüme inanınız, Güveniniz.

Yabancı ülkede size hiçbir kötülük olmayacak.

Korkmadan yolculuğa çıkınız.

Etzel (Attila) sizlere daha önce hiç kimsenin göstermediği saygıyı gösterecek ***

⁴⁹ Eckhardt, a.g.e., s. 154- 155.

⁵⁰ Eckhardt bu efsenin Hildebrand adı ile IX. yüzyıla ait olduğunu kaydetmektedir. Bkz.: Eckhardt, a.g.e., s. 150- 152.

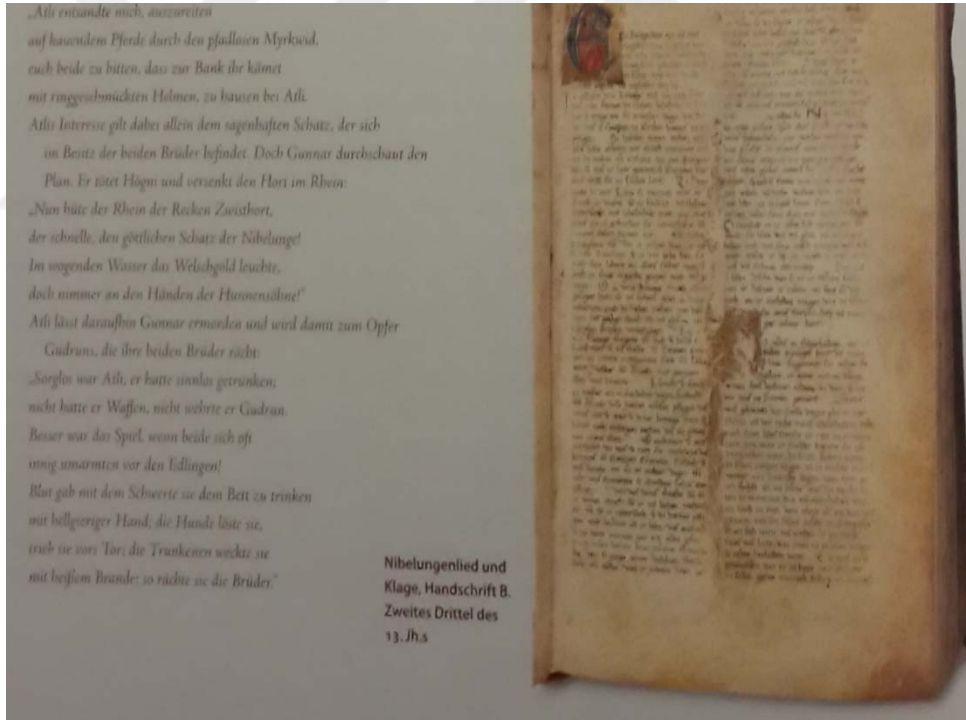
⁵¹ Eckhardt, a.g.e., s. 150- 152.

⁵² Eckhardt, a.g.e., s. 150- 152.

Hunlar! Benim dostluk tavsiyelerimi dinlesinler:
Sizler Burgunlular gibi yalan dolan bilmezsiniz.
Yabancıları salondan dışarı çıkarmayınız,
Yoksa yine birçok akrabanızdan ayrılacaksınız.

Destanın bu bölümünün sonunda salonda bulunanları aldatarak dışarı çıkan Kriemhild'in ağabeylerinin kızkardeşleri ile akrabalarını öldürdüklerini öğrenen Attila, çok öfkelenerek kalabalık bir ordu toplayıp düşmana karşı sefere çıkmıştır. Destanın diğer bölümlerinde işte Attila'nın bu eşsiz seferleri anlatılmaktadır (Aventura adlı bölüm)⁵³.

Fotoğraf 5.1. Nibelungen Destanı'ndan Attila'ya ait şiirin olduğu sayfa

Kaynak: Michael Schmauder, **Die Hunnen Ein Reitervolk in Europa**, Darmstadt, Primus Verlag, 2009, s. 120.

⁵³ Vaday Andrea - Domboróczi László, "Spätkaiser Frühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail", **Annales Musei Aggriensis Agria**, Vol: XXXVII, Eger 2001, s. 115.

Nibelungen Destanı, Almanların Hunlara karşı bakış açılarını net bir şekilde ortaya koyan en önemli eserlerden biridir. Germenler tarafından bir taraftan kana susamış bir despot olarak gösterilen Attila diğer taraftan cömert bir hükümdar olarak gösterilmiştir. Almanların bu bakış açılarını, 1283 yılında Simon Kezai tarafından oluşturulan diğer bir efsanede de (ki bu efsane Nibelungen Destanı ile kıyaslanabilecek kadar etkileyici bir efsanedir) görebiliyoruz. Bu efsanede de Attila ağır bir Macar vurgusu ile yeniden işlenmiştir. Aslında efsane Batı Kuman sülalesinden olan Kral IV. Lazslo'nun asilzadeler ve kilise ile girdiği güç mücadelesini anlatmaktadır; ancak Attila ile de akrabalık bağı olduğu noktasından hareketle ilişkilendirme yapmıştır⁵⁴.

Batılıların Attila'ya nasıl baktıklarını ve değerlendirdiklerini gösteren bir diğer eser ise 1330'larda yazılmış olan Nornageste Masalı'dır. Bu masalda verilen bilgiler ile Edda efsanesindeki bilgiler birbirine benzemektedir⁵⁵.

Attila algısını Batıdan günümüze taşıyan bir diğer eserde ise Attila'nın bütün senaryolarda kötüyü oynadığından bahsedilmektedir. Ayrıca Dante'nin "İlahi Komedi" adlı eserinde de "Cennetin acımasız adaletinde cezalandırma sırası Attila'da idi; çünkü o, dünyanın kırbağı idi" tabiri bulunmaktadır. Hikayenin devamında ise Kuzey Korelilerin U.S.S. Pueblo'larına hitaben "bizim alçakça uygulamalarımız Attila'dan beri eşi benzeri görülmemiş uygulamalardır" cümlesi geçmektedir⁵⁶. Ancak yazar, Attila'nın yalnızca dönemin Avrupalılarının kılık kıyafet ve geleneklerine uymadığı için onu kötü gösterdikleri aslında Attila'nın da büyük bir lider olduğu fikrini taşımaktadır⁵⁷.

Truva Efsanesi'nde de tıpkı St. Geminianus efsanesinde olduğu gibi Truva Psikoposu Lupus Attila şehre geldiğinde ona "Sen kimsin?" diye sormuş, "Tanrı'nın kırbağıyım" cevabını alınca da inançlı bir kişi olduğu için kırbaça razı olmuştur.

⁵⁴ László Bartosiewicz, "Huns", **Ancient Europe 8000 B.C.- A.D. 1000 Encyclopedia of the Barbarian World**, Ed. Peter Bogucki- Pam J. Crabtree, Vol: II, Thomson Gale, New- York 2004, s. 393.

⁵⁵Sadyrova- Imangazinov- Kozhagulova- Suleimenova- Amanzholova, **a.g.e.**, pp. 5306.

⁵⁶ Arnold Kennedy, "Attila the Hun: Leadership as a change agent", **Hospital Materiel Management Quarterly**, Vol: XVII, No: 3, 1996, pp. 31. (29-37).

⁵⁷ Kennedy, **a.g.e.**, pp. 37.

Burada Attila, şeytanî bir kişilik olarak tasvir edilmiştir. Bu efsanede bütün Tanrılar ve azizler Attila'nın kötülüklerine karşı birleşmektedirler⁵⁸.

Resim 5.3. Chronica Hungarorum'da yer alan Attila tasviri

Attila in Janos Thuróczi Chronica Hungarorum, Augsburg, 1488

Macar kroniğinde verilen yukarıdaki resimde Attila'nın elinde bulunan bayrakta resmedilen kuşun hangi kuş olduğu konusu uzun tartışmalara sebep olmuş, sonunda yırtıcı bir kuş türü olduğu kesinlik kazanmışsa da kuşun cinsinin kartal, doğan, tuğrul veya şahin mi olduğu henüz netlik kazanamamıştır.

Danimarka'da bulunan takımadalarının tarihini anlatan ve 1603 yılında yazılan ve daha sonra Latineden Dan'caya çevrilen Hven Kroniği'nde de Attila'dan bahsedilmektedir. Aslında bu destanda Nibelungen Destanı'ndan bazı bölümler yer almaktadır⁵⁹.

Attila, Venedik'te farklı bir algı ile karşımıza çıkmaktadır. Rönesans Venedik'inde XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Attila oldukça tanınan kurgusal bir

⁵⁸ De Boor, a.g.e., s. 8.

⁵⁹ Sadyrova- Imangazinov- Kozhagulova- Suleimenova- Amanzholova, a.g.e., pp. 5307.

karakterdir. Giovanni-Maria Barbieri tarafından kaleme alınan *La Guerra d'Attila, Flagella di Dio* (Attila'nın Savaşı, Tanrı'nın Kırbağı) adlı eser 20 baskı yapmıştır. Eserde Attila'dan hem Hıristiyanları katleden ünlü bir Macar kralının oğlu hem de bir köpeğin oğlu olarak bahsedilmesi oldukça ilginçtir⁶⁰.

XVII. yüzyıla gelindiğinde saygıdeğer Fransız drama oyun yazarlarının Attila'yı yazdıkları oyunlarına konu olarak alındıklarını görüyoruz. Mesela: 1647 yılında Rouen'de Cizvitler tarafından işletilen Kraliyet Koleji öğrencilerinin oynadığı "Atilla'nın Kırbağı" adlı oyunu ile yine buranın öğrencisi olan Pierre Corneille tarafından 20 yıl sonra sahneye koyulan Atilla'yı konu alan başka bir oyun. Corneille Atilla'yı konu olarak seçtiğinde, onun hakkında bilgi edinmek için eski müelliflere, özellikle Bizans tarihçisi Kont Marcellinus ve Priskos'a başvurmuş olmalıdır⁶¹. 1667'de yayınladığı eserinin önsözünde "Atilla ismi iyi bilinmekle birlikte karakteri için aynı şey söylenemez. "Eylemden ziyade düşünce adamıdır ve düşmanlarını bölmeye çalışmıştır. Terör yaratmak için savunmasız insanlara saldırmış ve onlardan vergi toplamıştır. Ona eşlik eden kralların üzerinde hakimiyet kurmuş, ona itaatsizliğe cesaret etmemeleri için ana ve babalarını katletmelerini emretmiştir" demektedir⁶². Ayrıca Attila ile ilgili şu ifadeler de yer vermiştir: "O kesinlikle kâhinlere inanıyordu, hatta bu inandığı tek şeydi"⁶³. Cornille sahneye konulan eserinde Attila'nın ölümü ile ilgili olarak kaynakların aksine onu eşinin öldürmediğini, sadece bunu yapmayı aklından geçirdiğini ancak uygulayamadığını yazmıştır.

"Tanrı'nın Kırbağı" sıfatının yakıştırıldığı Attila'nın bu sıfatı kabul ettiği hatta "Ben Tanrı'nın kırbağı, dünyaya vuran bir çekicim. Atımın ayak bastığı yerde bir daha ot bitmez" şeklinde bir de ifadesinin bulunduğu iddia edilmektedir. Fakat biz bunun Attila'nın isminin bile korku uyandırmaya yettiği batı algısından kaynaklı bir ifade olduğunu düşünmekteyiz⁶⁴.

⁶⁰ Patrick Howarth, *Attila King of the Huns The Man and The Myth*, Londra 1994, s. 168.

⁶¹ Howarth, *a.g.e.*, s. 169.

⁶² Howarth, *a.g.e.*, s. 169.

⁶³ Howarth, *a.g.e.*, s. 170.

⁶⁴ Sadyrova- Imangazinov- Kozhagulova- Suleimenova- Amanzholova, *a.g.e.*, pp. 5304. Ayr. Bkz.: László Marác, "The Huns in Western Consciousness: Images, Stereotypes and Civilization", *Bulletin of the Tomsk State University. Cultural and art History*, 1(17), pp. 19.

Resim 5.4. Rafael'in Attila ve Papa Leo I. Fresko karşılaşması (1512) tablosu, Vatikan.

Kaynak: Heike Externbrink "Attila als historische Persönlichkeit", **Attila und die Hunnen**, Museum der Pfalz Speyer, Stuttgart, 2007, s. 57.

1664 yılında aristokrat Ferenc Nádasdy tarafından yapılan ve aşağıda verdiğimiz gravürde Attila bütün haşmeti ile düşmanlarına korku salmaktadır.

Resim 5.5. Ferenc Nádasdy tarafından yapılan Attila gravürü. (1664).

Kaynak: Gábor Klaniczay, "The Myth of Scythian Origin and the Cult of Attila in the Nineteenth Century", **Multiple Antiquities- Multiple Modernities**, Ed. Gábor Klaniczay- Michael Werner-Ottó Geeser, Frankfurt, Campus Verlag, 2011, s. 198.

Aşağıda Attila'nın resmedildiği diğer gravürler verilmiştir.

Resim 5.6. XVII. yüzyıldan bir Attila tasviri

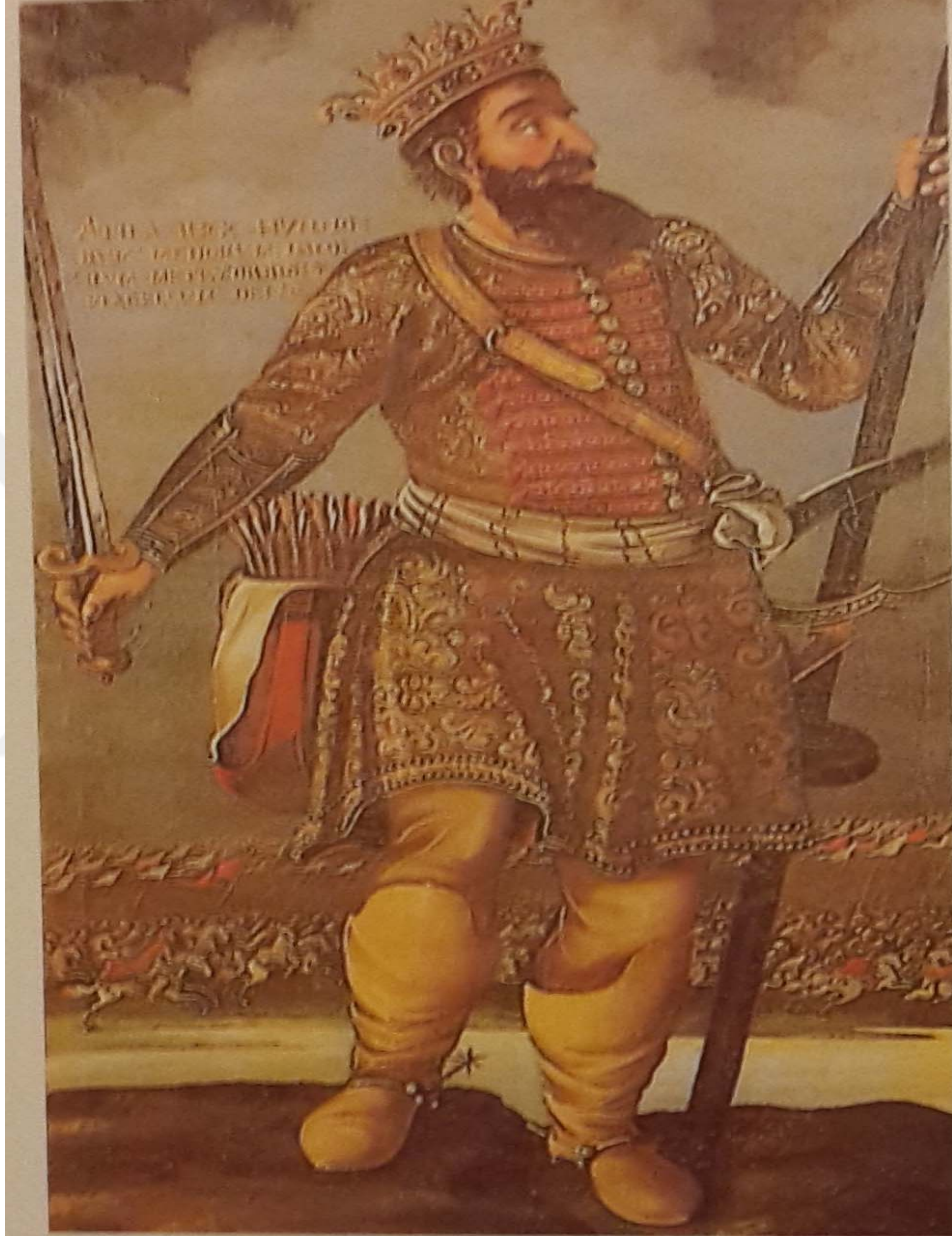

Abb. 43 a: Attila - »König der Hunnen«
Darstellung aus dem 17. Jahrhundert

Kaynak: Albert Vollmer, **Auf den Spuren Attilas Hunnensturm in Osteuropa,**
Main, Alvo Verlag, 1998, s. 202.

Resim 5.7. İtalyanların Gözünden Attila tasviri (G. Strozzi, Venedik 1621).

Kaynak: Ferruccio Bertini, “Attila Nei Cronisti e Negli Storici Del Medioevo Latino”, *Attila Flagellum Dei*, Roma 1994, s. 238.

Aynı yıl yani 1664’de büyük şair Miklós Zrínyi de Attila hakkında bir şiiri yazmayı planlamıştır⁶⁵.

XVIII. Yüzyıla geldiğimizde olaylar beklenmedik bir şekilde değişme göstermiş ve son dönem Latin ve Cizvit yazarlar tarafından bir dizi Attila hikâyeleri yazılmıştır ki Petrus Schetz, András Adányi, Ignác Mattyasovsky bunlardan en dikkat çekici olanlarıdır⁶⁶.

Resim 5.8. XVIII. yüzyılda yapılmış bir Attila gravürü.

Kaynak: Albert Vollmer, *Auf den Spuren Attilas Hunnensturm in Osteuropa*, Main, Alvo Verlag, 1998, s. 203.

⁶⁵Vollmer, a.g.e., s. 203.

⁶⁶Klaniczay, a.g.e., s. 198. (185-213).

XIX. yüzyılda Batının eserlerinde Attila'nın akisleri veya Attila algısı artık yalnızca siyasi olarak değil edebiyata ve resim sanatında da görülmeye başlamış özellikle tarihî tablolara yansımıştır. Bu tablolarda Hunların tasvirleri apaçık ortadadır bu yüzden de resimleri inceleyenler için çözümlemesi çok basittir. Dehşet, korku, savaşçı, kahraman özellikleri ön planda tutulmuştur.

XVIII. ve XIX. Yüzyılda bazı ülkelerdeki drama oyun yazarları Atilla'yı ve dönemini konu olarak seçmişlerdir. Bunların arasında en dikkat çekici olanı yetenekli şair, besteci, şarkıcı ve oyun yazarı Metastasio'dur. Metastasio eserinde Honoria'yı gizlice Aetius ile aşk yaşıyor olarak gösterirken, drama oyununun başlıca konusunu Aetius ve Valentin'in ölümleri üzerine kurmuştur. Başlıca kötü karakteri Petronius Maximus iken Atilla'yı genelde hırsları engellenmiş bir barbar kral olarak göstermiştir⁶⁷.

Zacharias Werner'in Londra'da 1832'de sahnelenen "Atilla, Bir Trajedi" adlı tiyatro oyununun baş kahramanı Atilla'dır. Oyunun açılış sahnesi Attila'nın nasıl birisi olduğunu anlatan cümleler ile şöyle başlar:

"Kan hâlâ dökülmeli
Güçlü Savaş Tanrısı'na yakılan tütsü gibi
O kanlı kılıcını asla kınına koymayacak
İskit yuvalarından yiğit Hunlar
Dağdan akan sel ile kabarmış tufan gibi
Oğullarını savaşa dökerken"

Oyunun açılış sahnesi şu cümleler ile son bulur:

"Meskûn şehirlerin surları
Harabeler halinde ufalansın
Ve yıkım doğanın yüzünü öylece bozsun ki
Yaratan'ın kırbacı işini bilsin"

⁶⁷ Howarth, a.g.e., s. 173.

Gök dışında her şeyin efendisi olan Atilla için⁶⁸.

Oyunun son sahnesi en dikkat çekici sahnedir zira bu sahnede geçen şu cümleler Atilla'ya bakışı anlatır:

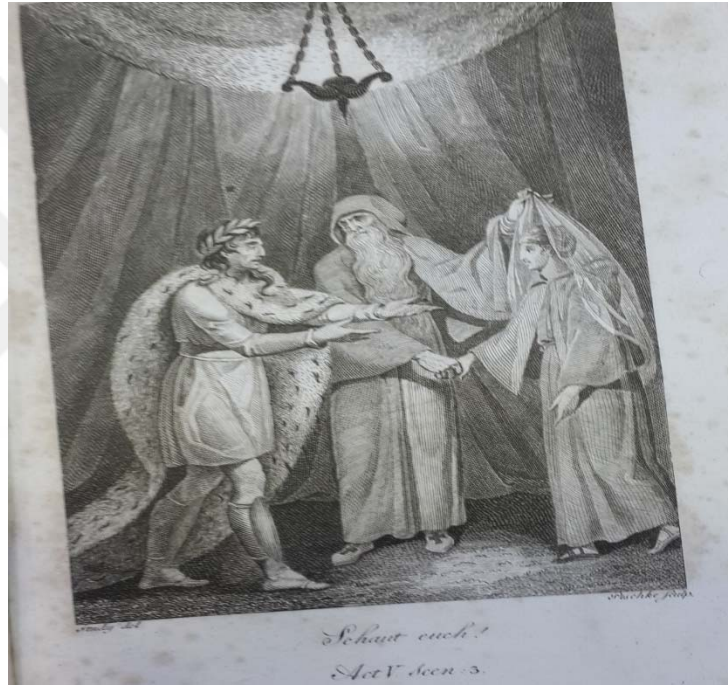
“Atilla Roma’ya bir ölüm oyunu verir

Kitaptaki Atilla hayatını yaşar

Sen hücrene gidersin, ben kalabalığa (ordu anlamında olabilir)

Kim mücadele ederse, o yücelir⁶⁹.

Fotoğraf 5.2. Werner Zacharias’ın eserinden bir sahne

Kaynak: Werner Zacharias, **Attila König der Hunnen Eine Romantische Tragödie**, Berlin, 1808, s. 256.

Giuseppe Verdi’nin 1846 yılında sahneye konulan operasında ise Attila özgürlük yolundaki mücadelenin kahramanı olarak gösterilmiştir. Attila, İtalyan halkını yüzyıllardır süregelen Roma köleliğinden kurtaran bir liderdir ve dünyada köleliği bitiren bir güç olduğundan Tanrı’nın kırbacı ismi ile ifade edilmiştir. Verdi eserinde Attila’yı İtalya’yı eski günlerine döndürecek olan Papa’ya boyun eğen biri olarak göstermiştir. Eserde Verdi’nin kahramanları Atilla, Aetius’u canlandıran

⁶⁸ Howarth, a.y.

⁶⁹ Werner Zacharias, **Attila König der Hunnen Eine Romantische Tragödie**, Berlin, 1808, s. 254.

Romalı General Ezio, Aquileia'nın önde gelen iki vatandaşı, Furesto adlı bir şövalye, Odabella adlı bir soylu kızı, Uldino adlı bir breton olan Atilla'nın hizmetkârı ve Papa I. Leo'dur. Oyunun girişini Hunların Atilla'ya düzdükleri methiyeler ile başlatır. Tanrı Wotan (Odin) için zikir çekerler ki olaylar zaferlerini kutladıkları Aquileia'nın bir meydanında gerçekleşir. Ezio, Atilla'dan dünyanın geri kalanını almasını ama İtalya'yı ona bırakmasını ister; ancak isteği reddedilir. Bunun üzerine Foresto ve yandaşları Venedik'i inşa etme kararları aldıklarını bildirirler. İlk sahnenin ikinci kısmında Atilla kaplan derisi örtüyle kaplanmış yatağının üstünde uzanmaktadır. Hizmetkârı Uldino'ya rüyasında yaşlı bir adam gördüğünü ve onun kendisini İtalya'da seferine devam etmemesi konusunda uyardığını anlatır. Rüyasına rağmen ordusunu toparlar ve yola çıkacağı sırada yaşlı bir adam önderliğinde yürüyen bir çocuk ile bakire alayının seslerini duyar. Papa I. Leo da bu yaşlı adamı rüyasında gördüğünü ve aynı sözleri söylediğini ifade edince Atilla bu ilahi isteğe boyun eğer⁷⁰.

Resim 5. 9. Verdi'nin "Attila" isimli Operasındaki Attila Çizimi

Kaynak: Michael Schmauder, *Die Hunnen Ein Reitervolk in Europa*, Darmstadt, Primus Verlag, 2009, s. 162.

⁷⁰ Howarth, a.g.e., s. 175- 176.

Resim 5. 10. Attila ve Hunlar, Ulpiano Checa y Sanz'ın (1860- 1916) tablosuna bir gravür (1892).

Kaynak: Heike Externbrink “Attila als historische Persönlichkeit”, **Attila und die Hunnen**, Museum der Pfalz Speyer, Stuttgart, 2007, s. 50.

William Herbert tarafından 1838 yılında yazılan “Hunların Kralı Attila” adlı eser şairane bir dille Attila’yı, hayatını ve seferlerini anlatan önemli eserlerden biridir. Eseri, “Attila veya Hıristiyanlığın zaferi” başlıklı şiirdir ve bu eserde Attila’nın Avrupa’ya gelerek Hıristiyanlığa karşı savaştığını, ancak başarılı olamadığını yazmaktadır⁷¹.

Hunları ve Attila’yı zalim olarak görmeyen Macarların sözlü tarih geleneklerinde Hunlar şu şekilde ifade edilmişlerdir: “Macarlar, düşmanları tarafından saldırıya uğradıkları anda gökyüzüne Samanyolu’na bakarak kendilerini kurtarmaya gelen Hun askerlerini görmüşlerdir”. Bu bilgi Macar sözlü tarih geleneğinde Attila’nın nasıl bir halk kahramanı ve ata figürü olduğunu göstermektedir⁷². Yine XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hunlar ve Attila,

⁷¹ William Herbert, **Attila and the King of the Huns**, London, 1838.

⁷² Howarth, **a.g.e.**, s. 183.

Macaristan'ın tarihî resimlerine konu olmuşlardır. Muazzam resimlerin ünlü ressamı Mòr Than'ın 1867'de yaptığı “Attila'nın Şöleni” isimli tablosu Hunların Macaristan'a ilk gelişlerini tasvir etmektedir⁷³.

Attila'nın karargâhının neresi olduğu meselesi de pek çok ilim adamını meşgul etmiş bir tartışma konusudur. Priskos ve Jordanes'in kayıtlarından bir tahmin yürütmek gerekirse, iki eserde de Tuna Nehri'nin yakınlarında bulduklarını söyledikleri elçilik heyeti ve Vizigotlar ile alakalı olarak Tuna Nehri'ni geçtikten sonra Attila'nın karargâhına hala yakın bir bölgede bulduklarını söylemişlerdir. Priskos ve Jordanes'in çeşitli kayıtlarından yola çıkarak Ayrıca bu bölgenin Transilvanya veyahut ta Batı Wallachia (Eflak) yani Romanya bölgesi olduğunu, sanılanın aksine Macaristan olmadığını düşünen Robert Browning, Hunların Roma İmparatorluğu içerisine yayılmış halde yaşadıklarını, ancak Attila'nın karargâhının söz konusu bölgede olduğunu belirtmektedir. Ortaya koyduğu bu düşüncesini de Priskos'un elçilik ziyareti bittiği zaman Vizigotların yaşadığı bölgeden hala uzaklaşmamış olmalarına bağlamaktadır⁷⁴.

XIX. Yüzyılın resim geleneğinde Attila genellikle kardeşi Bleda'nın katili ve son gece eşi tarafından öldürülen bir lider olarak karşımıza çıkar. Bu yüzyılın ressamlarından Henrik Weber Bleda'nın ölümünü mezarında Attila'nın elinde bir kılıç resmederek anlatmış, aynı yıl János Arany “The Death of King Buda” (Bleda'nın Ölümü) adlı bir şiir kaleme almıştır⁷⁵.

⁷³ Ròzsa, a.g.e., s. 29.

⁷⁴ Robert Browning, “Where was Attila's Camp”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol: LXXIII, 1953, pp. 144-145. (Bu tezini de Yuri Venelin, “Drevniei Nyneshnie Bolgarev Politicheskome Narodopisnom Istoricheskome i Religioznom ikh Otnoshenii k Rossiyanam, Vol: I, Moscow, 1829, pp. 133 ff.” adlı eserinde Priskos'un Tuna Nehri'ni geçtiğinden bahsettiğini dolayısıyla onun da Attila'nın karargâhının Wallachia bölgesinde olduğunu düşündüğünü dile getirmektedir. Bu görüşün yanında A. F. Veltman, in *Attila i Rus' IV: V Veka, Moscow, 1858*, adlı eserinde Jordanes'in kayıtlarında geçen üç nehri Seret, Prut ve Turla nehirleri olarak tahmin etmiş ve buradan hareketle Attila'nın karargâhının daha doğuda Kiev yakınlarında olabileceğini de eklemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Robert Browning, a.g.e., s. 144.

⁷⁵Ròzsa, a.g.e., s. 31.

Resim 5. 11. Mór Than'a ait olan Attila'nın ziyafeti tablosu (1867)

Kaynak: Gábor Klaniczay, "The Myth of Scythian Origin and the Cult of Attila in the Nineteenth Century", **Multiple Antiquities- Multiple Modernities**, Ed. Gábor Klaniczay- Michael Werner-Ottó Gecser, Campus Verlag, Frankfurt 2011, s. 213.

Fotoğraf 5.3. Attila'nın resminin basılı olduğu bir para ve diğer yüzündeki sihirli geyik.

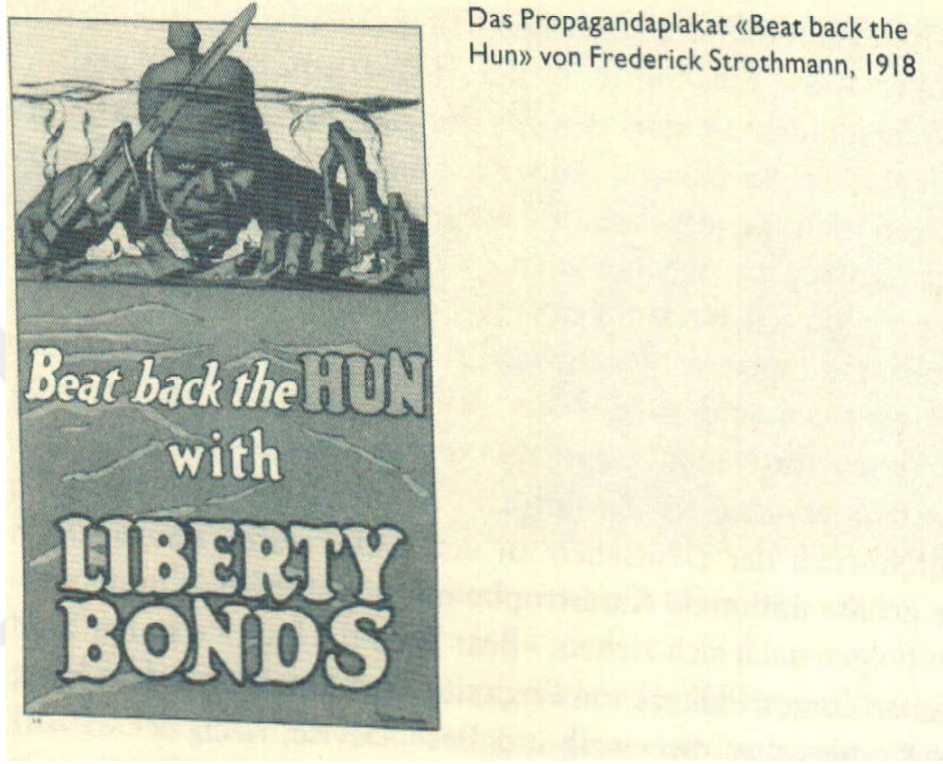

Kaynak: Attila the Hun, Birdgeman Art Library Private Collection Ken Welsch, 19th century.

XX. Yüzyıla geldiğimizde Hunlara ait tasvirlerde onlar genellikle karanlık ve sert yüz hatları ile açık renk ten ve kızları sarı saçlı resmedilmişlerdir. Bu resmedilmede yıkıcı, korkutucu gösterilmelerine yapılan yorum aslında ani bir şekilde I. Dünya Savaşı ve etkilerine bağlanmıştır. Nitekim Frederick Strothmann'ın

1918 yılında hazırladığı “Beat Back the Hun” adlı ünlü afişinin başlığındaki bu söz, harekete geçmek için kararlaştırılmış bir parola olarak yorumlanmıştır⁷⁶.

Fotoğraf 5.4. Frederick Strothmann’ın 1918 yılındaki ünlü afişi

Kaynak: Timo Stickler, *Die Hunnen*, C.H. Beck Verlag, München 2007, s. 114.

Atilla’yı konu alan filmleri ilk önce İtalyanlar ve Almanlar yapmışlardır:

İtalyan yönetmen 1917’de *Flagella di Dio* (Tanrı’nın Kırbağı) temalı “Atilla”, adlı bir film yapmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde Atilla ve Hun tarihine büyük ilgi duyulmuştur. Amerikan halkı Atilla ve Hunları daha ziyade filmlerle tanımıştır. Fritz Lang 1930’larda Amerika’ya mülteci olarak gelen ve Atilla konulu filmler çeken yönetmenlerden biridir. Bu filmlerinde genellikle Nibelungen Destanı’ndaki hikâyelerden esinlenmiştir. Hunları Kızılderililer gibi atlı, kalabalık, ilkel ve savaşçı olarak işlemiştir. Lang, kendisini bu halkları küçük ve aşağılık görmesi yüzünden eleştirenlere savunma yaparken amacının “vahşi yağmacı göçebe Asya Hunlarını

⁷⁶ Timo Stickler, *Die Hunnen*, C.H. Beck Verlag, München 2007, s. 113.

Burgundiya krallarının uygarlık ötesi dünyası ile karşı karşıya getirmek” olduğunu bildirmiştir. Lang’ın iki parçalı 1924 yapımı Nibelungen filminde Attila ve Hunlar anlatılmıştır. Öyle ki aynı yıl Vorsichen Zeitung’un eleştirmenleri gazetesinin 204’üncü sayısında (galeyana gelerek) filmi çok etkili sözlerle şöyle anlatmışlardır: “Bu Hunlardır. Kral Etzel’in (Attila’nın) sarayı domuz ahır gibi görünüyor”.

Attila’yı konu alan bir diğer film 1954 yılında Pietro Francisci’nin yönettiği “Tanrı’nın Kırbağı: Attila” adlı İtalyan tarih filmidir. Filmde Attila’yı oynayan aktör o dönemin en ünlü aktörlerinden biri olan Anthony Quinn’dir.

Fotoğraf 5.5. 1954 yılında Pietro Francisci’nin, yönettiği “Tanrı’nın Kırbağı: Attila” adlı İtalyan tarih filmi. Başrolde Anthony Quinn

Macarlar tarihleri boyunca Atilla’yı saygı ile anmışlardır ki bugün de bu saygı devam etmektedir. Günümüz Macaristan’ın da Attila adı en çok rastlanan isimler arasında gelmektedir. Ülkenin başkenti Budapeşte’nin ana caddelerinden birinin adı da Attila Utca’dır. Budapeşte’nin yeniden yapılan eski kalesinin mazgallarının Atilla’nın çadırına benzetildiği söylenmektedir. 1993’te Budapeşte’de Levente Szörenyi “Attila” adlı bir rock opera sahneye koymuştur. Macar destan

koleksiyonunu yorumlayan başka bir Macar araştırmacılar Atilla'nın affedilmeye değil, anlaşılmaya ihtiyaçı olduğunu belirtmektedirler⁷⁷.

II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz hava kuvvetlerinin anlatıldığı “War With the R.F.C.” adlı kitapta Pat O'Brien'in “Hunları alt etmek” şeklinde Almanların savaşta tıpkı Hunlar gibi davrandıklarını anlattığı bir bölüm mevcuttur.

1920'li yıllarda Rus romancı Yevgeni Zamyatin “Attila” adlı bir piyes yazmıştır. Bunun dışında bir Hollandalı iek soğanı üreticisi, ürettikleri yeni lale çeşidine “Attila” adını vermiş ve 1945'te pazarlamaya bařlamıřtır⁷⁸. Thomas Mielke'nin “Attila: König der Hunnen” adlı romanı da Attila'yı her yönüyle ele alan önemli eserlerden biridir⁷⁹.

İtalyan asıllı İngiltere ve Amerika'nın önde gelen bilim ve düşünce adamlarından Primo Levi'nin “*The Periodic Table*” adlı her bölümüne bir element adını verdiği ve sürgün yıllarında yaşadıklarını anlattığı otobiyografik eserinde de Hunlardan bahsedilmektedir. Levi, eserinde “Size söylememe gerek yok ama sorunlar Hunlar gibi drtnala gelmezler!” şeklindeki ifadesiyle Hunların hiçbir şey anlamadan bir anda geldiklerini ve yıkıp geçtiklerini, sorunların ise doğru davranıldığı takdirde nereden ve ne şekilde geleceklerinin anlaşılarak engellenebileceklerini vurgulamaya alıřmıřtır⁸⁰. Yüzyıllar içerisinde Hunların hatıralarını her alanda korunduğunu bu cümle bize fazlası ile göstermektedir.

Alman ZDF kanalında 20.06.2004 tarihinde son zamanlarda Hun tarihi ve kültürü konusunda önemli çalışmaları bulunan Dr. Michael Schmauder'in roprtajı yayınlanmış, bu roprtajda Schmauder, Hunları bir Türk boyu olarak kabul etmiş ve siyasî ve kültürel özellikleri hakkında önemli bilgiler vermiřtir⁸¹. Yine bu kanal tarafından muhtelif tarihlerde Hunlarla alakalı videolar yayınlanmıştır.

Neville Nichols de meteoroloji araştırmalarında Attila'yı kullanmış ve insanların zihin yapılarını Attila üzerinden açıklamaya çalışarak sorulara verilen

⁷⁷ Howarth, a.g.e., s. 186.

⁷⁸ Howarth, a.g.e., s. 187.

⁷⁹ Thomas R. P. Mielke, **Attila König der Hunnen**, Schneeklut, Münih 1998. Eserin Türkçe tercümesi için Bkz.: Thomas R.P. Mielke, **Attila I**, ev: Atilla Dirim, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2000, Thomas Thomas R.P. Mielke, **Attila II**, ev: Atilla Dirim, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2004.

⁸⁰ Primo Levi, **The Periodic Table**, Trans. Raymond Rosenthal, Schocken Books, New York, 1984, s. 209.

⁸¹ <http://Sagenhafte%20Vlker%20Der%20Hunnensturm%20Protokoll%20des%20Chats%20mit%20Dr.%20Michel%20Schmauder%20-%20ZDF.de>. (evrimii) 20.04.2018.

cevapları tablo haline de getirmiştir. Ona göre insanlar kendilerinden sayısal bir değer söylemeleri istendiğinde genellikle akla kolay gelebilecek bir rakam seçerek onun üzerinden bir tahmin yaparlar ve bu rakama takılı kalırlar. Russo ve Shoemaker adlı iki kişinin yaptığı bir ankette 400 cevabını aldıklarında deneyin uygulandığı kişilere “Attila’nın Avrupa’da yenildiği tarihin bu rakamdan önce mi sonra mı olduğu sorulmuş ve doğru cevabı yani “sonra” kelimesini söyleyen kişilere bu yılın hangisi olduğu sorulmuştur. Bu gibi sorulardan da sayısal veriler elde etmeye çalışmışlar ve Attila belleklerde sayısal analizlere bile konu olacak kadar özel bir yer edinmiştir⁸².

Hunların hatıralarının saklı olduğu bir cümle ise XX. yüzyılda Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Boxer İsyanı’nı⁸³ bastırmak üzere İngilizlere yardım için gönderdiği askerlerine seslendiği cümledir:

“Askerlerim! Kurnaz, tam silahlı ve tehlikeli bir düşmanla karşılaşacağınızı bilmelisiniz. Onunla çarpışın ve onu yenin; ona hiç alan bırakmayın, hiç esir almayın. Elinize düşerse onu öldürün. Bin yıl önce Attila’nın liderliğindeki Hunlar öyle bir nam saldılar ki hâlâ masallarda ve efsanelerde yankılanmaktadır. Dolayısıyla Almanların ismi de Çin tarihinde bin yıl sonra bile yankı yapmaya devam etsin, öyle ki gözleri çekik ya da değil hiçbir Çinli, bir Almanın yüzüne bakmaya cesaret edemesin⁸⁴”.

Laidlaw Ross tarafından yazılmış olan ve 2005 yılında Türkçe’ye tercüme edilen Tanrı’nın Kılıcı Attila isimli roman da Roma-Germen- Hun mücadelelerini anlatan önemli bir eserdir⁸⁵.

2012 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin North Carolina eyaletinde “Vienna to Weimar” adlı Alman ve Avusturya şarkılarının söylendiği bir gösteri sahnelenmiş ve bu gösterinin esin kaynağı 1922 yılında Rudolph Nelson tarafından

⁸² Neville Nichols, “Cognitive Illusions, Heuristics, and Climate Prediction”, **Bulletin of the American Meteorological Society**, Vol: LXXX, No: 7, 1999, pp. 1388.

⁸³ Çin’de 1900 yılında köylülerin ülkedeki bütün yabancılara karşı başlatmış olduğu isyandır. Bu isyan sırasında Pekin’deki Avrupalılar kısıpaca alınarak Alman elçisi öldürülmüştür.

⁸⁴ Christopher Kelly, **Attila Hunlar ve Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü**, Çev: Turhan Kaçar, İstanbul, Alfa Yay., 2016, s. 277.

⁸⁵ Laidlaw Ross, **Tanrı’nın Kılıcı Attila**, Çev: Selim Yeniçeri, Truva Yay., İstanbul, 2005.

yazılmış ve bestelenmiş olan, Jeremy Lawrence tarafından da İngilizce'ye çevrilmiş olan "A Little Attila" başlıklı opera olmuştur⁸⁶.

2013 yılında the Australian gazetesinin verdiği siyasî haberde, Liberal Parti Başkanı J. Abbott'un izlediği politika Attila'ya benzetilmiş ve kötü bir imajı olduğu anlatılmıştır⁸⁷.

Hunları hafızalara kazıyan ve Hunlar denilince akla ilk gelen araştırmacılardan birisi de Fransız yazar Marcel Brion'dur. Onun "Tanrının Kırbacı Attila" adlı eseri, hatalı bir yazımı olmasına rağmen Hun ve Attila'nın Batıdaki görüntüsünü çok açık bir şekilde ortaya koyduğu için büyük bir öneme sahiptir. Bu eser Türkçe'ye kazandırılmıştır⁸⁸.

Aslında Batılıların muktedir olamadıkları her durumda Hunları bir kılıf olarak gördüklerini, Christopher Kelly'nin Türkçe'ye de tercüme edilen Attila The Hun adlı eserinin başında yer alan, Konstantinos Kavafis'e ait şu sözü de gözler önüne sermektedir:

*"Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza⁸⁹".*

Macarların meşhur edebiyatçısı Geza Gardonyi tarafından yazılan ve "Anlaşılmayan İnsan" adıyla Türkçe'ye tercüme edilen romanda Attila'ya giden elçilik heyeti ve yaşananlar Priskos'un ağzından aktarılmakta, Hun kültürüne dair önemli bilgiler verilmektedir⁹⁰.

Thomas R.P. Mielke tarafından yazılan iki ciltlik Tanrı'nın Kırbacı Attila I-II adlı eser de batılıların gözünden Hun algısı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir⁹¹.

⁸⁶ Stephen Holden, "Little Lascivious Music (Send in Attila the Hun)", **The New-York Times**, 22 October 2012, Monday.

⁸⁷ Paul Kelly, "Attila the Hun or the Honey", **The Australian**, 28 August 2013, Wednesday.

⁸⁸ Marcel Brion, **Tanrının Kırbacı Attila**, Çev: A. Gökçe Bozkurt, 3. Bsk., İstanbul, İlgî Kültür Sanat Yay., 2010.

⁸⁹ C. Kelly, **a.g.e.**, s. 4.

⁹⁰ Geza Gardonyi, **Anlaşılmayan İnsan**, Çev: Ziya Tugal, 2. Bsk., Ankara, M.E. B. Yay., 1965.

⁹¹ Thomas R.P. Mielke, **Tanrı'nın Kırbacı Attila I**, İstanbul, Olimpos Yay., 2017, Thomas R.P. Mielke, **Tanrı'nın Kırbacı Attila II**, Çev: Arzu nar Sezgin, İstanbul, Olimpos Yay., 2017.

Resim 5. 12. Hunların Avrupa'ya göçlerini anlatan XXI. Yüzyıl örneği

Kaynak: Alman okullarında derslere hazırlık materyallerinden (Mittelschulvorbereitung) alınmıştır. Fatma Aysel Iğın kişisel arşivi.

Resim 5. 13. Hunların savaş meydanındaki halini çocuklara gösteren XXI. Yüzyıla ait bir resim

Kaynak: Alman okullarında derslere hazırlık materyallerinden (Mittelschulvorbereitung) alınmıştır. Fatma Aysel Iğın kişisel arşivi.

Görüldüğü üzere Hunlar ve Attila, Batılı kaynaklarda daima kendilerine yer bulmuşlardır. Hatta bu yer bazı Avrupalı halklar arasında yaramazlık yapan çocuklarına “sizler uyumazsanız, uslu durmazsanız sizi Attila’ya vereceğim veya Attila sizi alıp götürecektir” diyecek kadar abartılı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kaynakların dilinden değerlendirildiğinde:

Her türlü yakıştırmayı bakış açısına göre hak eden Hunlar ve hakanları Attila, Tanrı’nın Kırbacı olarak insanları korkutan bir o kadar da hizaya sokan bir insanüstü varlıktır.....

Cani, gaddar, acımasız, korkunç, zalim, kötü, melun, lanetli, insan müsveddesi bir yaratıktır

Hoşgörülü, merhametli, disiplinli, ahlaklı, erdemli, adaletli, liyakatli, kahraman bir liderdir.....

SONUÇ

Avrupa Hunları ve Attila, Bizans kaynaklarında ve en az bu kaynaklar kadar önemli bir başka kaynak olan Byzantinoturcica'da iyi veyahut ta kötü olarak anlatılan özelliklerinin çok daha ötesinde sahip oldukları teşkilat, teşrifat ve kültür ile nesilden nesile aktararak Türk tarihi içindeki yerlerini her zaman korumayı başarmışlardır. Ayrıca Türk toplumunu birbirine bağlayan pek çok özelliği Asya'dan Avrupa'ya götürerek buralarda da Türk kültürüne ve menşesine sahip halklara atalık etmişlerdir. Günümüzde bile özellikle Avrupa coğrafyasında yaşayan Türk toplulukları ile sahip olduğumuz ortak değerleri büyük ölçüde Avrupa Hunlarına borçluyuz.

Tezimizde Bizans kaynaklarının Avrupa Hunları ve Attila ile ilgili olarak verdikleri bilgilerden hareketle, bu kaynakların verdikleri bilgilerin bir araya getirilerek kaleme alındığı Byzantinoturcica'nın da rehberliğinde genel bir Hun tasvirinin belleklerde yer etmesi sağlanmıştır. Ancak Hun kültürünün özelliklerini derinlemesine inceleyip aktarılan olayları o günün şartlarına göre değerlendirdiğimizde aslında Hunların tasvir edilenlerden daha farklı ve ileri seviyede bir kültürün temsilcisi olduklarını görüyoruz. Yine Bizans kaynaklarında Hun tasvirlerinin genel anlamda kötü ve kültür yoksunu olarak gösterilmelerini de yalnızca taraflı bir bakış açısı olarak değerlendirmek yanlış olacaktır; bu tasvir geleneği Hunların kendilerini sürekli olarak baskı altında tutmalarından, onlara korku salmalarından kaynaklanan bir gelenektir. Zira hiçbir toplum kendini yıllarca korku içinde yaşatmış bir milleti iyi yad edemez. Byzantinoturcica ise bu tasvir geleneğini daha objektif bir boyuta taşıyarak ilk defa Hunların da Roma İmparatorluğu gibi bölgenin hâkim güçlerinden biri olduğu iddiasıyla yola çıkmış ve bunu da kanıtlamayı başarmıştır. Bu nedenle kendisinden sonra Avrupa Hunları ile ilgili yazılmış neredeyse her eser Byzantinoturcica'yı referans almıştır.

Bizans kaynakları ve Byzantinoturcica'nın verdikleri bilgilerden hareketle ve Avrupa Hunlarının kadim Türk kültürünün en önemli temsilcilerinden biri oldukları gerçeğini de hesaba katarak Hun kültürünün belli başlı öğeleri ile Hun geleneklerini, yaşam tarzlarını, yönetim anlayışlarını, adalet sistemlerini, dillerini bazen kaynaklarda anlatılanların aksi yönünde değerlendirebiliyoruz.

Hun kültürünü değerlendirmenin yanında arkeolojik malzemelerle bu kültürün yayıldığı yerleri tespit edebilmek Asya'dan Avrupa'ya oradan da günümüze dek ulaşan Hun bakiyeleri üzerinden Hunların mirasına sahip çıkabilmek mümkün olmaktadır.

Avrupa Hunlarını anlatırken Avrupa Hunlarının Attila demek olduğunu ve Avrupa Hunlarına yöneltilen iyi veya kötü bütün görüşlerin Attila üzerinden şekillendiği gerçeğini göz önünde bulundurmak gereklidir. Zira Attila ile ilgili olarak anlatılan atalık destan ve efsaneleri, korkunç bir hükümdar olduğu ve becerikli, evik bir komutanlığı dilden dile aktararak kitaplarda, şiirlerde, sinemalarda, tiyatrodada, resimde, ilimde evrensel boyuta ulaşmış, Attila'nın dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hükümdarlarından biri olduğu görüşünü kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ammianus Marcellinus: **The Later Roman Empire (A.D. 354- 378)**,
Trans: Walter Hamilton, Penguin Books, 1986.
- Ammianus Marcellinus: **Römische Geschichte**, Band IV, Berlin,
Akademie Verlag, 1978.
- Adıgüzel, Ahmet: “Doğu- Batı Algısında Attilâ”, **Turkish
Studies**, C: VIII S: 5, Ankara, 2013.
- Adıgüzel, Hüseyin: **Başbuğ Attila**, İstanbul, Bilgeoğuz Yay., 2015.
- _____ : **Gök-Tanrı’nın Kılıcı- Attila’nın Romalı**,
İstanbul, İleri Yay., 2012.
- Agathias: **The Histories**, Trans. Joseph D. Frendo, Berlin-
New-York, Walter De Gruyter, 1975.
- Ahmetbeyoğlu, Ali: **Attila’nın Sarayında Bir Romalı**, Yeditepe
Yay., İstanbul 2014.
- _____ : “Avrupa Hunları’nın ‘Sihirli Geyik’ Efsanesi”,
Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, TTK, 1995.
- _____ : **Avrupa Hunları**, İstanbul, Yeditepe Yay.,
2013.
- Akkaya, Şükrü: “Eski Alman Destanlarında Attila’nın Akisleri”,
ADTCF Dergisi, C:II, S:4, 1944.

- Alföldi, Andras: **Menschen die Geschichte Machten**, Peter Richard Rohden, Erster Band, Verlag S.W. Seidel & Sohn in Wien, 1933, s. 252- 258.
- Allott, Philip: **Eunomia**, Oxford 2001.
- Altheim, Franz: **Geschichte Der Hunnen**, Erster Band, Berlin, De Gruyter.Co, 1969.
- _____ : **Geschichte Der Hunnen**, Fünfter Band, Berlin, De Gruyter.Co, 1969.
- Alvarez, Pablo: **The Impact of Rhetoric and Education on the Res Gestae of Ammianus Marcellinus**, Doctor of Philosophy, University of Alberta, Department of History and Classics, Alberta 2006.
- Sadyrova, Anar T. –
Imangazinov, Muratbek M. –
Kozhagulova, Saylauhan K. –
Suleimenova, Gulmira S. -
Amanzholova, Aarailym A.: “Myth and Historical Facts About Rome and the Huns Leader Attila”, **International Journal of Environmental&Science Education**, 2016, Vol: XI, No: 12, pp. 5299-5310.
- Anna Komnena, **Alexiad Malazgirt’in Sonrası**, Çev: Bilge Umar, İstanbul, İnkılâp Yay., 1996.

Ateşoğlu, Güçlü. -Özlem, Doğan: **Tarih Felsefesi Seçme Metinler**, 3. Bsk., İstanbul, Doğubatı Yay., 2014.

Aydın, Hatice: “Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniğinde Türkler: 284-813 (Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Babcock, M. A.: **The night Attila died : Solving the Murder of Attila the Hun**, New-York, Berkley Books, 2005.

Bachrach, Bernard S.: **A History of the Alans in the West**, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1973.

Bardenhewer, Otto: **Geshichte der Altkirchlichen Literatur**, Vierter Band, Freiburg, Herder & CO. G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung, 1924.

Bartosiewicz, László: “Huns”, **Ancient Europe 8000 B.C.- A.D. 1000 Encyclopedia of the Barbarian World**, Ed. Peter Bogucki- Pam J. Crabtree, Vol. II, New-York, Thomson Gale, 2004.

Behzat, S., **Attila’nın Düğünü**, İstanbul, 1934.

Benedek, Peri: “Moravcsik Gyula”, **DIA**, C. XXX, s. 285-286

- Berger, Albrecht: “Nikephoros- Kallistou Xanthopulos und seine Quellen in den Büchern I bis VI”, **Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopulos Proceedings of the International Symposium**, Ed. Christian Gastgeber-Sebastiano Panteghini, Vienna, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015.
- Bertini, Ferruccio: “Attila Nei Cronisti e Negli Storici Del Medioevo Latino” , **Attila Flagellum Dei**, Roma 1994.
- Bibliotheca Augustana: Bibliotheca Graeca, Litteraturae et Artis Collectio, <http://www.hs-augsburg.de>.
- Bleckmann, Bruno- Stein Markus: **Philostorgios Kirchengeshichte**, Ferdinand Schöning, 2015.
- Blockley, R. C.: **The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire Eunapius Olympiodorus Priscus and Malchus II**, Liverpool , 1981.
- Bona, Istvan: **Das Hunnenreich**, Budapest, Corvina, 2008.
- Borbála Obrusánszky: “The History and Civilization of the Huns”, **Mikes International**, Vol: VII, Issue: 4, 2017, s. 59-63.

**Bridgeman Art Library Private
Collection Ken Welsch.**

Brion, Marcel: Tanrının Kırbaacı Attila, Çev: A. Gökçe Bozkurt,
3. Bsk., İstanbul, İlgı Kültür Sanay Yay., 2010.

Browning, Robert: “Where Was Attila’s Camp?”, **The Journal of
Hellenic Studies**, Vol: LXXIII, 1953, pp. 143-
145.

Bury, J. Bagnell: **The History of the Later Roman Empire:
From the Death of Theodosius I to the Death
of Justinian (AD 395 to AD 565)**, Vol.I,
Macmillan Publishing, London 1923.

Carolla, Pia: “Spunti Tucididei Nelle Epistole Di Procopio”,
Estratto da Atene e Roma, Fasc. 4, 1997, pp.
157- 176.

_____ : “Priscus of Panion, John Malalas and the
Chronicon Paschale (CP):a Complex
Relationship”, **Byzanz und das Abendland IV.
Studia Byzantino-Occidentalia**, Hrsg: Erika
Juhász, Eötvös József Collegium Budapest
2016, pp. 51-70.

Cevizci, Ahmet: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma
Yay., 2003.

Croke, Brian: **The Chronicle of Ammianus Marcellinus**,
Sydney 1965.

- Czeplédy, Karoly: “Gyula Moravesik: Byzantinoturcica I- II”, **Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom. VIII, Budapest 1960, pp. 459-460.
- Çağlar, B. Kemal: **Attila**, İstanbul, 1935.
- Çelenk, Fahrettin: “Contributions of the Byzantine Works of Malchus and Olympiodorus to Turkish History”, **New Researches New Ideas on Social Sciences**, Ed. Eyüp Sarıtaş, Canada 2017.
- Dağtekin, Hüseyin: **Genel Tarih Atlası**, İstanbul 2007.
- Davis, Paul K.: “Châlons”, **100 Decisive Battles**, Oxford, ty.
- De Boor, Helmut: **Das Attilabild in Geschichte, Legende und heroischer Dichtung**, Bern, Verlag A. Francke, 1932.
- Demirkent Işın: **Niketas Khoniates’in Historia’sı (1195- 1206)**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2004.
- _____ : **Mikhail Psellos’un Khronographia’sı**, TTK, 1992.
- Dıngıl, Fatma Aysel: “İslâm Öncesi Türk Kültüründe Kutsallık İzafe Edilen Maddî Unsurlar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Divjak, Alenka:

“The Motif of Warning Birds in Attila’s Siege of Aquileia and Its Survival and Transformation in the Origo Civitatum Italiae Seu Venetiarum, La Cronaca Di Marco and Chronica Extensa by Andrea Dandolo”, **Acta Histriae**, Vol: XXI, No:4, 2013, s. 493-512.

Dobós, Alpar:

“Gepizii Din Transilvania în Epoca Avară Timpurie Din Perspectiva Arheologiei. Probleme Legate Cercetarea Cimitirelor Cu Morminte Dispuse în Şiruri Paralele- The Gepids in Transylvania During the Early Avar Period From an Archaeological Perspective. Problems Related to the Research of the Row-Grave Cemeteries”, **Acta Musei Porolissensis Arheologie – Restaurare – Conservare**, Vol: XXXV, Zalău 2013, s. 247- 270.

Vaday, Andrea-
Domboróczki László:

Spätkaiser Frühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail, Annales Musei Aggriensis Agria, Vol: XXXVII, Eger 2001.

Donuk, Abdülkadir:

Eski Türk Devletlerinde İdarî- Askerî Unvan ve Terimler, İstanbul, TDAV Yay., 1988.

_____:

“Eski Türklerde Saç Şekilleri Hakkında” **Saç Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, Kitabevi, 2004, s. 3- 11.

- Douglas, G. Colin: **The Age of Attila**, The University of Michigan Press, 1966.
- Dunn, D.Geoffrey: “Placuit apostolicae (Ep. 1) of Zosimus of Rome and the Ecclesiastical Reorganization of Gaul”, **Journal of early Christian Studies**, Vol: XXIII, N: 4, 2015, s. 559-581.
- Durmuş, İlhami: **Türk Tarihinin Öncüleri**, 3. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2016.
- Eckhardt, Sándor: “Efsanede Attila”, **Attila ve Hunları**, Yay. Haz. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 123- 185.
- Ercilasun, Ahmet B.: **Türk Dili Tarihi**, 10. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2011.
- Erdélyi, István: “Gyula Moravcsik 1892- 1972)”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom. XXV, Budapest 1973, pp. 371-373.
- Ergenekon, M. Kemal: **Attila**, İstanbul, Yesi Basımevi, 1935.
- Esmen, Can T., **Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları**, Ankara, Berikan Yay., 2016.

- Externbrink, Heike: “Attila als historische Persönlichkeit”, **Attila und die Hunnen**, Stuttgart, Museum der Pfalz Speyer, 2007.
- Eyice, Semavi : “Gyula Moravcsik, Byzantinoturcica I Die Byzantinische Quellen der Geschichte der Türkvölker. II Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen. Akademie Verlag, Berlin 1958”, **Bellethen**, C.XXIV, S. 95, 1960, s. 493- 497.
- Faller, Stefan: “The World According to Cosmas Indicopleustes- Concepts and Illustrations of an Alexandrian Merchant and Monk”, **Transcultural Studies**, 2011/1, s. 193- 232.
- Fettich, Nandor: “Hunların Arkeolojik Hatıraları”, **Attila ve Hunları**, Yay. Haz.. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 195- 225.
- _____ : **La Trouvaille de Tomve Princiére Hunnique a Szeged- Nagyszéksós**, Budapest, Akadémiai Kiado, 1953.
- Frakers, Robert M.: “Ammianus Marcellinus and Zonaras on a Late Roman Assassination Plot”, **Zeitschrift für Alte Geschichte**, Band XLVI, Franz Steiner Verlag, 1997, s. 121- 128.

- Fülep, F.: “Beiträge zur Frühmittelalterlichen Geschichte von Pécs (Sopianae- Quinque Basilicae-Fünfkirchen)”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom. XXV, Fasc. 1-2, 1973, pp. 307- 326.
- Gardonyi, Geza: **Anlaşılmayan İnsan**, Çev: Ziya Tugal, 2. Bsk., Ankara, M.E. B. Yay., 1965.
- Geza, Varga: **The Origins of Hunnish Runic Writing**, Budapest, 1999.
- Gibbon, Edward: **History of the Decline and Fall of the Roman Empire**, Yay. Haz. J. B. Bury, London 1929.
- Giumlía-Mair, Alessandra: “Metallurgy and Technology of the Hunnic Gold Hoard From Nagyszéksós”, **The Silk Road**, Vol. XI, 2013, pp. 12- 37.
- Godłowski, K. “Das “Fürstengrab” des 5. Jhs. und der “Fürstensitz” in Jakuszowice in Südpolen” Ed. F. Vallet - M. Kazanski. **La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle**, Saint-Germain, 1995.
- Gömeç, Saadettin: “Attila’nın Çocuklarının Adı”, **ADTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 23/36, 2004, s. 117-122.
- Gracanin, Hrvoje: “The Western Roman Embassy to the Court of Attila in A.D. 449”, **Byzantinoslavica**, Vol: LXI, Prague, 2003, pp. 53-74.

- Gülensoy, Tuncer: Barbar Türkler, 2. Bsk., Ankara, Akçağ Yay., 2011.
- Gümüškılıç, Mehmet: “Macaristan Türkolojisi Üzerine Bir Biyo-Biyografi Denemesi”, **Turkish Studies**, Vol: 7/4, 2012, s. 367-406.
- Gürçay Damm İ.: “Goldschmuck des 5. Jahrhunderts aus dem pontischen Raum im Römisch- Germanischen Museum Köln”, **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 82-89.
- H. Chapman- E. Fóthi,
Hakenbeck S. E.-Evans J. : “Practising Pastoralism in an Agricultural Environment: An Isotopic Analysis of the Impact of the Hunnic Incursions on Pannonian Populations”, **Plos One**, Ed: David Caramelli, 12-3, March 2017, pp. 1-25.
- Hakenbeck, Susanne: “Hunnic’ Modified Skulls: Physical Appearance, Identity and the Transformative Nature of Migrations” **Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages Essays in Burial of Heinrich Härke**, Ed: Duncan Sayer-Howard Williams, University of Exeter Press, 2009, pp. 64-80.
- Halsall, Guy: **Barbarian Migrations and The Roman West ,376-568**, Cambridge University Press, 2007.

- Harmatta, Janos: “The Golden Bow of the Huns”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: I, No: 1-2, Budapest 1951, s. 107- 149.
- _____ : “The Dissolution of the Hun Empire”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: II, Budapest, 1952, pp. 277-304.
- _____ : “Byzantinoturcica”, **Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom. X, Budapest 1962, pp. 146- 149.
- Harris, Jonathan: “Byzantium and the First Crusade: Three Avenues of Approach”, **Estudios Bizantinos**, Vol: II, 2014, pp. 125- 141.
- Heather, Peter: “Goths and Huns 320-425”, **The Cambridge Ancient History**, Vol: XIII, Cambridge 2008, pp. 487-515.
- Hedeager, Lotte: Scandinavia and the Huns: Interdisciplinary Approach to the Migration Era, **Norwegian Archaeological Review**, Vol: 40, N:1, 2007, pp. 43-47.
- Boeft, J. Den- Drijvers, J.W.,
Hengst, D. Den- Teitler, H.C: “Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XXVI, **The Journal of Roman Studies**, Vol: 99, 2009, pp. 294-296.
- Herbert, William: **Attila and the King of the Huns**, London, 1838.

- Hirth, Friedrich: “Wolga- Hunnen und Hiung-nu”, **Bayerische Akademie der Wissenschaft**, Band: II, München 1900, s. 245- 278.
- Hodgkin, Thomas: **Huns, Vandals and the Fall of the Roman Empire**, Publishing History, London, Greenhill Books, 1996.
- Holden, Stephen: “Little Lascivious Music (Send in Attila the Hun)”, **The New-York Times**, 22 October 2012, Monday.
- Holland, Cecelia: **Attila'nın Ölümü**, Çev: Bilge Ayar, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2018.
- Howarth, Patrick: **Attila King of the Huns The Man and The Myth**, London, 1994.
- _____ : **Hunların Hakanı Attila**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2015.
- Hunger, Herbert: **Die Normanen in Thessalonike**, Graz, Verlag Styria, 1955.
- Istvánovits E.-
Mesterházy K.-
Nepper, Ibolya M.: “Hunnenzeitliche Gräber von Ártánd”, **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 113-117.
- İplikçioğlu, Bülent: **Eski Batı Tarihi I**, 2. Bsk., TTK, 2015.

- Juhász, Erika: “An Intriguing Passage in Chronicon Paschale”, **23rd International Congress of Byzantine Studies**, 22- 27 August 2016, Zoltan Farkás-László Horwáth , s. 15- 19.
- Kaçar, Turhan: “Avrupa Hunları ve Hıristiyanlık”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 385-391.
- _____: “Priscus’u Nasıl Okumalıyız?”, **Toplumsal Tarih**, S: 286, 2017, s. 50-57.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Millî Kültürü**, 27. Bsk., İstanbul, Boğaziçi Yay., 2007.
- Kaldellis, Anthony: “Agathias on History and Poetry”, **Greek, Roman and Byzantine Studies**, Vol: 38, 1997, pp. 295- 305.
- Karaca, N., “Ziya Gökalp’in Şiir Dünyası ve Şiirlerinin Bir Dökümü”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C: V, 1990, s. 113-129.
- Kaşgarlı Mahmud: **Divan-ü Lügat-it Türk**, Çev: Besim Atalay, C. I, 5. Bsk., Ankara, TDK Yay., 2006.

Katalin, Tóth-
Csányi Viktor-
Felföldi Szabocz:

“Attila aranyai a pulykákban? A szikáncsi kincslelet”, **Hatartalan Regeszeti Archeologiai Magazin**, 1. Évfolyam, 2016, pp. 66-67.

Kazanski, Michael:

“On The Funerary Rite of a Hunnic-Time ‘Princely’ Burial At Concești”, **Na Hranečích Impéria Extra Fines Imperii Masarykova Univerzita Archeologický ústav Akademie věd ČR, Jaroslavu Tejralovi k 80. Narodeninám**, Brno 2017, pp. 197- 208.

Kazanski, M.,

“Bowmen’s Graves from the Hunnic Period in Northern Illyricum”, „**To Make a Fairy’s Whistle From a Briar Rose**” **Studies Presented to Eszter Istvánovits on Her Sixtieth Birthday**, Ed: Márta L. Nagy- Katalin L. Szölösi, Nyíregyháza 2018, pp. 407-417.

Kazanski, Michael –
Mastykova A:

“The Sösdala finds in the perspective of Central and South-Eastern Europe”, „**The Sösdala Horsemen and the Equestrian Elite of Fifth Century Europe**”, Ed: Charlotte Fabech- Ulf Näsman, Denmark, 2017, pp. 296- 311.

- Kazdal, Ayşe: “Bizans Kaynaklarından Zosimos Ve Malalas’ın Eserlerinde Türkler (Tercüme, Tahlil)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Kelly, Christopher: **Attila Hunlar ve Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü**, Çev: Turhan Kaçar, Alfa Yay., İstanbul 2016.
- Kelly, P., “Attila the Hun or the Honey”, **The Australian**, 28 August 2013, Wednesday.
- Kennedy, Arnold: “Attila the Hun: Leadership as a change agent”, **Hospital Materiel Management Quarterly**, Vol. XVII, No: 3, 1996, pp. 31. (29-37).
- Khrapunov Igor-
Kazanski Michael: “A Grave from the Hunnic Period in the Cemetery of Neizats (Central Crimea)”, **Sonderdruck aus Archäologisches Korrespondenzblatt**, Heft 3, 2016, pp. 363-378.
- Klaniczay, Gábor: “The Myth of Scythian Origin and the Cult of Attila in the Nineteenth Century”, **Multiple Antiquities- Multiple Modernities**, Ed. Gábor Klaniczay- Michael Werner-Ottó Gecser, Frankfurt, Campus Verlag, 2011, s. 185-213.

- Kocatürk, Vasfi Mahir: **Tunç Sesleri**, İstanbul, Vilayet Matbaası, 1935.
- Koch, Alexander: “Hunnische Kessel”, **Attila und die Hunnen Begleitbuch zur Ausstellung Museum der Pfalz Speyer**, Speyer, 2008, pp. 134-147.
- Koch, Ursula, “Das Hunnereich”, **Das Gold der Barbarenfürsten Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien**, Stuttgart, Konrad Theiss Verlag, 2001, pp. 44-54.
- Kontny, Bartosz: “Horse and its Use in the Przeworsk Culture in the Light of Archaeological Evidence”, **Archaeologica Baltica**, No: 11, 2009, s. 93-114.
- Kousmanen, Paivi: “The Nature of Nomadic Power, Contacts between the Huns and the Romans during the Fourth and Fifth Centuries”, University of Turku, *Annales Universitatis Turkuensis*, Unpublished Doctoral Thesis, Turku, 2013.
- Köbler, Gerhard: **Gothisches Wörterbuch**, 4. Bsk., 2014.
- Kürti, Belá: “Fürstliche Funde der Hunnenzeit von Szeged-Nagyszéksós”, **Attila und die Hunnen Begleitbuch zur Ausstellung Museum der Pfalz Speyer**, Speyer, 2008, pp. 258-286.

_____ : Fürstliche Funde der Hunnenzeit von Szeged-Nagyszéksós”, **Germanen Hunnen und Avaren Schätze der Völkerwanderungszeit**, Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, 1987, pp. 163- 181.

_____ : Hun kori Fejedelmi Leletek Szeged – Nagyszéksósról”, **Hatartalan Regeszeti Archeologiai Magazin**, 1. Évfolyam , 2016.

Landmann, Erhard: “Sie fielen vom Himmel!”, **Synesis Magazine**, N.3, 2009.

László Domboróczki: **Spätkaiser Frühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail**, Annales Musei Aggriensis Agria, Vol: XXXVII, Eger 2001.

Laszló Gyula : “The Significance of the Hun Golden Bow”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, Tom: I, No: 1-2, Budapest 1951, pp. 91- 104.

_____ : **The Art of the Migration Period**, Corvina Press, Budapest 1974.

Lauritzen, Frederick: **The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos**, Belgium, Brepols, Turnhout, 2013.

- Levi, Primo: **The Periodic Table**, Trans. Raymond Rosenthal, New York, Schocken Books, 1984.
- Lindner, Rudi Paul: “Nomadism, Horses and Huns”, **Past and Present**, No:92, Aug. 1981, pp. 3-19.
- Maas, Michael: **John Lydus and the Roman Past**, London 1992.
- Maenchen- Helfen, Otto,: **Die Welt der Hunnen**, Ed. Robert Göbl, 1997.
- _____ : **The World of the Huns**, Berkeley, 1973.
- Maráczi László: “The Huns in Western Consciousness: Images, Stereotypes and Civilization”, **Bulletin of the Tomsk State University. Cultural and art History**, 1(17), pp. 16-33.
- Martens, Wilhelm: **Jordanes Gotengeschichte Auszüge aus seiner Römischen Geschichte**, Leipzig, Franz Dunder Verlag, 1884.
- Masek, Zsófia: “Hun Period Cauldrons in Hungary Current Research in the Light of a New Find”, **Hungarian Archaeology**, Summer 2015, pp. 1-8.
- _____ : “A Fresh Look at Hunnic Cauldrons in the Light of a New Find From Hungary”, **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae**, No: 68, 2017, pp. 75-136.

Matthaios, Stephanos: “Suda: The Character of Dynamics of an Encyclopedic Byzantine Dictionary”, **λεξικογράφηση του ελληνικού πολιτισμού, αρχαίου, μεσαιωνικού και νέου. Τα σύγχρονα εγκυκλοπαιδικά λεξικά, (Orta çağda Helenler kültürü lexikografisi, Modern Ansiklopedik Sözlükler)**, Ed. I. N. Kazazis, Thessaloniki 2006.

Mayall, Peter-
Pikbrow, Varsha-
Bitadze, Liana: “Migrating Huns and Modified Heads: Eigenshape Analysis Comparing Intentionally Modified Crania From Hungary and Georgia in the Migration Period of Europe”, **Plos One**, Ed: James J. Cray, 12-2, February 2017, pp. 1. (1-23).

McEvedy, Colin: **İlkçağ Tarih Atlası**, Terc. A. Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2004.

Michell, Stephen: **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641**, Çev. Turhan Kaçar, Ankara, TTK, 2016.

Mielke, Thomas R. P.: **Attila König der Hunnen**, Münih, Schneeklut, 1998.

_____ : **Attila I**, Çev: Atilla Dirim, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2000.

_____ : **Attila II**, Çev: Atilla Dirim, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2004.

_____ : **Tanrı'nın Kırbaçı Attila I**, Çev: Arzu Nar Sezgin, İstanbul, Olimpos Yay., 2017.

_____ : **Tanrı'nın Kırbaçı Attila II**, Çev: Arzu Nar Sezgin, İstanbul, Olimpos Yay., 2017.

Mommsen, Theodor: **Iordanis Romana et Getica**, Berolini 1882.

Moravcsik, Gyula: **Byzantinoturcica**, C.I, 2. Bsk., Berlin, Akademie Verlag, 1958.

_____ : **Byzantinoturcica Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen**, C.II, 2. Bsk., Berlin, Akademie Verlag, 1958.

_____ : "Türklüğün Tetkiki Bakımından Bizantinoloji'nin Ehemmiyeti", **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1937, s. 484- 498.

Nádorfı, Gabriela: "Gräber der Hunnenzeit in Csákvár", **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 96-99.

Németh Gyula: "Hunların Dili", **Attila ve Hunları**, Yay. Haz.. Gyula Nemeth, Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s. 187- 194.

- Nichols, Neville: “Cognitive Illusions, Heuristics, and Climate Prediction”, **Bulletin of the American Meteorological Society**, Vol: LXXX, No: 7, 1999, pp. 1385- 1397.
- Nickel, Helmut: “About the Sword of the Huns and the ‘Urepos’ of the Steppes, **Metropolitan Museum Journal**, Vol: VII, 1973, pp. 131-142.
- Nicolle, David: **Attila ve Göçer Kavimler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Notitia Episcopatum Orbis
Christiani Sive Codex
Provincialis Romanus: Parisiis Ex Officina Nivelliana, 1620.
- O’Brien, Pat: “Outwitting the Hun”, **War With the R.F.C.**, Oakpast Ltd, 2016.
- Obrusánszky, Borbála: “The History and Civilization of the Huns”, **Mikes International**, Vol: VII, Issue 4, 20017, pp. 59- 63.
- Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, 7. Bsk., TTK, 2011.
- Pap, I.: “Data to the Problem of Artificial Cranial Deformation Part 3”, **Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici**, Tom: LXXVII, Budapest, 1985, pp. 281-289.

- Párducz, Mihály: **Die Ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn**, Budapest, Akadémiai Kiado, 1963.
- Priskos: **Fragments.**
- Pritsak, Omeljan: “Der Titel Attila”, **Festschrift für Max Vasmer**, Berlin, pp. 404-419.
- _____: “The Hunnic Language of the Attila Clan”, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol: VI, No: 4, 1982, pp. 428- 476.
- Prokopios, **Bizans’ın Gizli Tarihi**, Çev: Orhan Duru, 2. Bsk., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay., 2010.
- Renati, P. Vegeti: **Mulomedicinae Libri**, Ed. Ernestus Lommatzsch, Lipsiae, 1903.
- Richter, Will: “Die Darstellung der Hunnen bei Ammianus Marcellinus”, **Historia**, S. 23, s. 343- 377.
- Roberts, Wess: **Hun imparatoru Attila’nın Liderlik Sırları**, İstanbul, İlgı Yay., 1989.
- Rolfe, John C.: (Trans.) **Ammianus Marcellinus**, Vol. I, London, Harvard University Press, 1935.
- Rosen, Klaus: **Die Völkerwanderung**, 4. Bsk, Berlin, Verlag C. H. Beck, 2009.

- Ross, Laidlaw: **Tanrı'nın Kılıcı Attila**, Çev: Selim Yeniçeri, İstanbul, Truva Yay., 2005.
- Ròzsa, György: "Pictorial Types of the Attila Iconography", Ed. Franz H. Báuml, Marianna D. Birnbaum, **Attila The Man and His Image**, Corvina, Budapeşte 1993.
- Safa, Peyami: **Attila**, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 2016.
- Samuk, Fevzi: **Attila Sendromu Batı Hristiyanlığının Şuur Ötesi**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- Sazak, Gözde: **Türk Sembolleri**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yay., 2014.
- Schauber, Vera - Schindler, Hanns M.: **Heilige und Namenspatrone im Jahreslauf**, München, Pattloch Verlag, 2001.
- Schmauder, Michael: **Die Hunnen Ein Reitervolk in Europa**, Darmstadt, Primus Verlag, 2009.
- Schmölzer, Astrid: "Völkerwanderungszeitliche Grabfunde mit künstlicher Schädeldeformation – Eine Bestandaufnahme österreichischer Befunde", **Beiträge zu den Altertumswissenschaften**, No: 18, 2016, s. 1-95.

- Scholastici, Agathiae: **De Imperio et Rebus Gestis, Justinian Imperataris Libri Qunique**, Venetiis, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729, pp. 227-264.
- Seyfarth, Wolfgang: "Ammianus Marcellinus und das Fatum", **Klio**, S. 43, 1965, pp. 291- 306.
- _____ : **Der Codex Fuldensis und der Codex E Des Ammianus Marcellinus**, Berlin, Akademie Verlag, 1962.
- Sinor, D.: "The Hun Period", Çev. Mete Tunçay, **Erken İç Asya Tarihi**, Ed. Denis Sinor, İstanbul, İlteişim Yay., 2000, s. 245- 283.
- _____ : "The Hun Period", **The Cambridge History of Early Inner Asia**, Ed. Denis Sinor, Cambridge University Press, 1990, pp. 177- 205.
- Skvortsov, Konstantin: "Burials of Riders and Horses Dated to The Roman Iron Age and Great Migration Period in Aleika-3 (Former Jaugehnen) Cemetery On The Sambian Peninsula", **Archaeologica Baltica**, No: 11, 2009, pp. 130- 148.
- Socrates: **Historia Ecclesiastica.**
- Sozomenos, Hermeias: **Ecclesiastica Historia.**
- Stickler, Timo: **Die Hunnen**, München, C.H. Beck Verlag, 2007.

- Şenol, Mesude: “Macar Kroniklerinden Johannes Thuroczy (Chronica Hungarorum): Tercüme- Tahlil”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- Takáts, Zoltan: “Catalaunischer Hunnenfund und seine Osasiatischen Verbindungen”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Vol: V, No: 1-2, 1955, pp. 143- 173.
- Tejral, Jaroslav: “Zur Problem der Feinschmiedeproduktion in Mitteldonauraum während des 5. Jahrhunderts nach Chr.”, **Památky Archeologické**, Tom: CVI, 2015, pp. 291-362.
- Theodoretus: **Ecclesiastical History a History of Church**, London, 1843.
- Thompson, Edward A.: **Hunlar**, Çev. Sibel Dinçel, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.
- _____ : **The Historical Work of Ammianus Marcellinus**, Groningen, Bouma’s Boekhuis Publishers, 1969.
- _____ : **The Huns**, Revised By: Peter Heather, Oxford 1996.
- Tolan, Öner: “Avrupa Hunlarında Devlet Teşkilatı ve Sosyoekonomik Yapı”, **Tarih Okulu Dergisi**, S: 20, 2014, s. 97- 127.

- Tomka, Peter: “Relazione Sui Materiali Archeologici Unnici in Ungheria”, **Attila Flagellum Dei**, Roma 1994.
- Tóth, Ágnes, B. “History of the Huns” **Hungarian Archaeology at the Turn Of the Millenium**, Ed: Zsoly Visy, Budapest, 2003, pp. 284- 288.
- Tóth, Alfréd: “Hunnic-Hungarian Etymological Word List”, **Mikes International**, Holland 2007.
- Treadgold, Warren: **The Early Byzantine Historians**, New- York, Palgrave Macmillan, 2007.
- Türel, Tunç: “Towards the End of An Empire: Rome in the West and Attila (425-455 A.D.)”, Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Department of History Master’s Thesis Ankara, 2016.
- Uydu Yücel, Muallâ: “Doğu Avrupa Türklerinde Temizlik (Avrupa Hunları, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman-Kıpçak), **Temizlik Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Salih Mehmet Arçın, İstanbul, Kitabevi, 2009, s. 333-353.
- Üstün, Abdullah: “Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

_____ : “Geç Roma Tarihi Yazımında Hunlar- Batı Avrasya’da Erken Türk Varlığı-“, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.

_____ : Panium’lu Priskos, Bir Müverrihin Entelektüel ve Mesleki Poertresinden Kesitler, **Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 53, 2013, s. 295- 314.

Van Hoof, L.- Van Nuffelen, P.: “The Historiography of Crisis: Jordanes, Cassiodorus and Justinian in mid-sixth-century Constantinople”, **The Society for the Promotion of Roman Studies**, No: 107, 2017, pp. 275- 300.

Vasiliev, Alexander A.: **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Arif Müfid Mansel, C. I, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.

Vegetius: **Epitome of Military Science**, Trans. N.P. Milner, Second Ed., Liverpool 1996.

Veltman A. F.: **in Attila i Rus' IV: V Veka**, Moscow, 1858.

Venelin, Yurii: **Drevniei Nyneshnie Bolgarev Politicheskomi Narodopisnom Istoricheskomi i Religioznom ikh Otnoshenii k Rossiyanam, Vol. I, Moscow, 1829.**

- Visser, Jelle: “Sidonius Apollinaris, ep. 11.2: The Man And his Villa”, **Journal for Late Antique Religion and Culture**, N. 8, 2014, pp. 26-45.
- Vollmer, Albert: **Auf den Spuren Attilas Hunnensturm in Osteuropa**, Main, Alvo Verlag, 1998.
- Werner Zacharias: **Attila König der Hunnen Eine Romantische Tragödie**, Berlin, 1808.
- Werner, Joachim, **Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches**, München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1956.
- Winckler, Katharina: **Frauen Bei Den Mittelalterlichen Steppenvölkern Eurasiens**, Diplomarbeit Zur Erlangung Des Magistergrades Der Philosophie In Der Studienrichtung Geschichte Eingereicht An Der Universität Wien, Wien 2005.
- Yılmaz, Ahmet: “Attila’nın Siyasi Hayatı, Şahsiyeti ve Karakteri”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: II, S: 1, 2016, s. 141- 164.
- Young, R. D.: “The Role of Letters in the Works of Evagrius”, **Evagrius and his Legacy**, Ed. Joel Kalvesmaki- Robin Darling Young, University of Notre Dame Press, 2016, s. 154-174.

- Zábojník, Jozsef - Rajtár Ján: “Fragmente von Hunnischen Kesseln in Iža”, **Zwischen der Steppe und dem Reich Archäologische Studien für Radu Harhoiu zum 65. Geburtstag**, Ed. Andrei Măgureanu-Erwin Gáll, București 2010, pp. 119- 125.
- Zaseckaja, Irina: “Die Steppen des nördlichen Schwarzmeergebiets während der Hunnenzeit”, **Reitervölker aus dem Osten Hunnen Awaren Begleitbuch und Katalog**, Ed. Falko Daim, Eisenstadt, 1996, pp. 70-81.
- Zasetskaya Irina – Sazak, Gözde, **Altın Hun Hazineleeri ve Kutlu Mânâlar**, İstanbul, Karakış Basım Matbaa., 2017.
- Zervan, V.: “Konnte Nikephoros Kallistou Xanthopoulos lateinisch? (Zum Gebrauch der lateinischen Lehnwörter in der Kirchengeschichte)”, **Byzanz und das Abendland IV Studia Byzantina Occidentalia**, Budapest 2016, s. 257- 272.
- Zonaras, Ioannes: **Tarihlerin Özeti**, Çev: Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.
- Zosimos: **Historia Nova: the Decline of Rome**, Trans. James J. Buchanan- Harold T. Davis, St. Antonio, Trinity University Press, 1967.

Комар, А. В.

“Комплекс Из Макартета И Ритуальные Памятники Гуннского Времени”, **Гуннский Форум Проблемы Происхождения И Идентификации Культуры Евразийских Гуннов**, Челябинск 2013, с. 88- 109.

<http://remacle.org>. (Çevrimiçi) 04.11.2017.

http://Sagenhafte%20Völker%20Der%20Hunnensturm%20Protokoll%20des%20Chats%20mit%20Dr_%20Michel%20Schmauder%20-%20ZDF_de. (Çevrimiçi) 20.04.2018.

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=66274&partId=1&matcult=8736&sortBy=producerSort&page=1
(Çevrimiçi) 06.06.2018.

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=173374001&objectid=92180
(Çevrimiçi) 06.06.2018.

http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranykincs_a_vilagon_a_ranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.

http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranykincs_a_vilagon_a_ranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.

<http://www.jewelpedia.net/garnet-in-barbarian-jewelry/>. Erişim Tarihi: 25.02.2018.

<https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015> (Çevrimiçi) 06. 06. 2018.

https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi: 14.04.2018)

https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

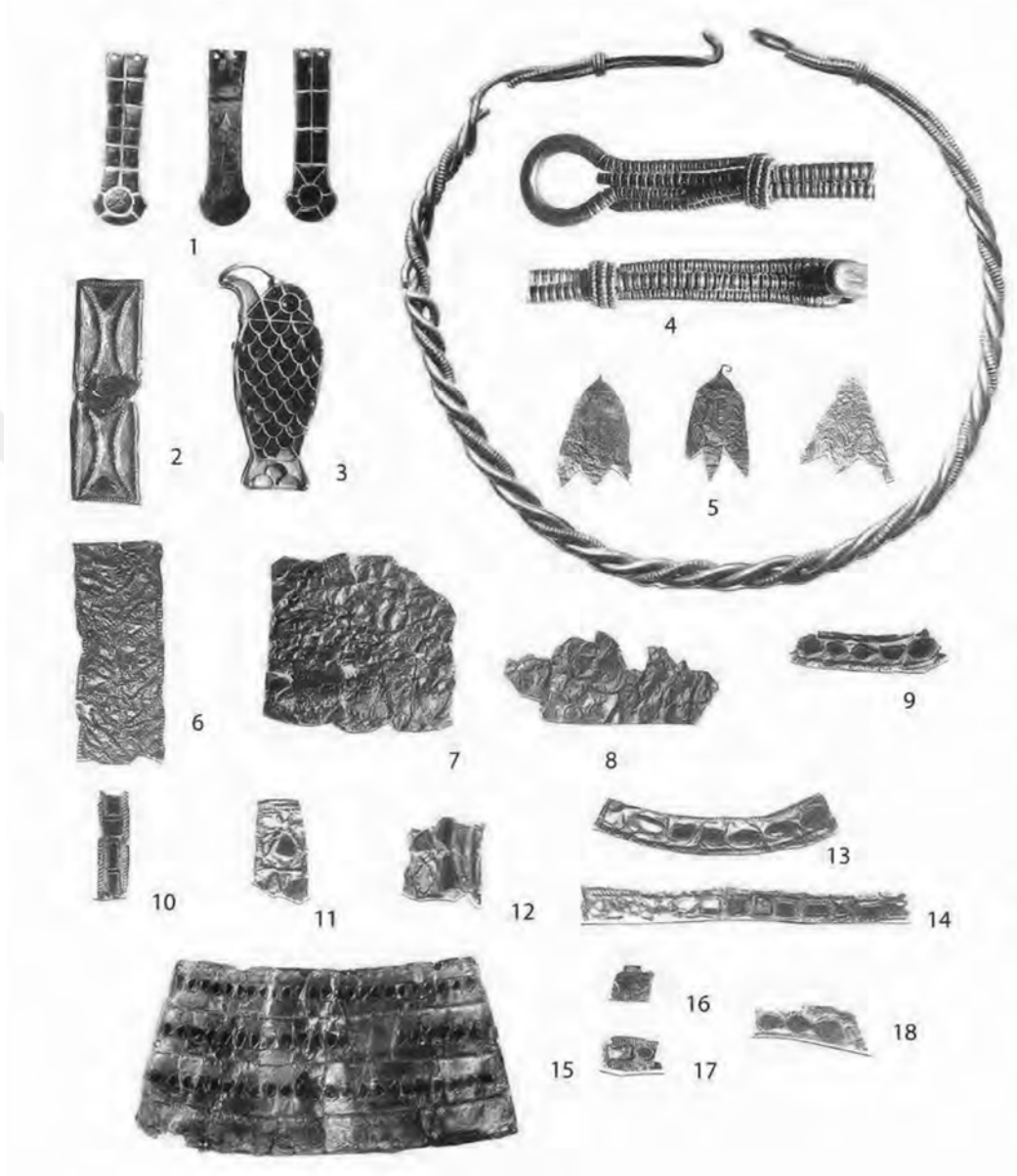
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

Rheinische Friedrich Wilhelms Universität Bonn, Institut für Archäologie und Kulturanthropologie resmi web sayfası, (Çevrimiçi) 14.07. 2013.

EKLER

EK 1. FOTOĞRAFLAR

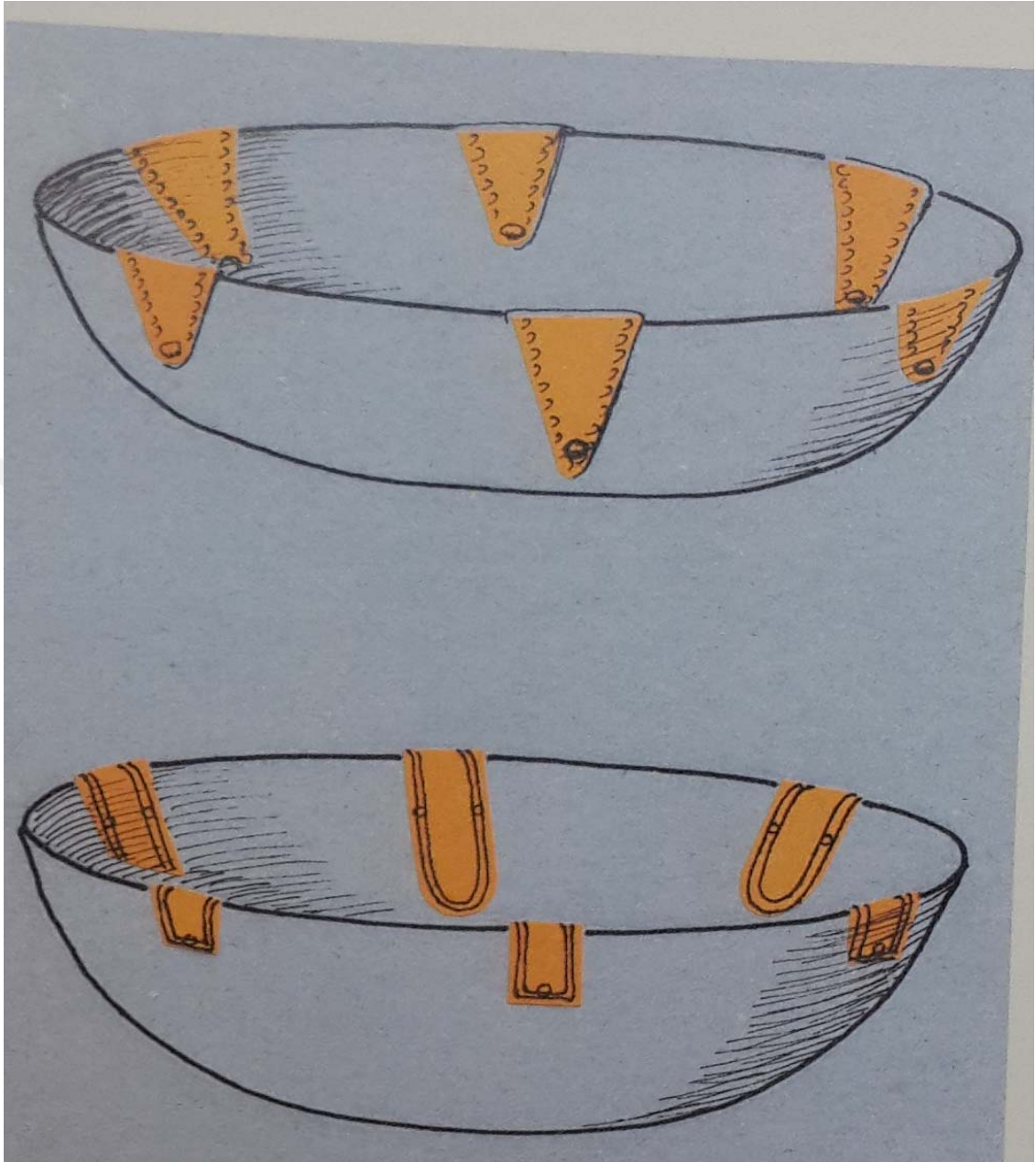
Fotoğraf 4. 1. Concești Buluntuları, Kazanski 2007.

Fotoğraf 4.2. 1934'teki kazıda Jozsef Bálint (büyük olan) babası İmre Bálint ile birlikte, Mora Ferenc Müzesi arşivi,
http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyobb_hun_aranykincs_a_vilagon_a_ranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.

Fotoğraf 4.3. Nagy-Széksós'ta bulunan çeperi kesilmiş bulunan kase, Koch 2001.

Fotoğraf 4.4. Nagy-Széksós'ta bulunan kâsenin yeniden yapılandırılması, Kürti
2008.

Fotoğraf 4.5. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Tomka
1994.

Fotoğraf 4.6. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

III. 47

Fotoğraf 4.7. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Lázsló 1974.

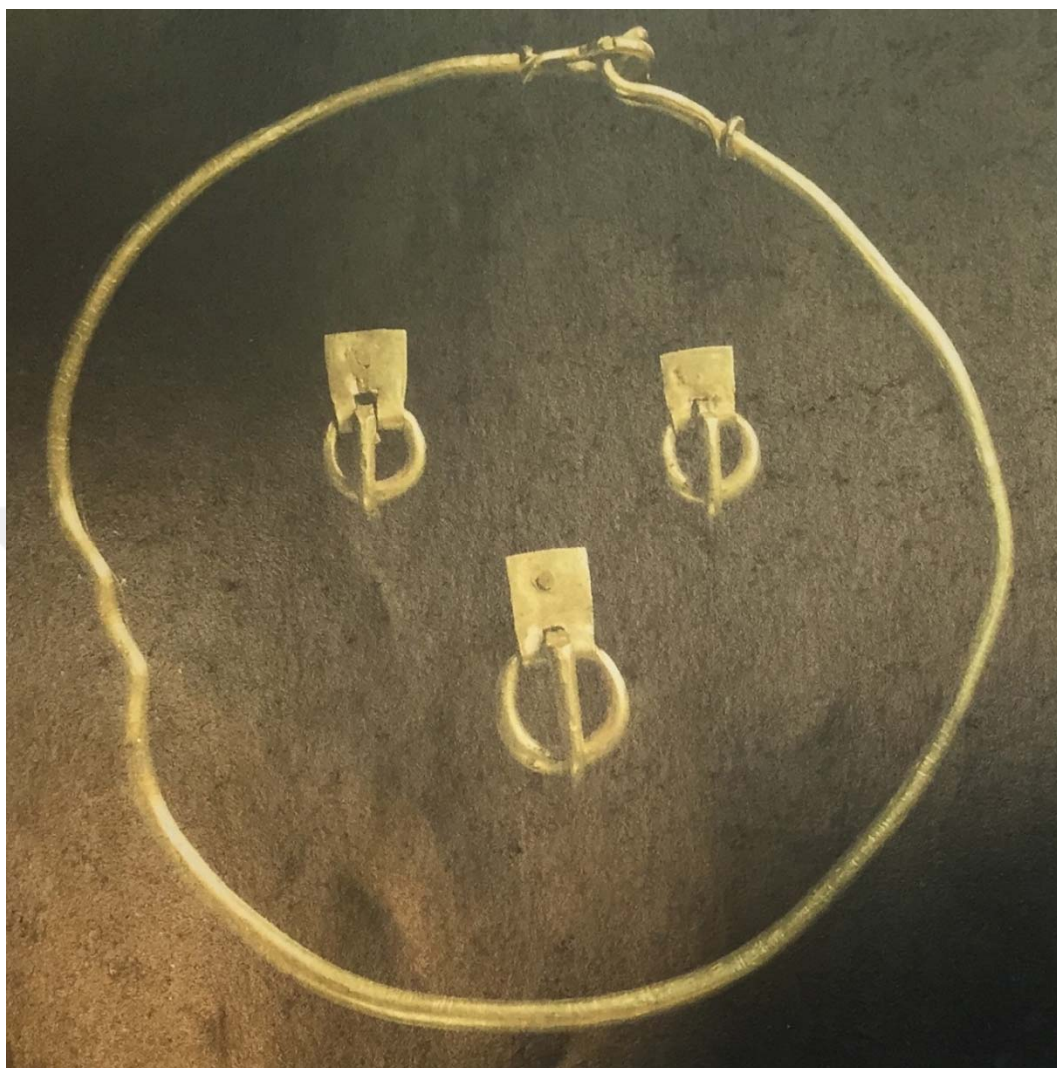
Fotoğraf 4.8. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

Fotoğraf 4.9. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

Fotoğraf 4.10. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

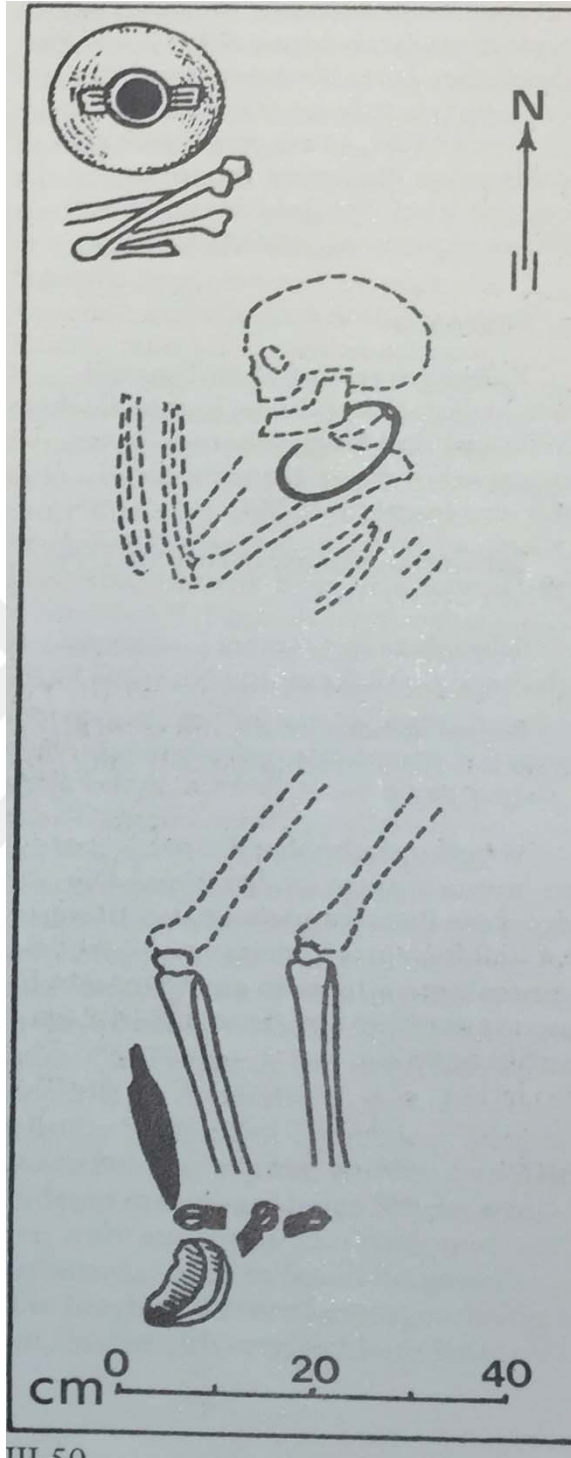
Fotoğraf 4. 11. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

Fotoğraf 4. 12. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti 1987.

Fotoğraf 4. 13. Nagyszéksós altın buluntuları, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi, Kürti
1987.

Fotoğraf 4. 14. Nagyszéksós mezar yeri örneği, V. yüzyıl, Mora Ferenc Müzesi arşivi, Kürti 1987.

Fotoğraf 4. 15. Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzei arşivi <https://multkor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015>
(Çevrimiçi) 06. 06. 2018.

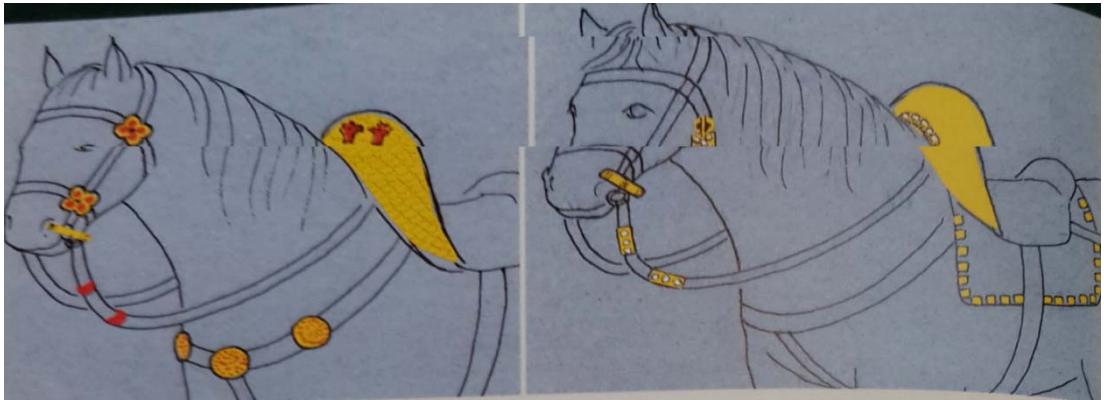
Fotoğraf 4. 16. Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzezi arşivi,
<https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015> (Çevrimiçi) 06. 06. 2018.

Fotoğraf 4. 17. Nagyszéksós altın buluntusu Mora Ferenc Müzesi arşivi,
<https://mult-kor.hu/mora-ferenc-talalt-ra-a-legnagyobb-hun-aranykincsleletre-20151015> (Çevrimiçi) 06. 06. 2018.

Fotoğraf 4. 18. Nagyszéksós'ta bulunan altın at koşum takımı parçaları, Kúrti 2008.

Fotoğraf 4. 19. Nagyszéksós'ta bulunan altın at koşum takımlarının kullanımı, Kúrti 2008.

Fotoğraf 4.20. Hunlara ait olarak İngiltere Müzesi'nde sergilenen ağustos böceği figürlü yaka iğnesi,

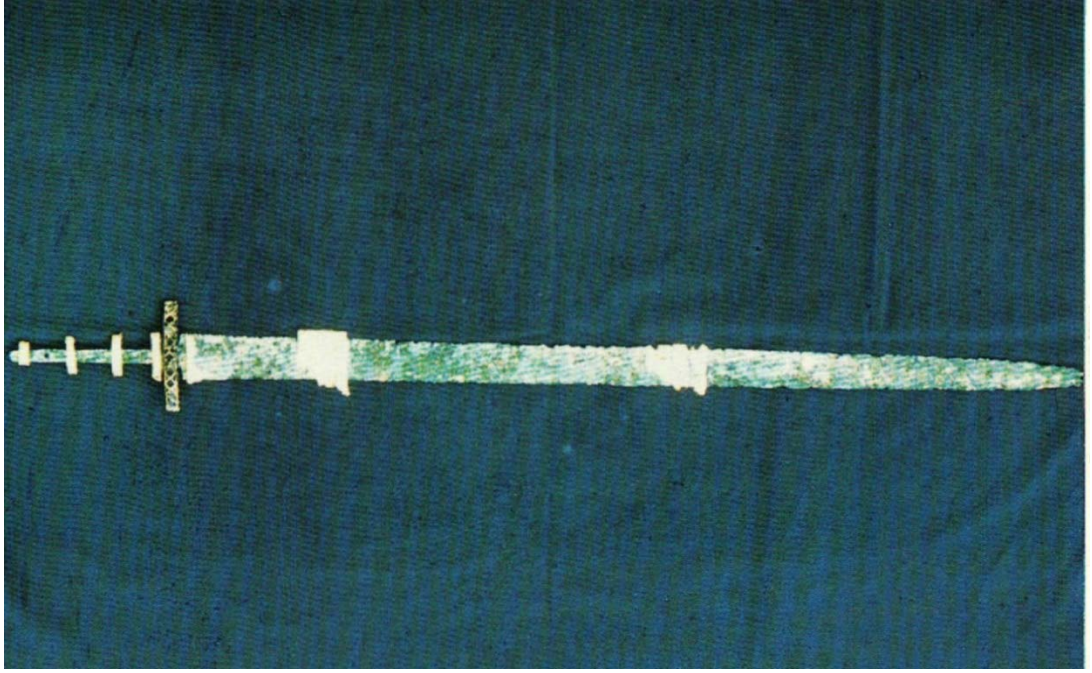
http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_legnagyoobb_hun_aranykincs_a_vilagon_a_ranyos_balint_talalta_meg_az_elso_darabjat/2211619/ (Çevrimiçi) 06.06. 2018.

Fotoğraf 4.21. Ağustos böceği figürlü yaka iğneleri Foto: Fatma Aysel Dıngıl Ilgın
12. 05.2015 Macaristan Ulusal Müzesi

Fotoğraf 4. 22. Pannonhalma bölgesinde bulunan Hunlara ait altın levhalar V. yy.,
Tomka 1994.

Fotoğraf 4. 23. Hun kılıcı, Pannonhalma, V. yy., Tomka 1994.

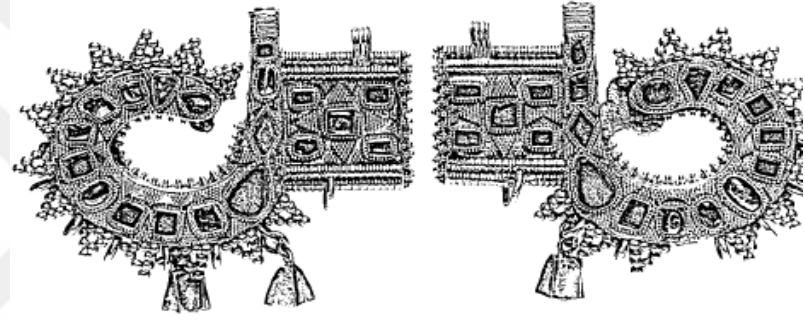
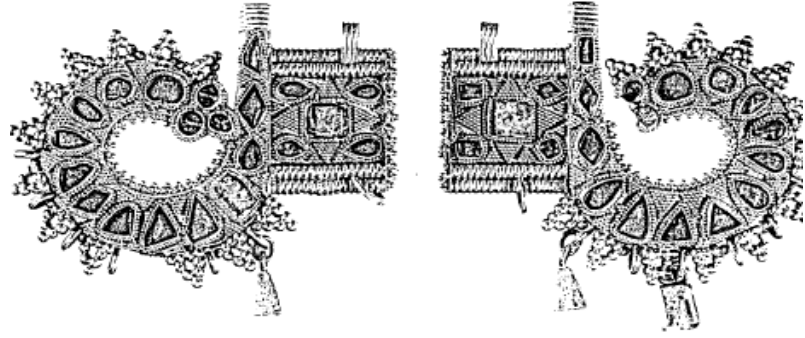

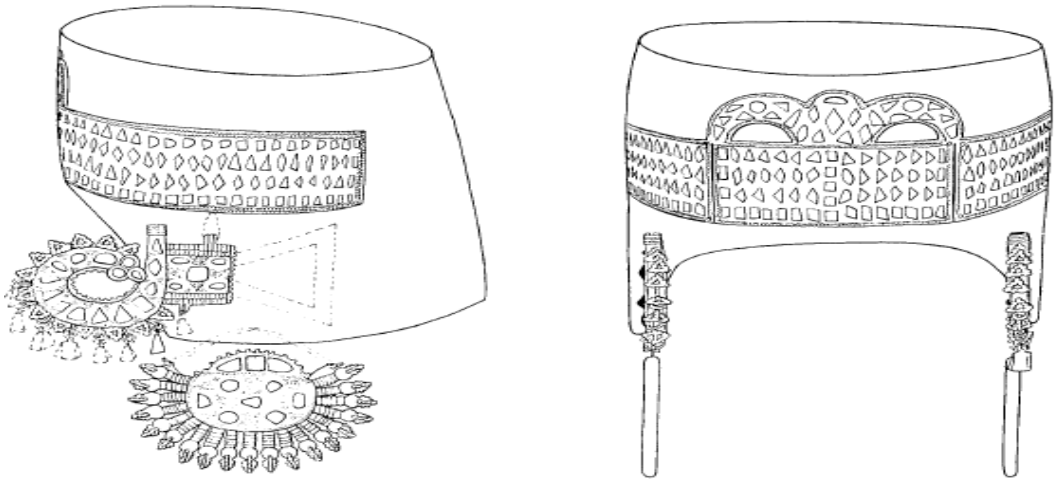
Fotoğraf 4. 24. Neizats 586. Mezar buluntuları, Khraounov- Kazanski 2016.

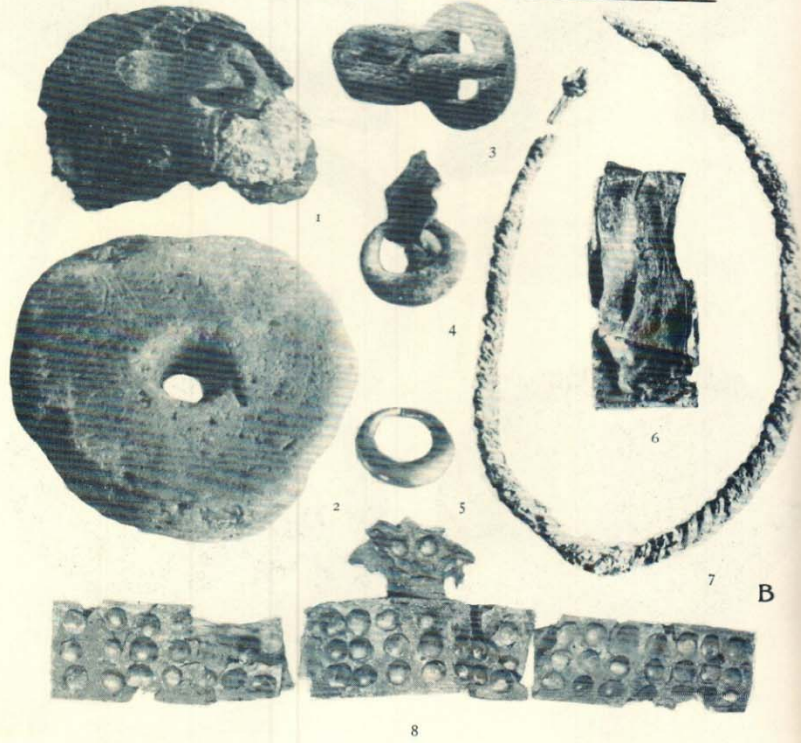
Fotoğraf 4. 25. Csorna Bölgesi'nden çıkarılan taç Foto: Fatma Aysel Dıngıl Ilgın 12.
05. 2018 Macaristan Ulusal Müzesi

Fotoğraf 4. 26. Hunlara ait Varna'da bulunan bir şakak süslemesi. Tiligul bölgesinde bulunan taş ile işleme bakımından büyük benzerlik göstermektedir. Damm 1996.

Fotoğraf 4. 27. Şakak süslemelerinin taşlarla birlikte kullanımını gösteren bir fotoğraf, Damm 1996

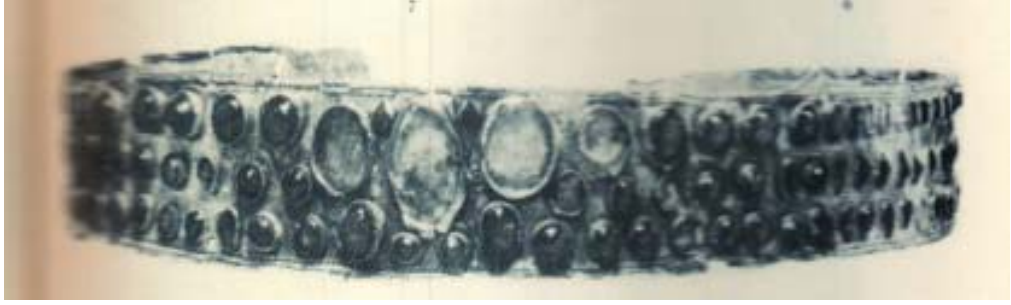

A. Grabfund von Atzgersdorf, Niederösterreich (IL 130). Etwa $\frac{1}{2}$.

Goldene Ohringe (1-2), silberner Arming (3), Beinkamm (4).

B. Kurgan 2 von Šipovo am Derkul (IC 56a). 1-5: $\frac{1}{2}$, 6-8: $\frac{1}{4}$.

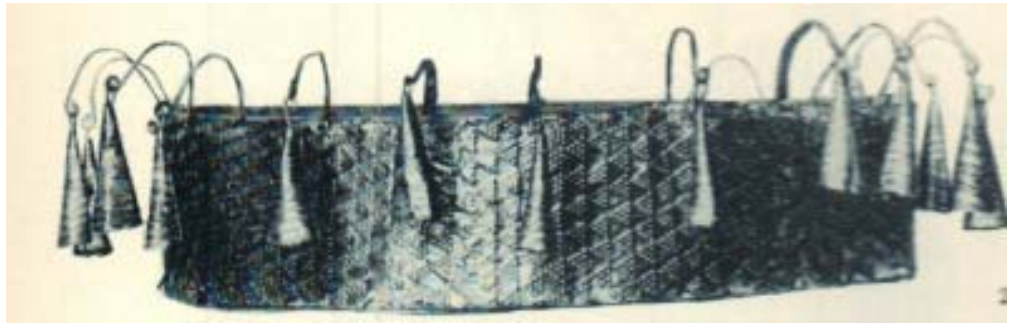
Fotoğraf 4. 28. Šipovo'dan çıkarılan taç, Werner 1956.

Fotoğraf 4. 29. Šipovo'dan çıkarılan taç, Werner 1956.

Fotoğraf 4. 30. Šipovo'da bulunan eyer parçası, Werner 1956.

Fotoğraf 4. 31. Karaağaç bölgesinde bulunan altın taç, Werner 1956.

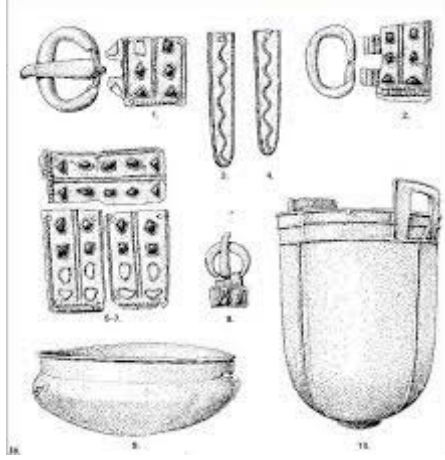
Fotoğraf 4. 32. Verchne-Jabločno'da bulunan taç, Werner 1956.

Fotoğraf 4. 33. Törtel’de bulunan Hun kazanı, Masek 2015.

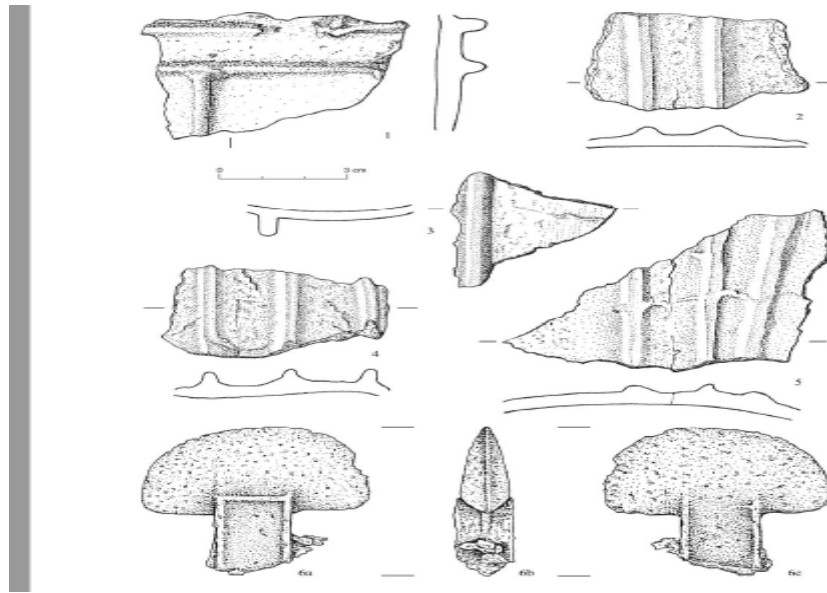
Fotoğraf 4. 34. Kapos Vadisi’nden çıkarılan Hun kazanı, Masek 2015.

Fotoğraf 4. 35. Höckricht'te bulunan taç parçaları, kazanlar ve kemer tokları,
Werner 1956.

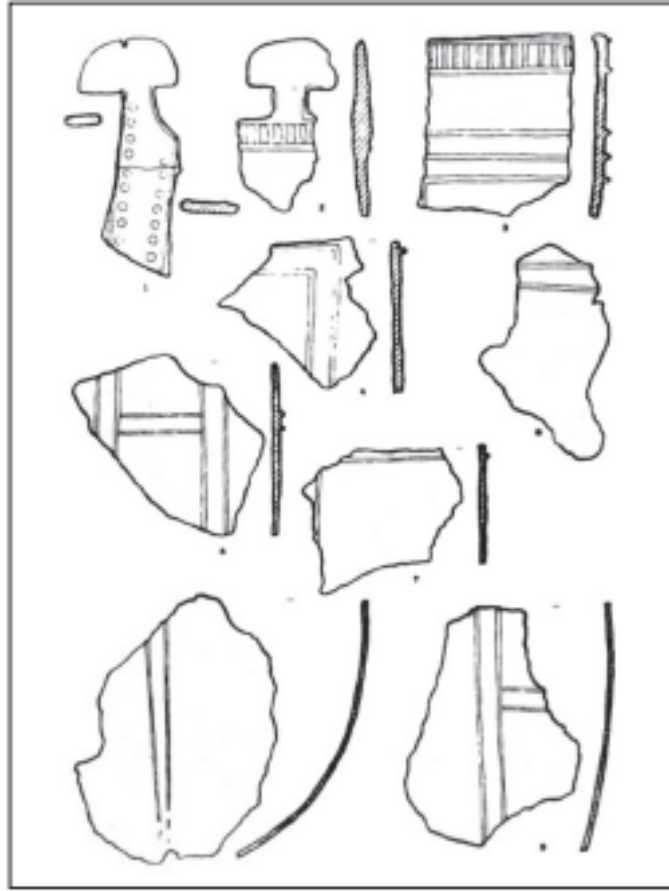
Fotoğraf 4. 36. Várpolata Bölgesi Hun kazanı, Masek 2015.

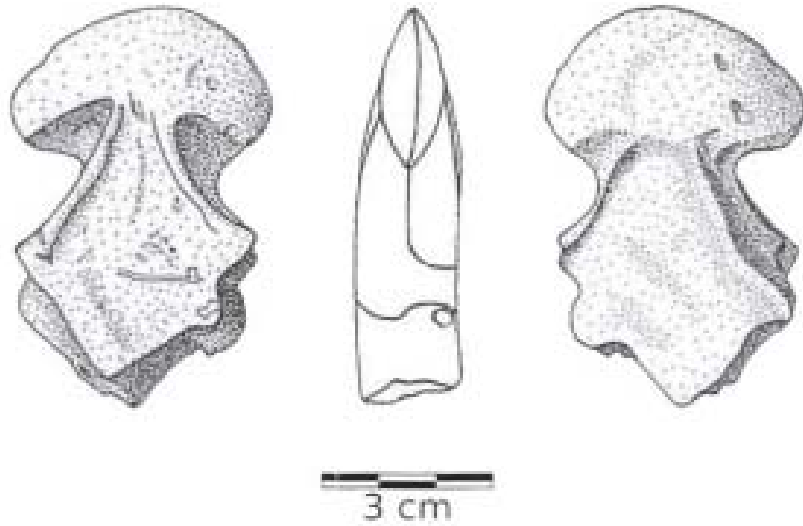
Fotoğraf 4. 37. İža bölgesinde bulunan kazan parçaları, Rajtár - Zábójník 2010. (5 numara Komárom bölgesine aittir).

Fotoğraf 4. 38. Malai bölgesinde bulunan kazan parçaları, Masek 2017.

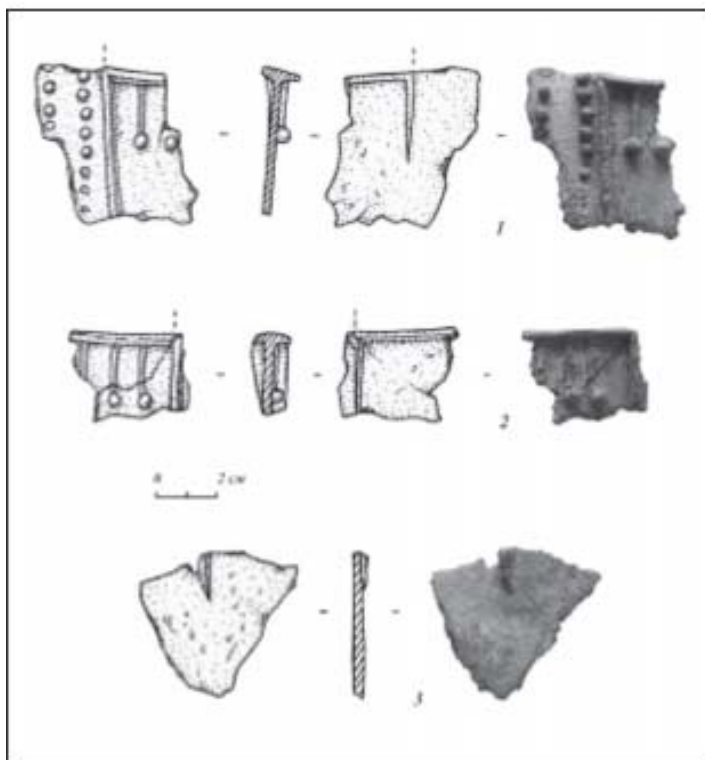
Fotoğraf 4. 39. Perevolotchna’da bulunan Hun kazan parçaları, Masek 2017.

Fotoğraf 4. 40. Moravia’da bulunan mantar kulplu kazan parçası, Masek 2017.

Fotoğraf 4. 41. Balatonelle-Rádpusztza Bölgesi kazan buluntusu, Masek 2015.

Fotoğraf 4. 42. Buzhor bölgesi buluntuları, Masek 2017.

Fig. 1: Cauldron fragment from Ócsa (photo: Péter Hámori)

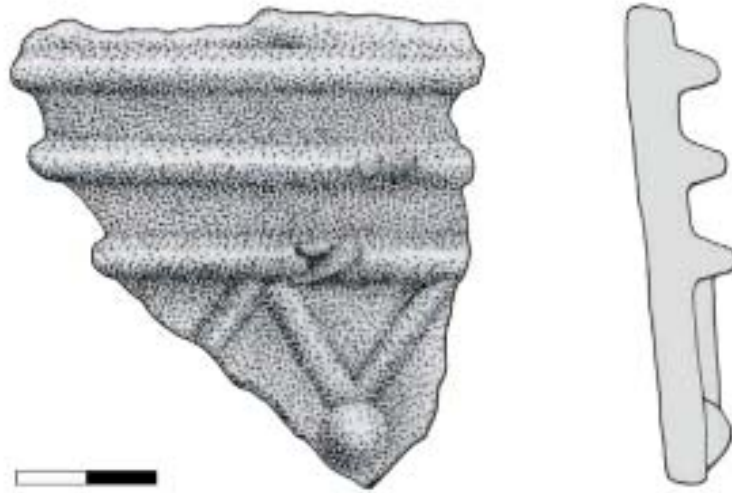
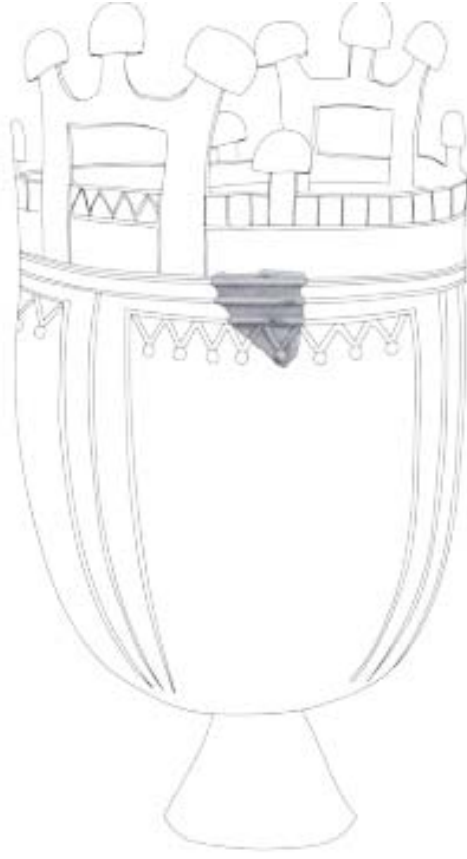
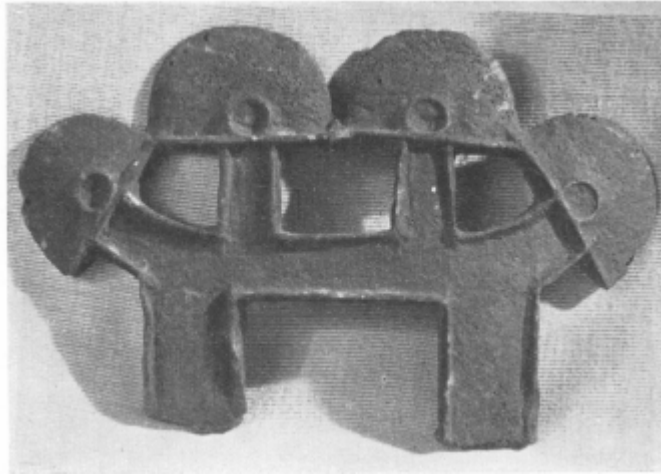

Fig. 2: Cauldron fragment from Ócsa (drawing: Péter Posztobányi)

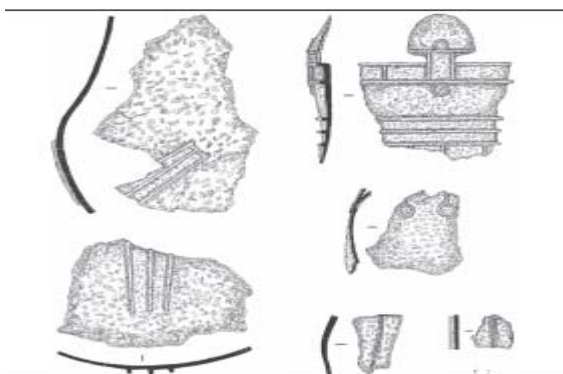
Fotoğraf 4. 43. Ócsa'da bulunan Hun kazan parçası ve motifleri, Masek 2015.

Fotoğraf 4. 44. Ócsa’da bulunan Hun kazan parçası ve motiflerinin yeniden yapılandırılması, Masek 2015.

Fotoğraf 4. 45. Catalaunum Muharebesi’nin yapıldığı yerde bulunan kazan kulpu, Takáts 1955.

Fotoğraf 4. 46. Nasyr-Kort kazan parçaları, Masek 2017.

Fotoğraf 4. 47. Suncheleyevo kazanı, Masek 2017.

Fotoğraf 4. 48. Samara’da bulunan kazan parçaları, Masek 2017.

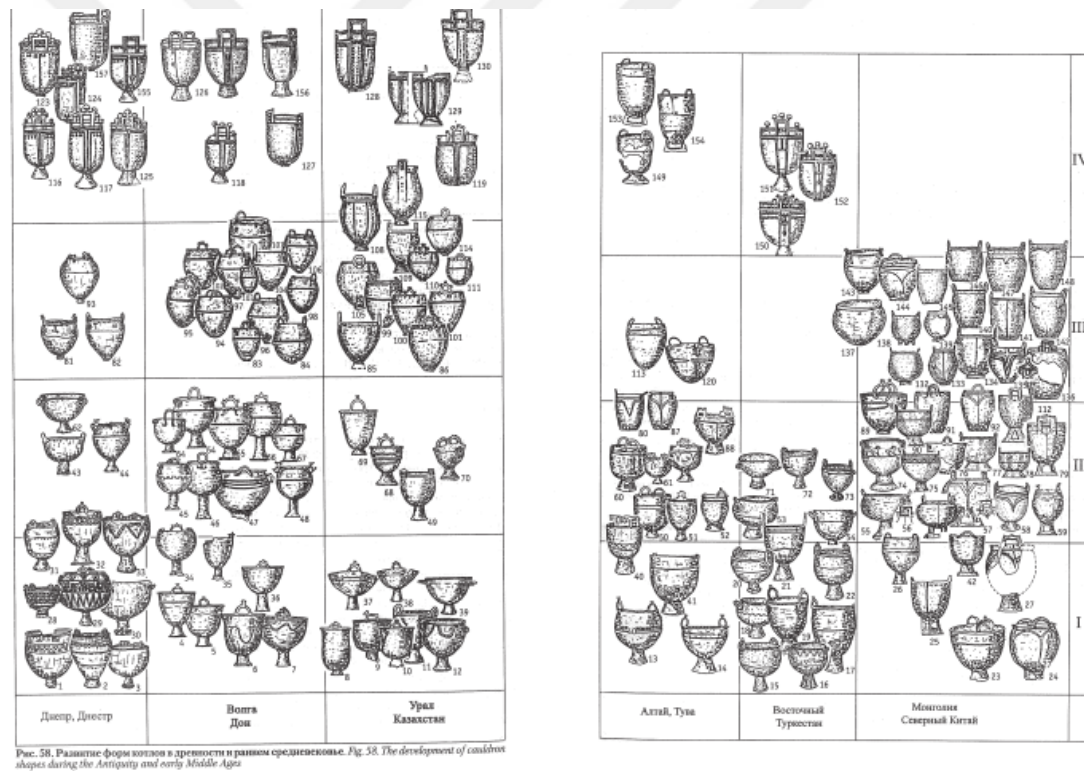

Fig. 5: The development of the forms of cauldrons in Eurasia according to Botalov. Source: С. Г. Боталов: Гунны и Тюрки (историко-археологическая реконструкция). (Челябинск: Российская академия наук Уральское отделение Южно-Уральский филиал Института истории и археологии Южно-Уральский государственный университет, 2009). – S. G. Botalov: Huns and Turks (The Historical-Archaeological Reconstruction). (Chelyabinsk: Russian Academy of Sciences The Ural Branch South Ural Institute of History and Archaeology South Ural State University, 2009).

Fotoğraf 4. 49. Hun kazanlarının sınıflandırılması, Masek 2015.

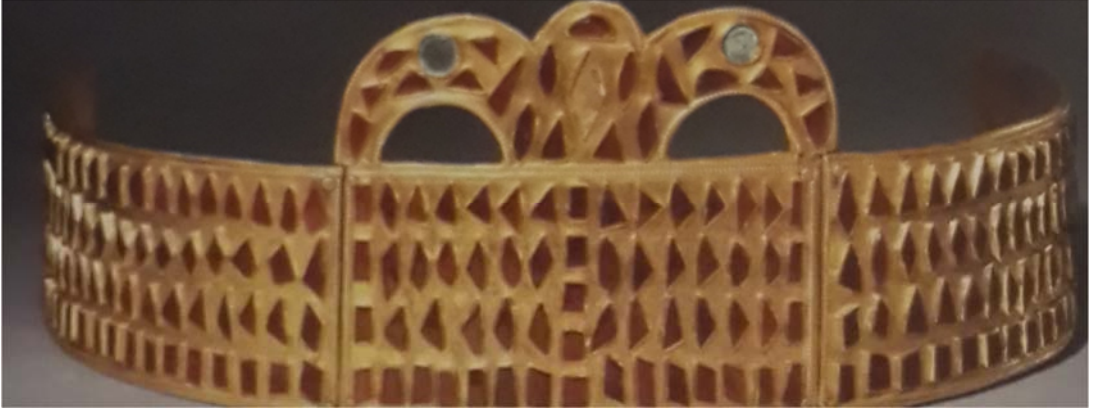
Fotoğraf 4. 50. Ker bölgesinde bulunan kılıç, Werner 1956.

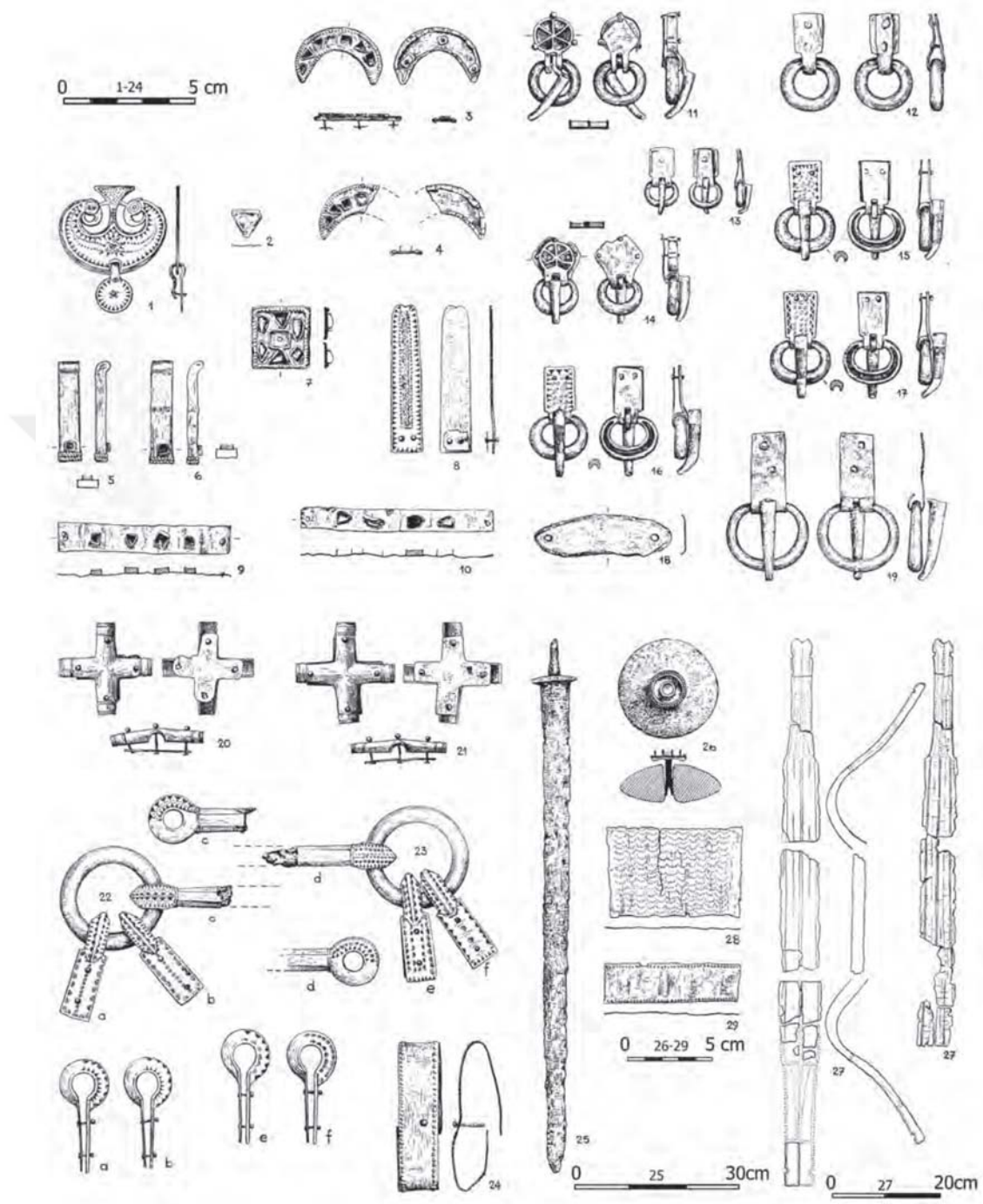
Fotoğraf 4. 51. Kerç Bölgesi'nden çıkarılan küpeler

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=173374001&objectid=92180

(Çevrimiçi) 06.06.2018.

Fotoğraf 4. 52. Kerç Bölgesi'nden çıkarılan çift kartal başı figürlü taç, Schmauder 2009.

Fotoğraf 4. 53. Jakuszowice buluntuları, Kontny 2009.

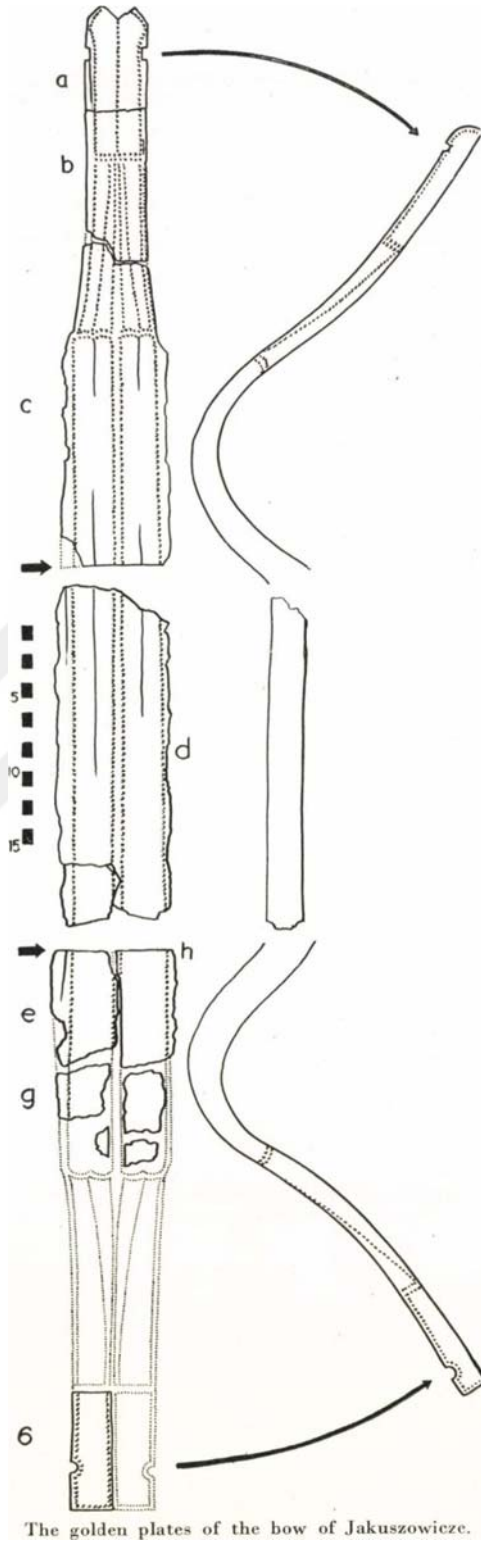
Fotoğraf 4. 54. Hun dönemi altın süslemeli buluntular, Jakuszowice (Polonya),
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

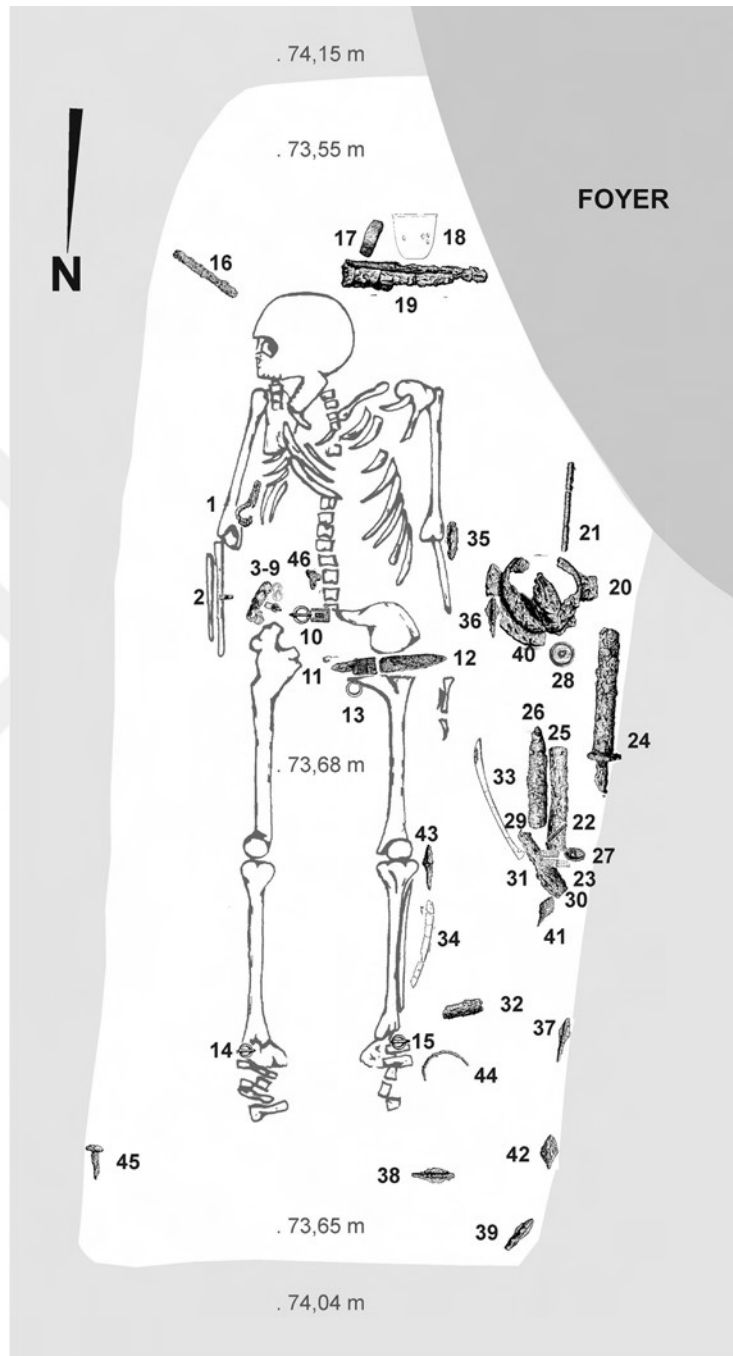
Fotoğraf 4. 55. Hun dönemi altın süslemeli buluntular, Jakuszowice- Polonya,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018

Fotoğraf 4. 56. Hun dönemi altın süslemeli buluntular, Jakuszowice- Polonya
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018

Fotoğraf 4. 57. Jakuszowicze’de bulunan yayların altın kısımları, Dobrovits- Fülep-Harmatta 1951.

Fotoğraf 4. 58. Signidium IV kurganı, Kazanski 2018.

Fotoğraf 4. 59. Hun dönemine ait demir kılıç,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati
c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

Fotoğraf 4. 60. Gümüş çemberli gemler,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati
c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018

Fotoğraf 4. 61. Kılıç başları,

https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

Fotoğraf 4. 62. Hun dönemine ait bir kap,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati_c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

Fotoğraf 4. 63. Ahşap demir bıçak kılıfı,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati_c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

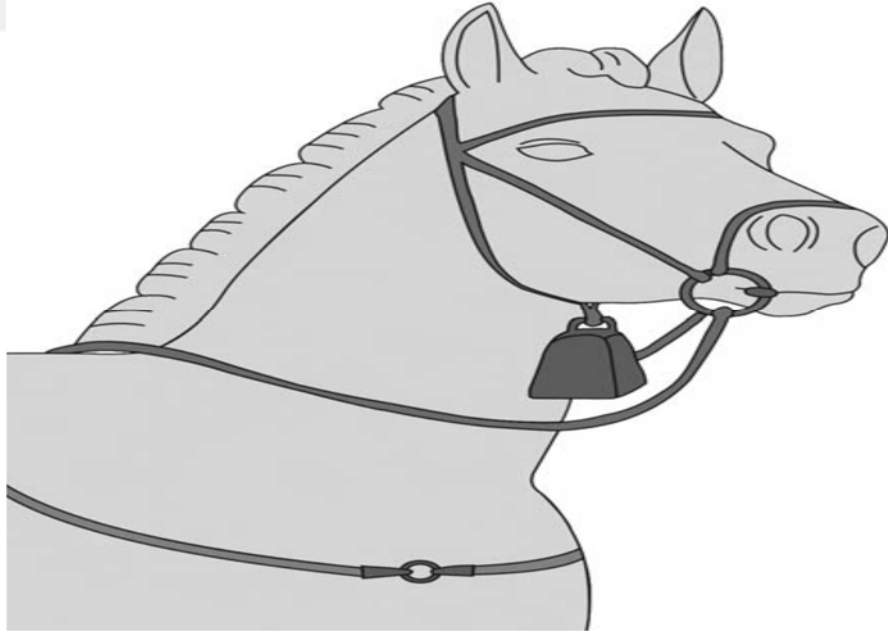

Fotoğraf 4. 64. Altın levhalar,

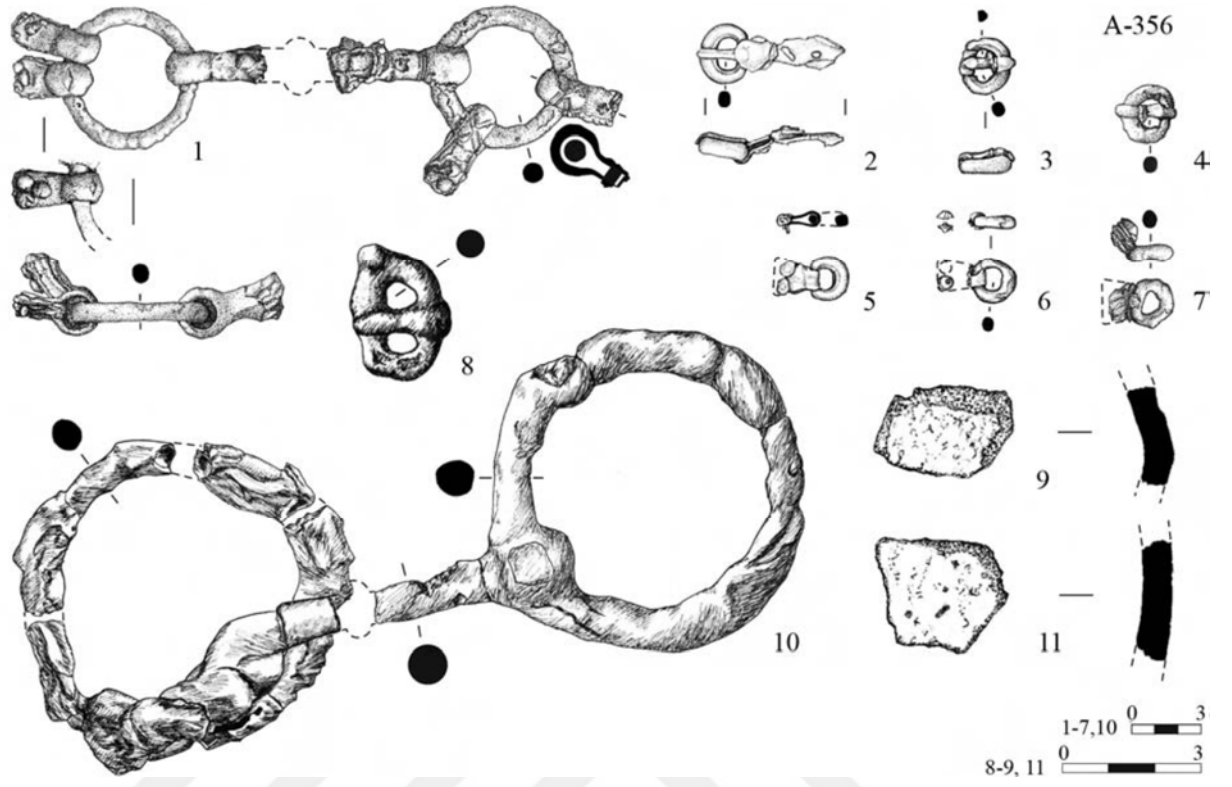
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101static_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

Fotoğraf 4. 65. At koşum takımı,
https://muzea.malopolska.pl/en/obiekty//a/content/1132878/26804/pop_up?_101stati c_viewMode (Çevrimiçi) 14.04.2018.

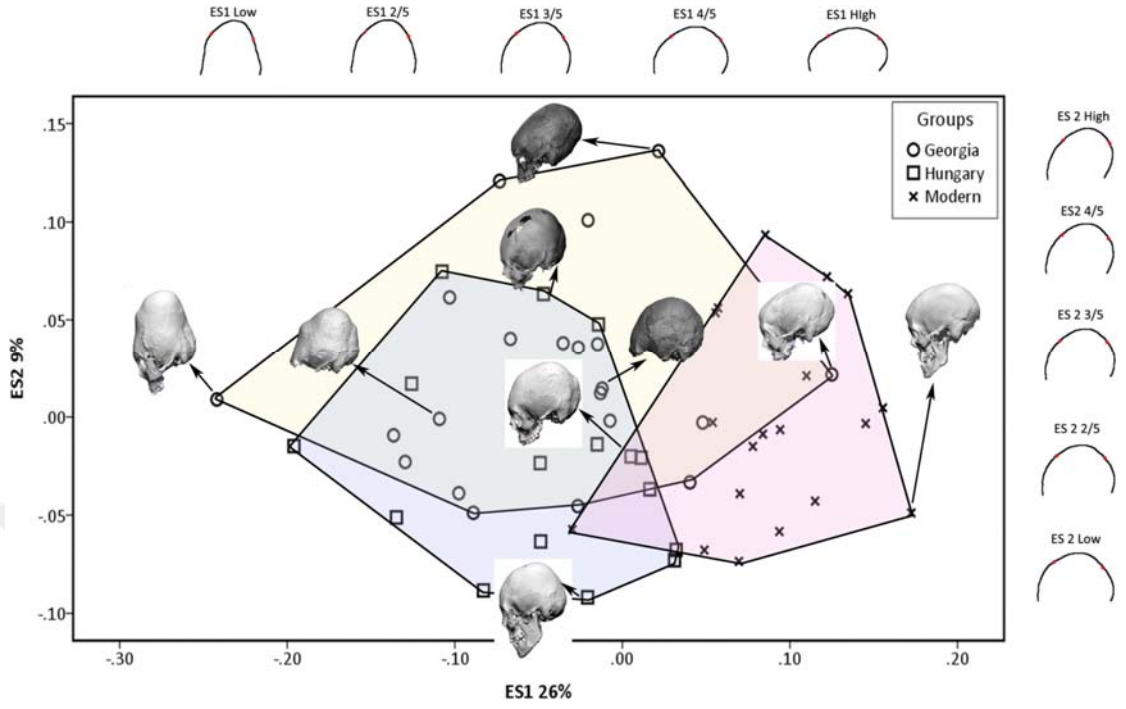
Fotoğraf 4. 66. At koşum takımı Hunların atları kuşandırma Şekli, Skvortsov 2009.

Fotoğraf 4. 67. 356 numaralı mezar buluntuları, iki metalli gemler, Skvortsov 2009.

Fotoğraf 4. 68. Değiştirilmiş kafataslarından rnekler, Hakenbeck 2009.

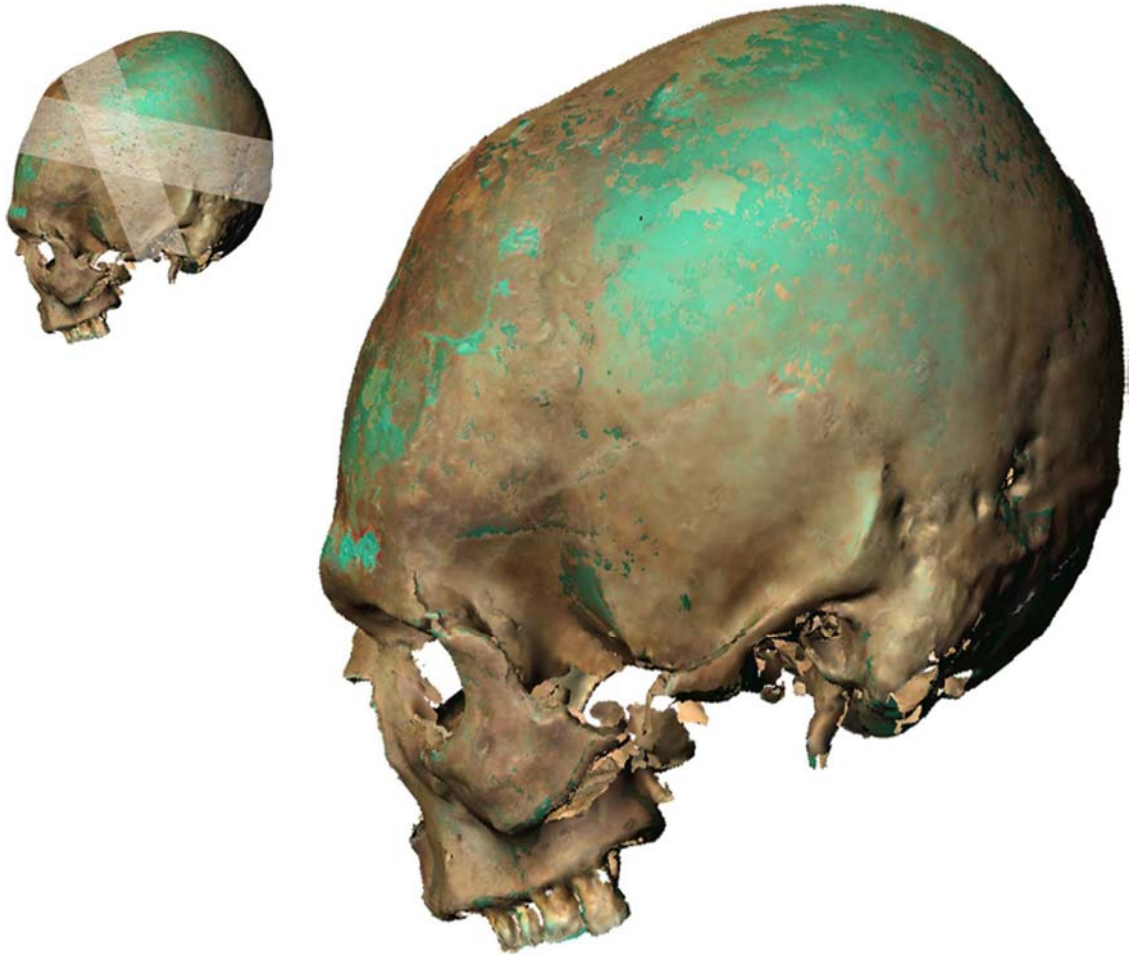
Fotoğraf 4. 69. Gürcistan ve Macaristan bölgesi değiştirilmiş kafatasları örnekleri, Hakenbeck 2009.

Fotoğraf 4. 70. Gürcistan tipi bandaj ve aldığı şekil, Mayall- Pikbrow- Bitadze 2017.

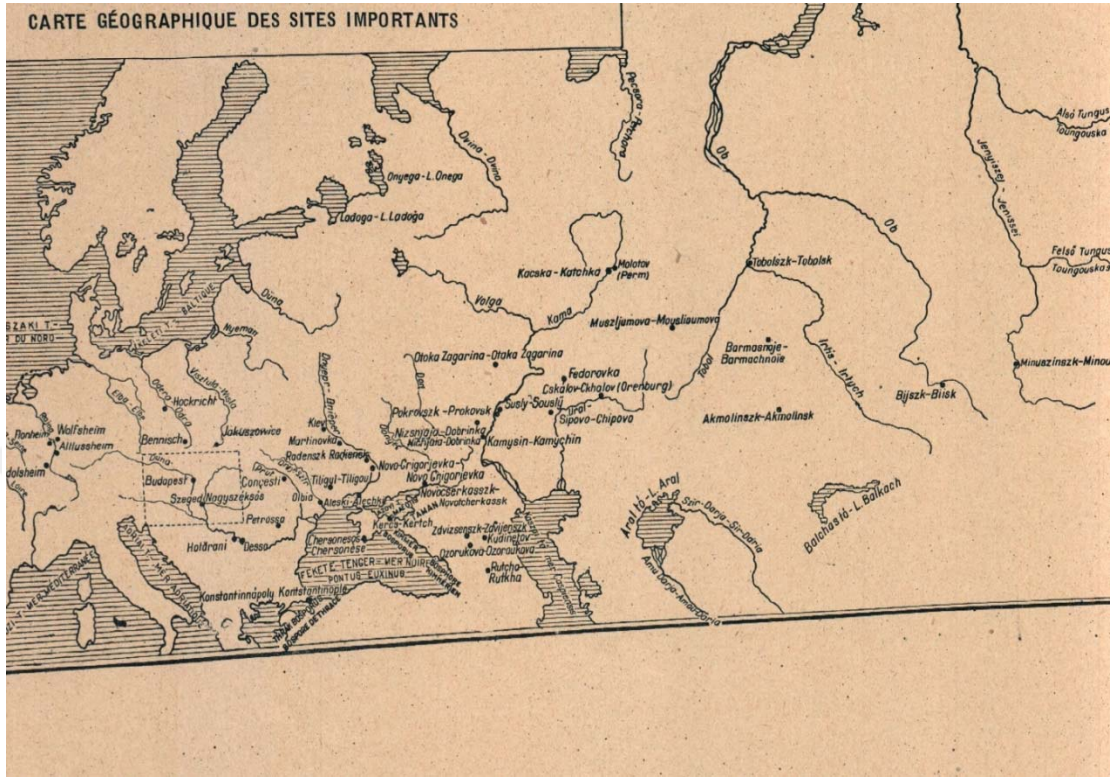

Fotoğraf 4. 71. Bir başka Gürcistan bandaj şekli ve aldığı biçim, Mayall- Pikbrow-
Bitadze 2017.

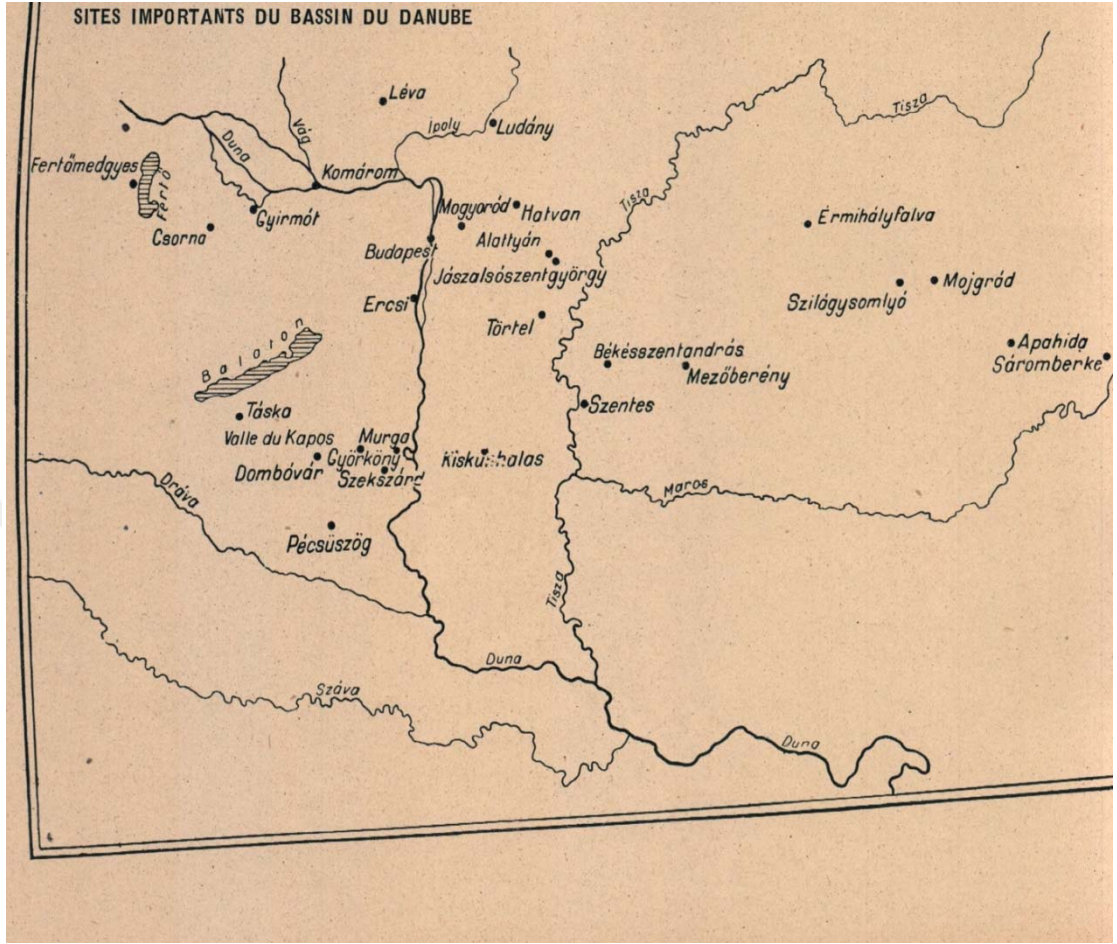

Fotoğraf 4. 72. Macaristan tipi bandaj biçimi ve kafatasının aldığı şekil, Mayall-Pikbrow- Bitadze 2017.

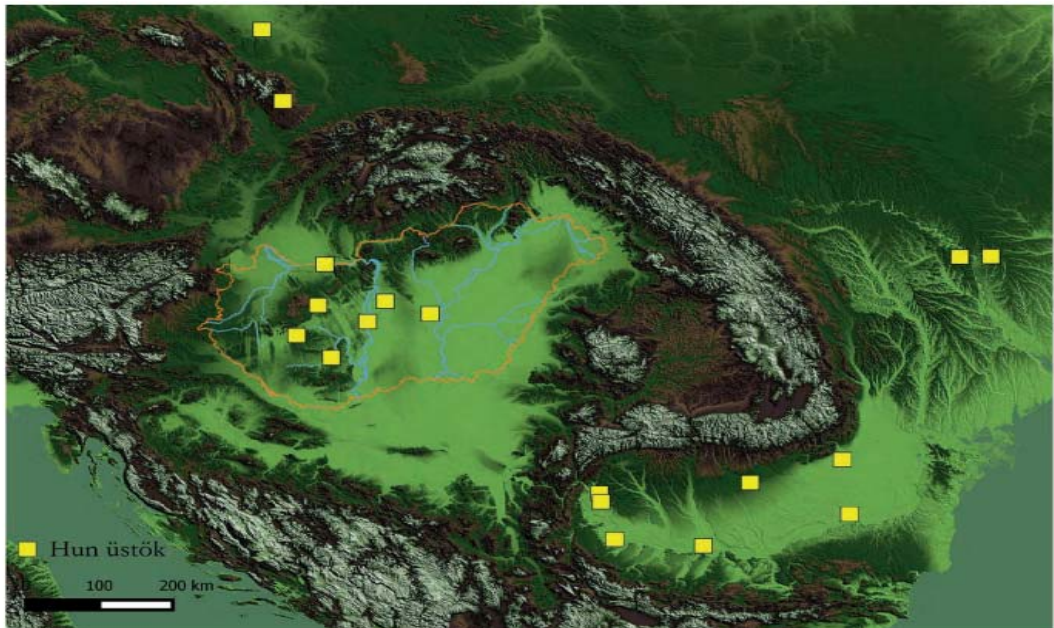
EK 2. HARITALAR

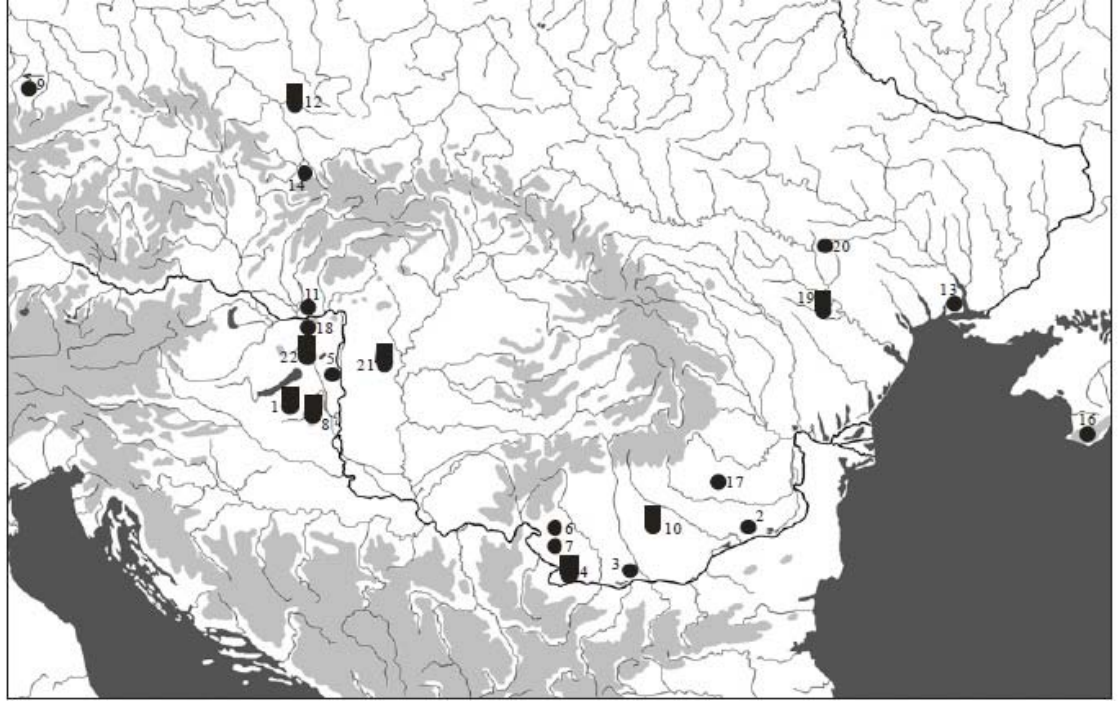
Harita 4.1. Hun buluntu yerlerini gösteren harita, Fettich 1953.

Harita 4.2. Tuna Bölgesi Hun buluntu yerlerini gösteren harita, Fettich 1953.

Harita 4.3. Orta Avrupa Hun kazan buluntu yerleri, Masek 2015.

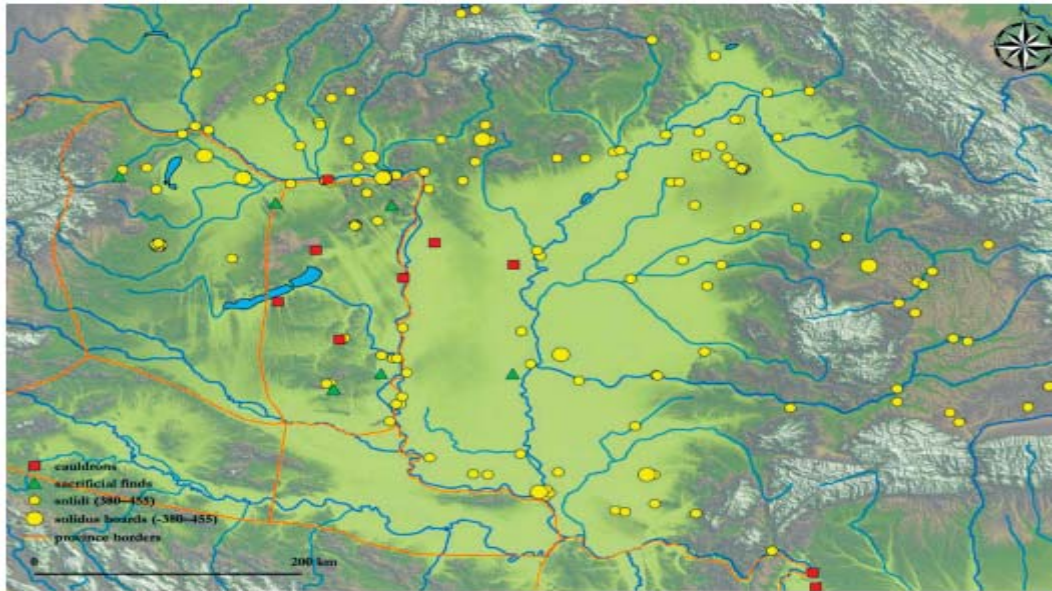
Harita 4.4. Orta Avrupa'daki Hun kazan buluntuları. ■ işareti bütün kazanları, ● işareti ise kazan parçası buluntularını ifade etmektedir. Rajtár- Zábójník 2010.

Harita üzerinde gösterilen yerlerin listesi:

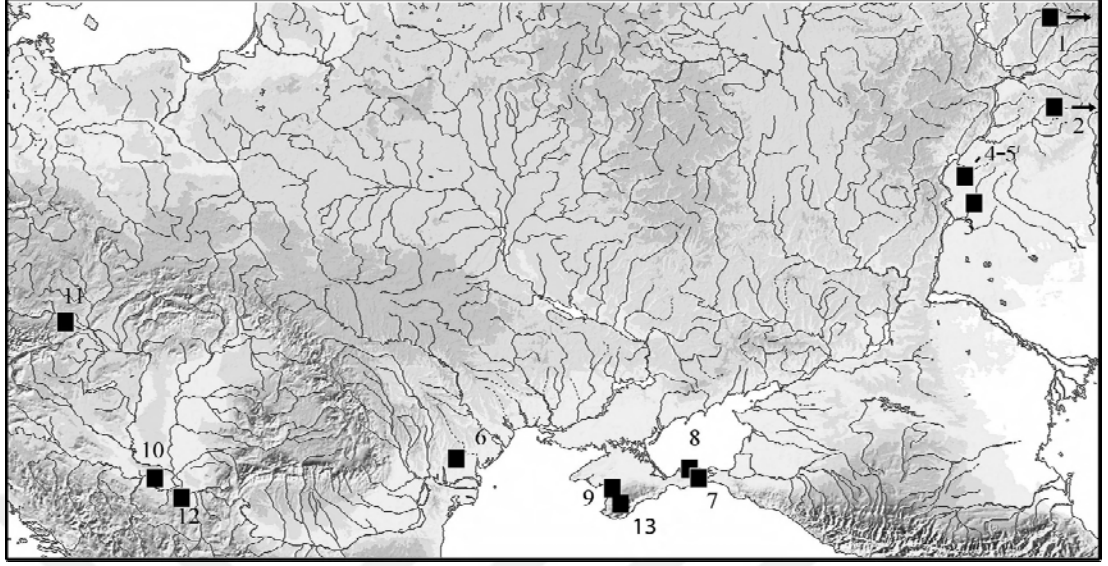
1- Balatonlelle-Rádpusztá –
Macaristan- Tuna Ötesi	12- Jędrzychowice-Höckricht-
Polonya
2- Boşneagu- Romanya- Muntenia	13- Ol'vija/Olbia- Ukrayna
3- Celei- Romanya- Oltenia	14- Razová- Çek Cumhuriyeti
4- Desa- Romanya- Oltenia	15- Oltenia- Romanya
5- Dunaújváros/Intercisa- Macaristan-
Tuna ötesi	16- Simferopol- Ukrayna
6- Hínova- Romanya- Oltenia	17- Sudiți-Gherăseni Romanya-
Muntenia
7- Hotărani- Romanya- Oltenia	18- Komárom-Macaristan- Slovakya
8- Hőgyész- Macaristan- Tuna ötesi	19- Šestači- Çek Cumhuriyeti
9- Châlon sur Marne-Châlon sur
Saône- Fransa	20- Timkovo- Ukrayna
10- Ionești- Romanya- Muntenia	21- Törtel- Macaristan
11- Iža- Slovakya	22- Várpalota- Macaristan- Tuna ötesi

Harita 4.5. Bugünkü Avrupa’da Hun kazanlarının bulunduğu yerler, Koch 2008.

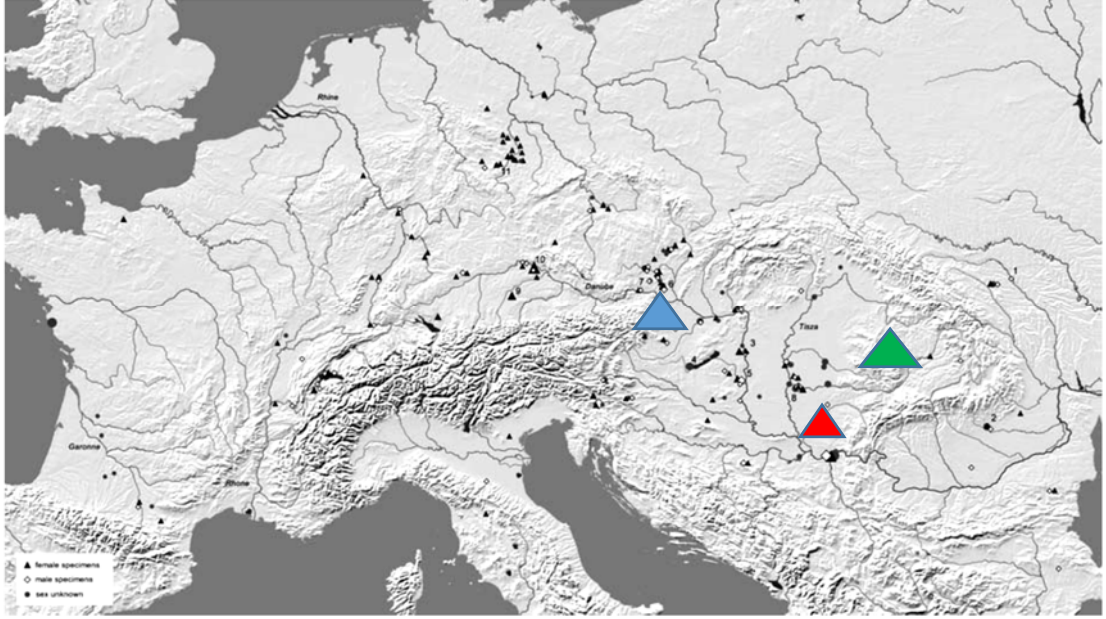

Harita 4.6. Hun dönemine ait buluntular, Panonya bölgesi, kazanlar, paralar ve kurban törenleri ile ilgili buluntular, Masek 2017.

Harita 4.7. Kemik çubuklu Hun yay haritası , Kazanski 2018.

1: Solonchanka, 2: Kyzyl-Adyr, 3: Zeelman-Rovnoe, 4: Engels-Pokrovsk, 5: Engels-Pokrovsk, 6: Kubej, 7: Kerch, 8: Starozhilovo, 9: Ust'-Alma, 10: Vranja, 11: Wien-Simmering, 12: Singidunum, 13: Almalyk-Dere

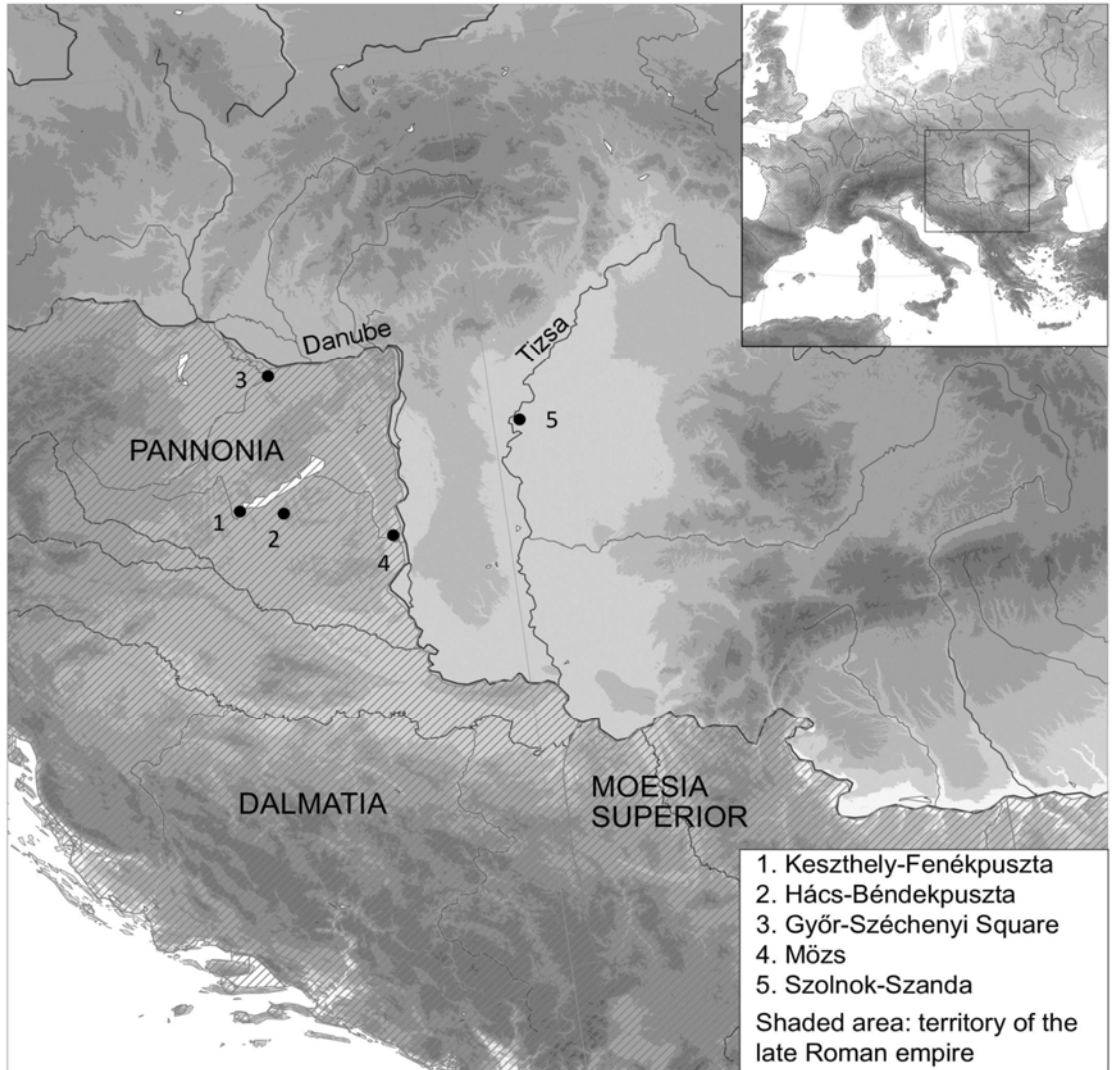

Harita 4.8. Hun kafatası buluntuları, Hakenbeck 2009.

▲ : Mzs Bölgesi

▲ : Tuna Irmağı

▲ : Tizsa Irmağı

Harita 4.9. Kafatası buluntu yerleri haritası Keszthely- Fenékpuszta ve Mösz,
Hakenbeck- Evans- Chapman- Fóthi 2017.

ÖZGEÇMİŞ

01.07.1987 tarihinde Muğla’da doğmuştur. Muğla’nın bodrum ilçesinde İlk-Orta ve Lise eğitimini tamamlamıştır. 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde üniversite eğitimine başlamıştır. 2007 yılında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde bulunan Yandal Programı kapsamında Felsefe bölümü yanında Tarih Bölümü’ne de kayıt yaptırarak öğrenimine devam etmiştir. 2009 yılı Eylül ayında her iki bölümden de mezun olmuştur. 2009 yılı Eylül ayında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans’a başlamış ve 2012 yılında “İslâm Öncesi Türk Kültüründe Kutsallık İzafe Edilen Maddî Unsurlar” adlı tezi ile mezun olmuştur. Yüksek Lisans eğitimine devam ederken İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı için açılan Araştırma Görevlisi kadrosuna başvuruda bulunmuş ve 2010 yılında Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamıştır. 2012’de başladığı doktora eğitiminin ders dönemi bittikten sonra TÜBİTAK bursu ile doktora tezi için araştırmalar yapmak üzere Berlin Freie Universität’e gitmiştir. Burada kaldığı dönemde Türkoloji Bölümü’nde Türk Dili dersleri vermiş, bir yandan da Almancasını ilerletirken aynı zamanda da Latince dersleri almıştır. Daha sonra 2015 yılında doktora tez araştırması için araştırmalarını yapmak üzere Almanya’dan Macaristan ve Avusturya’ya gitmiştir. Evlidir.

- ✦ Concești, Botoșani, 717055, Romanya
- ✦ Üszögpuszta, Pécs, Pécsi járás, Baranya, Southern Transdanubia, Transdanubia, 7761, Macaristan
- ✦ Szeged, Szegedi járás, Csongrád, Southern Great Plain, Great Plain and North, Macaristan
- ✦ Pannonhalma, Pannonhalmi járás, Győr-Moson-Sopron, Western Transdanubia, Transdanubia, 9090, Macaristan
- ✦ Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi járás, Csongrád, Southern Great Plain, Great Plain and North, Macaristan
- ✦ Sivastopol, 299000-299699, Ukrajna
- ✦ Dunapataj, Kalocsai járás, Bács-Kiskun, Southern Great Plain, Great Plain and North, 6328, Macaristan
- ✦ Pancevo, Pancevo City, South Banat District, Vojvodina, 26101, Sirbistan
- ✦ Szeged, Szegedi járás, Csongrád, Southern Great Plain, Great Plain and North, Macaristan
- ✦ Csorna, Csornai járás, Győr-Moson-Sopron, Western Transdanubia, Transdanubia, 9300, Macaristan
- ✦ Varna, 9000, Bulgaristan
- ✦ Tiligul, Ananiv, Ananyiv Raion, Odessa Oblasti, 66421, Ukrajna
- ✦ Kaliningrad, Northwestern Federal District, Rusya Federasyonu
- ✦ Šipovo, Šipovo municipality, Bosna-Hersek
- ✦ Csákvár, Bicskei járás, Fejér, Central Transdanubia, Transdanubia, Macaristan
- ✦ Ártánd, Berettyóújfalui járás, Hajdú-Bihar, Northern Great Plain, Great Plain and North, 4115, Macaristan
- ✦ Szekszárd, Szekszárdi járás, Tolna, Southern Transdanubia, Transdanubia, Macaristan
- ✦ Lengyeltóti, Fonyódi járás, Somogy, Southern Transdanubia, Transdanubia, 8693, Macaristan
- ✦ Györköny, Paksi járás, Tolna, Southern Transdanubia, Transdanubia, 7045, Macaristan
- ✦ Nagydorog, Paksi járás, Tolna, Southern Transdanubia, Transdanubia, 7044, Macaristan
- ✦ Mezőberény, Békési járás, Békés, Southern Great Plain, Great Plain and North, 5650, Macaristan
- ✦ Novogrigoryevka, Nyzhnohirskyi Raion, 97130, Ukrajna
- ✦ Törtel, Ceglédi járás, Pest megye, Central Hungary, 2747, Macaristan
- ✦ Intercisa, Kálvária utca, Óváros, Dunaújváros, Dunaújvárosi járás, Fejér, Central Transdanubia, Transdanubia, 2400, Macaristan
- ✦ Jędrzychowice, gmina Zgorzelec, powiat zgorzelecki, Lower Silesian Voivodeship, Polonya

- Veszprém, Veszprémi járás, Veszprém, Central Transdanubia, Transdanubia, Macaristan
- Zaporijya Oblasti, Ukrayna
- Iža, District of Komárno, Region of Nitra, Western Slovakia, Slovakia
- Kuban River, г. Армавир — ст-ца Николаевская, Убеженское сельское поселение, Uspensky District, Krasnodar Kraiy, South federal district, 352476, Rusya Federasyonu
- Dinyeper, Ripky Raion, Çernigov Oblasti, 19000, Ukrayna
- Balatonlelle, Fonyódi járás, Somogy, Southern Transdanubia, Transdanubia, Macaristan
- Buzhor, Anapa Urban Okrug, Krasnodar Kraiy, South federal district, Rusya Federasyonu
- Ócsa, Kölcsey utca, Zsófiaváros, Ócsa, Gyáli járás, Pest megye, Central Hungary, 2364, Macaristan
- Catalonia, İspanya
- Насыр-Кортский округ, Nazran, городской округ Назрань, Ingushetia, North Caucasus federal district, 366720, Rusya Federasyonu
- Kyzyl Adyr, Talas Region, 723900, Kırgızistan
- Benešov, okres Benešov, Středočeský kraj, Central Bohemia, 25601, Çek Cumhuriyeti
- Csongrád, Southern Great Plain, Great Plain and North, Macaristan
- Kerç, Ukrayna
- Semmering, Gemeinde Spital am Semmering, Bezirk Bruck-Mürzzuschlag, Styria, 8684, Avusturya
- Jakuszowice, gmina Kazimierza Wielka, powiat kazimierski, Świętokrzyskie Voivodeship, Polonya
- Mundolsheim, Strazburg, Bas-Rhin, Grand Est, Fransa, 67450, Fransa
- Moesz Gusztáv sétány, Népliget, 10th district, Budapeşte, Budapest, Central Hungary, 1101, Macaristan
- Fenékpuszta, Keszthely, Keszthelyi járás, Zala, Western Transdanubia, Transdanubia, Macaristan
- Mtskheta, Mtskheta-Mtianeti, 3300, Gürcistan